

ВРЕМЕ „РЕСЕТОВАЊА“

**Односи Русије и Сједињених Држава
у периоду од 2009. до 2012. године**

Владимир Трапара

70 година
Института за међународну политику и привреду

Корице:

*Споменик „Освајачима свемира“, Москва,
аутор фотографије Владимир Трапара.*

др Владимир Трапара

ВРЕМЕ „РЕСЕТОВАЊА“
Односи Русије и Сједињених Држава
у периоду од 2009. до 2012. године

Београд, 2017. године

др Владимир Трапара
ВРЕМЕ „РЕСЕТОВАЊА“ – Односи Русије и Сједињених Држава
у периоду од 2009. до 2012. године –

Издавач:

Институт за међународну политику и привреду,
Македонска 25, Београд

За издавача:

Проф. др Бранислав Ђорђевић
директор

Уредник:

Проф. др Бранислав Ђорђевић

Рецензенти:

Проф. др Драган Симић
Проф. др Дејан Јовић
др Драган Петровић
др Драган Ђукановић

Лектура и коректура:

Маја Јовановић

Компјутерска обрада и прелом:

Сања Баловић

Штампа: Донат граф доо, Београд

ISBN 978-86-7067-238-3

Монографија је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја: „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти, из програма основних истраживања код Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије“ (евиденциони број 179029)

*Мојим родитељима,
Радмили и Мирку*

Садржај

Предговор	13
УВОД	19
Концепт приближавања	25
ТЕОРИЈСКИ ОКВИР	31
Теорија равнотеже интереса	31
<i>Швелер као неокласични офанзивни реалиста</i>	31
<i>Шлеповање за профит</i>	35
<i>Равнотежа интереса</i>	37
<i>Швелерова студија случаја Другог светског рата</i>	41
<i>Критика Швелерове теорије</i>	42
Перформативна теорија	44
<i>Перформативност и социјални конструктивизам</i>	44
<i>Спољна политика као пракса конституисања и репродукције идентитета</i>	46
<i>Кембелова студија случаја спољне политике</i>	
<i>Сједињених Држава</i>	48
<i>Критика Кембелове теорије</i>	53
Синтеза	54

МОЋ, ИДЕЈЕ, ИДЕНТИТЕТ/ИНТЕРЕС РУСИЈЕ И СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА	59
Расподела моћи	59
<i>Моћ у неореализму</i>	59
<i>Моћ Русије и Сједињених Држава</i>	67
Идеје елита	74
<i>Идеје као спољнополитички дискурси и велике стратегије</i>	74
<i>Доминантне спољнополитичке идеје у Русији и Сједињеним Државама</i>	77
Идентитет/интерес	84
<i>Појам идентитета/интереса</i>	84
<i>Инкомпатибилност идентитета/интереса Русије и Сједињених Држава</i>	89
ПРЕ „РЕСЕТОВАЊА“	103
Претходни покушаји приближавања Русије и Сједињених Држава	103
<i>Јељцинов прозападни курс</i>	103
<i>Путинова противтерористичка коалиција</i>	111
Заоштравање односа 2007–2008.	116
<i>Путинов минхенски говор и питање противракетне одбране</i>	116
<i>Руско-грузијски рат</i>	125
Долазак тандема Обама–Медведев	132
ПРВА ФАЗА „РЕСЕТОВАЊА“ (ЈАНУАР – СЕПТЕМБАР 2009)	145
Од Минхена до Лондона: притискање <i>reset</i> дугмета	147
<i>Бајденов наступ у Минхену</i>	147
<i>Quid pro quo?: Обаино тајно писмо Медведеву</i>	152
<i>Дух и духови Женеве</i>	153

<i>„Исправан правац политике САД према Русији“</i>	159
<i>Обама и Медведев први пут: првоаприлски састанак у Лондону</i>	162
Од Прага до Москве: „ресетовање“ између речи и дела	165
<i>Обамин прашки говор и идеја „нуклеарне нуле“</i>	165
<i>Дамоклов мач НАТО над „ресетовањем“</i>	172
<i>Стратегија националне безбедности Руске Федерације до 2020. године</i>	178
<i>Противракетна одбрана: кретање са мртве тачке?</i>	186
<i>Московски самит</i>	189
Крај прве фазе: „ресетовање“ на добром путу	197
<i>Бајденова турнеја и источноевропски изазов</i>	197
<i>Напуштање Бушовог плана о европском противракетном штиту</i>	207
ДРУГА ФАЗА „РЕСЕТОВАЊА“ (ОКТОБАР 2009 – ФЕБРУАР 2011)	213
Ка Новом START-у	216
<i>Сциле и Харибде споразума о стратешком нуклеарном разоружању</i>	216
<i>Европски безбедносни споразум</i>	222
<i>Per aspera ad astra: од клиничке смрти до потписивања Новог START-а</i>	228
<i>Нова нуклеарна доктрина Сједињених Држава</i>	237
Између потписивања и ратификације Новог START-а	240
<i>„За“ и „против“ „ресетовања“ у Вашингтону</i>	240
<i>Стратегија националне безбедности Сједињених Држава</i>	247
<i>Иранско нуклеарно питање</i>	253
<i>Игра „глувих телефона“</i>	262

Ратификација Новог START-а	269
<i>О европској безбедносној архитектури: самит НАТО у Лисабону</i>	269
<i>О европској безбедносној архитектури: самит ОЕБС у Астани</i>	278
<i>Нови START ступа на снагу</i>	283
ТРЕЋА ФАЗА „РЕСЕТОВАЊА“ (МАРТ 2011 – МАЈ 2012)	291
<i>„Арапско пролеће“: почетак краја „ресетовања“</i>	295
<i>Интервенција у Либији</i>	295
<i>На сцену ступа г. Путин</i>	301
<i>Медведев и Обама у Довилу: почетак краја илузије о компромису око противракетне одбране</i>	306
<i>Ђорсокак „ресетовања“: Путинова номинација</i>	310
<i>Путинов повратак: крај „ресетовања“</i>	315
<i>Обама и Медведев у Хонолулу: крај илузије о компромису око противракетне одбране</i>	315
<i>Чланство Русије у Светској трговинској организацији</i>	319
<i>Парламентарни избори у Русији и долазак Мекфола</i>	321
<i>Председнички избори у Русији и Путинова победа</i>	326
ПОСЛЕ „РЕСЕТОВАЊА“	335
<i>„Ресетовање 2“?</i>	335
<i>Заоштравње односа: од Асанжа до Сноудена</i>	335
<i>Сиријско питање</i>	343
<i>Украјинска криза</i>	353
<i>Од „Евромајдана“ до „Кримског пролећа“</i>	353
<i>Грађански рат</i>	363

ЗАКЉУЧАК	371
Изгледи за руско-америчко приближавање у будућности	383
ЛИТЕРАТУРА	393
Научне књиге и чланци	393
Медијски извори и архиве докумената	406
Извори статистичких података	407
Резиме	409
Summary	411

Предговор

Монографија која је пред вама готово је у потпуности произишла из мог доктората на тему руско-америчког „ресетовања“, чије сам писање завршио у децембру 2014, а који сам одбранио у новембру 2015. Како сам за завршетак времена „ресетовања“ узео мај 2012, а у раду се бавим и периодом који је уследио (поглавље „После ‘ресетовања’“), појавио се проблем ажурирања информација у периоду чекања на објављивање монографије. Проблем сам решио ограничавањем периода којим се бавим у поменутом поглављу на време до постизања примирја у украјинском грађанском рату (прво примирје у септембру 2014, друго у фебруару 2015), јер то и јесте период у току кога се руско-амерички односи кваре у односу на „ресетовање“ и достижу најнижу тачку након Хладног рата. Након украјинског примирја они стагнирају, те нисам сматрао неопходним да детаљније обрадим и догађаје који у најновије време доминирају односима Русије и САД (међу најважнијим су склапање нуклеарног споразума са Ираном и руска интервенција у Сирији). Ипак, морам да поменем и догађај који ће без икакве сумње имати утицаја на руско-америчке односе у блиској будућности, а коликог – то ћемо видети. У питању је сензационални избор Доналда Трампа за председника САД у новембру 2016, човека од кога многи (а и ја лично) очекују да започне нови, четврти по реду у пост-хладноратовском периоду, покушај приближавања Москве и Вашингтона. Како овај предговор пишем свега три дана пред Трампову инаугурацију, а књига би требало да изађе неколико месеци касније, читаоци ће у том тренутку већ имати увид у прва обележја и резултате Трампове политике према Русији.

На питање колико ми је времена требало да напишем ову монографију, као из топа одговарам – око четири године. Јер, под писањем се не подразумева сам чин писања, већ и прикупљање материјала, али и учење у циљу теоријског оспособљавања за бављење

датом темом. Зато за почетак рада на књизи узимам фебруар 2011. Тада су се догодиле две битне ствари у мом научном развоју – запослио сам се на Институту за међународну политику и привреду и уписао докторске студије на Факултету политичких наука. Фебруар 2011. је значајан за ову монографију и из трећег разлога – тада је руско-америчко „ресетовање“ достигло врхунац, а моје опредељење да га проучавам и концепција на основу које ћу то чинити коначно су заокружени. Области руско-америчких односа значајне за њихово приближавање о којима говорим у књизи – европски безбедносни режим, контрола наоружања и разоружање, однос према сукобима – формулисао сам још тада, изговоривши их пред комисијом за пријем на докторске студије и написавши их у концепту предавања о руско-америчком безбедносном дијалогу које ћу одржати на Институту. Највећи део мог научно-истраживачког рада након тога биће посвећен „ресетовању“ и ужим темама које у њега спадају или су с њим повезане, о којима ћу написати и објавити и десетине научних радова. Завршетком писања монографије сматрам завршетак писања доктората (децембар 2014). Ипак, имајући у виду да сам накнадно у више наврата „дотеривао“ и докторат и монографију, ни последње две године нису без значаја за њену израду. Зато ову монографију посматрам као заокруживање мог целокупног досадашњег шестогодишњег научног рада, чије гранање ка неким новим правцима академског интересовања је увелико у току.

Писати о „ресетовању“ био је врло храбар потез, из два разлога. Прво, зато што није било сигурно да ће та тема остати актуелна и значајна до краја рада на њој. Као што рекох, започета је у време када је „ресетовање“ било на врхунцу и када није изгледало да ће та иницијатива тако брзо и нагло да пропадне. Када ми је у лето 2011. постало јасно да се управо то дешава, за тренутак сам се поколебао, а онда чак проценио да ми то олакшава посао јер о „ресетовању“ могу да говорим као о довршеном периоду и тако избегнем проблем сталне потребе за ажурирањем података. Но, тада се још није могло наслутити да ће три године касније због Украјине односи Русије и Сједињених Држава толико да се заостре, да ће то истраживању последњег покушаја приближавања двеју сила дати додатни значај јер је дошло време када сви почињу да се питају: могу ли односи двеју сила поново бити бољи? Са Трамповим ступањем на дужност ово питање поготово

добија на значају и то јесте једно од питања на која ова књига настоји да пружи одговор. Она би могла да послужи као приручник за процену домета новог покушаја руско-америчког приближавања, уколико се остваре очекивања да до тог покушаја након инаугурације заиста и дође. Други разлог зашто је било незахвално бавити се „ресетовањем“ је локални. За разлику од архива америчких, руских и других светских медија, али и база података иностраних научних радова, које су у току времена „ресетовања“ (а доста дуго и после њега) врвеле од израза „ресетовање“, овај израз у Србији као да је игнорисан, и од новинара и од научника. И не само израз, већ донекле и суштина – у домаћем писању о руско-америчким односима данас ћете често срести да се о њиховом заостравању говори као о континуалном процесу који почиње у време Путиновог Минхенског говора 2007. и траје до данас, без обзирања на то што је то заостравање имало дугу и значајну паузу у виду „ресетовања“. Ова књига треба да прекине ту лошу традицију и скрене пажњу јавности у Србији на то да је „ресетовање“ постојало и да је његово проучавање од изузетног значаја за целокупне постхладноратовске руско-америчке односе, укључујући и њихов будући развој.

Иако сам се трудио да се научним радом што је могуће више бавим сам, на чему сам инсистирао и у изради доктората и ове монографије, осећам потребу да се захвалим људима који су ми на овај или онај начин помогли у последњих пет година. Захвалност најпре иде мом ментору доктората, професору Драгану Симићу – не само због тога што ми је пружио подршку да обрадим ову захтевну тему на начин на који сам замислио и прихватио се менторства упркос великим претходно преузетим обавезама, већ што сам од њега убедљиво највише и научио о међународним односима, на сва три нивоа студија на факултету. Хвала му и за рецензију којом ми је омогућио да се ова монографија објави. Изузетно сам захвалан и његовом асистенту и мом пријатељу Драгану Живојиновићу, који ми је све време студирања такође био од помоћи у савлађивању градива, а нарочито тако што ме је усмеравао како да трагам за корисном литературом. Даље, захвалио бих се члановима комисије: професору Иви Висковићу, од кога сам доста научио о спољној политици и који је био ту да ми пружи моралну подршку кадгод бих се колебао да ли да упишем виши степен студија међународних односа; Дејану Јовићу, који ми је такође написао рецензију, а пре тога на одбрани

доктората поставио врло корисна питања, након којих сам прецизирао неке елементе свог теоријског оквира. Од осталих предавача на факултету, захвалио бих се још: професорки Радмили Накаради, која ми је била ментор дипломског и специјалистичког рада и тиме ми помогла да поставим темеље каснијег докторског истраживања; професору Предрагу Симићу, од кога сам добио корисне савете за формулацију теме и прикупљање података и који, нажалост, више није са нама; професору Милану Јовановићу, који ме је храбрио у току целе израде студије и помогао да поред међународних, боље разумем и унутрашњеполитичке процесе; професору Небојши Владисављевићу, од кога сам вероватно највише научио о методологији истраживања; Филипу Ејдусу, који ми је доста помогао у „брушењу“ теоријског оквира. Посебну захвалност дугујем професорки Јелици Стефановић-Штамбук, без које мој теоријски оквир не би био потпун – она ми је „открила“ перформативну теорију Дејвида Кембела, а није згорег поменути да сам и за Швелера и његову класификацију држава „животиња“ први пут чуо од ње.

Што се ширег круга људи тиче, моја захвалност најпре иде мом пријатељу и колеги са докторских студија Владимиру Ајзенхамеру, с којим сам од почетка свог научно-истраживачког рада, а то је случај и данас, водио маратонске расправе о међународним односима које су нас учиниле интелектуално богатијим. На конкретном нивоу, без њега бих имао проблем да разумем иранско и сиријско питање, и уопште било шта што се тиче Блиског истока, а чиме сам се бавио у току израде студије. Захваљујем се и колегиници, такође са докторских студија, Марији Недељковић Правдић, на снажној моралној подршци коју ми је пружала када нисам веровао да ћу на време стићи до циља. Од колега са Института за међународну политику и привреду, где сам запослен, моја захвалност иде: мом претходном директору Душку Димитријевићу, који је имао разумевања за оно што хоћу да истражујем и омогућио ми одговарајуће услове за рад; мом садашњем директору Браниславу Ђорђевићу, који је наставио да ми омогућава исте услове, да ме усмерава и подржава у будућим правцима мог научног рада; мом ментору са Института и такође рецензенту ове монографије, Драгану Ђукановићу, који ми је олакшао обављање пословних задатака који су пратили израду исте; Драгану Петровићу, и за рецензију и за увек корисне информације и размену мишљења о спољној политици Русије; Жаклини Новичић, за плодне расправе које смо водили о теоријама међународних

односа; Светлани Ђурђевић-Лукић (нажалост, преминулој у међувремену), Ани Јовић-Лазић, Слободану Јанковићу, Милошу Јончићу, Стевану Рапаићу, Срђану Кораћу, Ненаду Васићу и Мини Зиројевић-Фатић, за корисне полемике које смо свих ових година водили и савете како да истражујем и израдим ову студију. Посебну захвалност дугујем и колеги Ратку Вуканићу, без кога је питање да ли би руско-амерички односи икада постали примарно поље мог научног истраживања. Од колега изван Института, захваљујем се пре свих Милану Липовцу, који ми је изузетно помогао око методолошких питања; Жељку Будимиру, за занимљиву расправу о офанзивном реализму, захваљујући којој сам у последњи час унео нека круцијална „дотеривања“ текста; професору Миломиру Степићу, који ми је својевремено одржао најбоље предавање икада и заинтересовао ме за геополитику; Сањи Арежини, за занимљиве консултације о улози Кине у данашњим међународним односима; Богдану Стојановићу, од кога сам добио занимљиве погледе на нуклеарну тематику. Извињавам се уколико сам некога евентуално изоставио, није било намерно. Наравно, неизмерну захвалност дугујем мојој породици, пријатељима и драгим особама који су били уз мене све време, и у тешким и у плодним тренуцима мог научног рада.

Владимир Трапара

У Београду, 17. јануара 2017. године

УВОД

Двадесетосмог септембра 2015. године, пленарном телу Уједињених нација – Генералној скупштини – обратили су се председници Сједињених Америчких Држава и Руске Федерације, Барак Обама и Владимир Путин. Први је говорио Обама. Алудирајући на Русију, рекао је: „...видимо да се неке велике силе самопотврђују на начин који противречи међународном праву. Видимо ерозију демократских начела и људских права фундаменталних за мисију ове институције; информације се строго контролишу, простор за цивилно друштво сужава. Кажу нам да је такво укопавање потребно да би се победио неред; да је то једини начин да се одстрани тероризам, или се спречи страни мешање. У складу са овом логиком, требало би да подржимо тиране попут Башара ел Асада, који баца барел бомбе да би масакрирао невину децу, јер је алтернатива сигурно још гора“.¹ Пар сати након њега на говорницу се попео Путин, што је био његов први наступ у Њујорку откако је поново преузео дужност руског председника. Мислећи на Сједињене Државе, рекао је: „Сви ми знамо да је након завршетка Хладног рата – сви то знају – у свету настао један центар доминације. Тада су они који су се нашли на врху те пирамиде подлегли искушењу да помисле како су толико моћни и изузетни, да једино они знају шта треба чинити. А следствено томе и да не морају да воде рачуна о УН, које уместо да аутоматски санкционишу и озаконе неопходну одлуку, често само сметају, што би код нас рекли ‘подмећу се пред ноге’“.²

¹ “Remarks by President Obama to the United Nations General Assembly”, *The White House*, September 28, 2015, Интернет, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/28/remarks-president-obama-united-nations-general-assembly-9/11/2015>

² „70-я сессия Генеральной Ассамблеи ООН“, *Президент России*, 28 сентября 2015, Интернет, <http://kremlin.ru/events/president/news/50385-9/11/2015>

Оштре узајамне критике политике двеју великих светских сила испољене у наведеним редовима вероватно нису изненадиле никога. Готово свако ко у овом тренутку живи на планети Земљи, а макар површно познаје међународну политику, од најранијих дана као једну од њених константи памти чињеницу да Руси и Американци нису пријатељи. И заиста – може се рећи да ривалство, а често и отворено непријатељство двеју сила, уз повремене углавном кратке прекиде, траје већ више од једног века – још од Руско-јапанског рата 1904/5. у коме су Сједињене Државе подржавале Јапан. Услед овога, и старе и младе генерације данас узимају руско-америчко непријатељство као датост, те их његово заоштравање у последњих неколико година не изненађује. Па ипак, зар управо трајност и упорност непријатељства двеју држава не би требало да представљају изненађење, односно енигму вредну истраживања – укључујући и оно научног типа? Зар чињеница да између САД и Русије већ четврт века изостаје *приближавање*, односно превазилажење непријатељства – упркос томе што су две земље оставиле иза себе период оштре конфронтације око светске превласти и наметања сопственог идеолошког обрасца човечанству, у историји познат као Хладни рат – није довољна да побуди радозналост? Примећујемо да тек у најновије време, када се чини да од стања руско-америчких односа још једном зависи судбина светског мира, ови односи поново доспевају у жижу интересовања науке о међународним односима, након што су у дводеценијском периоду били неправедно скрајнути у корист неких других тема – феномена тероризма, економског раста Кине, развоја и проширења Европске уније, и сл.

Како смо за руско-америчке односе почели да се интересујемо у време док је у науци о међународним односима још владала скрајнутост ове тематике, осећамо се позваним да данас, када она поново долази у центар пажње, допринесемо разрешењу поменуте енигме. Разлог због кога смо ову тематику све ово време сматрали примарном за проучавање лежи у нашем виђењу руско-америчких односа као најважније осе савремених међународних односа. Историја нас је научила да, уколико се претходни велики рат не оконча на задовољавајући начин за све релевантне стране, изградња одрживог светског поретка није могућа, док над човечанством лебди опасност од обнављања сукоба. Пошто ово важи и за Хладни рат, чињеницу да САД

и Русија никада истински нису превазишле своје непријатељство видели смо као највећу опасност по светски мир, док смо њихово евентуално приближавање посматрали као неопходан услов изградње стабилног и мирољубивог светског поретка. Догађаји од 2014. на овамо потврђују исправност оваквог угла гледања, јер се светски мир заиста нашао у опасности, вероватно највећој у последњих неколико деценија. Па ипак, само неколико година раније – када смо озбиљније кренули да се на научни начин занимамо за руско-америчке односе – ситуација је деловала далеко повољније. Русија и Сједињене Државе налазиле су се усред „ресетовања“, трећег по реду покушаја приближавања у постхладноратовском периоду, уједно и најозбиљнијег до сада. У то време реторика чијим смо цитирањем започели ову студију била је упадљиво одсутна, дух сарадње двеју сила био је знатно развијенији, а ни конкретни резултати те сарадње нису изостајали. Постојао је раширени оптимизам, који смо и ми делили, да ће приближавање између две државе напоскон успети. До тога, међутим, као ни претходних пута није дошло.

Чињеница да се време „ресетовања“ сместило између два озбиљнија заштрављања руско-америчких односа – оног 2008, након Руско-грузијског рата, и овог најновијег и још тежег, услед украјинске кризе – чини га енигмом вредном научног истраживања, неодвојивом од претходно наведене енигме упорног опстајања непријатељства двеју сила. То што је до „ресетовања“ уопште дошло показује да односи Русије и САД могу да буду и бољи; то што је оно окончано неуспехом говори нам о очигледним тешкоћама да се побољшање њихових односа учини трајним. Студија случаја „ресетовања“ послужиће нам да извучемо закључке о савременим руско-америчким односима уопште. С тим у вези, у овом раду постављамо сет од четири истраживачка питања. Прво, и кључно, гласи: *зашто „ресетовање“ није успело, тј. није довело до стварног приближавања двеју држава?* Одговор на њега помоћи ће нам да разрешимо ширу загонетку: *зашто приближавање Русије и Сједињених Држава не успева у читавом постхладноратовском периоду?* Даље, како смо истакли да се време „ресетовања“ упадљиво разликовало од периода за њим и после њега, питамо се: *зашто је до „ресетовања“ уопште дошло, и то баш у датом тренутку?* Напоскон, ово питање (а и претходна два с њим) води нас ка покушају научне

прогнозе: *под којим условима би у будућности приближавање Русије и Сједињених Држава могло да успе?*

Приметно је да у досадашњем тексту често користимо израз *приближавање*. Ово је научни концепт који захтева детаљнију елаборацију, а ми ћемо је извести у посебном потпоглављу у оквиру овог увода, где ћемо се ослонити на концепт приближавања који је развио Чарлс Капчан. Постоји јак разлог зашто се овим концептом бавимо тако рано, пре него што изложимо теоријски оквир који ћемо користити у раду. Наиме, да бисмо уопште могли да се упустимо у разрешавање енигме о неуспеху приближавања Русије и САД, неопходно је да најпре знамо шта је то приближавање и да полазећи од тог сазнања констатујемо да до приближавања двеју сила заиста није дошло. Тиме што спроводимо студију случаја на темељу овог научног концепта допринећемо његовом обogaћивању, а тиме и напретку науке о међународним односима уопште. Ово уједно пружа и научни значај нашем истраживању, док би друштвени значај био у указивању на начин превазилажења поменутог непријатељства САД и Русије као главне опасности по светски мир. Увођењем концепта приближавања моћи ћемо даље да разложимо наш сет општих истраживачких питања, тако што ћемо им додати и посебна питања о резултатима „ресетовања“ у областима руско-америчких односа које будемо идентификовали као битне за приближавање, као и појединачна питања о конкретним проблемима којима су се САД и Русија у оквиру ових области бавили за време „ресетовања“.

Разлагање сета општих истраживачких питања на посебна и појединачна представља *тематски приступ* нашем истраживачком проблему. У раду ћемо уз њега применити и *хронолошки приступ*, поделом времена „ресетовања“ на три фазе. „Ресетовање“ уопште, а тиме и његова *прва фаза*, започиње у јануару 2009. године ступањем Барака Обама на положај председника Сједињених Држава. Како је „ресетовање“ управо Обамина иницијатива, логично је да овај тренутак узмемо за његов почетак. Прва фаза траје до септембра 2009, када је Обамина администрација одустала од Бушових планова о противракетном штиту у Европи, што је био потез који се касније показао пресудним за омогућавање неких од најважнијих резултата „ресетовања“. У овој фази идентификоване су области и конкретна

питања око којих је могућа сарадња двеју држава, а у њиховим односима успостављен је један нови дух сарадње, битно различит од конфронтације 2007–2008. На прву се надовезује *друга и најдужа фаза*, која траје од октобра 2009, закључно са фебруаром 2011. У току те друге фазе, „ресетовање“ је достигло врхунац – његова главна постигнућа везују се за ову фазу. Она се завршава ступањем на снагу новог споразума о смањењу стратешког нуклеарног наоружања, који носи назив Нови START и представља најзначајнији резултат „ресетовања“ уопште. Коначно, *трећа фаза* започиње у марту 2011. са отпочињањем либијске интервенције као преломним догађајем од кога руско-амерички односи крећу силазном путањом. Заправо, она и није фаза „ресетовања“ у пуном смислу, већ више период пропадања овог процеса, те ћемо јој посветити нешто мање пажње него првим двама фазама. За њен завршетак, уједно и крај „ресетовања“, више из симболичких него из суштинских разлога, узимамо мај 2012. када се Владимир Путин вратио на положај председника Русије. Време „ресетовања“, дакле, изједначавамо са периодом од јануара 2009. до маја 2012, што је доба председничког тандема Барака Обама и Димитрија Медведева, председника Русије пре Путиновог повратка. Наша анализа покаже колики су значај за отпочињање, ток и резултате „ресетовања“ имали лични односи Обама и Медведева, што ће овакав начин временског омеђења предмета нашег истраживања учинити крајње логичним.

Следи неколико методолошких напомена. Из саме формулације сета истраживачких питања, јасно је да је основни научни циљ нашег истраживања *научно објашњење*, тј. покушај да се реши загонетка о отварању и пропасти „ресетовања“, те немогућности приближавања Русије и САД у читавом периоду после Хладног рата. Присутно је и *научно предвиђање*, тј. покушај да се прогнозирају изгледи за приближавање двеју земаља у будућности. Наравно, у основи објашњења и предвиђања јесте и *научни опис (дескрипција)*, неопходан да бисмо уопште знали појаву коју покушавамо да објаснимо. Друштвени циљ нашег истраживања јесте скретање пажње стручној и широј јавности на значај руско-америчког приближавања и опасност с којом се човечанство суочава због његовог изостанка, а с обзиром на поменути аргумент у прилог нашег виђења односа Русије и САД као најважније осе савремених међународних односа, неправедно занемарене као поље научног истраживања у току већег дела постхладноратовског периода. У току истраживања служили смо се низом

различитих извора, које можемо да поделимо у две групе. У прву спадају научне књиге и чланци на које смо се ослањали у заснивању нашег *теоријског оквира*. Друга обухвата такође научне књиге и чланке, али и медијске садржаје и различите врсте докумената које смо користили за прикупљање *практичних података* о „ресетовању“ и руско-америчким и међународним односима шире. Најважнија метода којом смо се служили за прикупљање потребних сазнања из обеју врста извора, али и извођење закључака, јесте *анализа садржаја*. Поред ње, користили смо и *студију случаја* – осим за само „ресетовање“ као „макро“ случај, њоме смо анализирали и низ посебних и појединачних случајева потребних за одговоре на наш сет истраживачких питања.

План излагања резултата истраживања, који уједно чини и структуру овог рада, је следећи. Након кратког *уводног* поглавља, у оквиру кога нам још преостаје да у потпоглављу које следи образложимо концепт приближавања, следи *друго* поглавље које се бави теоријским оквиром, а у оквиру њега три потпоглавља: о теорији равнотеже интереса, перформативној теорији и њиховој синтези. Следеће, *треће* по реду поглавље, бави се основним појмовима из нашег теоријског оквира, а то су: моћ, идеје елита и идентитет/интерес – свакоме од њих посвећено је посебно потпоглавље. *Четврто* поглавље представља кратак осврт на руско-америчке односе у постхладноратовском периоду, али пре „ресетовања“. У оквиру њега, једно потпоглавље обрађује прва два покушаја руско-америчког приближавања, друго заостравање односа двеју сила у току 2007. и 2008, а треће кратак период на крају 2008. непосредно уочи самог „ресетовања“. *Пето, шесто и седмо* поглавље баве се самим „ресетовањем“, и то свако једном од његових фаза. Унутар себе подељена су на потпоглавља према различитим потфазама „ресетовања“, ограниченим преломним догађајима. *Осмо* поглавље представља кратак осврт на заостравање руско-америчких односа после „ресетовања“, које је достигло врхунац средином 2014. у току грађанског рата у Украјини. С примирјем у Украјини и завршавамо детаљније хронолошко разматрање односа двеју сила, јер су они до тада дотакли дно и након тога се нашли у стагнацији (тако је барем било до инаугурације Доналда Трампа за председника Сједињених Држава у јануару 2017). *Закључно* поглавље сумира резултате истраживања и завршава се посебним потпоглављем које се бави прогнозом изгледа за руско-америчко приближавање у будућности. Напоменућемо још и да је већина потпоглавља, нарочито у

главном делу рада – који се бави самим „ресетовањем“ – ради лакше прегледности и изношења резултата студија посебних и појединачних случајева подељена на мање одељке.

Концепт приближавања

У свом значајном делу објављеном 2010. године (дакле у зрелој фази руско-америчког „ресетовања“), *Како непријатељи постају пријатељи*, Чарлс Капчан бави се проблемом успостављања стабилног мира међу државама које су се претходно налазиле у сукобу. По његовом мишљењу, „кад се зона стабилног мира формира, њене државе чланице спуштају своје гарде, демилитаризују своје односе, и сматрају неупитним да ће било који спор који међу њима избије бити решен мирољубивим средствима“.³ Зоне стабилног мира могу имати три облика: *приближавање, безбедносну заједницу и унију*. Код *приближавања (rapprochement)*, државе напуштају оружано ривалство, слажу се да решавају своје спорове мирољубиво и успостављају узајамна очекивања мирољубиве коегзистенције. Код *безбедносне заједнице*, државе институционализују сет норми и правила да би мирољубиво управљале својим односима. Код *уније*, државе се уједињују у нови политички ентитет, при чему умањују, ако не и уклањају, геополитичке последице претходних граница.⁴ У односима Русије и Сједињених Држава нас занима овај први, уједно и најскромнији облик успостављања стабилног мира – приближавање, иако сматрамо да би успех приближавања ових двеју сила аутоматски водио и успостављању безбедносне заједнице на евроатлантско-евроазијском простору, јер за тако нешто већ постоји институционална основа (у виду ОЕБС-а, а у ширим оквирима и УН).

Полазећи од Капчанове дефиниције приближавања, лако можемо да утврдимо да у постхладноратовском периоду (укључујући и период „ресетовања“) до њега у руско-америчким односима није дошло. Код приближавања, државе о којима је реч престају да посматрају једна другу

³ Charles A. Kupchan, *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton University Press, 2010, p. 2.

⁴ *Ibid.*, pp. 8-9.

као геополитичку претњу,⁵ а Русија и САД једна другу, нажалост, у читавом овом периоду управо тако посматрају. Најпре, две земље се не слажу око тога како би требало управљати европском безбедношћу, док међународне институције задужене за безбедност (ОЕБС и УН), у чијем су чланству и Русија и САД, услед њиховог неслагања функционишу уз озбиљне проблеме. Две земље су чланице различитих војних блокова (НАТО и ОДКБ), међу којима нема званичне сарадње, при чему Русија и експлицитно посматра ширење војне инфраструктуре и преузимање глобалних улога НАТО као војну опасност број један.⁶ Даље, Русија и САД се суочавају са тешкоћама на плану разоружања и контроле наоружања (блокада АСФЕ споразума, проблем противракетне одбране), а сама чињеница да преговарају о тим питањима упућује на то да свака од њих у наоружању оне друге види претњу.⁷ Коначно, Русија и САД имају битно различите погледе на решавање неколико новијих сукоба (што „врућих“, што „замрзнутих“), при чему се често не устручавају ни да једнострано примене силу да би наметнуле своје решење, упркос неслагању оне друге. У Сирији и Украјини је чак дошло до тога да индиректно воде рат, помажући супротстављеним странама у сукобу.

Из овако рашчлањеног и у контекст руско-америчких односа доведеног појма приближавања, можемо да назремо три посебне области ових односа које су битне за успех приближавања Русије и САД. Те области су: *европски безбедносни режим*;⁸ *контрола наоружања и*

⁵ Ibid., p. 30.

⁶ Ово је установљено у руској војној доктрини из 2010, која се може прочитати овде: http://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf 8/9/2014. Слична одредба поновљена је и у новој војној доктрини из 2014, с том разликом што је ширењу војне инфраструктуре и преузимању глобалних улога придодато и јачање капацитета НАТО. Нова доктрина се налази овде: *Военная доктрина Российской Федерации, Российская Газета*, 30 децембра 2014, Интернет, <http://www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> 30/12/2014

⁷ Да је само опстајање нуклеарне логике сигурног узајамног уништења најбољи показатељ чињенице да Русија и САД једна у другој виде претњу, тврди Семјуел Чарап. Samuel Charap, "Beyond the Russian Reset", *The National Interest*, July/August 2013, p. 40.

⁸ Позитивно разрешење овог питања превазишло би приближавање и водило ка успостављању безбедносне заједнице јер, као што смо већ истакли, постоји институционална основа за то.

разоружање; однос према „врућим“ и „замрзнутим“ сукобима. За сваку од ових области можемо да поставимо посебно истраживачко питање, које би гласило: *зашто у области о којој је реч у току „ресетовања“ (а и уопште) није дошло до суштинских помака неопходних за стварно приближавање двеју сила?* Даље, у оквиру сваке од ових области можемо да издвојимо неколико конкретних проблема којима су се САД и Русија бавили у периоду „ресетовања“ (европски безбедносни споразум, проширење НАТО, улога ОЕБС-а, смањење стратешког нуклеарног наоружања, противракетна одбрана, непролиферација – иранско нуклеарно питање, „замрзнути“ сукоби, сарадња у Авганистану, „Арапско пролеће“), те да формулишемо појединачна питања о томе *зашто је сарадња по тим проблемима била недовољна или је потпуно изостала.* Под којим условима долази до приближавања двеју држава? Капчан критикује једностране приступе које одређене теорије међународних односа имају према овом питању. Један од таквих приступа је схватање теоретичара демократског мира да демократије међусобно не ратују. Према Капчану, демократија није неопходан услов успостављања зоне стабилног мира, а САД друге државе не треба да процењују на основу природе њихових институција, већ њиховог државничког понашања. Капчан критикује и тезу да трговинска међузависност доноси стабилност – трговинске везе су само помоћно средство унапређења мира путем јачања друштвених веза, али тек након што дође до пробоја на плану политичког помирења (економско приближавање, дакле, следи политичко а не претходи му).⁹ Уместо једностраног, Капчан се залаже за еkleктички приступ, који би обухватио све три велике школе мишљења у науци о међународним односима: реалистичку, либералну и конструктивистичку.¹⁰ Позивање на ове три школе видљиво је у условима које Капчан поставља за формирање зоне стабилног мира и фазама кроз које оно по његовом мишљењу мора да прође.

Стабилан мир настаје кад се међу државама о којима се говори стекну три услова: *институционализована ограничења, компатибилни друштвени пореци и културно заједништво.* Први услов је пожељан, али

⁹ Charles A. Kupchan, *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, op. cit., p. 3.

¹⁰ Ibid., pp. 16-21.

не и нужан, док су друга два неопходна.¹¹ Институционализована ограничења подразумевају да ће држава где су властодршци ограничени изнутра вероватно ограничити и своје понашање споља. Овај услов испуњавају сви уставни пореци који ограничавају моћ владалаца, дакле не само либералне демократије. Ипак, примери показују да су и аутократије умеле да ограниче понашање споља, што говори о томе да је битно стратешко а не институционализовано ограничавање. Компатибилни друштвени пореци делују тако што интеграција јача постојеће економске и политичке елите, које је онда подупиру, док их у одсуству компатибилности слаби (макар у једној од страна), па се ове опиру интеграцији. За процену компатибилности битни су следећи елементи друштвеног поретка: расподела политичке моћи међу друштвеним класама; расподела политичке моћи међу различитим етничким и расним групама; организујуће начело економске производње. Културно заједништво подразумева мрежу пракси и симбола заснованих на етницитету, раси или религији, а виђење истог се временом може мењати.¹²

Процес успостављања зоне стабилног мира има четири фазе. Прва је *унилатерално прилагођавање (unilateral accommodation)*: „држава суочена с вишеструким претњама настоји да отклони један од извора своје несигурности путем стратешког уздржавања и чињења уступака противнику“. Друга фаза је *реципрочно уздржавање (reciprocal restraint)*: „државе о којима је реч размењују уступке, при чему свака опрезно одступа од ривалства, одржавајући изгледе да геополитичко такмичење може да се претвори у програмску сарадњу“. Трећа фаза је *продубљивање социјеталне интеграције* између држава партнера: „учесталост и интензитет трансакција међу странама расте, резултирајући ширим контактима између владиних званичника, елита приватног сектора и обичних грађана“. Четврта фаза је *производња нових наратива и идентитета*: кроз изјаве припадника елите, популарну културу и политичке симболе, „државе о којима је реч пригрљују нови домаћи дискурс који мења виђење идентитета другог.

¹¹ Ibid., pp. 6-7.

¹² Ibid., pp. 7-8.

Границе између себе и другог се урушавају, уступајући пред заједничким идентитетима и осећајем солидарности...“¹³

Из овога следи динамика приближавања, која се одвија на следећи начин. До његове прве фазе – једностраног прилагођавања – долази под утицајем *стратешке неопходности* (*strategic necessity*), када се једна од држава о којима је реч нађе под утицајем вишеструких претњи које је терају да напусти ривалство са другом државом, односно започне приближавање.¹⁴ Једнострано прилагођавање започиње слањем сигнала о мирољубивој намери путем недвосмисленог уступка по питању од заједничког интереса.¹⁵ За успех прве фазе битно је да и друга страна одговори на исти начин – чињењем скупих уступака који сведоче о њеној мирољубивој намери.¹⁶ Обично је јача страна у сукобу та која чини први уступак, за шта је у бољој позицији, јер су веће шансе да учини то а да због тога касније не сноси неприхватљиве последице, уколико не наиђе на реципрочан одговор. Такође, слабија страна ће тај уступак пре разумети као доброћудну намеру, него што би га разумела јача – која би га схватила као израз очајања и предаје (видећемо касније зашто је ово од суштинске важности за савремене односе Русије и САД).¹⁷ У другој фази стратешко уздржавање и реципрочне мере постају правило, не изузетак.¹⁸ У првој фази стабилног мира, свака од страна се нада да ова друга има доброћудне намере; у другој је уверена да ова друга има доброћудне мотиве. У трећој фази (социјетална интеграција), за разлику од прве две, чији су носиоци владајуће елите, учествују бирократије, приватне фирме и грађани.¹⁹

У нашем раду прихватамо Капчанову дефиницију приближавања, али нудимо донекле другачије виђење услова под којима до њега долази и динамике којом се оно одвија. Ова разлика произилази из нашег теоријског приступа, који је парсимоничнији од Капчановог, јер

¹³ Ibid., p. 6.

¹⁴ Ibid., p. 35.

¹⁵ Ibid., pp. 37-38.

¹⁶ Ibid., pp. 38-39.

¹⁷ Ibid., pp. 40-41.

¹⁸ Ibid., p. 42.

¹⁹ Ibid., p. 46.

уместо све три спаја само две школе мишљења у науци о међународним односима. У наставку најпре следи образлагање овог теоријског приступа и операционализација његових основних варијабли, након чега ћемо моћи да утврдимо под којим условима и према каквој динамици би међу државама (у конкретном случају између САД и Русије) могло да дође до приближавања (или успостављања безбедносне заједнице). Затим ћемо у главном делу рада детаљније размотрити динамику „ресетовања“, те утврдити ‘како’ и објаснити ‘зашто’ је овај покушај приближавања Русије и Сједињених Држава доживео неуспех. Рашчлањивање руско-америчких односа на поменуте три области и појединачна питања у оквиру истих које сматрамо битним за приближавање, показаће се као кључни потез који нас води до одговора на постављени сет истраживачких питања.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Од Капчана преузимамо еклектицизам као теоријско решење за проучавање феномена приближавања међу државама, с тим што је модел који ћемо изградити парсимоничнији од Капчановог – уместо све три главне школе мишљења у међународним односима он обједињује само две: *реализам* и *идеализам*. Сматрамо да нема потребе да даље усложњавамо модел узимањем у обзир либерализма (иако ћемо повремено користити неке од либералних концепата у мери у којој су они компатибилни с нашим моделом, нпр. институционални приступ), јер реализам и идеализам у себи већ садрже две супротне аргументације које желимо да објединимо – структуралистичку и идеациону, као и све кључне појмове (варијабле) који нас занимају. Конкретне теорије које од реализма и идеализма преузимамо јесу: *теорија равнотеже интереса* и *перформативна теорија*. У наставку ћемо најпре представити сваку од њих, установити у чему се она разликује од неких других теоријских приступа у оквиру школе мишљења којој припада, подвргнути је критици и објаснити зашто смо се баш за њу определили. Затим ћемо образложити због чега ове две теорије сматрамо компатибилним, како их можемо објединити да бисмо превазишли недостатке сваке од њих појединачно и извести наш еклектички модел спољнополитичког понашања држава и исхода њиховог међуделовања, а потом на њему засновати модел услова и динамике приближавања између држава. У поглављу након овог ћемо операционализовати кључне варијабле из нашег модела и установити њихов утицај на спољну политику и односе Русије и Сједињених Држава, те на услове и динамику приближавања међу њима.

Теорија равнотеже интереса

Швелер као неокласични офанзивни реалиста

Деведесетих година прошлог века, под утицајем потешкоћа с којима се неореализам суочио у дебати са неолиберализмом у контексту

завршетка Хладног рата,²⁰ неколицина америчких аутора преиспитаће нека од основних неореалистичких полазишта и оформити нови правац – *неокласични реализам*. Поменућемо најзначајније међу њима: Џек Снајдер, Томас Кристенсен, Вилијем Волфорт, Фарид Закарија и Рандал Швелер. Творац синтагме неокласични реализам је Гидеон Роуз, аутор чувеног прегледног чланка из 1998. године под насловом „Неокласични реализам и теорије спољне политике“, у коме је из кључних радова неких од ових аутора систематизовао основна обележја новог правца.²¹ Џефри Талиаферо се касније надовезао разматрањем двеју врста подела унутар савременог реализма – на неореализам и неокласични реализам, те на дефанзивни и офанзивни реализам.²²

Као што се из самог назива може наслутити, неокласични реализам представља синтезу неореализма и класичног реализма. Он настоји да превазиђе ограничења неореализма изазвана његовим пре-наглашавањем значаја системског нивоа анализе. Наиме, инсистирајући на расподели моћи у међународном систему као одлучујућем чиниоцу понашања држава, неореализам (чији је утемељивач Кенет Волц) ограничава себе на трагање за одговорима на питања о исходима међуделовања држава – тј. зашто су неки типови расподеле моћи стабилнији од других, не улазећи у разматрање конкретних спољних политика држава. На овај начин, неореализам је примарно *теорија међународне политике*.²³ На другој страни, неокласични реализам настоји да буде *теорија спољне политике*. Док неореализам посматра

²⁰ Аутори једног од реномираних уџбеника међународних односа, Роберт Џексон и Георг Соренсен, неокласични реализам (под којим, додуше, подразумевају Моргентауов класични реализам) виде као подеснији за истраживање постхладноратовских међународних односа него што је то неореализам, који је по њима исувише условљен специфичним историјским околностима Хладног рата. Robert Jackson and Georg Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, New York, 2010, pp. 91-92.

²¹ Видети: Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, Vol. 51, No. 1, October 1998, pp. 144-172.

²² Видети: Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000-2001, pp. 128-161.

²³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, Massachusetts, 1979, pp. 67-73.

државе као „билијарске кугле“ настојећи да објасни зашто се оне понашају исто под истим системским условима (у оквиру исте расподеле моћи), неокласични реализам покушава да одговори на питање: зашто се различите државе (или иста држава у различитим периодима) понашају различито под истим системским условима, тј. имају различите спољне политике?²⁴ Да би дали одговор на ово питање, припадници овог правца осим расподелом моћи као чиниоцем са системског нивоа анализе (*systemic level*), понашање држава објашњавају и различитим чиниоцима са јединичног нивоа анализе (*unit level*), тј. чиниоцима специфичним за сваку појединачну државу – јединицу међународног система, чиме се бави класични реализам. Швелерова теорија равнотеже интереса,²⁵ без сумње, може се сврстати у неокласични реализам јер, поред расподеле моћи у међународном систему као системског чиниоца, при објашњењу спољне политике држава узима у обзир и чинилац са јединичног нивоа – *интерес* за очување или поправљање места у систему, разликујући државе према њему на *status quo* и *ревизионистичке*.²⁶ Враћањем у игру концепта ревизионистичке државе, развијеног у оквиру класичног реализма,²⁷

²⁴ Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *op. cit.*, pp. 133-134.

²⁵ Разматрањем Швелерове теорије равнотеже интереса већ смо се бавили у: Владимир Трапара, „Теорија равнотеже интереса Рандала Швелера“, у: *Међународна безбедност: теоријски приступи*, Милан Липовац и Драган Живојиновић (урс.), Иновациони центар Факултета безбедности, Академска књига, Београд, 2014, стр. 161-178.

²⁶ Истина, Талиаферо не сврстава Швелера у потпуности у неокласични реализам, већ негде на пола пута између овог правца и неореализма, аргументујући то тиме што се Швелер поред спољних политика држава бави и исходима њиховог међуделовања – вероватноћом избијања рата међу великим силама. Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *op. cit.*, p. 135. Ми сматрамо да је сасвим логично да се неокласични реалиста бави и спољним политикама и системским исходима, јер амбиција овог правца није да поништи, већ да допуни неореализам.

²⁷ Од класичних реалиста овај израз користи Волферс, а Швелер наводи још неколицину њих који за исти концепт употребљавају различите термине: Моргентау говори о империјалистичким силама, Кар о незадовољним, за Кисинџера су то револуционарне државе, за Арона снаге ревизије, итд. Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*,

Швелер настоји да превазиђе „*status quo* пристрасност“ Волцовог неореализма. Наиме, Швелер критикује Волцов став према коме је примарни циљ свих држава безбедност (опстанак, очување места у систему), јер то искључује из разматрања оне државе које за циљ имају експанзију – прибављање за себе нових вредности, тј. поправљање места у систему (ограничени ревизионизам), каткад и промену самог система (неограничени ревизионизам). Државе, дакле, нису билијарске кугле које се под утицајем анархичног међународног система примарно дефанзивно понашају, већ неке од њих, мотивисане незадовољством *statusom quo*, воде офанзивну политику.²⁸

Немају, додуше, сви неореалисти поменути *status quo* пристрасност. На супротном полу од Волцовог *дефанзивног неореализма*, налази се *офанзивни неореализам*, који је утемељио Џон Миршајмер.²⁹ Миршајмер прихвата Волцов став да анархична структура међународног система тера државе да примарно брину о опстанку, али по њему оне то не чине дефанзивним, већ офанзивним понашањем – свака држава (посебно ако је велика сила) настојаће да увећа своју моћ релативно у односу на друге кад год јој се пружи прилика, јер је то најбољи начин да себи обезбеди опстанак а идеално би било да оствари хегемонију над системом.³⁰ Швелер, за разлику од Волца и Миршајмера, не сматра да структура система нужно чини све државе било дефанзивним, било офанзивним, већ по њему одговор на то питање припада јединичном нивоу анализе (видети табелу 1). Ипак, како је „повратак ревизионистичке државе“

Columbia University Press, New York, 1998, p. 20. У жељи да нагласи како је позајмљивање овог концепта из класичног реализма кључни елемент његове теорије, Швелер је једном од својих главних радова дао поднаслов „Повратак ревизионистичке државе“. Видети: Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, pp. 72-107.

²⁸ Видети: Randall L. Schweller, “Neorealism’s Status Quo Bias: What Security Dilemma?” in: *Realism: Restatements and Renewal*, Benjamin Frankel (ed.), Frank Cass, London and New York, 1996, pp. 90-122.

²⁹ Основне поставке своје теорије, Миршајмер је систематизовао у свом најпознатијем делу, *Трагедија политике великих сила*. Видети: John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.

³⁰ *Ibid.*, pp. 2, 22, 32-36.

кључни елемент Швелерове теорије, у смислу да је она утемељена на концепту држава које воде офанзивну политику као примарних покретача укупне међународне политике,³¹ Швелера ћемо посматрати као неокласичног офанзивног реалисту.³²

Табела 1. Сличности и разлике у приступима Швелера, Миршајмера и Волца

	Волц	Миршајмер	Швелер
На понашање држава утиче:	Међународни систем	Међународни систем	Међународни систем и интереси држава (<i>status quo</i> или ревизионистичке државе)
Државе се понашају:	Дефанзивно	Офанзивно	И дефанзивно и офанзивно

Шлеповање за профит

Разликовање *status quo* и ревизионистичких држава кључно је за разумевање њихових избора спољнополитичких стратегија и одлука о ступању у савезе. Основно питање које Швелер поставља гласи: да ли се државе чешће придружују слабијој или јачој страни у сукобу, односно да ли настоје да уравнотеже (*balance*) државу чија моћ нараста, или јој се придружују, тј. шлепују (*bandwagon*) уз њу?³³ Према Швелеру,

³¹ „Државе грабљивци, мотивисане експанзијом и апсолутним добицима, а не безбедношћу и страхом од релативних губитака, примарни су покретачи (*prime movers*) у неореалистичкој теорији“. Randall L. Schweller, “Neorealism’s Status Quo Bias: What Security Dilemma?”, *op. cit.*, p. 119.

³² И Талиафери га сврстава у ту групу, али условно, јер Швелер признаје да постоје и *status quo* државе. Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *op. cit.*, p. 135.

³³ Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *op. cit.*, p. 72.

шлеповање је у историји много чешћа стратегија него што то тврде неореалисти. Супротстављајући се поменутој *status quo* пристрасности неореализма, он критикује Волцову теорију равнотеже снага и Волтову теорију равнотеже претњи. Према теорији равнотеже снага, када једна држава или савез акумулирају превелику моћ, друге државе законито настоје да ту моћ уравнотеже не би ли спречиле најмоћнијег актера да оствари хегемонију над системом. Ово уравнотеживање може бити унутрашње (*internal balancing*), у виду јачања сопствених способности, и спољашње (*external balancing*), у виду склапања савеза са слабијом страном у сукобу.³⁴ Према теорији равнотеже претњи, државе пак не реагују уравнотеживањем на просту акумулацију моћи, већ на претњу, а то која држава/савез ће бити већа претња не зависи само од моћи, већ и од три додатна чиниоца: географске близине, офанзивних способности и офанзивних намера.³⁵ И Волц и Волт посматрају шлеповање као стратегију супротну уравнотеживању и уједно ређу од ње – за Волца она значи придруживање јачој страни,³⁶ а за Волта савез са извором претње.³⁷

И Волц и Волт (као и Миршајмер) посматрају шлеповање као стратегију слабих држава, оних које нису кадре да се супротставе јачем, па капитулирају пред његовом претњом без борбе („ако не можеш да их победиш, придружи им се“). За Швелера, међутим, оваква дефиниција шлеповања је погрешна јер испушта из вида велики број случајева код којих мотив за придруживање јачем није страх од губитка, већ очекивање добитка – тј. профит.³⁸ Управо ревизионистичке државе

³⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., pp. 123-128.

³⁵ Stephen M. Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", *International Security*, Vol. 9, No. 4, Spring 1985, pp. 8-13.

³⁶ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., p. 126.

³⁷ Stephen M. Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", op. cit., p. 4. Иако офанзивни неореалиста и Миршајмер види уравнотеживање као чешћу стратегију (убраја је међу дефанзивне стратегије – за супротстављање агресорима, односно спречавање других држава да остваре хегемонију), док шлеповање сврстава у „стратегије за избегавање“. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., pp. 156-157, 162-163.

³⁸ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", op. cit., pp. 74, 81.

су те које имају овај мотив – будући да су незадовољне *statusom quo*, оне не могу ништа да добију дефанзивном стратегијом каква је у равнотеживање, већ се придружују јакој експанзионистичкој држави да би заузврат добиле део њеног победничког плена. Дакле, избор стратегије и одлука о савезу условљени су интересом државе – да ли је она *status quo* или ревизионистичка: „...најважнија одредница одлука о ступању у савез је компатибилност политичких циљева, а не неравнотежа моћи или претњи. Задовољне силе придружиће се *status quo* коалицији чак и кад је она јача страна; незадовољне силе, мотивисане пре профитом него безбедношћу, шлеповаће се уз ревизионистичку државу у успону“.³⁹

Шлеповање код кога се слабија ревизионистичка држава придружује јачој да би с њом поделила победнички плен, Швелер назива „шакалским“ (*jackal bandwagoning*), јер се мања држава понаша слично шакалу који прати лава да би скупљао остатке његовог улова. Шакал подржава експанзионистичке циљеве доминантног партнера, да би му овај заузврат гарантовао сферу утицаја.⁴⁰ Поред ове, Швелер наводи још две врсте шлеповања. До „скакања на гомилу“ (*piling on bandwagoning*) долази при крају рата, када је овај већ одлучен, па партнери поражене стране и неутралне државе прелазе на страну која побеђује како би се докопале дела победничког плена, или пак избегле да буду кажњене због несврставања на страну победника.⁴¹ Шлеповање уз „талас будућности“ (*wave of the future bandwagoning*) је придруживање држава оној сили чија доминација у будућности делује обећавајуће услед поседовања надмоћне идеологије.⁴²

Равнотежа интереса

Концепт којим Швелер у оквиру своје теорије повезује разликовање држава према интересу, те њихове изборе стратегија и одлуке о савезу са исходима у погледу стабилности система, јесте *равнотежа интереса*.

³⁹ Ibid., p. 88.

⁴⁰ Ibid., pp. 93-95.

⁴¹ Ibid., pp. 95-96.

⁴² Ibid., pp. 96-98.

Она има своје значење на два нивоа анализе – системском и јединичном. На јединичном нивоу, равнотежа интереса одређена је односом трошкова које су државе спремне да поднесу да би сачувале добра која имају у поседу и оних које би поднеле да би прибавиле нова добра.⁴³ *Status quo* силе сматрају експанзију неисплативом, јер им се потенцијални добици од ње чине мањим од трошкова исте, па се ограничавају на чување онога што већ поседују. Ревизионистичке државе више цене оно што желе од оног што имају, па су спремне да поднесу велике трошкове које експанзија захтева.⁴⁴ На системском нивоу, равнотежу интереса одређује однос снага између *status quo* и ревизионистичких држава. Када су ове прве јаче, систем је стабилан, а када друге предњаче у укупној моћи, само је питање времена када ће, на који начин, и у чију корист систем бити измењен.⁴⁵ Сада је јасна разлика концепта равнотеже интереса у односу на концепт равнотеже снага. Док је овај други одређен простим односом моћи међу државама, код првог се морају узети у обзир и интереси за које би државе користиле своју моћ – да ли за одбрану, или измену *status quo*.

На јединичном нивоу, Швелер усложњава првобитну дихотомну поделу на *status quo* и ревизионистичке државе тако што утврђује меру у којој су оне привржене или супротстављене *status quo*, па то комбинује са њиховом релативном моћи. Тако настаје чувена класификација „држава – животиња“ (инспирирана Шекспировим *Тимоном Атињанином*), којих је најпре било четири типа (лавови, јагањци, шакали и вукови),⁴⁶ да би Швелер касније додао још пет типова (лисице, нојеви, голубови, јастребови и сове).⁴⁷ Лавови су „државе које ће поднети велике трошкове да би заштитиле оно што поседују, али само малу цену да би увећале оно што сматрају вредним“.⁴⁸ У питању су

⁴³ Ibid., p. 99.

⁴⁴ Ibid., pp. 104-105.

⁴⁵ Ibid., p. 104.

⁴⁶ Ibid., pp. 100-104.

⁴⁷ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., pp. 84-89.

⁴⁸ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", op. cit., p. 101.

најмоћније *status quo* силе, најчешће оне које су креирале постојећи поредак, па су спремне да поднесу велику одговорност за његово очување, тј. заштиту од ревизионистичких сила. Оне се упуштају у уравнотеживање – склапање што моћније коалиције *status quo* држава, која би била у стању да одврати експанзионистичку силу од агресије, односно порази је у рату ако до агресије дође. Лавови каткад уместо уравнотеживања примењују „шверцовање“ (*buckpassing*), да би избегли трошкове, уколико оцене да су друге *status quo* силе способне да саме обуздају изазивача.

Јастребови и сове су силе такође снажно привржене *status quo*, али средњег ранга, па зато без подршке лава нису у стању да саме обуздају моћну експанзионистичку силу. Зато често избегавају уравнотеживање и бирају стратегију удаљавања (*distancing*) од силе која је у непосреднијој опасности, у нади да ће их агресор оставити на миру. Разлика међу њима је у томе што сове реагују на стварне претње, док их јастребови преувеличавају, па су склони хушкању других *status quo* сила на превентивну акцију. Голубови подржавају *status quo*, али су спремни и да прихвате његове промене до одређене мере. Они се одлучују за попуштање (*appeasement*) експанзионистичким силама, у нади да ће се ове задовољити ограниченим изменама *status quo* у своју корист. Нојеви су велике силе равнодушне према *status quo* – оне желе да их на миру оставе и агресори и они који би да уравнотеже агресоре.⁴⁹

Јагањци су слабе и нестабилне *status quo* државе, склоне попуштањима и капитулацији пред претњама, шлеповању уз „талас будућности“ и удаљавању од држава које су под непосреднијом претњом.⁵⁰ Шакали су такође релативно слабе, али (ограничено) ревизионистичке државе, спремне да „плате велике трошкове да би одбраниле оно што поседују, али чак и веће трошкове да би стекле нове вредности“.⁵¹ Понашање овог типа држава одговара шакалском шлеповању које смо описали у претходном одељку. Лисице су такође

⁴⁹ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., pp. 86-87.

⁵⁰ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", op. cit., pp. 101-103.

⁵¹ *Ibid.*, p. 103.

ограничени ревизионисти, али су и велике силе које могу битно да утичу на очување/измену *statusa quo*, па настоје да играју улогу „кингмејкера“ – да ступе у савез с оном страном која им понуди више.⁵² Напокон, вукови су ревизионистичке силе првог реда и неограничених циљева. Оне „вреднују оно за чим жуде много више од онога што имају“, па су склоне да се упусте у неопрезну експанзију, ризикујући и сопствени опстанак.⁵³ Вукови су те најмоћније експанзионистичке државе уз које се шакали шлепују, а лавови настоје да их уравнотеже.

На системском нивоу, Швелер упоређује релативну моћ *status quo* и ревизионистичких сила, одређујући поларност система на другачији начин него што то чине неореалисти. Док је по Волцу поларност одређена укупним бројем великих сила у систему,⁵⁴ за Швелера нису све велике силе полови, већ су то оне које поседују најмање 50 одсто ресурса најмоћније силе у систему, док остале назива средњим силама,⁵⁵ односно мањим великим силама (*lesser great powers – LGPs*).⁵⁶ Према Швелеру, најнестабилнији од свих је триполарни систем – у којој мери, зависи од распореда ревизионистичких и *status quo* држава међу половима и мањим великим силама у њему. Различитим комбинацијама овог распореда Швелер долази до неколико модела триполарног

⁵² Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., p. 88.

⁵³ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", op. cit., pp. 103-104.

⁵⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., p. 79. Миршајмер такође изједначава поларност са бројем великих сила у систему, али и пореди велике силе по моћи међусобно, на основу чега разликује неуравнотежену мултиполарност (где постоји потенцијални хегемон – велика сила која је значајно моћнија од осталих) од уравнотежене (где нема потенцијалног хегемона, тј. моћ је мање-више равномерно распоређена међу великим силама). Неуравнотежена мултиполарност је по Миршајмеру најнестабилнији систем, иза ње следи уравнотежена, док је биполарни систем (као и код Волца) најстабилнији. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., pp. 337-347.

⁵⁵ Randall L. Schweller, "Tripolarity and the Second World War", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, March 1993, p. 75.

⁵⁶ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., pp. 17-18.

система, чију (не)стабилност и подложност избијању рата подробно разматра.⁵⁷

Швелерова студија случаја Другог светског рата

Подложност триполарног система избијању рата и теорију равнотеже интереса у целини, Швелер је тестирао на случају Другог светског рата. Швелеров основни аргумент је да узрок Другог светског рата лежи у „смртоносној неравнотежи“ (отуда наслов најпознатије Швелерове књиге) међународног система уочи рата. Ова неравнотежа огледала се у постојању три пола приближно једнаке моћи,⁵⁸ од којих су два била ревизионистичка (Немачка – вук и Совјетски Савез – лисица), а трећи равнодушан према *status quo* (САД – ној), док су међу мањим великим силама две биле ревизионистичке (Италија и Јапан – шакали), а две *status quo* (Велика Британија – најпре голуб, а затим нешто између лава и сове/јастреба, и Француска – најпре јастреб, затим сова).⁵⁹

Динамика склапања савеза, избијања и тока рата потврђује теорију равнотеже интереса. Италија и Јапан, као и неколико мањих европских ревизионистичких држава, шлепују се уз Немачку ради поделе очекиваног победничког плена с њом. Совјетски Савез игра улогу „кингмејкера“ – најпре спроводи ограничену експанзију на основу пакта о ненападању са Немачком, да би се затим придружио *status quo* коалицији кад му опстанак буде непосредно угрожен од Немачке. САД су у почетку равнодушне, јер им географски положај омогућава да се изолују од рата у Европи, да би у рат ушле тек онда када буду непосредно нападнуте. Велика Британија се, услед процене да је уједињена моћ ње и Француске недовољна да уравнотежи Немачку, најпре удаљава од Француске и попушта Немачкој, да би затим (кад јој моћ буде нарасла) безуспешно помогла одбрану Француске од Немачке. Немачка се упушта у неограничени ревизионизам с циљем да у три етапе (према Хитлеровом плану) освоји свет: најпре поразити мање

⁵⁷ Ibid., pp. 41-56.

⁵⁸ Модел А=В=С. Randall L. Schweller, “Tripolarity and the Second World War”, op. cit., p. 79.

⁵⁹ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., p. 90.

државе у Средњој Европи и обезбедити савезништва са Великом Британијом (од чега Хитлер временом бива принуђен да одустане) и Италијом; затим са уједињеним ресурсима Европе и Јапана поразити Совјетски Савез и успоставити доминацију над Евроазијом; напоследку, у хегемонском рату савладати Сједињене Државе, уз ослањање на надмоћније ресурсе евроазијског копна. Хитлерова стратегија је поражена јер је Немачка прерано ушла у истовремени рат са два преостала пола – Совјетским Савезом и Сједињеним Државама. Губитком рата изгубила је статус пола, па се међународни систем трансформисао у компетитивни биполарни. Швелер, на крају, противчињеничним резоновањем покушава да изведе закључак да ли је исход могао да буде и другачији да Хитлер није починио неке крупне грешке уочи рата и у његовој раној фази.⁶⁰

Критика Швелерове теорије

Теорију равнотеже интереса одабрали смо за теоријски оквир јер сматрамо да је она од свих реалистичких теорија најпогоднија за наш истраживачки проблем. Односе Русије и Сједињених Држава могуће је схватити на прави начин једино ако у анализу буду укључени и системски и јединични ниво. Компатибилност интереса, односно поклапање или разликовање држава на основу њихове оријентације према *status quo* (у међународном систему уопште, или у погледу неке конкретне области или питања) видимо као један од кључних чинилаца који утичу на (не)могућност њиховог приближавања. Међутим, Швелерова теорија има и неколико битних ограничења, а ми ћемо се у овом тренутку усредсредити само на оно за нас најважније – одсуство јасног критеријума за разликовање *status quo* и ревизионистичких држава, односно пропуштање Швелера да прецизно утврди чиниоце који на јединичном нивоу утичу на обликовање интереса држава.

Видели смо да Швелер врло коректно примењује своју теорију на случај Другог светског рата, такође утврдивши да овај случај потврђује њене основне хипотезе. Међутим, када помиње неке друге случајеве, Швелер чини то доста штуро и недоследно, што побуђује сумње у ширину

⁶⁰ Ibid., pp. 93-182.

применљивост његове теорије. Навешћемо само један пример. На једном месту у књизи коју смо цитирали, Хитлерову оцену да је у Првом светском рату Антанта била ревизионистичка, а савез Централних сила *status quo* коалиција, Швелер назива „апсурдним извртањем“.⁶¹ Да ли је то заиста извртање? Аустроугарска и Турска су уочи рата биле анахроне мултиетничке империје чији је опстанак био угрожен изнутра и које су примарно бринуле о томе да се не распадне – што је *status quo* оријентација. Италија, Србија, Румунија и Грчка (све пре или касније на страни Антанте) биле су ревизионистичке, јер су желеле да се територијално прошире на рачун ових империја. Француска је већ пар деценија уназад гајила ревизионистичке територијалне претензије на рачун Немачке. Ако је Велика Британија као лидер Антанте имала *status quo* оријентацију, а Немачка на челу Централних сила била ревизионистичка, исто се не би могло по аутоматизму закључити и за савезе у целини.

Узрок конфузије код примене теорије равнотеже интереса на случајеве мимо Другог светског рата, по нашем мишљењу, јесте поменуто пропуштање да се прецизно дефинишу чиниоци који утичу на то да ли ће држава бити *status quo* или ревизионистичка. На једном месту Швелер ово доводи у зависност од места државе у системској расподеле моћи: „Држава ће бити означена ревизионистичком ако... изражава горко незадовољство територијалним променама, ревизијама уговора или репарацијама насталим као резултат последњег великог рата (без обзира да ли се нашла на страни пораженог или победника)... или... је *нарасла до пуне моћи* након успостављања новог поретка, па сада тврди да јој *увећана моћ даје право на веће користи* (територијалне или престижне)“.⁶² Из овог цитата се види да промена места у расподели моћи није једини чинилац интереса државе (иначе се ова теорија не би разликовала од неореализма), што Швелер касније експлицитно и каже,⁶³ али не успева јасно да одреди од чега још зависи да ли ће држава

⁶¹ Хитлер је ту конкретно рекао да је Немачка у Првом светском рату начинила кључну грешку тиме што се сврстала на страну *status quo* сила попут Аустроугарске и Турске. Ibid., pp. 104-105.

⁶² Randall L. Schweller, “Tripolarity and the Second World War”, op. cit., p. 85 (курзив Швелеров).

⁶³ Ibid., p. 86.

бити задовољна или незадовољна *statusom quo*. Ако бисмо прихватили да је држава незадовољна зато што „изражава горко незадовољство“, нашли бисмо се у таутологији и ограничили се на дескрипцију, а објашњење које смо поставили као један од циљева овог рада би изостало. Отуда нам теорија равнотеже интереса, иако корисна, није довољна за наш теоријски оквир, те у циљу превазилажења њених недостатака прибегавамо еклектицизму позивањем у помоћ једне теорије која припада сасвим другачијој школи мишљења у оквиру науке о међународним односима.

Перформативна теорија

Перформативност и социјални конструктивизам

Друга теорија коју користимо припада идеалистичкој школи мишљења у науци о међународним односима. Она се од традиционалних школа мишљења разликује по томе што не прихвата као полазиште епистемолошки реализам – схватање према коме стварност постоји потпуно независно од нас, те је задатак науке да је открије и објасни. Идеализам полази од становишта да стварност сама по себи нема „објективно“ значење мимо наших представа о њој, односно да ми сами конституишемо ту стварност помоћу *идеја*. *Социјални конструктивизам* је водећи правац у оквиру ове школе мишљења. Његово основно полазиште је да моћ и интереси држава не постоје објективно како то реалисти тврде, већ наше идеје учествују у њиховом конституисању.⁶⁴ Анархични међународни систем нема за нужну последицу такмичење држава ослоњених на самопомоћ у моћи и безбедности, већ његове последице зависе од начина на који ће државе конструисати своје идентитете и интересе.⁶⁵ Другим речима, ако бисмо прихватили социјални конструктивизам као теоријски основ нашег рада, категорије моћи и интереса које смо издвојили као

⁶⁴ Видети: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1999, pp. 92-138.

⁶⁵ Видети: Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring 1992, pp. 391-425.

одлучујуће чиниоце који утичу на понашање држава не бисмо могли да посматрамо одвојено од идеја које их конституишу.

Перформативна теорија Дејвида Кембела је врло блиска конструктивизму, јер инсистира на томе да „дискурси конституишу објекте о којима говоре“. Дискурс је „специфична серија репрезентација и пракси, путем којих се производе значења, конституишу идентитети, успостављају друштвени односи и политички и етички исходи чине мање или више могућим“.⁶⁶ Разлика у односу на конструктивизам је пак у томе што перформативна теорија уместо на идеје, ставља нагласак на *праксу* као средство конституисања стварности (отуда назив „перформативна“). Пракса, поред идејне, садржи и своју материјалну страну: „Разумевање дискурса тако да овај укључује и идејно и материјално, и лингвистичко и нелингвистичко, значи да су дискурси перформативни... прихватање да су дискурси перформативни, удаљава нас од ослањања на идеју (социјалне) конструкције ка *материјализацији*, где се дискурс ‘временом стабилизује да би произвео ефекат границе, фиксираности и површине’“.⁶⁷ Објекти који се перформативно конституишу на овај начин постају знатно трајнији и теже променљив чинилац него што је то у социјалном конструктивизму, који даје већи степен слободе „агенту“ у односу на „структуру“. Отуда у перформативној теорији, поред идеационе, видимо примесу структуралне аргументације (као што нејасноће у погледу чинилаца који утичу на формирање интереса држава код Швелера остављају простор да се његова теорија делом испуни идеационом аргументацијом⁶⁸). Пример за ово јесте Кембелово разматрање идентитета држава који се конституишу путем спољнополитичке праксе, али се временом „фиксирају“ и повратно утичу на ту исту праксу да би их ова изнова и изнова репродуковала.

⁶⁶ Luiza Bialasiewicz, David Campbell, Stuart Elden, Stephen Graham, Alex Jeffrey, Alison J. Williams, “Performing Security: The Imaginative Geographies of Current US Strategy”, *Political Geography*, 26, 2007, p. 406.

⁶⁷ Ibid., pp. 406-407.

⁶⁸ Вент се бави овим питањем у: Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit., pp. 104-105.

Спољна политика као пракса конституисања
и репродукције идентитета

Према Кембелу, *идентитет* државе није унапред дат и непроменљив већ се конституише перформативно, у односу на различитост и претњу (који се и сами конституишу у односу на њега), „исцртавањем граница које служе да раздвоје ‘унутра’ од ‘напоље’, ‘себе’ од ‘другог’, ‘домаће’ од ‘страног’“.⁶⁹ Ове границе „исцртава“ спољна политика као специфична пракса која путем „дискурса опасности“ утврђује шта је претња идентитету државе, а то може да буде било који алтернативни идентитет: „Само постојање алтернативног начина бивствовања, чије присуство пружа пример да су могући и другачији идентитети, те тиме денатурализује полагање права одређеног идентитета да буде *прави* идентитет, понекад је довољно да произведе разумевање претње“.⁷⁰ Носиоци алтернативних идентитета уопште не морају да се налазе споља (ван граница државе), већ су то врло често „унутрашњи непријатељи“, а задатак спољне политике је да их путем „двоструког искључења“ повеже са спољним актерима који су у стању да нас угрозе физички.⁷¹ Представљајући и спољне и унутрашње претње идентитету државе које долазе од алтернативних модела понашања као искључиво спољне опасности, спољна политика оправдава постојање државе као јединог актера способног да се овој врсти опасности одупре.⁷² На овај начин се претње за које спољна политика утврди да угрожавају идентитет државе, наизглед парадоксално, јављају као чинилац који конституише тај идентитет и без кога државе не би ни било: „Стална артикулација опасности путем спољне политике стога није претња идентитету или постојању државе; она је услов могућности да она постоји“.⁷³ Овако утврђене границе идентитета временом се стабилизују и учвршћују, али процес конституисања и

⁶⁹ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992, p. 8.

⁷⁰ Ibid., p. 3 (курзив Кембелов).

⁷¹ Ibid., p. 71.

⁷² Ibid., p. 75.

⁷³ Ibid., p. 12.

репродукције идентитета у односу на претњу путем спољнополитичке праксе никада не може да буде довршен – када би држава постигла апсолутну безбедност нестала би, јер би били превазиђени изазови који правдају постојање њеног ауторитета, односно употребу силе као одговор на њих: „...државе никада нису довршене као ентитети... (оне имају) сталну потребу за репродукцијом: без онтолошког статуса одвојеног од многих и разноликих пракси које конституишу њихову реалност, државе су (и морају да буду) стално у процесу настајања. Завршетак пракси представљања за државу би значио откривање непостојања предискурзивних основа; *stasis* би био смрт“.⁷⁴

Границе идентитета које спољна политика исцртава нису само територијалне већ пре свега идеационе, и у себи обавезно садрже морални елемент: „себе“ се увек представља као морално и цивилизацијски супериорније од „другог“.⁷⁵ Као што се унутрашњи носиоци алтернативних идентитета представљају као продужена рука спољних актера, тако је и територијално разграничење у функцији идеационог разликовања „нормалног“ од „патолошког“: „Простори споља и унутра служе да разграниче рационално уређено политичко друштво у коме пребивају добри, урачунљиви, трезвени, скромни и цивилизовани људи, од опасне, хаотичне и анархичне земље у којој се налазе зли, луди, пијани, арогантни и дивљи људи“.⁷⁶ Уколико спољна политика не успе у својој улози разграничавања, прети опасност да „ми“ постанемо као „они“.⁷⁷ Сврха искључивања унутрашњих носилаца алтернативних интерпретација идентитета јесте у дисциплиновању друштва како би се учврстио његов крхки идентитет.⁷⁸ Што се „ми“ мање разликујемо од „њих“, то је идентитет крхкији, те је самим тим већа и потреба за спољном политиком која би учврстила његове границе, стално их изнова репродукујући: „Главни подстицај за смештање претњи у спољну средину произилази из чињенице да је суверени домен, без обзира на његову идентификацију као добро

⁷⁴ Ibid., pp. 11-12.

⁷⁵ Ibid., pp. 85, 100.

⁷⁶ Ibid., pp. 57-58.

⁷⁷ Ibid., p. 66.

⁷⁸ Ibid., p. 18.

уређеног и рационалног ентитета, место вишесмислености и неодређености колико и анархична средина од које се разликује“.⁷⁹ Управо тиме што тера спољнополитичке одлучиоце да га константно изнова репродукују, овај крхки идентитет ограничава њихову слободу деловања. Ова константна репродукција идентитета нарочито се може уочити анализом спољнополитичких докумената који у себи садрже стално „писање и преписивање“ овог идентитета.⁸⁰

Кембелова студија случаја спољне политике Сједињених Држава

За Кембела, свака држава је „имагинарна заједница“ јер њен идентитет нема „предискурзивну основу“ – не постоји ништа на чему би национални идентитет био унапред заснован, пре него што се конституише путем спољнополитичке праксе.⁸¹ Ипак, нису све државе у истој мери „имагинарне заједнице“ јер није свеједно да ли је настанку државе претходило постојање народа (етничке групе) око чијег би идентитета касније био формиран национални идентитет, или држава тек треба да конституише нацију „од нуле“.⁸² САД се сасвим уклапају у овај други тип државе: „Ниједна држава не поседује стабилни, предискурзивни идентитет... Ни за једну државу пак ово стање није тако средишње као за Америку. Ако су све државе ‘имагинарне заједнице’, лишене онтолошког биствовања одвојеног од многих и разноликих

⁷⁹ Ibid., p. 70.

⁸⁰ Ibid., p. 33.

⁸¹ Кембел свакако није ни први, ни последњи аутор који о нацији говори као о имагинарној заједници. Према Бенедикту Андерсону, суштина „имагинарности“ је у томе што чак и у најмањим нацијама појединац не познаје већину својих сународника, па ипак има свест о томе да заједно са њима припада „заједници“. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London/New York, 2006, p. 6.

⁸² Ивер Нојман, напротив, сматра да ово јесте свеједно, те критикује Кембелово разликовање мање или више имагинарних заједница. Ивер Б. Нојман, *Употребе другог: „Исток“ у формирању европског идентитета*, Службени гласник, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2011, стр. 45-46. Ми, међутим, управо инсистирамо на овом разликовању, а касније ћемо и показати колико је различитост САД и Русије у овом погледу утицала на њихове противречне спољнополитичке праксе.

пракси које конституишу њихову реалност, Америка је 'имагинарна заједница' *par excellence*. Јер никада није било државе која се звала 'Америка', нити народа знаног као 'Американци', од којих би потекао национални идентитет. Постоје Сједињене Америчке Државе и многи који себе декларишу као 'Американци'... али 'Америка' постоји само заслугом људи који су дошли да живе на одређеном месту... више него код иједне државе, непрецизни процес имагинације је оно што конституише амерички идентитет. У том контексту, праксе 'спољне политике' добијају посебан значај. Ако идентитет 'правих држављана' остаје природно неухватљив и 'неорганички', може се осигурати једино ефикасним и сталним идеолошким раздвајањем од оних који су 'лажни' у односу на дефинишуће идеале.⁸³ Као „имагинарна заједница *par excellence*“, Сједињене Државе имају посебно крхки идентитет, самим тим и хронично изражену потребу за ригидним разграничењем од „другог“ у идеационом смислу. Кембел се позива на Мајкла Кејмена: „Само у држави у којој је тако нејасно шта је америчко... људи толико брину због претњи од стране 'неамеричких' ствари“⁸⁴

Пракса којом је конституисан идентитет САД према Кембелу започиње и пре насељавања северноамеричког континента – у време његовог открића. Америка није просто откривена као нови географски простор, већ „измишљена“ као земља „прилика, будућности и слободе“.⁸⁵ Први досељеници на територију данашњих САД, англосаксонски пуританци, видели су Нови свет као простор на коме могу да остваре своју визију затворене и добро уређене хришћанске заједнице. Наишавши на староседеоце – Индијанце, они су на њих применили посебно малигну верзију разликовања цивилизација-варварство, каква се раније јавила у односу Енглеза према Ирцима.⁸⁶ Посматрајући

⁸³ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, op. cit., p. 105.

⁸⁴ Наведено према: *Ibid.*, p. 105.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 110.

⁸⁶ *Ibid.*, pp. 119-121. Иако су Ирци били хришћани (католици), Енглези их нису признали за такве јер су их сматрали нецивилизованим. „Енглеско искуство у Ирској било је знак склоности протестаната да узму било који степен разликовања и трансформишу га у стање потпуне другости, независно од (или чак због) одсуства дистанце између себе и квалитета другог... када се други

Индијанце као варваре сувише удаљене од свог цивилизацијског идеала, пуританци су, да би заштитили свој крхки и променом географске локације додатно угрожени идентитет, користили екстремне мере разграничавања: „Истребљење, пре него колонизација и поробљавање, било је рани енглески одговор на другост. Када се ово није могло постићи, коришћено је физичко раздвајање“.⁸⁷ Разграничавање је, у складу са очекивањима перформативне теорије, вршено не само према споља, већ и изнутра – пуританци су сурово поступали према својим сународницима који би одступили од установљеног идеала и довели у питање хомогеност друштва (Кембел као примере наводи лов на вештице).⁸⁸

Са учвршћивањем идентитета, односно смањењем његове угрожености, Индијанци су се почели посматрати мање непријатељским, али је потреба за сталном репродукцијом идентитета остала. На ред долазе нови непријатељи, што се може пратити кроз читаву историју САД. Путем „јеванђелизма страха“, границе између „споља“ и „изнутра“ изнова су исцртаване, унутрашње претње повезиване са спољним, а све са циљем дисциплиновања припадника сопственог друштва и његове хомогенизације око установљеног друштвеног идеала.⁸⁹ Кембел каже: „У историји спољне политике САД – независно од радикално различитих контекста у којима је оперисала – формализоване праксе и ритуализовани акти безбедносног дискурса су произвели концепцију Сједињених Држава у којој се тврди да слобода, право, демократија, индивидуализам, вера, поредак, просперитет и цивилизација постоје захваљујући сталној борби против и често насилном савлађивању противника који отеловљују тиранију, угњетавање, анархију, тоталитаризам, колективизам, атеизам и

ригидно значи, то најчешће шаље сигнал о постојању крхког, угроженог и несигурног идентитета. То што су Енглези у Ирској обезвредили хришћанство Келта и претворили га у доказ паганства и варварства, доста говори о њиховој неспособности да афирмишу сопствени идентитет без насиља... екстремни протестантизам Енглеза у Ирској био је недвосмислен у пуританизму ходочасника у Америци“. Ibid., p. 120.

⁸⁷ Ibid., p. 125.

⁸⁸ Ibid., p. 121.

⁸⁹ Ibid., p. 131.

варваризам⁹⁰ Период Хладног рата је типичан пример за ово, те Кембел за њега тврди да је само „још једна епизода у текућој производњи и репродукцији америчког идентитета кроз праксе спољне политике, пре него просто криза изазвана споља“⁹¹ Од Совјетског Савеза није долазила само безбедносна претња, већ пре свега политичка, јер је овај промовисао друштвени модел супротстављен приватној својини која је у САД критеријум за раздвајање цивилизованог од варварског, тј. нормалног од патолошког.⁹² Идентитет САД је изнутра био угрожен постојањем политичких група које су нудиле другачију интерпретацију, а чије је деловање повезивано са Совјетским Савезом, иако те везе у стварности најчешће није било.⁹³

Спољнополитички документи с почетка Хладног рата не баве се само совјетском претњом као таквом, већ се позивају на сврху САД као државе, њихову идеологију, културу, квалитете друштва, тако да у њима можемо видети пример поменутог „записивања и преписивања“ идентитета државе.⁹⁴ У исто време, у њима се не види само брига за америчке друштвене вредности, већ и за шири светски поредак. Они „увек признају да је њихова првобитна брига одсуство поретка, потенцијал за анархију и страх од тоталитарних снага и других негативних елемената који би експлоатисали или подстакли такво стање“⁹⁵ Ово је јако значајно за разумевање спољне политике САД у

⁹⁰ David Campbell, "The Biopolitics of Security: Oil, Empire and the Sports Utility Vehicle", *American Quarterly*, Vol. 57, No. 3, September 2005, p. 948.

⁹¹ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, op. cit., p. 145.

⁹² Ibid., p. 159. „У контексту Сједињених Држава, дакле, идентитет је често дисциплинован реториком повезаном са слободом избора за појединце, демократским установама и економијом приватног предузетништва. Сврха овога је да репродукује те праксе упркос противречним и претећим интерпретацијама; најочигледније су оне о комуналном идентитету чијим интересима служе друштвено планирање и јавна својина... комунизам и Совјетски Савез нису синоними. Овај први претходи оном другом и надживљава га“ Ibid., pp. 158-159.

⁹³ Ibid., p. 160.

⁹⁴ Ibid., p. 158.

⁹⁵ David Campbell, "Contradictions of a Lone Superpower", in: *The American Century: Consensus and Coercion in Projection of American Power*, David Slater and Peter J. Taylor

постхладноратовском периоду. Оне не само што са нестанком совјетске претње нису смањиле своју спољнополитичку ангажованост, већ су додатно нагласиле приоритет изградње међународног поретка у складу са америчким вредностима и под вођством САД. У новијим стратешким документима, нагласак се ставља на интеграцију која подразумева привлачење и укључивање држава у америчку сферу утицаја. Они субјекти који не прихватају америчке ставове, бивају искључени.⁹⁶ Нова епоха захтева и нове непријатеље, па Кембел посматра „рат против тероризма“ само као још једну фазу репродукције америчког идентитета повлачењем линија разграничења између „нас“ и „њих“.⁹⁷ Према Кембелу, дакле, репродукција идентитета Сједињених Држава као *par excellence* имагинарне заједнице у савременом периоду испољава се као тежња за вођством у интегрисаном и на вредностима америчког хомогеног друштва заснованом међународном поретку, уз

(eds.), Blackwell, Oxford, UK, 1999, p. 226. У документу NSC-68 из 1950. између осталог стоји да је сврха САД као државе да „осигура интегритет и виталност нашег слободног друштва, заснованог на достојанству и вредности појединца... Постоји основни сукоб између идеје слободе... и идеје ропства... Незауостављива сврха робовласничке државе да уклони изазов слободе, поставила је две велике силе на супротне половине“. Но, није у питању само совјетска претња: „У свету који се смањује и сада му прети атомски рат, просто настојање да се уравни тежи дизајн Кремља није одговарајући циљ, јер је одсуство поретка све мање и мање прихватљиво... Једна политика је она коју бисмо вероватно спроводили *чак и кад не би било совјетске претње*. То је политика покушавања да се развије *здрава међународна заједница*. Друга је политика ‘обуздавања’ совјетског система. Ове две политике су у блиском односу и међусобној интеракцији“. David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, op. cit., p. 25. (курзив В.Т.)

⁹⁶ Luiza Bialasiewicz, David Campbell, Stuart Elden, Stephen Graham, Alex Jeffrey, Alison J. Williams, “Performing Security: The Imaginative Geographies of Current US Strategy”, op. cit., p. 409.

⁹⁷ David Campbell, “Time Is Broken: The Return of the Past in the Response to September 11”, *Theory and Event*, Vol. 5, No. 4, 2001, Интернет, http://www.david-campbell.org/wp-content/documents/Time_is_broken.pdf 17/11/2014, pp. 7-8. „Оно чега смо сведоци, дакле, јесте облик стратешког међународног макартизма у настајању. Сукоби који немају везе са глобалном претњом свеједно ће бити означени као пратиоци међународног тероризма, репресивне политике неће бити довођене у питање, а они који се усуде да критикују ово саучесништво биће означени као сапутници терориста“. Ibid., p. 8.

искључење свих унутрашњих и спољних актера који нуде алтернативне интерпретације.

Критика Кембелове теорије

Перформативну теорију сматрамо кориснијом за наш истраживачки проблем од социјалног конструктивизма, јер не можемо да прихватимо превелику слободу „агента“ и одлучујући утицај идеја на понашање држава. Упорно изостајање приближавања Русије и САД у читавом постхладноратовском периоду морало би да буде последица неког трајнијег чиниоца који утиче на њихове односе, него што би то биле идеје политичких елита. Овај чинилац налази се у инкомпатибилности релативно фиксираних *идентитета* двеју држава, који су се конституисали и стално репродукују помоћу њихове спољнополитичке праксе. Инкомпатибилност идентитета држава подразумева то да они садрже противречне елементе услед којих оне једна у другој виде претњу, односно да се њихови идентитети конституишу и репродукују један насупрот другом. Релативна фиксираност значи да су ови идентитети ипак променљиви, што нас води до разлога из кога критикујемо Кембелову теорију – нејасност у погледу тога шта утиче на њихову промену.

Кембелова теорија пати од истог недостатка као и цела идеалистичка школа мишљења. Како долази до промене, шта утиче на то да једни дискурси временом уступе место другима?⁹⁸ Односно, у перформативној теорији, шта је то што одлучујуће утиче на то да се спољнополитичка пракса држава промени у мери која је довољна за конституисање новог идентитета? Кембел посвећује последње поглавље своје најпознатије књиге измени начина на који спољнополитичка пракса репродукује идентитет САД, тврдећи да је оптимиста у том погледу, али не даје задовољавајући одговор на питање под којим условима ће до тога доћи.⁹⁹ Пошто промена у идејама елита

⁹⁸ На овај начин идеалисте критикује Миршајмер: John J. Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994–1995, pp. 42-43.

⁹⁹ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, op. cit., pp. 245-259.

не може да буде довољан услов (иначе би се перформативна теорија svela на социјални конструктивизам), онда промена спољнополитичке праксе и идентитета не може да се разматра без узимања у обзир материјалних чинилаца, а то је оно чиме се Кембел недовољно бави. Зато једино решење видимо у синтези перформативне теорије са претходно размотреном теоријом равнотеже интереса, која припада реализму и код које је утицај материјалних чинилаца укључен на одговарајући начин. Овом синтезом бавимо се у наставку.

Синтеза

Следећи Капчанову логику, еклектицизам прихватамо као најбоље решење за проучавање феномена приближавања држава, тиме и за наш истраживачки проблем. Једино еклектицизмом можемо да обухватимо све релевантне чиниоце који утичу на приближавање и одредимо релативну тежину коју они имају међусобно. Две теорије за које смо се определили припадају двама супротстављеним таборима у науци у међународним односима – реалистичком и идеалистичком. Њиховом синтезом превазићи ћемо проблем опредељивања између структуралне и идеационе аргументације, тј. признаћемо подједнаку валидност и успоставити равнотежу између ова два вида аргументације.

Како то извести? Видели смо да је у неореализму кључна варијабла која утиче на спољнополитичко понашање држава *моћ* (односно њена расподела у међународном систему), а у социјалном конструктивизму су то *идеје*. Као два супротна пола у науци о међународним односима, који полазе од потпуно различитих епистемолошких основа, ова два правца нису компатибилна. Ако бисмо хтели да их спојимо у нови теоријски приступ, могли бисмо то да учинимо само механички, констатовањем да су моћ и идеје подједнако значајни чиниоци. Тиме бисмо запали у ћорсокак, објашњавајући варијације у спољнополитичком понашању држава наизменично променама у расподели моћи и идејама политичких елита, испуштајући из вида неке друге битне чиниоце који утичу на динамику спољне и међународне политике. У наредном поглављу показаћемо како узимање у обзир само ова два чиниоца не може да објасни кретање односа Русије и САД у постхладноратовском периоду.

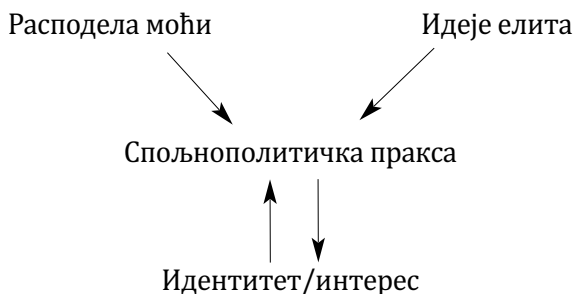
Теорија равнотеже интереса и перформативна теорија имају ту предност што нагласак стављају на чиниоце који их чине међусобно компатибилним. То су чиниоци *идентитета* и *интереса*. Управо су поменуте недоследности и нејасноће у погледу ових појмова, које смо код ових теорија критиковали, разлог због кога их сматрамо компатибилним – ове две теорије заправо могу савршено да допуне једна другу, тј. да се синтетички споје у нови приступ. То ћемо учинити формирањем нове варијабле, *идентитет/интерес*. Полазимо од тога да су појам интереса, како га користи Швелер, и појам идентитета, како га користи Кембел, два лица исте медаље – они су нераскидиво повезани и нема смисла раздвајати их један од другог. Оно што јесмо, аутоматски подразумева оно што нам треба, и обрнуто. Идентитет је управо тај елемент који недостаје теорији равнотеже интереса у објашњењу шта утиче на обликовање интереса. Из перформативне теорије пак прихватамо да се идентитет конституише путем спољнополитичке праксе, на коју утичу идеје елита. Идеје, дакле, не утичу на конституисање идентитета директно, као у социјалном конструктивизму, већ посредством спољнополитичке праксе. Оно што недостаје перформативној теорији да би одговорила на питање под којим условима се идентитет може променити јесу категорије интереса и моћи, које преузимамо из реализма. Расподела моћи не утиче директно на интерес, већ посредством праксе. *Status quo* и ревизионистичка политика о којима говори Швелер су заправо те праксе које делом зависе од кретања у расподели моћи,¹⁰⁰ и којима се

¹⁰⁰ Из овог разлога сматрамо да Миршајмеров и Швелеров офанзивни реализам нису противречни, већ овај други само поправља и допуњује овај први. Миршајмер, исто колико и Швелер, признаје да државе у пракси често воде *status quo* политику. Разлика је у томе што, док Швелер ту врсту политике диже на ниво интереса (који припада јединичном нивоу анализе), за Миршајмера је под утицајем анархије у међународном систему (системски ниво анализе) интерес сваке државе аутоматски ревизионистички, а *status quo* политика је само последица расподеле моћи која тренутно не погодује експанзији државе о којој је реч. Како је у нашем моделу спољнополитичка пракса средишњи појам, сама чињеница да Миршајмер на нивоу те праксе признаје *status quo* политику држава чини његов приступ корисним за операционализацију појединих варијабли из овог модела, која следи у наредном поглављу.

конституишу идентитети/интереси, да би ови затим повратно деловали на праксу.

На овај начин градимо модел који садржи четири варијабле, од којих су две независне, а две зависне. Независне варијабле су *моћ* и *идеје*. Тиме што их посматрамо као међусобно независне, ми одбацујемо оба супротстављена становишта према којима једна од ових варијабли утиче на другу – како оно идеалистичко, према коме заправо идеје конституишу односе моћи, тако и оно структуралистичко (марксистичко), према коме „друштвено биће одређује друштвену свест“, односно преведено на речник наших варијабли, односи моћи утичу на то какве ће идеје имати припадници политичких елита. Идеје елита и расподела моћи према овом моделу подједнако утичу на *спољнополитичку праксу* одређене државе, али на њу у исто време утиче још нешто – *идентитет/интерес* државе у питању, који се и сам конституише путем спољнополитичке праксе. Дакле, идентитет/интерес и спољнополитичка пракса су зависне варијабле јер утичу једна на другу, док на спољнополитичку праксу у исто време утичу и расподела моћи и идеје елита. Овај модел приказан је на Шеми 1.

Шема 1. Модел спољнополитичког понашања држава изведен синтезом теорије равнотеже интереса и перформативне теорије

Из овог модела произлази следећа динамика спољнополитичког понашања држава. Спољнополитичка пракса државе конституише њен идентитет/интерес, чије се границе временом фиксирају, па овај постаје знатно теже променљив и повратно утиче на спољнополитичку праксу

у правцу њене стабилизације. Промене у расподели моћи и идејама елита могу пак да утичу на измену спољнополитичке праксе, али се фиксирани границе идентитета опирају тој измени, те ова најчешће бива недовољна и исувише краткотрајна да би повратно утицала на измену идентитета/интереса. Да би дошло до суштинског спољнополитичког заокрета, који може да услови ову измену, неопходно је да најпре дође до драстичних померања у расподели моћи и идејама елита. Шта подразумевамо под драстичним померањима и какав је то суштински спољнополитички заокрет који може да измени идентитет/интерес – не може се установити универзално, већ зависи од конкретне државе и динамике којом је код ње спољнополитичка пракса конституисала и репродукује идентитет/интерес. Шта ова динамика обухвата биће јасније када будемо операционализовали поменуте варијабле и размотрили како оне утичу на спољне политике Русије и Сједињених Држава.

Наш модел има импликације и за исходе међуделовања држава. Нас овде пре свега занима једна конкретна врста исхода, а то је успех, односно изостанак приближавања. Из начина на који смо одредили појам приближавања следи да оно не може да успе, самим тим ни да се међу државама успостави стабилан мир, све док су њихове спољне политике противречне у областима кључним за његов успех. То значи да недовољне и краткотрајне измене спољнополитичке праксе, подстакнуте одређеним померањима у расподели моћи и идејама елита, не могу да доведу до стварног приближавања. За стварно приближавање потребно је да дође до промена идентитета/интереса држава у питању у правцу њихове компатибилности (пре свега у поменутих областима битним за приближавање).¹⁰¹ За ово је пак неопходно да промене у расподели моћи и идејама елита буду таквог обима да омогуће измене у спољнополитичкој пракси двеју држава оног типа и размера који може да утиче на одговарајућу промену њихових идентитета/интереса. Из веће парсимоничности нашег модела, уместо Капчанова три произилази само један услов за успех приближавања – истина, врло широк у погледу тога шта би могао да обухвати –

¹⁰¹ С тим у вези, рекли бисмо да је Вент у једном био у праву – анархија је заиста оно што државе направе од ње. Јер, из тога да ли државе имају компатибилне или инкомпатибилне идентитете/интересе непосредно зависи и какав ће утицај анархија у међународним односима имати на њихово понашање и односе.

компатибилност идентитета/интереса. Уместо Капчанове четири фазе приближавања, у нашем моделу би постојале три. Прве две би биле исте као код Капчана – *једнострано прилагођавање* и *реципрочно уздржавање* – које у комбинацији заправо представљају суштинске заокрете спољнополитичких пракси о којима говоримо, а до којих долази под утицајем *стратешке неопходности* (одговарајућих промена у расподели моћи), али и *спољнополитичких избора* (одговарајућих промена у идејама елита). У трећој фази стекао би се услов за приближавање – *формирање заједничког идентитета/интереса* учинило би трајним поменуте заокрете спољнополитичких пракси двеју држава у областима битним за њихово приближавање. Шта конкретно подразумевају услови и динамика приближавања из нашег модела када је реч о Русији и Сједињеним Државама, биће јасније након операционализације његових основних варијабли и разматрања како оне утичу на односе двеју сила.

МОЋ, ИДЕЈЕ, ИДЕНТИТЕТ/ИНТЕРЕС РУСИЈЕ И СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА

Спољнополитичку праксу једне државе посматрамо као јединство програма и праксе у ужем смислу, односно спољнополитичких докумената и поступака, те ћемо је тако и анализирати у главном делу нашег рада. У овом поглављу операционализујемо чиниоце који утичу на спољнополитичку праксу – *моћ, идеје и идентитет/интерес* – с тим што на овај последњи утиче и сама пракса тиме што га конституише и репродукује. Најпре ћемо се определити за одговарајуће одређење моћи (преузето из неореализма), начин њеног мерења и утврђивања њене расподеле (поларности) у међународном систему, као и последице које расподела моћи има на спољну политику држава и исходе њиховог међуделовања уопште, и односе САД и Русије посебно. Затим ћемо слично учинити са идејама елита – установити у чему је њихова улога, те које су основне спољнополитичке идеје (дискурси и велике стратегије) у Русији и САД и како оне утичу на њихове односе. Коначно, идентитет/интерес ћемо установити као нову варијаблу синтезом Кембеловог схватања идентитета и Швелеровог одређења интереса, те утврдити како инкомпатибилни идентитети/интереси Русије и САД утичу на изостајање њиховог приближавања. Сваки од предстојећа три одељка завршавамо разматрањем утицаја чиниоца у питању на „ресетовање“, да бисмо на крају показали како једино узимање у обзир сва три чиниоца може да пружи потпуно објашњење истог. Ипак, ово поглавље даје само уопштено објашњење. За детаљније улажење у суштину „ресетовања“ и његових саставних (временских и тематских) елемената резервисали смо главни део нашег рада, који следи иза овог поглавља.

Расподела моћи

Моћ у неореализму

Предмет овог одељка није филозофска или социолошка, па ни политиколошка расправа о појму *моћи*. Ми смо се већ определили за одређење моћи какво важи у неореализму, самим тим и неокласичном

реализму. Према Волцу, моћ државе подразумева скуп способности којима држава може да врши утицај у међународном систему: „Употребити моћ значи применити сопствене способности у покушају да се на одређени начин измени понашање неког другог“.¹⁰² У том смислу моћ се разликује од ефективне контроле над нечијим понашањем – контрола би заправо била примена моћи, односно способности које поседујете. Волц издваја неколико врста способности државе: величину територије и становништва, фонд ресурса, економску способност, војну снагу, политичку стабилност и компетентност.¹⁰³ Миршајмер каже да моћ „не представља ништа више од специфичних добара или материјалних ресурса доступних држави“.¹⁰⁴ Он дели моћ на две врсте: латентну (становништво и економија) и војну, која је уједно и ефективни део моћи – равнотежа снага је за Миршајмера синоним са равнотежом војне моћи.¹⁰⁵ Како смо видели да офанзивни реализам полази од тезе да све државе под утицајем анархије у међународном систему теже офанзивним циљевима, за Миршајмера је поседовање офанзивних способности држава једна од основних претпоставки на којима се његова теорија темељи.¹⁰⁶ Швелер као неокласични реалиста раздваја питање *status quo* и ревизионистичких циљева (интереса) држава од утицаја међународног система, па за њега концепти моћи (коју попут неореалиста изједначава са способностима), расподеле моћи и равнотеже снага немају смисла ако се не доведу у везу са интересима и циљевима за које би државе могле да употребе своју моћ.¹⁰⁷ С обзиром на то да смо се одлучили да инкорпорирамо теорију равнотеже интереса у наш модел, и ми ћемо се држати неореалистичког одређења моћи као скупа способности, додајући му аспект интереса за које се моћ може употребити (више у потпоглављу о идентитету/интересу).

¹⁰² Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., p. 191.

¹⁰³ Ibid., p. 131.

¹⁰⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., p. 57.

¹⁰⁵ Ibid., pp. 55-56.

¹⁰⁶ Ibid., pp. 30-31.

¹⁰⁷ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., p. 89.

У неореализму моћ је релативан појам – количина способности коју држава поседује нема значење уколико се не упореди са моћи коју поседују друге државе. Расподела моћи у међународном систему (поларност), за Волца је једно од три дефинишућа начела овог система. Заправо, како су друга два начела фиксно утврђена: анархија као организујуће начело и одсуство функционалне диференцијације јединица (државе се не разликују по улогама), једино на основу расподеле моћи (поларности) можемо да разликујемо типове међународних система и предвиђамо последице сваког од њих.¹⁰⁸ Волц одређује поларност међународног система бројем великих сила (полова) у њему – држава најбоље ранжираних према способностима које поседују (свим које је навео).¹⁰⁹ Тако систем може бити униполаран (са једном великом силом), биполаран (са две) и мултиполаран (са више великих сила). Миршајмер такође одређује поларност бројем великих сила у систему, али на основу додатног критеријума односа снага између самих великих сила разликује неуравнотежену од уравнотежене мултиполарности.¹¹⁰ Швелер пак посебно наглашава неопходност поређења моћи међу самим великим силама. За њега нису све велике силе полови – то су само оне велике силе које садрже 50 посто и више моћи најмоћније силе у систему.¹¹¹ Остале велике силе Швелер зове мањим великим силама (*lesser great powers – LGPs*), односно средњим силама. Њихов утицај¹¹² узима у обзир при разматрању како укупна расподела моћи у систему утиче на спољне политике држава и исходе њиховог међуделовања, али поларност одређује искључиво бројем полови. Разликовање полови и мањих великих сила – ми ћемо их звати *обичним великим силама (ordinary great powers)* – сматрамо круцијалним

¹⁰⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, op. cit., pp. 97-99.

¹⁰⁹ Ibid., pp. 129-131.

¹¹⁰ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., p. 337.

¹¹¹ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., p. 17.

¹¹² Према Швелеру, мање велике силе утичу на два начина: стабилизовањем система када је овај у неравнотежи; у случају да равнотежа постоји, играњем улоге „кингмејкера“, односно језичка на ваги који одлучује у чију корист ће се ова равнотежа изменити. Оне не могу саме да се одбране уколико се суоче са претњом неког од полови, већ су принуђене да склапају савезе. Ibid., pp. 17-18.

за разумевање постхладноратовских међународних односа (и односа Русије и САД посебно), те га преузимамо од Швелера.

Различити типови међународних система према поларности показују различите степене стабилности, односно трајности самих система и одсуства ратова међу великим силама у њима. Волц, Миршајмер и Швелер слажу се да је биполарни систем стабилнији од мултиполарног.¹¹³ Миршајмер иде корак даље поредећи различите типове мултиполарних система, те тврди да су неуравнотежени мултиполарни системи – у којима постоји једна значајно моћнија велика сила од других, потенцијални хегемон – посебно нестабилни.¹¹⁴ Швелер пак иде још даље и установљава да се стабилност мултиполарних система повећава са повећањем броја полова, као и да су системи са парним бројем полова стабилнији од оних са непарним.¹¹⁵ Ово чини триполарни систем најмање стабилним међу мултиполарним системима (и међу системима уопште), због чега га Швелер посебно проучава на случају Другог светског рата. Штавише, Швелер и међу самим триполарним системима прави разликовање на више подтипова, с обзиром на релативан однос моћи међу половима и њихову интересну оријентацију (*status quo* или ревизионистичку), али о томе више у потпоглављу о идентитету/интересу. Ми ћемо за почетак прихватити став о већој стабилности биполарних система у односу на мултиполарне, као и нарочитој нестабилности триполарних система и неуравнотежених система где постоји потенцијални хегемон.

Шта је са униполарним системом? Швелер у својој књизи одређује овај систем као најстабилнији од свих, јер се у њему (као и у биполарном систему, уосталом) „уравнотеживање постиже унутрашњим, пре него

¹¹³ За Волцове аргументе, видети: Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, Spring 1988, pp. 620-624. Миршајмер и Швелер углавном преузимају овај став. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., pp. 337-347; Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., p. 44.

¹¹⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., pp. 344-346.

¹¹⁵ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., pp. 41-44.

спољним средствима“.¹¹⁶ У једном од својих каснијих радова, међутим, Швелер истиче како је униполарни систем непредвидљивији у односу на биполарне и мултиполарне системе, јер су у њему системска ограничења мања, или не постоје – унипол има већу слободу деловања, али и мање могућности за претварање својих способности у политички утицај над другима.¹¹⁷ Швелер очекује трансформацију савременог униполарног система ка неком облику мултиполарности који би подразумевао враћање политике равнотеже снага, или пак ка ентропији – потпуном губљењу значаја поларности, хаотичној дисперзији моћи на већи број актера.¹¹⁸ Очекивање да ће се униполарни систем пре или касније трансформисати у нешто друго, на линији је неореалистичког схватања овог система као најнестабилнијег, јер велика концентрација моћи у њему представља претњу за друге државе и подстиче их да предузму мере с циљем повратка равнотеже снага.¹¹⁹ Но, неокласични реалиста Волфорт тврди да је униполарни систем управо најстабилнији од свих, јер су у њему „способности једне државе исувише велике да би биле уравнотежене... Униполарни систем је онај у коме противтежа није могућа. Кад противтежа постане могућа, систем није униполаран“.¹²⁰ Уместо да се одлучимо за један од ова два супротстављена става, поћи ћемо од тога да смо се претходно решили да разликујемо полове од обичних великих сила. Ако је систем униполаран тако да у њему поред унипола не постоје и друге, обичне велике силе, онда се слажемо са Волфортом да је такав систем стабилан. У њему је једна сила практично већ хегемон, па је то подстиче на *status quo* оријентацију, док су све остале државе исувише слабе да би се упустиле у измену постојећег

¹¹⁶ Ibid., p. 44.

¹¹⁷ Randall L. Schweller, “Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 23, No. 1, March 2010, pp. 145-146.

¹¹⁸ Ibid., pp. 146-147, 153.

¹¹⁹ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, Summer 2000, pp. 27-28; William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol. 24, No. 1, Summer 1999, p. 5. Од новијих радова на тему нестабилности униполарности, видети: Nuno P. Monteiro, “Unrest Assured: Why Unipolarity Is Not Peaceful”, *International Security*, Vol. 36, No. 3, Winter 2011/12, pp. 9-40.

¹²⁰ William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, op. cit., pp. 9, 22.

стања. Ако пак поред унипола постоје и обичне велике силе, онда такав систем подсећа на Миршајмеров неуравнотежени мултиполарни систем, поготово ако је унипол географски одвојен од других великих сила (стопирајућа моћ воде), па су ове фаворизоване у регионалном односу снага.¹²¹ У оваквом систему унипол је подстакнут на ревизионистичку оријентацију ради елиминисања обичних великих сила и успостављања хегемоније, док су обичне велике силе у стању да се упусте у уравнотеживање макар у својим регионима (поседовање нуклеарног оружја им додатно помаже у одупирању униполу).

Да бисмо утврдили поларност једног система, односно одредили ко су велике силе у систему и упоредили их међусобно по моћи, неопходан нам је модел за мерење моћи, тј. способности. Ово је врло осетљиво питање око кога у науци о међународним односима има најмање слагања. Ми ћемо поћи од врста способности које је Волц навео, јер њих и остали неореалисти и неокласични реалисти на које се позивамо узимају као релевантне елементе моћи држава. Да подсетимо, то су: величина територије и становништва, фонд ресурса, економска способност, војна снага, политичка стабилност и компетентност. Овде се јављају следећа два проблема: како, односно којим показатељима мерити ове врсте способности?; колику „тежину“ дати свакој од ових врста релативно у односу на друге? Аутори које смо цитирали дају различите одговоре на ова питања. Швелер за мерење моћи држава уочи и на почетку Другог светског рата користи индекс из пројекта Корелати рата (*Correlates of War – COW*), који обухвата демографске (укупан број становника и величину урбаног становништва), економске (годишњу производњу челика и потрошњу енергије) и војне показатеље (величину стајаће војске и годишње војне трошкове).¹²² По нашем мишљењу, овај модел се показао солидним за мерење моћи држава у време Другог светског рата (и уопште у неким ранијим периодима модерне историје),

¹²¹ О регионалним равнотежама снага у савременом свету код Миршајмера видети: John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., pp. 392-400.

¹²² Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., pp. 26-31. Швелер је, додуше, за тренутак посумњао у о овај модел и развио сопствени, нешто сложенији модел мерења способности држава. Он је, међутим, дао скоро идентичне резултате. Ibid., pp. 203-208.

али га за савремене међународне односе сматрамо неподесним, јер фаворизује многољудне државе и неке застареле показатеље (производњу челика, рецимо), па његова примена данас даје веома необичне резултате.¹²³ На трагу схватања о неопходности да се модел прилагоди савременим условима је и Миршајмер, који до 1960. године економску (латентну) моћ држава мери на један начин – производњом челика и потрошњом енергије, а од 1960. на други – величином бруто националног производа (GNP).¹²⁴ Поред економске моћи, Миршајмер мери и војну моћ, узимањем у обзир релативне величине и квалитета војске, ваздушних снага и капацитета за пројекцију моћи – одашиљање војске преко великих водених површина.¹²⁵ Поред економске и војне моћи, Миршајмер истиче и величину становништва као значајан елемент моћи држава, али је не укључује у свој модел мерења моћи, јер се по њему подразумева да држава са великим богатством и војском мора да има и велико становништво.¹²⁶

Ми се слажемо са Миршајмером да је за мерење моћи држава довољно узети у обзир показатеље економских и војних способности, као и да је за изражавање економских способности у савремено доба најпогоднији показатељ величина економије – с том разликом што ми уместо Миршајмеровог бруто националног производа користимо номинални бруто друштвени производ (GDP). Што се величине територије, фонда ресурса и политичке стабилности тиче, сматрамо да се подразумева да држава мора да има ове атрибуте да би била велика сила, те да нема потребе прецизније мерити и упоређивати државе према овим врстама способности. Миршајмеровом аргументу против увођења броја становника као посебног показатеља додајемо и

¹²³ Служећи се моделом мерења моћи из Корелата рата, установили смо да је у већем делу периода Хладног рата међународни систем заправо био триполаран (са Кином као трећим полом), да је од распада Совјетског Савеза до данас систем биполаран, с тим што негде на прелазу из 20. у 21. век Кина преузима од САД положај најмоћније силе у међународном систему. Извор података: *Correlates of War – National Material Capabilities, v4.0*, Интернет, <http://www.correlatesofwar.org/25/3/2014>

¹²⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., p. 67.

¹²⁵ Ibid., pp. 133-135.

¹²⁶ Ibid., p. 61.

аргумент да је величина становништва једне државе обрнуто пропорционална њеном номиналном GDP по глави становника – што је држава многољуднија, то је њено становништво у просеку (при истом GDP) сиромашније, самим тим је она мање у могућности да искористи велики број становника за војне потребе. Број становника и GDP по глави становника се, дакле, међусобно потиру, па укупна величина номиналног GDP остаје једини релевантни показатељ латентне моћи. Она, додуше, прикрива квалитет привреде – показатељ битан за процену колико се економија једне државе може прилагодити потребама вођења савременог рата, али претпостављамо да би држава суочена са кризом и потребом ратног ангажовања могла релативно брзо да своје богатство прерасподели тако да одговори овом задатку. Када је реч о војној моћи, у жељи да додатно упростимо Миршајмеров модел и меримо овај вид моћи аналогно економској, узећемо у обзир само један показатељ – величину годишњих војних трошкова. Притом се водимо претпоставком сличном оној коју Миршајмер користи код економске моћи – подразумева се да држава са великим војним трошковима има и велику војску. Што се квалитета војске тиче, ту су већ могућа одступања од величине трошкова, али полазимо од претпоставке да би држава суочена са кризом и избијањем рата лако могла да усмери свој војни буџет у подизање квалитета људства, наоружања и опреме до мере која одговара ратним напорима. Дакле, наш модел за мерење моћи у савременом међународном систему садржаће само две варијабле: *величину годишњег номиналног GDP* и *величину годишњих војних трошкова државе* о којој говоримо.

Како и наш, и други неореалистички модели мерења моћи узимају у обзир искључиво елементе „тврде“ моћи, остаје да кажемо коју реченицу и о ономе што је у науци о међународним односима познато под називом *мека моћ* (аутор концепта Џозеф Нај), а која у најкраћем почива на привлачности, а не на принуди.¹²⁷ За овај вид моћи развијен је и сложени модел мерења (*Ernst and Young* модел), који обухвата три

¹²⁷ Никола Јовић, „Методологија истраживања: Ernst and Young модел истраживања меке моћи“, у: *Мека моћ држава*, Драган Р. Симић, Драган Живојиновић и Никола Косовић (урс.), Удружење за студије САД у Србији, Центар за друштвена истраживања, Београд, 2013, стр. 19.

групе варијабли: глобални углед, глобални интегритет и глобалну интегрисаност.¹²⁸ Ми сматрамо да нема потребе да узимамо варијабле меке моћи као посебне показатеље за мерење укупне моћи држава, јер мека моћ у солидној мери почива на тврдој моћи, али и на (још важније) компатибилности идентитета и интереса држава, што су варијабле које ћемо посебно операционализовати. Но, ову врсту моћи нећемо сасвим игнорисати. Обратићемо пажњу на ситуације у којима су државе, поуздајући се у сопствену меку моћ, охрабрене на одлучнију спољнополитичку акцију – што не умањује чињеницу да успех акције напослетку зависи од тврде моћи, у ужем смислу војне моћи која је *ultima ratio* међународних односа.

Моћ Русије и Сједињених Држава

Сада када имамо одговарајући модел за мерење моћи држава, односно одређивање поларности система и њених импликација, можемо да га применимо на савремени међународни систем и положај Русије и Сједињених Држава у њему. За разлику од система за време Хладног рата, који је био биполаран (пре тога мултиполаран, а уочи Другог светског рата – сложили бисмо се са Швелером – триполаран), међународни систем од 1991. на овамо је униполаран, са Сједињеним Државама као једином суперсилом – полом моћи. До овога је дошло захваљујући распаду Совјетског Савеза и драстичном смањењу величине GDP Руске Федерације која га је наследила (највећим делом као последица транзиције ка капиталистичком систему), као и њених војних трошкова (делом због урушавања економије, а делом услед свесне одлуке да се поведе мање амбициозна спољна политика). Економски показатељи доводе у питање да ли у току деведесетих година прошлог века Русију можемо сматрати и обичном великом силом (на самом почетку поменуте деценије је чак и њена независност у вођењу спољне политике у односу на САД била проблематична), да није војне моћи (у квалитативном смислу) наслеђене пре свега од Совјетског Савеза, која уз неке друге атрибуте (величину територије и становништва, фонд ресурса) једва квалификује ову земљу као велику

¹²⁸ Ibid., стр. 20-24.

силу и за време овог периода. Ипак, у току досадашњег дела 21. века, Русија је значајно економски ојачала (и политички се стабилизовала), што се одразило и на раст њених војних трошкова (који се претежно усмеравају у модернизацију војне технологије), те се статус Русије као велике силе више не доводи у питање. У исто време, вртоглави раст привреде НР Кине, који је делом за собом повукао и повећање њеног војног буџета, учинио је и ову земљу (обичном) великом силом. Штавише, ако настави овим темпом економског раста, Кина има изгледа да у догледно време постане и пол моћи у међународном систему, чиме би се овај трансформисао у биполарни. Наиме, 2012. године је кинески номинални GDP напoкон превазишао половину америчког GDP, чиме се Кина у погледу латентне моћи већ квалификовала за други пол. У погледу војне моћи, тј. величине војних трошкова, међутим, она и даље значајно заостаје за САД (иако последњих година и на том плану вртоглаво расте). Ове три државе – САД, Кина и Русија, уједно су, по нашем мишљењу, и једине три велике силе у данашњем међународном систему, од којих су једино САД пол, а преостале две обичне велике силе. Кретање њихове економске и војне моћи у току постхладноратовског периода (закључно са 2013. годином) приказано је у табелама 2 и 3.

Табела 2. *Кретање GDP (у милијардама долара према тренутној вредности) САД, Русије и Кине после Хладног рата*

Година	Сједињене Државе	Кина	Русија
1991	6174	379	509
1992	6539	423	460
1993	6879	441	435
1994	7309	559	395
1995	7664	728	396
1996	8100	856	392
1997	8609	953	405
1998	9089	1019	271

Време ресетовања

Година	Сједињене Државе	Кина	Русија
1999	9666	1083	196
2000	10290	1198	260
2001	10625	1325	307
2002	10980	1454	345
2003	11512	1641	430
2004	12277	1932	591
2005	13095	2257	764
2006	13858	2713	990
2007	14480	3494	1300
2008	14720	4522	1661
2009	14418	4990	1223
2010	14958	5931	1525
2011	15534	7322	1905
2012	16245	8229	2017
2013	16800	9240	2097

Извор: The World Bank – Data, Интернет, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> 18/11/2014

Табела 3. Кретање војних трошкова (у милионима долара према тренутној вредности)¹²⁹ САД, Русије и Кине после Хладног рата

Година	Сједињене Државе	Кина	Русија
1991	280292	10012	нема података
1992	305141	12494	4070
1993	297637	12704	7766
1994	288059	10083	13548
1995	278856	12525	12741
1996	271417	15022	15826
1997	276324	16044	17577
1998	274278	18094	7956
1999	280969	20560	6469
2000	301697	22190	9228
2001	312743	27413	11683
2002	356720	31630	13944
2003	415223	34771	16974
2004	464676	40014	20955
2005	503353	46290	27337
2006	527660	56666	34518
2007	556961	71740	43535
2008	621131	91658	56184
2009	668567	111785	51533
2010	698180	123338	58720
2011	711338	147268	70238
2012	684780	167712	81079
2013	640221	188460	87837

Извор: SIPRI Military Expenditure Database, Интернет, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database 18/11/2014

¹²⁹ Једна методолошка напомена: како Светска банка номинални GDP рачуна према тренутној вредности америчког долара (тј. каква је била у години у питању, без кориговања за каснију инфлацију), за изражавање величине војних трошкова такође узимамо тренутну вредност долара (иако SIPRI има податке и на основу константне вредности америчке валуте), како би нам подаци о економској и војној моћи међусобно били усклађени.

Поставља се питање – шта је са осталим државама? Увид у економске показатеље нам говори да, поред САД и Кине, још неколико држава има већи GDP од Русије, или близу њеног. Ниједна од ових земаља, међутим, не може да парира Русији по војној моћи – у овом елементу, САД, Русија и Кина су недвосмислено најмоћније државе света.¹³⁰ Постоји још један чинилац који фаворизује Кину и Русију у односу на неколико других држава – оне су независне у својој спољној политици. Немачка, Јапан и Италија то нису у потпуности, јер су поражени противници САД из Другог светског рата и налазе се у полувазалном статусу у односу на њих.¹³¹ Велика Британија и Француска као бивше колонијалне силе нису у значајно бољем положају. Уз то, Британија, Француска и Немачка су део Европске уније, наднационалне творевине која додатно ограничава њихову самосталност, а која унутар себе није довољно интегрисана да бисмо је сматрали великом силом равноправном са САД, Кином и Русијом. Неке велике и многољудне државе са брзоразвијајућим економијама (попут Бразила и Индије) у догледно време могле би да се придруже кругу великих сила, али то још увек нису. Поред њих, постоји и низ средњих и регионалних сила које не могу значајније да утичу на глобалну равнотежу снага, али их сматрамо значајним субјектима у односу снага у појединим регионима, па ћемо се њима повремено бавити у наставку нашег истраживања.

Данашњи систем је, дакле, униполаран. С обзиром на противречне оцене аутора на које смо се позивали о последицама униполарности по

¹³⁰ Сајт *Global Firepower* рангира државе узимајући у обзир већи број квантитативних и квалитативних варијабли војне, али и латентне моћи. На њиховој листи Сједињене Државе су на првом, Русија на другом, а Кина на трећем месту. Видети: *Global Firepower – Countries Ranked by Military Strength (2014)*, Интернет, <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> 18/11/2014

¹³¹ Миршајмер сличним аргументом поткрепљује оцену да су само Сједињене Државе, Кина и Русија велике силе. По њему, Британија, Француска, Немачка, Италија и Јапан (посебно Немачка и Јапан), великим делом зависе од САД у безбедносном погледу: „оне су ефективно полусуверене државе, не велике силе“. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., pp. 381-382. Хијерархијским – сизеренско-вазалним односима међу формално сувереним државама, те утврђивањем критеријума за оцену степена хијерархије, бавио се Дејвид Лејк. Видети: David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, New York, 2009.

исходе међуделовања држава, јавља се проблем опредељивања за неку од њих. Ако бисмо, на пример, прихватили Волфортово гледиште могли бисмо да очекујемо стабилност оваквог система – САД би као унипол биле заинтересоване за очување *status quo*, тј. своје релативне надмоћи у односу на друге државе, које пак не би биле у стању да се упусте у уравнотеживање на глобалном плану (барем док нека од њих не постане пол). Међутим, сама чињеница да у систему поред САД постоје Русија и Кина као две обичне велике силе, чини овај систем блиским Миршајмеровом неуравнотеженом мултиполарном, односно Швелеровом триполарном систему, услед чега га ипак можемо сматрати релативно нестабилним. Статус јединог пола моћи подстиче унипол на ревизионистичку политику с циљем елиминације преостале две велике силе (било деградирањем њихове моћи, било лишавањем истих вођења независне спољне политике – њиховим претварањем у вазале), док ове користе предности које им поседовање нуклеарног оружја и преокеански географски положај САД дају да се упусте у уравнотеживање њихове моћи на регионалном плану. Како смо се између Миршајмерове и Швелерове теорије определили за ову другу, објашњење спољнополитичког понашања држава и исхода њиховог међуделовања нећемо моћи да сведемо на чинилац расподеле моћи, него ће реалистичка страна нашег модела бити потпуна тек када у разматрање будемо узели чинилац интереса (при чему би и то била тек половина нашег модела).

Ипак, можемо одмах да направимо један тест везан за наш предмет истраживања – период „ресетовања“ руско-америчких односа, да бисмо видели колико се пракса уклапа у очекивања заснована на моделу који користи искључиво расподелу моћи као чинилац. Усредсредимо се зато на кретање економске и војне моћи Русије и САД приказано у табелама 2 и 3 за овај период. Уочићемо да је 2008. године, дакле у години Руско-грузијског рата и пред сам почетак „ресетовања“, GDP Русије био непуних 9 пута мањи од америчког. Ово је драстично поправљање односа економске моћи двеју сила у корист Русије у односу на 2001. годину када је руски председник Путин иницирао претходни покушај приближавања у виду склапања „антитерористичке коалиције“ и када је GDP САД био чак 35 пута већи од руског (да не говоримо о историјском минимуму Русије 1999, када је овај однос био 49 пута у америчку корист). У погледу војне моћи, поправљање односа у корист

Русије такође је упадљиво – САД су 2001. имале 27 пута веће војне трошкове од Русије, а 2008. године 11 пута.

Ови показатељи могли би да објасне зашто је од средине прве деценије 21. века Русија почела да води асертивнију спољну политику и одлучније се супротставља потезима САД који се косе с њеним интересима, као и зашто је овога пута Вашингтон био тај који је иницирао приближавање – очигледно му је био потребан предах у растућој конфронтацији са Русијом, и то у ситуацији кад су САД водиле два тешка рата у Ираку и Авганистану и суочиле се са избијањем светске економске кризе на свом тлу. Ако је руска моћ већ расла релативно у односу на америчку, зашто је Москва оберучке прихватила „ресетовање“, уместо да га протумачи као знак слабости и појача конфронтацију? Зато што је светска економска криза једнако погодила и Русију као и САД – о чему сведочи значајан пад њеног GDP у 2009. години – тако да је и Русији предах био добродошао. Опоравак привреда двеју сила и нови раст GDP у 2010. и 2011, а посебно 2012. могао би да објасни зашто су САД и Русија наставиле са конфронтацијом тамо где су стале очи „ресетовања“. Спремност Русије на оштрији став према САД могла би да буде и последица константног повећања њених војних трошкова, док се од 2011. (очигледно достигавши реални максимум) Вашингтон одлучио за смањивање у овој области.

Оно што расподела моћи не може прецизно да објасни јесте откуд иницијатива за „ресетовање“ баш крајем 2008. на 2009. годину – зашто не 2007. или почетком 2010. рецимо, када би се и то савршено уклопило у наше показатеље? Ако је од 2011. нови релативни раст моћи подстакао Русију на заостравање политике према САД, зашто су САД подједнако заостриле своју политику према Русији, иако је њихова економија расла нешто спорије од руске, а војни трошкови се смањивали (у 2013. САД су имале око 8 пута већи GDP, а око 7 пута веће војне трошкове од Русије)? Такође, оно што расподела моћи не може сама да објасни јесте зашто приближавање САД и Русије после Хладног рата никако не успева и конфронтација се стално обнавља ако знамо да је у току читавог овог периода Кина сила чија моћ расте најбрже, па би било за очекивати да се САД и Русија приближе да би уравнотежиле њен раст? Зар није кинески прелазак половине америчког GDP у 2012. требало да буде сигнал Вашингтону да појача напоре да „ресетује“ односе са Русијом,

уместо да заоштри конфронтацију с њом? Наведени примери показују зашто чинилац расподеле моћи није довољан да у потпуности објасни варијације у спољним политикама држава, нити у исходима њиховог међуделовања, те зашто се ни модел приближавања не може свести на њега. Без узимања у обзир других варијабли, не можемо да одговоримо на питање колика мора да буде промена у расподели моћи међу државама да би код њих утицала на такве спољнополитичке заокрете који би водили ка приближавању. Једна ствар у нашем моделу, додуше, неспорна је већ након разматрања само расподеле моћи. Рекли смо да би за успех приближавања било значајно да иницијативу покрене јача сила, а како су у случају руско-америчких односа то Сједињене Државе, онда оне морају да буду те које ће иницирати приближивање. „Ресетовање“ испуњава тај услов, али његов каснији неуспех показује да он није и довољан за приближавање, што нас води ка разматрању других варијабли из нашег модела.

Идеје елита

Идеје као спољнополитички дискурси и велике стратегије

Са становишта појединаца и група – политичких елита које се боре за власт у држави, моћ којом држава располаже јавља се као средство којим оне могу да остваре своје спољнополитичке идеје. У том смислу, идеје елита посматраћемо као чинилац који утиче на спољнополитичку праксу независно од моћи и њеног утицаја на исту. Утичући на спољнополитичку праксу, идеје елита посредно утичу и на обликовање идентитета/интереса државе, онако како то предвиђа перформативна теорија. Заправо, на овај начин схваћене идеје нису ништа друго него различите интерпретације идентитета/интереса државе, којим ћемо се детаљније бавити у следећем одељку. Полазећи од социјално-конструктивистичког става да улогу у обликовању идентитета и интереса немају било које и било чије идеје, већ оне које у дужем временском периоду дели и с којима може да се идентификује већи број људи (заједничке идеје – *shared ideas*),¹³² усредсредимо се на то да се

¹³² Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, op. cit., p. 309, 335.

током времена у свакој држави формира неколико доминантних спољнополитичких дискурса, којима је врло сличан концепт „великих стратегија“, развијен у савременој америчкој науци о међународним односима. Одмах бисмо направили једну ограду – у овом одељку говоримо о великим стратегијама као *идејама* о спољној политици, иако има аутора који под њима подразумевају саму *примену* тих идеја.¹³³ У потоњем случају велика стратегија би била једнака спољнополитичкој пракси, док за нас пракса подразумева примену, односно спровођење велике стратегије.

Позен и Рос идентификују четири дефинициона елемента *великих стратегија*, који се уједно јављају и као критеријуми за њихово међусобно разликовање. То је најпре питање главних сврха и циљева које држава (у датом случају САД) себи поставља у спољној политици. Затим, шта су основне претпоставке о међународној политици које имају заговорници ове или оне стратегије? Даље, то је питање политичких и војних инструмената (средстава) чијој се примени у спољној политици даје предност. Коначно, велика стратегија треба да садржи и ставове о бројним појединачним питањима која се сматрају основним у спољној политици земље.¹³⁴ Концепт велике стратегије се повремено јавља као ужи од спољнополитичког дискурса у ширем смислу. Роберт Арт у њу убраја и безбедносне и небезбедносне спољнополитичке циљеве, али само војна средства за њихово остваривање, тврдећи да се у супротном велика стратегија не би разликовала од спољне политике.¹³⁵ Нама, међутим, не смета ни

¹³³ На пример, за Герија Харта велика стратегија представља „примену моћи и ресурса за постизање великих националних циљева“. Gary Hart, *The Fourth Power: A Grand Strategy for the United States in the Twenty-First Century*, Oxford University Press, 2004, р. 3. Свакако нам је ближе одређење Данијела Дрезнера, према коме велика стратегија „садржи јасну артикулацију националних интереса повезаних са сетом оперативних планова за њихово унапређење“. Daniel W. Drezner, “Does Obama Have a Grand Strategy?”, *Foreign Affairs*, Vol. 90, Issue 4, Jul/Aug 2011, р. 59. За шири преглед дефиниција велике стратегије, видети: Драган Р. Симић, *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 177-181.

¹³⁴ Barry R. Posen and Andrew L. Ross, “Competing Visions for U.S. Grand Strategy”, *International Security*, Vol. 21, No. 3, Winter 1996–1997, pp. 7-9.

¹³⁵ Robert J. Art, “A Defensible Defense: America’s Grand Strategy after the Cold War”, *International Security*, Vol. 15, No. 4, Spring 1991, pp. 6-7.

дефинисање велике стратегије у ужем смислу од спољне политике, јер су управо идеје које предвиђају могућу употребу војне силе те које нас највише занимају, будући да су најрелевантније за појам приближавања. Према Арту, у велику стратегију спадају питања о: интересима државе; претњама које се по те интересе могу предвидети; војним стратегијама које би биле најбољи одговор на те претње; војним снагама потребним за спровођење тих стратегија.¹³⁶ Аутор на кога ћемо се претежно позивати у анализи руских спољнополитичких идеја и идентитета, Андреј Циганков, одређује спољнополитичке дискурсе (школе мишљења, интелектуалне традиције у спољној политици) на врло широк начин, укључујући у њих: дефиниције безбедности и политичке импликације које следе из њих; представе о конкретној држави (у датом случају Русији) као међународном актеру и њеном спољном окружењу; велике стратегије.¹³⁷

Како ћемо операционализовати спољнополитичке идеје, односно дискурсе и велике стратегије? Код моћи смо то учинили установљавањем модела за њено мерење и одређивање поларности. Овде ћемо то извести идентификацијом појединаца и политичких елита које нас занимају са неким од доминантних спољнополитичких дискурса чије постојање будемо установили у држави о којој је реч. Овде нам праћење спољнополитичке праксе може бити само делимично од помоћи, јер смо видели да на њу поред идеја утичу и други чиниоци. Далеко кориснија ће нам бити одступања од спољнополитичке праксе државе на која будемо наишли у изјавама и другим видовима комуникације спољнополитичких одлучилаца, јер она сведоче о њиховим изворним спољнополитичким идејама које пак услед дејства других чинилаца они нису у стању да остваре. Још значајније ће бити да установимо какве су ставове конкретни субјекти износили пре него што су постали спољнополитички одлучиоци. Коначно, из аргумената којима ови одлучиоци правдају сопствене поступке често се „између редова“ могу прочитати њихове изворне идеје о спољној политици.

¹³⁶ Ibid., pp. 7-8.

¹³⁷ Andrei P. Tsygankov, "From International Institutionalism to Revolutionary Expansionism: The Foreign Policy Discourse of Contemporary Russia", *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, No. 2, November 1997, p. 249.

*Доминантне спољнополитичке идеје у Русији
и Сједињеним Државама*

Позен и Рос у савременом промишљању спољне политике Сједињених Држава идентификују четири конкурентне велике стратегије: *неоизолационизам, селективно ангажовање, кооперативну безбедност и примат*.¹³⁸ *Неоизолационизам (neo-isolationism)* полази од тога да је једини витални интерес САД – самоодбрана. Оне су релативно безбедна држава, јер је колапс Совјетског Савеза оставио равнотежу снага у Евроазији, која се тешко може пореметити. Стабилности система и безбедности САД доприноси и нуклеарно одвраћање. Према овом виђењу, САД не могу да одржавају светски поредак и треба да се држе изван сукоба у свету. НАТО треба расформирати, задржати минималне снаге другог удара неопходне за нуклеарно одвраћање, а војне трошкове свести на два процента GDP.¹³⁹ Циљ *селективног ангажовања (selective engagement)* је осигурање мира међу великим силама. Разлог да ово ангажовање буде селективно – да САД делују само онда кад регионални сукоби запрете да изазову надметање великих сила – лежи у ограничениости ресурса. НАТО треба сачувати, али не и проширити, а САД треба да задрже способност да истовремено воде два регионална рата.¹⁴⁰ Присталице *кооперативне безбедности (cooperative security)* сматрају да је безбедност недељива, те да САД имају интерес у очувању светског мира, што се може постићи деловањем кроз међународне институције. Пошто постоји међузависност у безбедности, треба реаговати код свих регионалних сукоба. Хуманитарна интервенција је оправдана, а очекује се да демократизација великих сила ублажи такмичење међу њима и олакша сарадњу у безбедности.¹⁴¹ Коначно, стратегија *примата (primacy)* полази од претпоставке да само доминација САД обезбеђује мир. Према овом виђењу, треба спречити било коју другу постојећу или потенцијалну силу да упуту изазов Америци. НАТО треба проширити, не само због Русије, већ и да би се сачувала и проширила америчка

¹³⁸ Barry R. Posen and Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", op. cit., p. 5.

¹³⁹ Ibid., pp. 9-16.

¹⁴⁰ Ibid., pp. 17-23.

¹⁴¹ Ibid., pp. 23-32.

умешаност у европске послове и да би се спречила независна политика Немачке. Иако међународне институције не гарантују ништа, САД не би требало да их одбаце, јер им могу бити од користи. Регионални сукоби су битни у зависности од тога да ли могу да утичу на појаву изазивача, док хуманитарне интервенције понекад треба спроводити, јер се њима демонстрира америчко вођство. За све ово су потребне снаге близу оних из доба Хладног рата, да би се задржао диспарат (и то квалитативни) у односу на остале велике силе.¹⁴²

Миршајмер у својим новијим радовима наводи четири велике стратегије САД: *изолационизам*, *офшор уравнотеживање (offshore balancing)*, *селективно ангажовање* и *глобалну доминацију* (која је заправо исто што и стратегија примата).¹⁴³ Он се лично залаже за офшор уравнотеживање, које подразумева да САД спречавају да нека држава оствари доминацију у три за њих витална региона (Европа, Североисточна Азија и Персијски залив), али тако што ће се пре свега ослонити на то да регионалне силе уравнотежују једне друге, док би саме држале трупе у приправности и биле спремне да их пошаљу преко океана ако се испостави да је америчка интервенција једини начин да се сачува регионална равнотежа снага.¹⁴⁴ На другој страни, он критикује стратегију глобалне доминације (за коју сматра да се претежно спроводи у спољној политици САД у постхладноратовском периоду), коју по њему заговарају припадници двеју струја у спољнополитичком естаблишменту у Вашингтону: *неоконзервативци* и *либерални империјалисти*. Разлика међу њима је у томе што неоконзервативци сматрају да би САД на остваривању доминације и трансформације света пре свега требало да делују унилатерално, углавном се ослањајући на оружану силу, док либерални империјалисти стављају нагласак на употребу силе ради „друштвеног инжењеринга“, односно „изградње нација“, кроз уску сарадњу са савезницима и међународним институцијама (овде видимо амалгам стратегије примата и америчког схватања кооперативне безбедности).¹⁴⁵

¹⁴² Ibid., pp. 32-43.

¹⁴³ John J. Mearsheimer, "Imperial by Design", *The National Interest*, January/February 2011, pp. 17-19.

¹⁴⁴ Ibid., p. 18.

¹⁴⁵ Ibid., p. 19.

Према Миршајмеру, Клинтонском администрацијом доминирали су либерални империјалисти, Бушовом неоконзервативци, а Обаминам поново либерални империјалисти – углавном, све сами заговорници глобалне доминације.¹⁴⁶ Две струје које наводи Миршајмер вуку корене из традиција милитаристичког реализма Теодора Рузвелта и вилсонизанског идеализма, за које Доналд Шмит тврди да су се стопиле у *милитантни идеализам* – спољнополитички дискурс доминантан у Сједињеним Државама у последњих стотинак година, према коме Вашингтон употребом војне силе треба да преобликује свет у складу са америчким идеалима.¹⁴⁷

Сложили бисмо се да спољном политиком САД у пост-хладноратовском периоду, ако не и у последњих сто година, доминирају заговорници примата, односно глобалне доминације – милитантни идеалисти, који се у савременим варијантама јављају као неоконзервативци и либерални империјалисти. Индоктринација припадника елите САД (кроз образовни систем) традиционалном америчком самозаљубљеношћу – посматрањем своје нације као „изузетне“ (*exceptionalism*), најнапредније у људској цивилизацији, која зна шта је добро за друге боље него што они то знају сами за себе – по нашем мишљењу одлучујуће је допринела доминацији оваквог спољнополитичког дискурса и из њега произашле велике стратегије. Идентификовање самог Барака Обаме, као најважније личности у спољнополитичком естаблишменту САД у току „ресетовања“ – човека који је „ресетовање“ заправо и иницирао – са неком од струја спољнополитичког мишљења и великих стратегија, нешто је сложенији задатак. У главном делу нашег рада изнећемо показатеље из његовог првог мандата који упућују на постојање искрености у прагматизму, који се код њега показао већим него код његових претходника. Међутим, указаћемо и на аргументе којима је Обама правдао сопствене поступке, нарочито из периода после „ресетовања“, а који откривају његово право лице – да је прагматизам (који би одговарао стратегијама селективног ангажовања и кооперативне безбедности) код њега тактичке природе,

¹⁴⁶ Ibid., pp. 19-34.

¹⁴⁷ Donald E. Schmidt, *The Folly of War: American Foreign Policy 1898-2005*, Algora Publishing, New York, 2005, p. 25.

док стратешки он размишља као типични либерални империјалиста, с тим што је у његовој верзији истог америчко схватање кооперативне безбедности за нијансу наглашеније од голе идеје примата. „Правог“ Обаму можда је најлакше „прочитати“ анализом његовог чланка „Обнављање америчког вођства“¹⁴⁸ (објављеног пре него што је постао председник), коју ћемо извести у наредном поглављу.

Алексеј Арбатов је у Русији још почетком деведесетих уочио четири групације које су се залагале за различите спољнополитичке идеје. *Прозападна* група се заложила за политичку и економску интеграцију Русије у западне структуре, занемарујући особености руске државе и геополитичке и стратешке аспекте међународних односа.¹⁴⁹ Другу групу чинили су *умерени либерали* (сам Арбатов је себе сврставао овде), који су наглашавали потребу бољих односа са Западом, али на прагматичан начин – уз задржавање специфичних руских приоритета заснованих на географији и унутрашњој ситуацији.¹⁵⁰ Према *центристима* и *умереним конзервативцима*, требало је поправити односе са Западом, али уз приоритет успостављања руске сфере утицаја на простору бившег Совјетског Савеза и очувања војне моћи, с нагласком на нуклеарно оружје.¹⁵¹ Четврту групу чинили су *неокомунисти* и *националисти*, који су тежили обнављању руске империје и Русије као суперсиле.¹⁵²

Блиска овој је вероватно и најбоља подела спољнополитичких дискурса у савременој Русији, ослоњена на старе традиције руског промишљања спољне политике, коју су развили браћа Андреј и Павел Циганков: на *западњаке*, *државнике (етатисте)* и *цивилизационисте*. Ове три алтернативе уједно одговарају и трима школама мишљења у науци о међународним односима: либералној, реалистичкој и идеалистичкој.¹⁵³

¹⁴⁸ Видети: Barack Obama, “Renewing American Leadership”, *Foreign Affairs*, July/Avgust 2007, pp. 2-16.

¹⁴⁹ Aleksei G. Arbatov, “Russia’s Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, Autumn 1993, pp. 9-10.

¹⁵⁰ *Ibid.*, pp. 10-12.

¹⁵¹ *Ibid.*, pp. 12-13.

¹⁵² *Ibid.*, pp. 13-14.

¹⁵³ Видети: Andrei P. Tsygankov and Pavel A. Tsygankov, “Russian Theory of International Relations”, in: *The International Studies Encyclopedia*, Robert A. Denemark (ed.),

Западњаци стављају нагласак на сличност Русије са Западом, који је за њих најнапреднија светска цивилизација. Ова традиција у Русији датира још од Петра Великог и до данас је прошла кроз врло различите облике. У постсовјетској Русији се јавља у виду залагања за изградњу западних либералних установа – демократије, људских права и слободног тржишта – ради пуне интеграције у заједницу „западних цивилизованих нација“.¹⁵⁴ *Државници* стављају нагласак на неопходност постојања јаке државе, која би била гарант друштвеног и политичког поретка. Ово је најутицајнија школа спољнополитичког мишљења у Русији (мада не у мери у којој је то милитантни идеализам у САД), што можемо објаснити њеном умереношћу, тј. позиционирањем као уравнотеживачког елемента између преостале две школе мишљења, чији екстремизам прети да наруши кохерентност погледа на свет владајуће руске елите (један од примера је неуспех екстремне идеје о светској револуцији да се наметне као водећа у комунистичком периоду, а у корист *државничкој* школи мишљења ближеј идеји о „социјализму у једној земљи“). Као главни аргумент за неопходност јаке државе, *државничка* школа мишљења наводи моћне спољне претње којима су њене границе изложене, позивајући се на дугу историју страних инвазија Русије. *Државници* нису инхерентно против Запада, већ желе признање од истог, чему опет треба да допринесе снага државе. Они су заправо прагматични – могу да се залажу за ове или оне вредности, али оне остају у другом плану и могу се жртвовати зарад статуса Русије као јаке државе изнутра и велике силе споља.¹⁵⁵ *Цивилизационисти* посматрају

Blackwell Publishing, Blackwell, 2010. Кучинс и Зевелев праве поделу која се углавном поклапа са овом и такође уочава паралелу са школама мишљења у међународним односима, с тим што дају друкчије називе трима групама: *либерали*, *балансери* и *националисти*. Andrew C. Kuchins and Igor A. Zevelev, “Russian Foreign Policy: Continuity in Change”, *The Washington quarterly*, Vol. 35, No. 1, Winter 2012, pp. 147-161.

¹⁵⁴ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Plymouth, 2010, pp. 4-5.

¹⁵⁵ *Ibid.*, pp. 5-7. Статус државе као велике силе споља и њену јаку улогу у политичком и економском животу изнутра и Џефри Манкоф (који се и сам бави класификацијом идеја руских елита) наводи као кључне елементе идеје *државности*. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Rowman and Littlefield Publishers, 2011, p. 63.

Русију као вредносно и цивилизацијски сасвим различиту од Запада. Русија по њима (било да се позивају на империјалну или комунистичку традицију) треба да шири своје вредности изван Запада, како би била способнија да се такмичи против њега.¹⁵⁶

Ако је нешто у разматрању улоге идеја у руско-америчким односима ван сваке сумње, то је да је Владимир Путин типичан представник *државничке* школе спољнополитичког мишљења.¹⁵⁷ У току своје политичке каријере, он је често кокетирао и са другим идејама, окруживао се сарадницима који припадају другим струјама, али је кроз све то показао прагматизам карактеристичан за *државнички* дискурс – све друге идеје у неком тренутку могу да дођу у обзир, али само као инструменти строго подређени јачању државе као врховној вредности.¹⁵⁸ Димитриј Медведев пак за нијансу је ближи западњачком спољнополитичком дискурсу, те би га можда најбоље описала Циганковљева одредница „либерални државник“.¹⁵⁹ Констатација о либералнијој црти Медведева у односу на Путина као типичног *државника* од пресудног је значаја за анализу утицаја спољнополитичких идеја на отпочињање, ток и исход „ресетовања“.

Наиме, нисмо случајно време „ресетовања“ ограничили на период у току кога су Обама и Медведев паралелно били на власти. Сматрамо да

¹⁵⁶ Ibid., pp. 7-8.

¹⁵⁷ Зато двоје америчких стручњака за Русију, Фиона Хил и Клифорд Геди, једном поглављу своје књиге о Путину дају наслов *Путин као државник*. Fiona Hill and Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, The Brookings Institution, Washington D.C., 2013, pp. 34-62. Путиновом личношћу детаљније ћемо се бавити у главном делу рада, нарочито у седмом поглављу.

¹⁵⁸ Дина Спехлер утврђује чак пет различитих приступа спољној политици који су дошли до изражаја за време Путинове владавине, посматрајући ту разноврсност као последицу спољних дешавања, али и супротстављених визија спољне политике унутар Русије: либерални, националистички, активистички, реалистички и асертивистички. Dina Rome Spechler, "Russian Foreign Policy During the Putin Presidency: The Impact of Competing Approaches", *Problems of Post-Communism*, Vol. 57, No. 5, September/October 2010, pp. 35-50.

¹⁵⁹ Према Циганкову, либерални државници стављају нагласак на изградњу тржишне привреде и политичке демократије као средстава за јачање државе. Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 7.

без ове двојице председника и њихових идеја, „ресетовања“ не би ни било, нарочито не непосредно након што су се односи Русије и САД захваљујући Руско-грузијском рату нашли на најнижој тачки до тада после Хладног рата. Најпре, „ресетовање“ је изворно идеја Обаме (и његових најближих сарадника) – она се уклапа у његов тактички прагматизам и наглашавање кооперативне безбедности уместо голог либералног империјализма. Затим, нека од постигнућа „ресетовања“ можемо да припишемо чињеници да се на челу Русије налазио Медведев, за кога ћемо видети да је био спремнији од Путина на једнострано попуштање Вашингтону по неким осетљивим питањима. Коначно, почетак силазне путање „ресетовања“ ка његовој коначној пропасти поклопио се са тренутком када је Путин најавио да ће се кандидовати за председника (април 2011), да би са његовим ступањем на дужност у мају 2012. „ресетовању“ одзвонило посмртно звоно, те су руско-амерички односи убрзано кренули ка новој најнижој тачки у постхладноратовском периоду.

Идеје, дакле, могу у значајној мери да нам објасне отпочињање и ток „ресетовања“ и тако подупру објашњења која смо већ извели на основу кретања у расподели моћи. Међутим, моћ и идеје заједно нису нам довољни да објасне шта лежи у основи хроничних неуспеха приближавања Русије и Сједињених Држава у постхладноратовском периоду. Расподела моћи нас упућује на то да је сукоб очекиван, јер положај САД као унипола у савременом међународном систему (где поред њих као пола моћи постоје и две обичне велике силе) подстиче Вашингтон да тежи светској хегемонији, док Русија настоји да одбрани свој статус независне велике силе. Доминација државничког дискурса у Русији подупире њену упорност у овоме, док у САД на сличан начин делује превласт комбинације неоконзервативизма и либералног империјализма, који заговарају велику стратегију примата. Но, видимо да се с времена на време дешава да одређене варијације у расподели моћи и идејама елита доведу до покушаја приближавања, од којих је „ресетовање“ било најозбиљнији до сада, између осталог и због тога што га је иницирала јача страна – Сједињене Државе. Питање је – зашто ове варијације ниједном нису произвеле суштинске и трајне заокрете у спољнополитичкој пракси двеју сила у правцу њиховог приближавања? Да ли можда нису довољне, и колике би требало да буду да би произвеле одговарајуће заокрете? Да ли би приближавање

онда, и да у неком тренутку успе, било доведено у питање чим би искрсле неке нове варијације у расподели моћи и идејама елита на његову штету? Ако се будемо држали искључиво моћи и идеја као чинилаца који утичу на спољну политику држава и исходе њиховог међуделовања, моћи ћемо само да нагађамо одговоре на ова питања, те нећемо бити у стању да до краја објаснимо феномене руско-америчких односа који нас занимају. То ће нам поћи за руком тек разматрањем и треће варијабле из нашег модела која утиче на спољнополитичку праксу (њену постојаност и могуће варијације), при чему је и сама условљена њоме – а то је *идентитет/интерес*.

Идентитет/интерес

Појам идентитета/интереса

Идентитет државе у најкраћем можемо да дефинишемо као *оно што држава јесте, а интерес* као *оно што држави треба*. За прецизнија одређења консултоваћемо Кембела и Швелера. Кембел одређује *идентитет* као „неизбежну димензију бивствовања“¹⁶⁰ – оно што држи један колективитет на окупу и даје смисао његовом постојању у односу на алтернативне облике повезивања, разликује „нас“ од „њих“. Ту спадају основне вредности које једна држава (друштво) баштини, начин на који она види себе, своје место у свету и сам светски поредак – и какви јесу и какви би требало да буду. У питању су обрасци који се понављају у дужој историјској традицији земље, а битно су везани и за просторни елемент, тако да индикаторе за идентитет државе можемо тражити у оним географским карактеристикама и историјским чињеницама који указују на оно што та држава јесте. Швелер дефинише *интерес* као степен задовољства државе *statusom quo*¹⁶¹ – да ли је, и у којој мери, она заинтересована за његово очување, или промену. Индикаторе за ово могли бисмо да тражимо у ставовима и поступцима

¹⁶⁰ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, op. cit., p. 8.

¹⁶¹ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, op. cit., p. 22.

који указују на задовољство или незадовољство државе својим местом у расподели моћи, величином сфере утицаја, правилима која важе у међународном поретку, решењима спорних питања, итд. Међутим, онда би се јавио проблем разликовања интереса у односу на идеје, на једној, и спољнополитичку праксу, на другој страни.¹⁶² Зато ћемо интерес операционализовати на следећи начин: најпре утврђујемо основне елементе идентитета; онда идентификујемо постојеће стање; на крају, поређењем постојећег стања са елементима идентитета државе утврђујемо да ли је она заинтересована за његово очување или промену. Нас ће свакако највише занимати степен задовољства/незадовољства држава у одређеним областима и по конкретним питањима битним за приближавање.

Полазећи од нераскидиве везе између онога што држава јесте и онога што јој треба, на основу претходних одређења дефинисаћемо и операционализовати нову варијаблу – *идентитет/интерес*. *Идентитет/интерес* обухвата обрасце мишљења и понашања трајнијег карактера специфичне за једну државу, који садрже основне вредности које она усваја и начин на који она види себе, своје место у свету и сам светски поредак, а израз добијају у задовољству или незадовољству постојећим стањем. Навешћемо пар примера који илуструју нераскидиву везу између идентитета и интереса, која је послужила као темељ новог појма. Ако је у идентитет државе укорењена одређена визија светског поретка, а актуелни поредак не одговара тој визији, онда се подразумева да је држава заинтересована за стварање новог светског поретка – дакле, њен интерес у односу на питање поретка је ревизионистички, а био би *status quo* да се постојећи поредак поклапа са њеном идентитетском визијом. Ако је идентитет државе заснован на етно-националном моделу (као основи разликовања од „другог“), онда се подразумева да је њој у интересу да обједини територије на којима историјски и актуелно живи њен народ, као и да се сачува од унутрашњег редефинисања према

¹⁶² Код Швелера постоји извесна конфузија између интереса, спољнополитичких циљева и конкретних спољних политика. Тим пре што се он позива на Моргентауа, код кога су империјалистичка и *status quo* различити типови *политика*, док је *национални интерес* нешто сасвим друго (видети нешто касније). Због овога, Швелера критикују Легро и Моравчик. Jeffrey W. Legro and Andrew Moravcsik, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, Vol. 24, No. 2, Autumn 1999, p. 32.

мултиетничком кључу. Индикаторе идентитета/интереса држава тражићемо у поклапању/одступању постојећег стања (пре свега у областима битним за приближавање) од образаца мишљења и понашања који се понављају у њиховој историјској традицији, а везани су и за просторни елемент (геополитички чинилац). Уколико две државе имају инкомпатибилне идентитете/интересе у областима битним за приближавање, а с обзиром на утицај који идентитет/интерес врши на спољнополитичку праксу у правцу да га ова константно репродукује, постојаће јак основ за њихово непријатељство, односно изостанак приближавања. Све и да се појаве варијације у другим чиниоцима (расподели моћи и идејама елита) који утичу на спољнополитичку праксу, приближавања неће бити све док не дође до формирања компатибилних идентитета/интереса. Каква пак промена спољнополитичке праксе, односно чинилаца који на њу делују (расподеле моћи и идеја елита) би била неопходна за овакву измену идентитета/интереса не може се утврдити универзално, већ само од случаја до случаја – проучавањем дубине и елемената инкомпатибилности идентитета/интереса држава о којима је реч, уопште и по областима и појединачним питањима битним за приближавање.

Осврнућемо се на још један појам развијен у класичном реализму, који је близак нашем појму идентитета/интереса, а затим рећи и пар реченица о употреби геополитике за разматрање просторног елемента у конституисању идентитета државе. У питању је појам *националног интереса*, онако како га схвата класични реалиста Ханс Моргентау. Он се супротставља дефинисању националног интереса државе (у конкретном случају САД) помоћу „моралних апстракција“, изјашњавајући се у прилог федералистичке концепције, која почива на три претпоставке: да је амерички интерес у међународним пословима фундаментално другачији од традиционалних интереса европских нација и да САД треба да штите ту посебност; изолација САД од европских послова, која је могућа само уз активну спољну политику; политика равнотеже снага, јер само равнотежа снага у Европи омогућава САД да буду безбедне од интервенције европских сила и увлачења у европске послове.¹⁶³ Према

¹⁶³ Hans J. Morgenthau, "What Is the National Interest of the United States?", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 282, July 1952, pp. 1-2.

Моргентау, основни и непроменљиви интереси САД, које су ове у различитим периодима своје историје остваривале различитим средствима, јесу: обезбеђење положаја на западној хемисфери; равнотежа снага у Европи; равнотежа снага у Азији.¹⁶⁴

Примећујемо упадљиву сличност са стратегијом офшор уравниотеживања, коју фаворизује Миршајмер, с тим што је код Моргентауа та стратегија уздигнута до нивоа објективног националног интереса, који држава мора да препозна и следи да би опстала: „...упркос дубоким променама које су се десиле у свету, и даље остаје истина и увек је било истина да нација суочена са непријатељским аспирацијама других нација има једну првенствену дужност – да води рачуна о сопственим интересима. Морално оправдање за ову првенствену дужност свих нација... произилази из чињенице да ако одређена нација не води рачуна о својим интересима, нико други неће. Зато савет да треба да подредимо наш национални интерес неком другом стандарду није вредан једне велике нације у људској цивилизацији. Нација која би прихватила тај савет и конзистентно деловала према њему, починила би самоубиство и постала плен и жртва других нација које знају како да брину о својим интересима“.¹⁶⁵ Очигледно је да су код Моргентауа у обликовању националног интереса одлучујући чиниоци географије (различитост у односу на Европу и њену политику) и историјске традиције (верност федералистичкој концепцији), а то су управо чиниоци које и ми узимамо у обзир у разматрању идентитета/интереса. С том разликом што (следећи Кембела) извлачимо радикално другачији закључак о садржају идентитета/интереса САД, али нас Моргентауова концепција подсећа у ком правцу би овај идентитет/интерес у перспективи могао да се промени (више о томе приликом разматрања идентитета/интереса Сједињених Држава).

Захваљујући радовима познатих геополитичара, у могућности смо да значајан део разумевања конституисања и репродукције идентитета/интереса једне државе утемељимо на њеном географском положају, а полазећи од битне улоге коју Кембел у својој концепцији идентитета придаје просторном чиниоцу. За почетак нам је корисно

¹⁶⁴ Ibid., pp. 4-6.

¹⁶⁵ Ibid., p. 4.

Макиндерово разматрање односа поморске и копнене моћи, односно држава које их поседују.¹⁶⁶ Према Макиндеру, савремено доба захваљујући технолошком напретку копнених комуникација доноси обнављање моћи континенталних сила, након неколико векова доминације поморских.¹⁶⁷ Ривалитет ових двеју врста сила (моћи) у Европи је исцртао границу која је дели на западну и источну, а која се поклапа са западном границом балтичког и црноморског слива.¹⁶⁸ Источна Европа се код Макиндера јавља кључним геополитичким подручјем око кога се у новијој историји воде сукоби великих сила. Контрола над њом води контроли над пределом срца (*Heartland*), огромном облашћу у средини „светског острва“ (Евроазије) дефинисаном као слив Северног леденог океана и унутарконтиненталних језера.¹⁶⁹ Предео срца представља „тврђаву“ богату ресурсима на којима се у савремено доба може изградити копнена моћ способна за успостављање контроле над Евроазијом, а затим (с обзиром на инфериорност територијалних, популационих и економских димензија Северне и Јужне Америке у односу на њу) и над читавим светом.¹⁷⁰

Инфериорност америчког континента у односу на Евроазију, услед чега би одбрана САД на границама сопствене хемисфере била неодржива, истиче и Николас Спајкмен.¹⁷¹ Пишући у раној фази Другог светског рата, он је проценио да би победа Немачке и Јапана довела Нови свет у стање заокружења – САД би престале да буду „велика сила која се пита о пословима Старог света“ и свеле на „тампон државу између моћних империја Немачке и Јапана“.¹⁷² Спајкмен на овај начин

¹⁶⁶ Видети: Halford J. Mackinder, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Faber and Faber, London, 2009 (првобитно објављено од Henry Holt and Company, New York, 1919), pp. 28-147.

¹⁶⁷ Ibid., p. 111.

¹⁶⁸ Ibid., pp. 120-121, 125.

¹⁶⁹ Ibid., pp. 73-74.

¹⁷⁰ Ibid., p. 150.

¹⁷¹ Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2007 (првобитно објављено од Brace and Company, Harcourt, 1942), pp. 446-457.

¹⁷² Ibid., pp. 194-195.

правда неопходност да Сједињене Државе воде активну спољну политику са циљем очувања равнотеже снага у Европи и Азији – дакле, нешто слично Миршајмеровом офшор уравнотеживању и Моргентхауовом националном интересу САД.¹⁷³

*Инкомпатибилност идентитета/интереса Русије
и Сједињених Држава*

Полазећи од свега реченог, питамо се од чега се заправо састоји идентитет/интерес Сједињених Држава? Највећи део одговора на ово питање дали смо разматрањем Кембелове студије случаја конституисања и репродукције америчког идентитета. Сједињене Државе су *par excellence* имагинарна заједница, јер не постоји етничка група „Американаца“ која је основала државу и пренела на њу свој национални идентитет, већ становништво које се просторно изместило из Старог у Нови свет и ујединило око пуританског идеала уређења друштва. Сједињене Државе од свог настанка до данас функционишу као хомогено друштво које не само што одбија постојање етничких подела унутар „себе“ (*melting pot*), већ на врло ригидан начин инсистира и на идеационом јединству, разграничавајући се у односу на „другог“ према критеријуму привржености врховној вредности индивидуализма и на њој заснованим установама (приватна својина, слободно тржиште, конституционализам, демократија...). Измештање у Нови свет, географски одвојен од Старог и самим тим релативно безбедан од збивања у њему, имало је за последицу да су САД навикле да заводе ред имајући за суседе индијанска племена и слабе државе (европске силе на то нису навикле, јер ниједна никад није била у стању да успостави хегемонију на континенту). Откако су технолошки напредак и глобализација укинули баријеру између два света, прва брига Сједињених Држава постаје укидање анархије и успостављање поретка. САД не виде другу могућност да опстану у данашњем свету него да га воде, и то тако што ће га интегрисати у складу са сопственим вредностима које виде као универзалне – дакле, тако што ће идеал уређења сопственог друштва применити на читав свет. Као алтернативу

¹⁷³ Ibid., pp. 460-470.

свом вођству виде искључиво анархију којом је немогуће управљати, те као основну претњу виде постојање других независних великих сила, као и свако одступање у вредностима од универзалног модела. Како смо видели да такве велике силе (и *de facto* плурализам вредности) постоје у савременом међународном систему, САД можемо да сматрамо ревизионистичком силом – њихов интерес је да успоставе нови светски поредак у коме ће оне бити једина велика сила и наћи се у прилици да наметну свој идеал уређења друштва читавом човечанству.

Када ово знамо, јасно нам је откуд спровођење стратегије примата у савременој спољној политици САД у односу на алтернативе попут офшор уравнотеживања. На овакву спољнополитичку праксу одлучујући утицај врши идентитет/интерес САД, који се почео конституисати још са доласком првих европских досељеника. Спровођењу стратегије примата доприноси и доминација неоконзервативне и либералне империјалистичке елите, које се залажу за овакву стратегију а што такође није ново – идеје ових елита су само изданак милитантног идеализма који је преовлађујући у спољнополитичком промишљању у САД у последњих стотинак година. Оно што јесте ново у постхладноратовском периоду јесте униполарни систем – трећи чинилац који подстиче Вашингтон на спровођење стратегије примата. Да би се САД вратиле на праксу офшор уравнотеживања, коју су фактички и спроводиле у току већег дела 20. века, најпре би морало да дође до значајне промене у расподели моћи. Под значајном променом подразумевамо три могућности. Прва је да се у међународном систему појави други пол моћи, који би запретио америчкој позицији број један. Друга је да једна или више европских и азијских држава које поседују способности велике силе, а захваљујући вазалном статусу у односу на САД то нису, крену путем осамостаљења. Трећа је да се на западној хемисфери појави независна велика сила која би довела у питање регионалну хегемонију САД, самим тим их онемогућавајући да се ефектно посвете успостављању светске хегемоније. Но, за трајну измену спољнополитичке праксе САД у правцу напуштања стратегије примата и стабилизације улоге офшор балансера, неопходно је да дође до измене њиховог идентитета/ интереса – што се није десило и поред спровођења офшор уравнотеживања у условима за овакву праксу повољне расподеле моћи у периоду од скоро једног века. Неопходна је радикална промена и у идејама – потпуно (а не само

тактичко) напуштање милитантног идеализма. И за ово видимо две опције. Једна је да се на тлу САД оформи и ојача нови политички покрет, који би срушио доминацију двеју идеолошки хомогених партија. Други је да се становништво САД почне изразитије диференцирати по етничкој (или религијској) основи па да се то одрази и на идеационо јединство, самим тим и на јединство друштва.

Идентитету/интересу Русије пак мораћемо да посветимо мало више простора, јер се њиме у досадашњем делу текста нисмо посебно бавили (за разлику од америчког идентитета, који смо већим делом обрадили кроз Кембелову анализу). Насупрот САД, Русија није имагинарна заједница *par excellence*, јер је код ње руски народ – дакле етнички Руси – послужио као основа конституисања националног идентитета који претходи модерној руској држави. Истина, ова основа је врло лабава јер је Русија још од ослобођења од монголског ропства у континуитету постојала као мултиетничка империја. Лионел Понсар каже да су се руски цареви ретко обраћали руском народу да би легитимисали своју владавину, што је касније створило потешкоће руској нацији да развије пост-империјални идентитет.¹⁷⁴ Амбивалентност (империјално – национално) у идентитету руског друштва и државе изражена је и у руском језику – путем разликовања (које не постоји у нпр. енглеском језику) речи *российский* (која се односи на државу Русију) и *русский* (која се тиче Руса као етничке групе).¹⁷⁵ Доминацију прве речи можемо да пратимо у целокупној историји модерне руске државе, а присутна је и у званичном називу данашње Руске Федерације (*Российская Федерация*).¹⁷⁶ Са становишта перформативне теорије можемо да закључимо да су се границе руског националног идентитета временом (практично већ у току 16. и 17. века) фиксирале као границе

¹⁷⁴ „...док је империја била неспособна да задовољи руска национална осећања, руска национална свест је остала везана за империју... веза између руског националног развоја и ове свести о империји остаје фундаментална карактеристика руске националне психологије“. Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, Routledge, 2007, p. 19.

¹⁷⁵ Ibid., p. 20.

¹⁷⁶ „Кроз историју, етнички Руси су се претежно идентификовали са државом – Руским царством или Совјетским Савезом. Тиме су стекли оно што се често описује као ‘империјални менталитет““. Ibid., p. 20.

империјалног/мултиетничког идентитета, што значи да праксе искључења не би смеле да подразумевају искључења на етничкој основи (неруских етничких група). Понсар каже: „Оно чему нас учи руска географија јесте да је огромна руска територија, која се протеже од Европе до Азије, те последична хетерогеност те територије и људи који на њој живе, тло за идентитет који укључује *свест о плуралности и прихватање разлика*. Другим речима, руски идентитет не може бити само идентитет Руса у етничком смислу; мора да обухвати димензију довољно широку да би се сви становници руске територије с њом могли идентификовати“ (курзив В.Т.).¹⁷⁷ То је разлог због кога најважнији спољнополитички документи савремене Русије, између осталог, инсистирају на мултиетничком карактеру државе као једној од битних особености земље.

Шта би онда у Русији био основ искључења унутрашњих и спољних „других“, ако то нису етничке поделе? Видели смо да је код Сједињених Држава то одређени систем вредности, идеал уређења друштва; слично је и код Русије. Границе руског идентитета временом су се фиксирале на начин који у први план истиче улогу јаке државе (како изнутра, тако и према споља, као једне од великих светских сила) у обезбеђењу свих осталих вредности од бројних изазова.¹⁷⁸ О каквим изазовима се ради јасно је ако се узму у обзир комбинација географског положаја и историјске традиције земље. Андреј Циганков каже: „Као гранична држава у несигурном, често нестабилном спољном окружењу, Русија је у континуитету морала да одговара на сличне изазове својој безбедности. Ови изазови обухватили су немире на суседним територијама, претње од спољне инвазије и тешкоће у очувању унутрашњег интегритета државе“.¹⁷⁹ Као и код САД, и у случају Русије просторни елемент игра битну улогу у обликовању идентитета, с тим што је овде уместо измештања у Нови свет на делу смештање на широко

¹⁷⁷ Ibid., p. 31.

¹⁷⁸ „У току већег дела 20. века, руски идентитет наставио је да се заснива на међународној моћи државе“. Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, op. cit., p. 19.

¹⁷⁹ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 4.

и несигурно подручје евроазијског размеђа – односно, Макиндеровим речником речено, у предео срца Евроазије што даје посебну снагу евроазијској компоненти руског националног идентитета.¹⁸⁰

Управо да би сачувала себе као евроазијску и мултиетничку државу, Русија мора да има статус велике силе, способне да води независну спољну политику и равноправно са другим силама учествује у управљању светом.¹⁸¹ У новијим спољнополитичким документима и

¹⁸⁰ „Сталан осећај заузимања неке врсте критичне средишње земље између битно различитих зона глобалне цивилизације раширен је у Русији у најмању руку од реформи Петра Великог... У овом контексту, географски положај Русије је фундаментални чинилац у осећају Руса да су различити – ни део европске породице или Запада, али сигурно ни део Азије“. Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, op. cit., p. 8. Према Морозовој, догод Русија жели да остане велика сила, она мора да буде евроазијска сила. Natalia Morozova, “Geopolitics, Eurasianism and Russian Foreign Policy Under Putin”, *Geopolitics*, 14, 2009, p. 672. Сличног мишљења је и Дејвид Кер – да би остала велика сила, Русија не сме да пружи приоритет било Европи, било Азији. David Kerr, “The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia’s Foreign Policy”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 6, 1995, p. 986.

¹⁸¹ За Боа Петерсона, полагање права на статус велике силе у Русији је питање националног идентитета. У „временима смутње“, Русија није успевала да оствари овај статус, јер је била изнутра у политичком и економском хаосу, а споља изложена страном интервенцији. Овакви периоди завршавали су се доласком на власт јаким политичких лидера. Ова два политичка мита, о предодређености Русије да буде велика сила и „временима смутње“ која се циклично понављају, према Петерсону расветљују данашњу политичку динамику у Русији, пре свега Путинов успех. Во Petersson, “Mirror, Mirror...: Myth-Making, Self-Images and Views of the US Other in Contemporary Russia”, Интернет, <http://muep.mah.se/bitstream/handle/2043/14000/Petersson.final.pdf?sequence=221/11/2014>, pp. 1-2. Руси и Хладни рат виде као борбу за очување сопственог суверенитета и независности од западних експанзионистичких амбиција. Andrew P. Tsygankov, *Russophobia: Anti-Russian Lobby and American Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, p. 48. Циганков на више места цитира руске државнике из новијег периода код којих се, без обзира на тренутни контекст и њихову личну оријентацију, све време провлачи свест о неопходности да Русија буде велика и независна сила и као таква третирана од других (пре свега Запада), како би сачувала свој опстанак и особеност. Следи неколико примера. Козирјев: „...изгледа да неки западни политичари, у Вашингтону и другде, виде Русију не као једнаког, већ као млађег партнера. У овом виђењу, ‘добар Рус’ је увек пратилац, никада вођа“. (чланак у *New York Times*-у из 1994, наведено према:

поступцима Русије видљиво је стално инсистирање на колективном управљању мултиполарним светом, и месту и улози Русије као једног од полова. Сви они унутрашњи и спољни актери који могу да угрозе статус велике силе за Русију, њену независност у унутрашњој и спољној политици, те мултиетнички карактер, као и мултицентрични карактер међународног поретка, јесу ти „други“, „страни“, „варварски“ елементи у односу на које Русија кроз спољнополитичку праксу искључивања перформативно конституише и репродукује свој идентитет. Алтернатива успешној спољној политици била би или потпуни распад земље, или (вероватније) њено свођење у уже националне оквире и губитак међународног статуса велике силе.

Да сумирамо. Имајући императив очувања сопственог опстанка у изузетно небезбедном пределу срца Евроазије, Русија је научила да живи са различитошћу унутра – као мултиетничка држава (и поред предискурзивне основе коју има у Русима као етничкој групи) и анархијом споља – као једна од неколико великих сила у свету у коме влада вредносни плурализам и којим се може једино колективно управљати. Пошто данашњи светски поредак и јесте такав (иако ефикасног колективног управљања нема услед ревизионистичког деловања САД), Русију ћемо примарно посматрати као *status quo* актера

Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 68). Примаков: „Русија је истовремено и Европа и Азија, и ова геополитичка локација наставља да игра огромну улогу у формулисању њене спољне политике... Геополитичке вредности су константа која се не може напустити услед историјског развоја“. (прва конференција на функцији министра спољних послова, p. 93). Путин: „Држава попут Русије може да опстане и развија се у оквиру постојећих граница једино ако остане велика сила. За време свих својих периода слабости... Русија се на исти начин суочавала са претњом распада“. (обраћање Савету Федерације из 2003, p. 129). Путин: „За Русе, јака држава није аномалија које се треба отарасити... они је виде као извор и гаранта поретка и иницијатора и главну покретачку силу било које промене“. (чланак из листа *Независимая газета* из 1999, p. 131). Путин: „Русија је држава са историјом која траје више од хиљаду година и која је практично увек користила привилегију спровођења независне спољне политике. Ми данас нећемо изменити ову традицију“. (говор у Минхену из 2007, p. 171). У наставку рада на више места ћемо цитирати сличне изјаве руских званичника, које сведоче о сталној репродукцији описаног идентитета/интереса.

на међународној сцени. Да би учествовала у управљању светом и тиме бранила и сопствену особеност (што ће рећи, бранила *status quo*), за Русију је изнад свих осталих вредности битно да буде јака и независна држава. Овакав идентитет/интерес Русије објашњава зашто она данас (а углавном и у ранијим историјским периодима) води спољну политику која одговара *државничком* дискурсу, иако елитом која је води каткад доминирају људи који припадају и другим дискурсима (примери краћих периода након Октобарске револуције и завршетка Хладног рата). Чињеница да је Владимир Путин (у нешто мањој мери и Медведев) припадник *државничког* дискурса само поспешује овакву спољнополитичку праксу. На њу утиче и место Русије у актуелној расподели моћи – статус обичне велике силе у међународном систему. То што *државнички* дискурс у Русији није у тој мери доминантан као милитантни идеализам у САД, значи да бисмо евентуалне промене спољнополитичке праксе које би дотакле руски идентитет/интерес, пре свега, могли да очекујемо од промена у расподели моћи. Уколико би Русија повратила статус пола моћи (суперсиле) могла би да поведе политику сличнију оној за коју се залажу припадници цивилизационистичког дискурса – усмеравање на борбу за светску хегемонију и наметање сопственог система вредности.¹⁸² Међутим, иако смо то делом већ видели у пракси Совјетског Савеза, идентитет Русије какав смо описали опстао је, што се донекле може објаснити чињеницом да је Совјетски Савез ипак био инфериоран пол моћи у односу на САД. Нереално је очекивати да у догледно време Русија уопште може да постане пол, а поготово не онај који би био супериоран у односу на САД. Ако би пак моћ Русије била деградирана и она престала да буде велика сила, могла би да напусти залагање за мултицентрични

¹⁸² Према Роберту Доналдсону, кроз историју је Русија често одолевала искушењима да иде у експанзију чак и кад је имала прилику за то, те је равнотежа снага (дакле политика *status quo*) опстала као главна правилност у њеној спољној политици. Robert H. Donaldson, "Russia and Foreign Policy", *The International Studies Encyclopedia*, Denmark, Robert A. Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online, 29 March 2010, Интернет, http://www.isacompndium.com/subscriber/tocnode?id=g9781444336597_chunk_g978144433659717_ss1-18_12/12/2014. Управо ово сведочи о живавости идентитета/интереса једне државе, упркос променама у чиниоцу расподеле моћи.

свет и поведе политику шлеповања у односу на неку моћнију силу, па и да прихвати вазални статус (ако је та моћнија сила на Западу, таква политика одговарала би западњачком дискурсу). За потпуну промену идентитета у том случају било би неопходно да се поремете и његове друге основе. Једна могућност је да се Русија распадне као мултиетничко друштво и сведе на националну руску државу. Друга је да остане без свог азијског дела и сведе на чисто европску државу.

Поређење идентитета/интереса Сједињених Држава и Русије дато је у Табели 4.

Табела 4. *Инкомпатибилност идентитета/интереса Сједињених Држава и Русије*¹⁸⁴

	Сједињене Државе	Русија
Просторни елемент	Измештање у Нови свет	Смештање на евроазијско размеђе
Предискурзивна основа	Не постоји. Уместо ње, пуритански идеал друштва	Руски народ као етничка група. У другом плану у односу на империјални менталитет
Карактер друштва	Хомогено друштво (melting pot) – одбијање разлика	Мултиетничко друштво – живот са различитошћу
Основна вредност	Индивидуализам и на њему засноване институције	Јака и независна држава као предуслов свих осталих вредности
Однос према свету и свом месту у њему	Вођство у интегрисаном свету	Једна од неколико великих сила у мултицентричном свету
Однос према вредностима споља	Универзалне вредности	Вредносни плурализам и конкуренција

¹⁸³ Ову табелу већ смо објавили у: Vladimir Trapara, "National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities", *The Review of International Affairs*, Vol. 64, No. 1149, January-March 2013, p. 18.

Логично је да државе са овако инкомпатибилним идентитетима једна другу посматрају као претњу. Временом долази и до материјализације те претње, па приближавање постаје веома тешко. Како глобализација додатно угрожава крхке идентитете, она само поспешује овај процес. Отуда и не чуди што су САД и Русија у последњих стотинак година константно у хладном рату¹⁸⁴ (уз краће периоде детанта, од којих је „ресетовање“ најновији), те што и данас имају потешкоће да успоставе пуне партнерске односе. Русија смета Сједињеним Државама због онога што јесте сама по себи и због онога за шта се залаже и како се понаша на међународној сцени. Инсистирање на јакој држави у сукобу је са америчким индивидуализмом, а мултиетнички карактер са хомогеношћу америчког друштва. Сукоб унутрашњих вредности не би представљао проблем када Русија својим статусом и понашањем независне велике силе не би доказивала да је могуће бити успешна и добро уређена држава и са вредностима које су супротстављене америчком етосу. Заправо, оно што највише смета Американцима јесте што Русија на међународној сцени игра улогу независне велике силе која подржава мултицентрични свет и колективно управљање, као и вредносни плурализам, што се коси с америчком тежњом ка вођству у светском поретку заснованом на универзалним вредностима.¹⁸⁵ Управо прихватање мултицентричности

¹⁸⁴ Када кажемо „хладни рат“, не мислимо само на период глобалног надметања Совјетског Савеза и Сједињених Држава, у историји познат као Хладни рат. Хладни рат изворно значи коегзистенцију и ривалство између друштава са сукобљеним идентитетима, што је значење које је први употребио један шпански четрнаестовековни писац за однос хришћана и Арапа. David Campbell, “Contradictions of a Lone Superpower”, op. cit., p. 227.

¹⁸⁵ Разлог зашто САД виде Русију као противника који не заслужује једнак третман, према Циганкову је јасан: „вођена председником Путином, држава покушава да спроводи независну спољну политику, настављајући да се изнутра разликује од Сједињених Држава“. Andrej P. Tsygankov, *Russophobia: Anti-Russian Lobby and American Foreign Policy*, op. cit., p. 59. Крејг Нејшн о сукобу руске и америчке визије светског поретка (и места ових двеју сила у њему) износи оцену готово идентичну нашој. Према његовом мишљењу, Русија жели мултиполарни светски поредак којим управља концерт великих сила, у коме би Русија имала заслужено место једног од више независних центара моћи. С друге стране, САД сматрају Русију губитником Хладног рата и желе да је виде као другоразредну силу, подређену Западу, док би светски поредак требало да се заснива на вођству САД,

и вредносног плурализма разликује приступ Русије САД од онога који ове имају према њој – Русији не смета ни што САД имају статус независне велике силе, ни што поседују другачије вредности. Њој смета што САД теже ка хегемонији и универзализму, уз искључење независности и вредносне различитости свих осталих,¹⁸⁶ те настоје и да саму Русију деградирају тиме што би јој угрозили статус на светској сцени и изменили њен унутрашњи поредак вредности.

Дакле, изостанак приближавања САД и Русије у постхладноратовском периоду, укључујући и неуспех „ресетовања“, можемо да објаснимо инкомпатибилношћу идентитета/интереса двеју земаља. Репродукцији ове инкомпатибилности путем спољнополитичке праксе САД и Русије доприносе и чиниоци расподеле моћи и идеја елита у савременом периоду. Особине Миршајмеровог неуравнотеженог мултиполарног и Швелеровог триполарног система (модел $A > B > C$)¹⁸⁷ укрштају се са ревизионизмом најјаче силе (Сједињених Држава) и стварају „смртоносну неравнотежу“ у којој су међународни односи нестабилни и подложни сукобима. Доминација милитантног идеализма код елите САД и

које је „добро и за Америку и за свет“. R. Craig Nation, “Reset or rerun? Sources of discord in Russian-American relations”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 45, Issues 3-4, September-December 2012, pp. 384-385.

¹⁸⁶ Сергеј Лавров каже: „У погледу садржаја нове етапе у развоју човечанства, међу државама постоје два основна приступа истој. Према првом, свет постепено мора да постане ‘шири Запад’ путем усвајања западних вредности... Према другом приступу – за који се залаже Русија – конкуренција је постала истински глобална и поприма цивилизацијске димензије; што ће рећи да предмет конкуренције сада постају вредности и модели развоја“. Sergei Lavrov, “Russia and the World in the 21st Century”, *Russia in Global Affairs*, No. 3, July-September 2008, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_11291_3/4/2014

¹⁸⁷ Швелер овај систем описује као релативно стабилан, јер је у њему тешко очекивати савез два пола против трећег, с обзиром на то да би то био савез два неравноправна члана – слабији члан би се аутоматски предао доминацији јачег у случају победе над трећим полом. Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler’s Strategy of World Conquest*, op. cit., pp. 55-56. Ово би донекле могло да објасни изостанак савеза Русије и Кине против САД, или САД и Русије против Кине. Међутим, како савремени систем није триполаран, већ униполаран са две обичне велике силе (што значи да је моћ САД већа од моћи Кине и Русије заједно), а имајући у виду ревизионизам САД, систем је ипак нестабилнији у односу на овај модел.

државничког дискурса у Русији поспешује вођење спољне политике која репродукује установљене идентитете/интересе. Извесне варијације у расподели моћи и идејама елита крајем прве деценије 21. века омогућиле су „ресетовање“, али нису биле довољно велике да би условиле такве промене спољнополитичке праксе које би утицале на измену идентитета/интереса двеју сила у правцу њихове компатибилности. Зато је „ресетовање“ било кратког даха и није довело до стварног приближавања Русије и Сједињених Држава.

Шта је потребно да се догоди да би приближавање ових двеју сила у будућности успело? Говорили смо о могућности да дође до деградације места Русије у међународној расподели моћи, било под утицајем спољног притиска, било као резултат унутрашњих проблема. Ови последњи (конкретно, евентуални распад земље) могли би да доведу у питање идентитет Русије као евроазијске и мултиетничке државе, те би она изгубила и моћ и интерес да буде велика сила. Онда би било довољно да западњачка струја преузме власт у земљи (тј. у ономе што би од ње остало) и поведе је путем безусловне интеграције са Западом, те би САД и Русија престале да буду непријатељи. Међутим, то не би било приближавање у правом смислу, јер је Русија у том односу слабији партнер, а већ смо утврдили да је према Капчану за успех приближавања значајно да јача страна буде иницијатор. Тиме што би Русија једнострано, под утицајем деградације сопствене моћи и доминације елита које носе нове идеје, учинила свој идентитет/интерес компатибилним са америчким, она се не би приближила САД, већ би пре капитулирала пред њима. За стварно приближавање САД и Русије, дакле, неопходно је да дође до измене идентитета/интереса јачег партнера – а то су Сједињене Државе (под условом да се политика Русије у међувремену суштински не промени у правцу хегемонизма, а под утицајем њеног евентуалног напретка ка статусу пола моћи и/или успостављања доминације од стране цивилизационистичке школе мишљења, што у догледно време не сматрамо реалним). Већ смо нагостили какве промене у расподели моћи и идејама елита могу да поведу у том правцу. Успон Кине до ранга пола моћи у међународном систему могао би да натера САД да у дужем временском периоду одустану од стратегије примата и посвете се офшор уравнотеживању Кине, између осталог и путем савеза са Русијом – којој би ојачана и потенцијално експанзионистичка Кина такође била претња. Окретање САД савезу са Русијом значило би им и у случају успона неке

друге државе до статуса велике силе, нарочито ако до тога дође на западној хемисфери (Бразил нам се намеће као фаворит), као и у случају осамостаљења неког од америчких вазала у Европи и Азији који би поседовао способности велике силе (Немачка и Јапан као највероватнији примери).

Зашто мислимо да би у условима нове расподеле моћи управо Русија била најпогоднији савезник САД? Томе у прилог, с данашње тачке гледишта чини се парадоксално, говоре историјска традиција и геополитика. Историјски гледано, пре избијања дугог хладног рата (почев од Руско-јапанског рата 1904/5), САД су биле у бољим односима са Русијом, него с неким другим европским силама, а и касније ће у оба светска рата бити савезници против експанзионистичке Немачке.¹⁸⁸ Управо је Хитлерова Немачка (а пре ње Наполеонова Француска) историјски била најближа да оствари оно што је геополитичка ноћна мора за САД – овладавање копненом масом Евроазије након претходног запоседања Источне Европе, а затим и предела срца светског острва. И Француска и Немачка биле су силе са обода евроазијске копнене масе које су настојале да је ставе под контролу тако што би прво заузеле њен предео срца, а евентуални будући кандидат за то је Кина.¹⁸⁹ На другој страни, Русија нема подстицај да заузима предео срца Евроазије, јер се већ налази у њему (што је једна од основа на којој почива њен статус велике силе), а чак и на врхунцу своје моћи није била ни близу да овлада светским острвом. Зар није онда јасно да су и историјски, и данас, највећа геополитичка претња САД заправо силе са ободног подручја Евроазије које настоје да овладају њеним пределом срца, те би за Вашингтон било опортуно да склопи савез са државом из предела срца – Русијом – како

¹⁸⁸ О срдачним односима Русије и САД до почетка 20. века, почецима ривалства у време Руско-јапанског рата, заштравању односа после револуције 1917, као и каснијем току дугог хладног рата и детантима у односима двеју сила, опширно пише Радован Вукадиновић. Видети: Radovan Vukadinović, *Amerika i Rusija, Politička kultura*, Zagreb, 2008.

¹⁸⁹ У постхумно објављеном делу *Географија мира (The Geography of Peace)*, Спајкмен истиче да је ободно подручје евроазијске копнене масе (*Rimland*) кључни регион светске политике, јер управо из њега долазе силе које су биле најозбиљнији аспиранти на светску хегемонију (Наполеонова Француска, Вилхелмова и нацистичка Немачка). Наведено према: Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, op. cit., p. xxvii (из предговора који је написао Francis P. Sempa).

би их обуздala? Наравно, за ово би било неопходно да САД одустану од стратегије примата, односно настојања да саме потлаче Русију и тако овладају пределом срца, у перспективи и Евроазијом и читавим светом. За трајну измену овакве спољнополитичке оријентације неопходно је да у САД ојачају носиоци нових идеја – оних који немају уверење у америчку „изузетност“ која им даје право на светско вођство, а који би у перспективи могли да пољуљају идеолошки јединствени блок две доминантне партије. Подстицај за измену идентитета САД могао би да дође и од јачања етничких подела унутар земље – на пример, буђењем националне свести све бројнијих припадника латино заједнице, чиме би била доведена у питање хомогеност друштва на којој се у Сједињеним Државама тако снажно инсистира.

Утицај чинилаца које смо размотрили, односно варијабли из нашег теоријског оквира, на спољну политику САД и Русије и њихове односе, даје нам ове уопштене одговоре на сет истраживачких питања која смо поставили. Како је основна тема нашег рада време „ресетовања“, овако груба скица свакако није довољна. „Ресетовање“ се, у светлу чињенице да су руско-амерички односи непосредно пре њега били релативно лоши, те да су се након њега још више погоршали, јавља као епизода која на неки начин одскаче од читаве савремене историје односа Русије и САД. У том смислу је занимљиво за истраживање, које мора да укључи детаљније улажење у динамику отпочињања, тока, завршетка, постигнућа и неуспеха „ресетовања“. Следи главни део рада, у коме ћемо овај период анализирати са становишта теоријског оквира и варијабли које смо усвојили, те установљене поделе овог периода према временском (на фазе) и тематском критеријуму (на области и конкретна питања битна за приближавање). Извођење закључака о сваком саставном елементу „ресетовања“ појединачно – његовим фазама и тематским областима које је обухватило – омогућиће нам пуни увид у суштину овог загонетног периода и уопште феномена приближавања у контексту савремених руско-америчких односа. Како се време „ресетовања“ не може анализирати без уклапања у шири историјски контекст, тј. увида у период који му је претходио, као и онај који је уследио након њега, то ће главни део нашег рада имати пет поглавља – по један за сваку од три фазе, те за периоде непосредно пре и после „ресетовања“.

ПРЕ „РЕСЕТОВАЊА“

Период „ресетовања“ односа Русије и Сједињених Држава део је шире епохе постхладноратовских односа двеју сила и представља трећи покушај њиховог приближавања у току те епохе.¹⁹⁰ У овом поглављу ћемо укратко обрадити претходна два покушаја и узроке њиховог неуспеха, да бисмо се затим нешто детаљније задржали на заостравању руско-америчких односа у периоду који је непосредно претходио „ресетовању“ (2007–2008). Напослетку ћемо анализом периода ступања на сцену тандема Медведев-Обама направити увод у главни део нашег рада, који се тиче самог времена „ресетовања“.

Претходни покушаји приближавања Русије и Сједињених Држава

Јељцинов прозападни курс

У децембру 1991, на основу договора председника Русије, Украјине и Белорусије, Совјетски Савез је званично престао да постоји. Континуитет са совјетском и пре ње империјалном руском државом одржаће територијално мања и друштвено, економски и политички трансформисана Руска Федерација. Наместо биполарне, наступила је униполарна ера међународног система. Русији је у току деведесетих година прошлог века предстојао напор да, након што је престала да буде

¹⁹⁰ Томас Грејем такође види „ресетовање“ као трећи покушај поправљања руско-америчких односа после Хладног рата. Thomas Graham, “Russia Back at the Center of U.S. Foreign Policy”, *U.S.-Russia Relations: Policy Challenges for the Congress*, Vol. 25, No. 1, February 15-21, 2010, p. 9. Занимљиво је да Анџела Стент пак све ове покушаје назива „ресетовањима“, тврдећи да је ово последње четврто по реду. Оно што је код нас и код Грејема први покушај приближавања (Јељцинов), код ње су два (Јељцина и Буша, те Јељцина и Клинтона). Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014, p. x.

суперсила, одржи макар статус обичне велике силе. Велика стратегија на коју су се ослонили председник Борис Јељцин и елита око њега у првим годинама нове Русије отишла је корак даље у односу на попуштање затегнутости у односима са Западом, које је већ било започето у последњим годинама Совјетског Савеза на челу са Горбачовим. Она је подразумевала шлеповање уз „талас будућности“ – настојање да се Русија потпуно интегрише са Западом, за шта би се квалификовала реформама у складу са моделом либералне демократије, поретка чија победа над алтернативним идејама наводно доноси „крај историје“.¹⁹¹

Тези о „крају историје“ били су привржени *западњаци*, који су доминирали Јељциновом спољнополитичком елитом. Они су видели Запад као најодрживију и најнапреднију цивилизацију у свету, стављали нагласак на сличност Русије с њим и залагали се за то да она пуном интеграцијом са Западом доспе у круг модерних цивилизованих држава.¹⁹² Најзначајније личности у оквиру ове елите били су министар спољних послова Андреј Козирјев, и први министар финансија, одговоран за брзу транзицију са социјализма на капитализам (модел „шок терапије“), Јегор Гајдар. Поред нових идеја елите у Москви, на заокрет у спољној политици Русије у правцу приближавања с њеним дојучерашњим противницима у Хладном рату у великој мери је утицала униполарна расподела моћи у међународном систему. Економска и војна моћ Руске Федерације били су само сенка моћи некадашњег Совјетског Савеза. GDP Сједињених Држава у 1992. години био је 14 пута већи од GDP-а Русије, а војни трошкови невероватних 75 пута. Заправо

¹⁹¹ Аутор тезе о „крају историје“ је Френсис Фукујама. Он је позивањем на Хегелов историцизам „доказао“ како нема бољег друштвеног поретка од либералне демократије и како се њеном победом у читавом свету историјски развој човечанства практично завршава, у смислу да је после тога немогуће трагати за савршенијим поретком. Видети: Френсис Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2002. Веровање елита многих држава (укључујући и Русију једно време) да је то заиста тако, подстиче их на поменути врсту шлеповања, а Сједињеним Државама даје уверење у сопствену меку моћ, које их храбри на хегемонистичко понашање у постхладноратовском периоду.

¹⁹² Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 4; Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 36.

је један од кључних узрока повлачења Совјетског Савеза из Хладног рата процена да његова посрнула командна економија неће моћи још дуго да поднесе терет очувања (а камоли проширења) дотадашње сфере утицаја и надметања са САД за глобалну хегемонију.¹⁹³ Руска Федерација као његов наследник поготово неће бити способна за такву глобалну мисију, те је у таквим околностима напуштање конфронтације и приближавање са Западом деловало као логичан избор.

Ослањање на чиниоце идеја елита и расподеле моћи је довољно да објасни покушај, али не и неуспех приближавања Русије и САД за време Јељцина. Наиме, када би деловала само ова два чиниоца – униполарност, која фаворизује шлеповање уз једину преосталу суперсилу, и доминација западњачке елите, чија приврженост западним идејама даје новом спољнополитичком курсу карактер шлеповања уз „талас будућности“ – могли бисмо да кажемо да су услови за успех приближавања постојали. Међутим, постоји и трећи чинилац који је условио покушај приближавања, а у исто време (што на први поглед изгледа парадоксално) и његов неуспех, а то је идентитет/интерес. Наиме, руско одбацивање универзалистичке идеологије комунизма и тежње ка глобалној хегемонији може се посматрати као израз идентитета Русије конституисаног у току 18. и 19. века, који је опстао и у току двадесетог упркос оваквим скретањима спољнополитичке праксе.¹⁹⁴ Овај

¹⁹³ Ово је стандардни реалистички аргумент. На пример, Миршајмер каже да совјетска „димњачка“ економија у неком тренутку више није могла да издржи утакмицу са технолошким напретком западних земаља, па су московски лидери били принуђени да олабаве безбедносно надметање са Западом споља и либерализују свој систем изнутра. Ипак, постигли су супротан ефекат од прижељкиваног, јер је либерализација ослободила до тада потискивани национализам, који је довео до распада Совјетског Савеза. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, op. cit., p. 202. Додаћемо да је поред ослобађања национализма, либерализација имала и катастрофалне економске последице.

¹⁹⁴ Козирјев је једном приликом дао изјаву у том правцу: „Наша држава... је претворена у таоца месијанских идеја, због чега је жртвовала своје националне интересе“. Наведено према: Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 55. Додуше, и самом Козирјеву и руском западњачком естаблишменту с почетка деведесетих се оправдано може упутити иста врста критике – да су жртвовали националне интересе Русије на олтару неких других месијанских идеја, а то су идеје либералног капитализма

идентитет, поновићемо то, подразумева то да Русија види себе као државу особене културе и традиције, и једну од неколико великих сила које равноправно (у концерту, чији је идеал постнаполеоновски међудржавни поредак у Европи) управљају мултицентричним међународним поретком у коме владају плурализам и конкуренција вредности. Међутим, уподобљавање спољне политике Русије њеном идентитету није било довољно за приближавање, јер је за њега потребно двоје – штавише, поновићемо да би било пожељно да иницијативу покрене јача страна. Та страна биле су Сједињене Државе, које са завршетком Хладног рата не само што нису напустиле политику надметања за глобалну хегемонију и универзалистичку идеологију, већ су ови елементи у спољној политици Вашингтона добили пуни замах. Статус једине преостале суперсиле (пола моћи) довео је САД наомак остварења визије светског поретка чврсто укорене у њихов идентитет, о коме смо такође говорили – поретка којим би се управљало из једног центра и који би се заснивао на универзалним вредностима, заправо америчким вредностима либералног капитализма и демократије, које су наводно однеле победу у Хладном рату. Оваквој спољној политици Вашингтона ишла је на руку доминација либерално-империјалистичке елите деведесетих, привржене тези о „крају историје“ и теорији „демократског мира“,¹⁹⁵ идејама којима је „победа“ у Хладном рату дала ветар у леђа.

и демократије, те теза о „крају историје“. Ипак, утицај описаног идентитета Русије није дозвољавао западњачкој елити да спољну политику земље у потпуности одведе прозападним правцем, на уштрб националних интереса. О томе сведочи и чињеница да се Русија ниједног тренутка није одрекла хегемоније на постсовјетском простору у корист Запада, те да је Козирјев лично 1993. за тај простор први употребио израз „зона посебне одговорности и интереса“. Наведено према: *Ibid.*, p. 84.

¹⁹⁵ Теорија демократског мира спада у оквире либералне школе мишљења у науци о међународним односима. Њена основна претпоставка је да либералне демократије међусобно не ратују. На овој теорији либерални империјалисти заснивају спољнополитичку препоруку Сједињеним Државама да шире демократију по свету, јер је то добро за глобални мир и безбедност. Најјачу критику ове теорије, по нашем мишљењу, понудио је Кенет Волц. По његовом виђењу, ширење демократије не уклања узроке рата међу државама, јер се примарни узрок не налази на нивоу појединачних држава, већ на системском

На овако инкомпатибилним идентитетима почивали су и супротстављени интереси двеју сила. Русији је, суоченој са наглим опадањем сопствене моћи и губитком статуса пола у међународном систему, одговарао *status quo* у погледу опстанка међународног поретка изграђеног после Другог светског рата око Уједињених нација. У питању је универзална светска организација чији кључни орган задужен за одржавање међународног мира и безбедности – Савет безбедности – са својих пет сталних чланица које имају право вета (међу којима је и Русија) одговара моделу концерта великих сила. Са нестанком идеолошког сукоба на релацији капитализам – социјализам, овај орган је према виђењу Москве добио прилику да у пуној мери преузме поменути улогу. И САД су у нестанку идеолошке супротстављености виделе прилику за нову улогу УН, али сасвим другачију – улогу међународне институције која би давала легитимитет америчкој хегемонији. У овој визији Савет безбедности не би имао карактер концерта независних и равноправних великих сила, већ дебатног клуба у коме би реч Вашингтона била последња, тј. у коме се нико не би усудио да уложи вето противно интересима САД. Тако нешто значило би управо негацију идеје о сувереној једнакости држава (макар у пракси само великих сила) са којом су УН основане, па зато САД после Хладног рата можемо да сматрамо ревизионистичким актером.

Сукоб ревизионистичких интереса САД и оријентације Русије ка очувању *status quo* произвео је у току деведесетих сукобљене спољнополитичке праксе, које су напослетку довеле до неуспеха Јељциновог покушаја приближавања. Односи двеју држава су били релативно добри у току 1992–1993. (и пре тога, у последњих пар година Совјетског Савеза), док је Русија углавном следила политику

нивоу – у питању је анархична структура међународног система, која опстаје упркос демократизацији његових јединица (држава). Штавише, Волц тезу (чак јој не признаје ни статус теорије) о демократском миру сматра неоповргљивом, јер садржи проблем субјективности у дефинисању либералне демократије – кад једна либерална демократска држава крене у рат против друге, она ће јој најпре одрећи карактер либералне демократије. Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, *op. cit.*, pp. 8-11. И заиста, пракса показује да Сједињене Државе, кад год крену у рат или се упусте у неку другу врсту насилне активности против неке друге државе, најпре оспоре демократичност истој.

Вашингтона (због овога су Козирјева прозвали „Mr. Yes“). Овоме је погодовала и чињеница да САД у време Бушове администрације још увек нису наступале превише офанзивно у односу на Русију већ опрезно, имајући као главни приоритет сигурност нуклеарног оружја и материјала наслеђеног од Совјетског Савеза.¹⁹⁶ Совјетски Савез је у склопу једностраног приближавања Западу 1991. подржао интервенцију УН против Ирака (Заливски рат), да би Русија 1992. у Савету безбедности гласала и за најсвеобухватније санкције у историји светске организације, уведене против СР Југославије због наводног кршења мира у Босни и Херцеговини. Временом ће доћи до све већих разочарања Москве у политику Вашингтона, који није показао спремност да јој узврати реципрочним уступцима (друга фаза приближавања) и третира је као равноправног партнера и независну велику силу, већ је пре посматрао као пораженог противника у Хладном рату који треба безусловно да прихвати вазални статус у односу на једину преосталу суперсилу (онако како су то учинили Западна Немачка и Јапан после Другог светског рата).¹⁹⁷ Упркос обећању датом Горбачову, Сједињене Државе ће се заложити за проширење НАТО на исток, чије су прве нове чланице – Мађарска, Пољска и Чешка – примљене 1999. године.¹⁹⁸ Исте године НАТО је без одобрења Савета безбедности УН –

¹⁹⁶ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 9.

¹⁹⁷ И САД су биле разочаране – нису разумеле зашто се Русија, по њиховом виђењу поражена сила у Хладном рату, упорно држи „застарелих концепата“ попут геополитике и сфера утицаја, уместо да се прилагоди новом глобалном поретку којим доминирају САД тако што ће „пригрлити демократију“ и преоријентисати спољну политику на „супротстављање транснационалним претњама“. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 91. Димитриј Трењин тврди да је „оно што је Русија видела као своје уступке, иако начињене под притиском околности, на Западу виђено просто као отклањање дела штете коју је проузроковао совјетски режим, што самим тим не захтева посебну захвалност“. „Russia’s Spheres of Interest, not Influence“, *The Washington Quarterly*, Vol. 32, No. 4, October 2009, p. 7.

¹⁹⁸ Шта је обећање Запада Горбачову заиста садржало, до данас остаје нејасно. Анџела Стент наводи да је државни секретар Џејмс Бејкер обећао једино да се НАТО трупе неће стационаирати источно од дотадашњих граница савеза, док о проширењу самог савеза са Горбачовим није ни разговарано. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 37.

дакле једнострано, уз заобилажење Савета безбедности, тиме и руског вета – извршио агресију на СР Југославију.¹⁹⁹ У исто време, Вашингтон је био подозрив према мировним мисијама Русије у конфликтним подручјима на постсовјетском простору, које су као резултат имале неколико и данас постојећих „замрзнутих“ сукоба, а посебно према руској акцији у сопственој сепаратистичкој федералној јединици Чеченији. Почетак повратка Чеченије под контролу Москве војним путем у другој половини 1999. довео је до прављења паралеле те операције и НАТО агресије на Југославију и до тада најжешћег вербалног дуела Клинтона и Јељцина на самиту ОЕБС-а у Истанбулу.²⁰⁰

Разочарању руске елите и јавног мњења у прозападни курс земље допринело је и знатно осиромашење државе и њених грађана под утицајем брзе транзиције и углавном пљачкашке приватизације. Јељцин се од почетка суочавао са снажном опозицијом, која ће у већем делу деценије имати већину у доњем дому парламента, Думи. Американци су зато улагали велике напоре да одрже Јељцина на власти и осигурају његов прозападни курс.²⁰¹ Примери за ово су подршка Јељциновом бруталном тенковском обрачуна са горњим домом парламента 1993. и велика финансијска подршка уочи избора 1996.²⁰² САД ће покушати и да одређеним спољнополитичким потезима који би Русији дали привид равноправности – између осталог формирањем Сталног заједничког савета НАТО и Русије и пријемом Русије у G7, групу најнапреднијих светских економија (која је тиме постала G8) – одобривоље Русију да настави са стремљењем интеграцији са Западом.²⁰³ Ипак, то неће дуго трајати, нити дати значајније резултате.

¹⁹⁹ Према Трењину, Русија није имала проблем са деловањем НАТО у сукобима у Босни и на Косову зато што је гајила афинитет према Србији, већ зато што је увидела да је Запад искључио из европских односа моћи. Dmitri Trenin, "Russia's Spheres of Interest, not Influence", *The Washington Quarterly*, Vol. 32, No. 4, October 2009, p. 9.

²⁰⁰ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 45.

²⁰¹ Председник Бил Клинтон је за овакву политику користио израз „стратешки савез са руском реформом“. Ibid., p. 15.

²⁰² Ibid., pp. 21-24.

²⁰³ Ibid., pp. 15-17.

Средином деведесетих, *западњаке* у Јељциновој спољнополитичкој елити полако ће почети да потискују *државници*, чак и цивилизационисти.²⁰⁴ Нови министар спољних послова (од 1996), касније једно време и премијер Јевгениј Примаков, може се сврстати негде између последње две струје.²⁰⁵ Он ће почети да повлачи потезе усмерене ка уравнотеживању САД, уместо дотадашњег шлеповања уз њих – његова је идеја о партнерству Русије, Кине и Индије зарад обуздавања америчког хегемонизма.²⁰⁶ Ипак, расподела моћи у другој половини деведесетих била је још неповољнија по Русију од оне с почетка деценије, те је оваква политика од почетка била осуђена на неуспех. Руска економија је након краћег позитивног тренда доживела снажан ударац под утицајем светске економске кризе 1998. године. GDP Русије 1999, у време агресије НАТО на Југославију, био је чак 49 пута мањи од америчког. Отуда и не чуди што је Јељцин у пролеће 1999. сменио Примакова са места премијера, и што ће нови председник Русије од почетка 2000. године, Владимир Путин, заузети знатно опрезнији приступ, усмерен на избегавање конфронтације са САД.²⁰⁷

²⁰⁴ Према Циганкову, до овога је дошло као резултат западних акција које су „ојачале осећај да Запад не прихвата Русију као своју“. Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 19.

²⁰⁵ Стентова га сматра представником евроазијске идеје. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 26. Већ смо цитирали Примаковљеву оцену значаја геополитичког положаја Русије као евроазијске земље за формулисање њене спољне политике.

²⁰⁶ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., pp. 110-112.

²⁰⁷ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 47. Овакав приступ, који полази од националног интереса Русије, али у постојећим међународним околностима увиђа неопходност партнерских односа са Западом за остваривање истог, Ричард Саква назива „новим реализмом“. Видети: Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, Routledge, 2008, pp. 267-298. Легволд ће пак оценити да је спољна политика Русије на почетку Путиновог првог мандата била све, само не формирана – услед несигурности у погледу оцене развоја међународних односа и места Русије у њима, било је неизвесно и за који ће се спољнополитички правац Путин напослетку определити. Видети: Robert Legvold, “Russia's Unformed Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5, September/October 2001, pp. 62-75. Идентитет/интерес Русије, нарастање њене моћи у току година које су следиле, као и сопствено

Путинова противтерористичка коалиција

Након што је почетком 2000. године дошао на положај председника, Владимир Путин ставио је нагласак на унутрашњи план – најпре на војни обрачун са чеченским сепаратистима, а затим и на политичку и економску стабилизацију земље, у оквиру које ће за почетак доћи до чувеног дила са олигарсима.²⁰⁸ Да би успео у намери да консолидује Русију изнутра, Путину је био потребан предах у конфронтацији са САД.²⁰⁹ Жељу да се између две земље поново покуша приближавање Путин је, између осталог, исказао и на првом састанку са Клинтонем у Москви, у јуну 2000. године. Тада је питао Клинтона да ли би се Русија евентуално могла прикључити НАТО, на шта му је овај одговорио да би то подржао.²¹⁰ Још бољег саговорника (макар се у прво време тако чинило) за идеју о приближавању Путин ће добити након контроверзних избора у САД крајем исте године. У питању је председник Џорџ Буш млађи, који ће по ступању на функцију напустити „наивни оптимизам“ Клинтонове администрације у политици према Русији. Овај оптимизам се заснивао на веровању да ће подршка очигледно корумпираној елити око Јељцина бити довољна да Русија крене путем који Вашингтон прижељкује. Уместо тога, Буш се одлучује за „скептични реализам“, који полази од признања да је Русија велика сила са интересима који се не морају увек поклапати са америчким, те да је Путин трезвен и одговоран лидер који ће водити политику своје земље управо на основу националног интереса, а не

припадање државничкој школи мишљења, временом ће јасно одредити Путина којим ће путем кренути.

²⁰⁸ Дил склопљен 2000. са најбогатијим руским капиталистима – олигарсима – састојао се у томе да се они држе даље од политике, односно опозиционог деловања против Путинове власти, у замену за дозволу да задрже огромну имовину стечену путем пљачкашке приватизације. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 79.

²⁰⁹ Стратегија која фаворизује тактичку флексибилност и опрез с циљем узимања даха да би се повратила снага државе, није новост у историји Русије. Њу су спроводили Горчаков у другој половини 19. и Столипин почетком 20. века, државници реформатори на које се Путин у значајној мери угледа. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 50-51.

²¹⁰ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 47.

емоција као Јељцин у последњим годинама владавине.²¹¹ Другачији приступ Бушове администрације не чуди ако имамо у виду да је на његово обликовање пресудно утицала нова саветница за националну безбедност, Кондолиза Рајс, професор са Станфорда, припадник реалистичке школе мишљења и велики стручњак за Русију. Двојица председника убрзо ће остварити топао лични однос, на коме ће се добрим делом заснивати нешто бољи односи Русије и САД у пар година које су уследиле. На њиховом првом састанку у Словенији јула 2001, Буш је изговорио чувену реченицу: „Погледао сам Путина у очи и осетио његову душу“.²¹²

Ипак, Путинова иницијатива за приближавање двеју сила у пуном смислу уследиће нешто касније, када се указала повољна прилика за то – терористички напади на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001, након којих је руски председник пружио снажну подршку Сједињеним Државама и понудио опсежну сарадњу на плану борбе против међународног тероризма. Тако је настао предлог стварања „противтерористичке коалиције“, која је по Путину требало да постане окосница новог светског поретка.²¹³ Русија је подржала амерички напад на Авганистан, између осталог и тако што се сложила са отварањем база САД у Узбекистану и Киргистану. Убрзо су се, међутим, показале две ствари. Прво, да успешна сарадња само у једној области – борби против тероризма – није довољна за стварно приближавање двеју држава.²¹⁴ Друго, да је Вашингтон, иако

²¹¹ Ibid., pp. 55-56; Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 99-101.

²¹² Рајсова је том приликом оценила да би Бушово поверења у Путина, засновано на личном односу, могло да представља проблем. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 60-62.

²¹³ Ibid., p. 69.

²¹⁴ При чему се одмах поставило питање да ли Вашингтон и Москва, када кажу да су опредељени за борбу против тероризма, мисле на исту ствар. Сам израз „борба против тероризма“ је проблематичан, јер није тероризам као једна специфична техника остваривања политичких циљева оно против чега се борба води, већ су то конкретни субјекти – појединци, групе и државе – које се том врстом технике служе. На ово је својевремено указао Збигњев Бжежински. Zbignjev Bžežinski, *Američki izbor – globalna dominacija ili globalno vođstvo*, Politička kultura, Zagreb, CID, Podgorica, 2004, str. 30. САД и Русија се нису сасвим поклапале управо око идентификације терористичких група против којих се боре. Касније ћемо се осврнути на Путинов говор у Беслану који непосредно илуструје ово неслагање.

му је сарадња са Москвом на овом плану била добродошла, у свом рату против тероризма био вођен сасвим другачијим мотивима него што је то била Путинова жеља за управљањем светом од стране равноправних великих сила, окупљених у противтерористичку коалицију. Путин и елита око њега, која је углавном припадала *државничком* спољнополитичком дискурсу, поступили су онако како то налаже поменути дискурс, али и идентитет/интерес Русије. Искористили су 11. септембар и борбу против тероризма као повод да још једном од САД затраже признање Русије за независну велику силу и равноправног партнера у управљању светом.²¹⁵ Буш и нова неоконзервативна елита окупљена у његовој администрацији, такође су остали верни идентитету/интересу сопствене земље – након проглашења „осовине зла“²¹⁶ почетком 2002. било је јасно да је рат против тероризма био само повод за спровођење политике промене „отпадничких“ режима, као саставног дела спровођења стратегије примата, тј. успостављања светске хегемоније. До првих озбиљних несугласица Вашингтона и Москве доћи ће по питању инвазије Ирака у пролеће 2003, када се Путин прикључио „коалицији невољних“ (коју су још чинили француски председник Ширак и немачки канцелар Шредер), групи држава које су се изјасниле против ове инвазије²¹⁷ – узгред, још једне америчке акције изведене без одобрења Савета безбедности УН. Ипак, коначну пропаст другог покушаја руско-америчког приближавања условиће спровођење овакве америчке политике на простору на коме је

²¹⁵ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 140. Према Трењину, Путин је тражио од САД признање примата Москве у ЗНД, нудећи заузврат прихватање прозападне оријентације средњоевропских држава и уласка прибалтичких земаља у НАТО, повлачење са Балкана и пристајање на америчке базе у Грузији и средњоазијским земљама. Договор није склопљен, јер Американци нису хтели да пристану на нешто што би значило признавање руске сфере утицаја у ситуацији када су осећали да су на врхунцу моћи. Dmitri Trenin, "Russia's Spheres of Interest, not Influence", op. cit., p. 10.

²¹⁶ У овој „осовини“ тада су се нашли Ирак, Иран и Северна Кореја, три државе са режимима који нису били по вољи Вашингтона, а имали су упитне или никакве везе са међународним тероризмом, поготово са организацијом која је извела нападе 11. септембра.

²¹⁷ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 91.

Русија далеко осетљивија и који је за њу од много већег интереса – подручју бившег Совјетског Савеза.

Заинтересованост Путина за успех руско-америчког приближавања омогућила је Вашингтону да у првим годинама Бушове администрације повуче неке потезе супротне интересима Русије, а да не наиђе на оштрије противљење Москве. Сједињене Државе су се најпре 2002. повукле из Споразума о противракетној одбрани (АВМ), да би наредне године дошло до засад највећег проширења НАТО у једном потезу, и то на неколико некадашњих чланица источног блока, па и на три бивше совјетске прибалтичке републике.²¹⁸ Но, америчка подршка промени режима у „обојеним“ револуцијама – „Револуцији ружа“ у Грузији 2003. и „Наранџастој револуцији“ у Украјини 2004 – навешће Москву да полако почне да мења политику. Наиме, у оба случаја пали су режими који су се трудили да задрже уравнотежену политику у односу на Русију и Запад, да би на власт дошле снаге изразито прозападне оријентације (посебно у Грузији). То је за Путина био двоструки аларм: да се јавља опасност од тога да Русија буде лишена и преостале сфере утицаја на постсовјетском простору, те од новог таласа експанзије НАТО на исток; да су „обојене“ револуције само проба за промену режима коју САД планирају и у самој Русији.²¹⁹ Страх руске елите био је оправдан јер се

²¹⁸ Бушова администрација, за разлику од Клинтонове, није била спремна да размотри чланство Русије у НАТО (уместо тога је формиран Савет НАТО-Русија), наводећи као разлоге величину територије Русије, чињеницу да се ова граничи са Кином и очекиване захтеве Москве за специфичном улогом у алијанси. Ibid., р. 76. По нашем мишљењу, ово последње је најважнији разлог јер открива прави мотив проширења НАТО и начин на који Вашингтон гледа на Русију. САД једноставно немају намеру да Русији признају равноправан статус и учешће у одлучивању о евроатлантској безбедности.

²¹⁹ Поређење је основано, јер политички систем у Русији и у већини постсовјетских република имају низ упадљиво сличних негативних одлика, попут ауторитарне владавине, гушења опозиције и слободе медија, одсуства слободних и поштених избора, јаке (посредне или непосредне) државне контроле над економијом, слабе владавине права, раширене корупције, и сл. Стентова назива ово „постсовјетским синдромом“. Ibid., рр. 99-101. Овај „синдром“ је вероватно најизраженији у *de facto* државама, тј. оним постсовјетским државама које су резултат „замрзнутих“ сукоба – Абхазији, Јужној Осетији, Нагорно Карабаху и Придњестровљу. Видети: Dov Lynch, “Frozen Conflicts – Unrecognized States in Eurasia”, *The World Today*, August/September 2001, pp. 37-38.

показало да су неоконзервативци у САД, једнако као и либерални империјалисти, привржени идеји о извозу демократије широм света као најбољем путу до светског мира. Ова идеја уткана је у Бушову „Агенду слободе“, чији је део била и подршка „обојеним“ револуцијама.²²⁰ Русија је реаговала развојем сопственог концепта „суверене демократије“, чији је аутор Владислав Сурков, дугогодишња сива еминенција Кремља. Овај концепт, према речима самог Суркова, подразумева „облик политичког живота где о политичким моћима, властима и њиховим одлукама одлучује и контролише их разнолика руска нација у сврху постизања материјалног богатства, слободе и праведности за све грађане, друштвене групе и националности...“²²¹ У суштини, руски модел суверене демократије би од модела који промовишу САД требало да се разликује на два начина: тиме што уважава особености које свака земља има на свом путу ка демократији, уместо једног униформног модела који би био „увезен“ са Запада; тиме што претпоставља да је сувереност, односно независност државе неопходан услов за развој демократије, уместо „демократије“ која подразумева вазални однос према Сједињеним Државама.²²²

Дакле, до пропасти и другог покушаја руско-америчког приближавања у постхладноратовском периоду дошло је захваљујући репродукцији инкомпатибилних идентитета/интереса, с обзиром на то да сарадња у области борбе против тероризма ни изблиза није била довољна да превазиђе кључне елементе ове инкомпатибилности. Крах

²²⁰ Стентова признаје да се ревизионизам САД и приврженост *statusu quo* Русије огледају у томе што су се улоге у односу на Хладни рат обрнуле – док је онда Совјетски Савез следио доктрину „ограниченог суверенитета“ и мешао се у унутрашње послове других земаља у име социјализма, данашња Русија брани начело суверенитета држава и немешања у њихове унутрашње послове, супротстављајући се америчкој политици промене режима у име „демократије и слободе“. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 82-83.

²²¹ Ibid., p. 142.

²²² Циганков оцењује да суверена демократија значи да Русија жели да брани пут политичког развоја који је сама изнутра одредила. Суверена економија значи да држава треба пресудно да одлучује о условима под којим ће страним компанијама дозволити учешће у руском економском развоју. Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 177.

противтерористичке коалиције био је видљив када је Путин у току говора поводом терористичког напада на школу у Беслану (Северна Осетија) имплицитно оптужио САД за подршку тероризму усмереном против Русије.²²³ За разлику од првог, други неуспех приближавања Русије и Сједињених Држава оставио је знатно теже последице по њихове односе, који ће закључно са 2008. пасти на најнижи ниво још од Хладног рата. На ово су утицала два чиниоца. Прво, у периоду 2000–2008. године јаз у моћи између две земље значајно се смањио захваљујући знатно вишим стопама економског раста које је Русија почела да остварује. Овоме је посебно допринело повећање цена енергената – главног извозног производа Русије – на светском тржишту, али и Путинова успешна политичка консолидација земље. Друго, Путин и елита око њега претежно су припадали *државничком* спољно-политичком дискурсу, уместо *западњачког*, који је био доминантан у време претходног покушаја приближавања.²²⁴ Моћнија Русија на челу са типичним представником *државничког* дискурса била је далеко спремнија и способнија да уђе у конфронтацију са САД око кључних питања које погађају њене интересе, него што је била крајем деведесетих. Својеврсни манифест измењене политике Москве према Западу, Путин ће изложити у Минхену 2007. године.

Заоштравање односа 2007–2008.

Путинов минхенски говор и проблем противракетне одбране

Говор Владимира Путина одржан на Минхенској безбедносној конференцији 10. фебруара 2007. незаобилазна је тема свих аутора који се баве новијим периодом руско-америчких односа и спољне политике

²²³ Том приликом Путин је изјавио: „Неки желе да откину добро парче наше државе и други им помажу. Помажу им у уверењу да им Русија, као једна од највећих нуклеарних сила света, и даље представља претњу и да се, дакле, та претња мора уклонити. Тероризам је њихова једина алатка“. Ibid., pp. 156-157.

²²⁴ Манкоф штавише говори (и донекле претерује) о значајном утицају евроазијаца (цивилизациониста) на руску спољну политику, кроз лик и дело Александра Дугина. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 69-71.

Русије. Историјски значај овог говора је у томе што он представља прекретницу у начину на који се руски лидери постављају према Сједињеним Државама у постхладноратовском периоду, те зато о њему и можемо да размишљамо као о својеврсном манифесту новог асертивног спољнополитичког курса Русије.²²⁵ Минхенски говор ће уједно остати упамћен и као најотворенија критика политике САД са становишта интереса Русије, све до Путиновог обраћања Савету Федерације поводом анексије Крима у марту 2014, које ће га вероватно надмашити у том погледу. Већина трезвених проучавалаца руско-америчких односа, међутим, у овом говору не види Путинову жељу за конфронтацијом, већ напротив – поновљени израз жеље за приближавањем, изражен кроз апел САД да престану да раде на штету односа двеју сила. Према Циганкову, Путинов минхенски говор поручује Западу да је интеграција Русије с њим доведена у питање кривицом дестабилизујуће политике САД.²²⁶ Он додаје да критике које је Путин упутио Вашингтону не значе да Русија води антизападну политику, већ да хоће поново да се повеже са Западом али под прихватљивим условима за Кремљ.²²⁷ Манкоф оцењује да минхенски говор није био израз руске жеље за новом глобалном конфронтацијом, већ последица руског уверења да шлеповање уз САД после 11. септембра није донело реципрочно уважавање руских интереса од стране Вашингтона, те да је неопходан асертивнији став.²²⁸ За Димитрија Трењина пак Путинов говор је поуздани знак да Русија себе више не види као „Плутона у Сунчевом систему запада“, већ је „потпуно напустила ту орбиту“ и уместо залагања да постане део Запада почела да ствара систем са средиштем у Москви.²²⁹ За сврху нашег рада је најбоље да видимо шта је Путин заиста рекао у Минхену.

²²⁵ Према речима Стентове, овај говор наговестио је нову фазу у односима Русије са Западом, у којој „Русија богата енергентима скреће пажњу да више не прихвата дневни ред написан у Вашингтону“. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 148-149.

²²⁶ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, op. cit., p. 171.

²²⁷ Ibid., p. 178.

²²⁸ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 111.

²²⁹ Наведено према: Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 149.

Већ у уводном делу, руски председник показао је да је свестан могућих контроверзи које ће његово обраћање изазвати, уз шаљиву опаску да се нада да му председавајући „неће упалити црвено светло“.²³⁰ Убрзо након тога је прешао на ствар, обрушивши се на покушај стварања униполарног система²³¹ – „света у коме постоји само један господар, један суверен“, који је по његовом мишљењу не само неприхватљив („штетан не само за оне у систему, већ и самог суверена“, при чему „нема ништа заједничко са демократијом“), већ и неизводљив јер за његово успостављање нема ни ресурса, ни моралне основе. Покушај да се створи униполарни систем – предузет од стране Сједињених Држава – је, међутим, на делу што оставља тешке последице по међународну безбедност: „Данас смо сведоци готово необуздане употребе силе – војне силе – у међународним односима, силе која гура свет у амбис сталних сукоба. Као резултат ми немамо снаге да нађемо свеобухватно решење ни за један од ових сукоба... Једна држава... пре свих Сједињене Државе, прекорачила је своје границе у свим сферама – економској, политичкој и хуманитарној – намећући своју политику другим државама... Као резултат, нико се не осећа сигурно. Желео бих да нагласим ово – нико се не осећа сигурно!“. Један од резултата овакве политике САД према Путину је и трка у наоружању, која се између осталог испољава и у виду пролиферације оружја за масовно уништење. Стога руски председник сматра да је дошао тренутак да се озбиљно размисли о архитектури глобалне безбедности,

²³⁰ Путинов говор у целини и питања и одговори који су уследили објављени су на сајту Кремља у руској и енглеској верзији, те су цитати који следе у овом пасусу преузети одатле. „Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности“, *Президент России*, 10 февраля 2007 года, Интернет, http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml 27/5/2014; “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, *President of Russia*, February 10, 2007, Интернет, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml 27/5/2014

²³¹ Значење Путиновог израза „униполарност“ није исто што и научни термин униполарности који усвајамо у овом раду. Путин је заправо мислио на моноцентричност – систем управљања светом из једног центра, уз искључење осталих центара. Односно, да се послужимо нашом терминологијом, мислио је на светску хегемонију.

уз вођење рачуна о интересима свих учесника у међународном дијалогу, посебно имајући у виду тренд ка мултиполарности који је присутан захваљујући убрзаном економском расту појединих држава и региона света. У том смислу нагласак треба ставити на мултилатералну дипломатију, насупрот израженој тенденцији ка једностраној употреби силе – која по Путину треба да буде само последње средство, и то уз обавезну легитимацију одлуком Уједињених нација. У остатку говора Путин се бавио неким конкретним безбедносним питањима, попут нуклеарног разоружања, противракетне одбране, контроле конвенционалног наоружања у Европи, проширења НАТО, нуклеарне непролиферације, борбе против сиромаштва, судбине ОЕБС-а, износећи ставове на линији општих закључака које смо навели. Обраћање је закључио подсећањем да Русију не треба подстицати да игра активну улогу на међународној сцени, јер је она „држава са историјом која траје више од хиљаду година и која је практично увек користила привилегију да води независну спољну политику“, што је традиција коју ни данас нема намеру да измени. Одговарајући на питања присутних, Путин је накнадно додао да је равнотежа двеју суперсила у току претходних неколико деценија заслужна што није избио нови светски рат, док се данас, када је та равнотежа нарушена, „чини да мир није тако поуздан“.

У Путиновом минхенском говору видимо више примера употребе *државничког* спољнополитичког дискурса, који доприноси репродукцији идентитета/интереса Русије о коме смо говорили. Русија се јасно определила против света којим би се управљало из једног центра уз кршење суверености и мешање у унутрашње послове свих земаља, за који се залаже Вашингтон, а у корист мултицентричног међународног поретка у коме би постојала равнотежа снага као најпоузданији гарант могућности за решавање сукоба и других безбедносних проблема, а тиме и светског мира. У таквом поретку, одлуке о употреби силе доносиле би се искључиво мултилатерално и у крајњој нужди – што је у основи залагање за очување *statusa quo*, односно улоге очувања светског мира и безбедности која је поверена Савету безбедности УН, те постојећег начина одлучивања у овом органу. Непотребно је било подсећати да Русија види себе као један од центара – великих сила – у том поретку, ослањајући се на своју хиљадугодишњу традицију независности у одлучивању о спољној политици. У помињању одсуства моралне основе униполарног система назиремо

пак имплицитно противљење за америчку елиту пожељном свету којим би се управљало у име „универзалних вредности“, а у корист поштовања разноликости света у коме владају плурализам и конкуренција вредности. Осим као гласноговорник новог асертивног става у спољној политици своје земље, Путин се показао и као добар аналитичар међународних односа, близак реалистичкој школи мишљења – и то оним њеним закључцима које смо извели у ранијем делу рада. О томе нам говори оцена о штетности униполарног система за светски мир, као и неизводљивости успостављања моноцентричног система у ситуацији када се однос снага мења на штету Сједињених Држава.

Пређашња анализа Путиновог говора води нас ка томе да се углавном сложимо са мишљењима аутора које смо цитирали на почетку овог одељка. Минхен 2007. јесте био прекретница ка новој спољној политици Русије која ће асертивније штитити њене интересе, ослањајући се на нараслу економску моћ и унутрашњу политичку консолидацију. Све ово са традиционално присутним циљем у постхладноратовском периоду да се уместо конфронтације са Западом интегрише са њим, али на основама равноправности. Темелј ове интеграције било би руско-америчко приближавање. Да Запад нема намеру да благонаклоно схвати Путинов говор и одустане од своје дотадашње офанзивне политике према Русији, било је јасно већ из одговора који је Путину на поменутој конференцији дао чешки министар спољних послова, Карел Шварценберг: „Треба да захвалимо председнику Путину, који је не само изразио бригу за публицитет ове конференције, већ је јасно и убедљиво показао зашто је НАТО морао да се прошири“.²³² Офанзива Вашингтона на штету Русије у току две године које су уследиле наставиће се упркос релативном опадању моћи САД, што ће у судару са новом асертивном спољном политиком ојачале Русије за неминовну последицу имати заостравање њихових односа до најниже тачке у дводеценијском периоду. Као један од кључних елемената овог заостравања, који се до данас јавља као камен спотицања у односима двеју сила, појавио се проблем противракетне одбране.²³³

²³² Наведено према: Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 148.

²³³ Овим проблемом детаљније смо се бавили у: Владимир Трапара, „Проблем противракетне одбране у односима Русије и Сједињених Држава“, *Међународни проблеми*, год. 66, бр. 1-2, јануар-јун 2014, стр. 101-136.

У јануару 2007. Вашингтон је упутио званичан предлог владама Чешке и Пољске о успостављању Треће позиције Националне противракетне одбране (NMD) на тлу ових држава.²³⁴ У плану је био противракетни штит састављен од десет копнених пресретача (*Ground-based interceptors – GBI*) у Пољској и радара у Чешкој. Овај штит би био усмерен против балистичких пројектила „отпадничких“ држава, пре свега Ирана.²³⁵ Русија, међутим, није поверовала да је заштита од „отпадничких“ режима стваран мотив успостављања овог система, сматрајући га упереним искључиво против ње, тј. њених стратешких нуклеарних капацитета. У поменутом минхенском говору, Путин се осврнуо и на ово питање, правдајући претњу коју Русија осећа од планираног противракетног штита географским разлозима (тима што би он био много ближи границама Русије, него „отпадничким“ државама), као и чињеницом да Русија за разлику од „отпадничких“ држава поседује нуклеарне капацитете против којих би штит био делотворан.²³⁶ Страх Русије (или хипотетички било које нуклеарне

²³⁴ Steven A. Hildreth and Carl Ek, “Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe”, Library of Congress Congressional Research Service, Washington DC, 2009. Акт о Националној противракетној одбрани усвојен је још у време Клинтонове администрације (1999), да би након повлачења САД из АВМ споразума кренуло и њено успостављење. За прве две позиције противракетног штита одабране су базе Форт Грили на Аљасци и Ванденберг у Калифорнији (2004).

²³⁵ Ограничен број пресретача је у складу са Актом о Националној противракетној одбрани, који предвиђа одбрану територије САД од ограниченог балистичког напада, „случајног, неовлашћеног, или намерног“. Charles L. Glaser and Steve Fetter, “National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy”, *International Security*, Vol. 26, No. 1, Summer 2001, pp. 45-46. С тим што се у случају Треће позиције не брани само територија САД, већ и њихових европских савезника.

²³⁶ „Ракетно оружје домета од пет до осам хиљада километара, које заиста угрожава Европу, не постоји ни у једној од такозваних проблематичних држава. И у догледно време неће постојати, нити је на видику. Хипотетичко лансирање, на пример, севернокорејског пројектила ка америчкој територији преко Западне Европе, очигледно противречи законима балистике. Како се то код нас у Русији каже, то би било исто као када бисте десном руком хтели да почешете лево ухо“. „Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности“, оп. cit. У јесен исте године, Путин ће проблем противракетног штита упоредити са Кубанском ракетном кризом. “Russia compares U.S. missile plans to Cuban crisis”, *RT*, October 27, 2007, Интернет, <http://rt.com/news/russia-compares-us-missile-plans-to-cuban-crisis/> 11/2/2014

силе) од ефикасне противракетне одбране произилази из офанзивно-дефанзивног парадокса нуклеарног наоружања. У ситуацији када је присутна логика сигурног узајамног уништења (MAD), тј. могућност да једна сила узврати уништавајућим нуклеарним противударом на нуклеарни напад друге, ова врста наоружања постаје практично неупотребљива за офанзивну сврху, јер нема тог политичког циља који би оправдао излагање сопствене територије оваквом противудару противника – његова улога се тиме своди на дефанзивну, тј. на одвраћање (*deterrence*) противника од напада.²³⁷ Тиме противракетна одбрана парадоксално добија офанзивну улогу, јер би држави која је стекне омогућила да изведе нуклеарни напад на противника без страха од одмазде. У случају Русије, страх је додатно оправдан тиме што је она принуђена да се за заштиту од спољне агресије првенствено ослања на нуклеарно одвраћање, имајући у виду инфериорност њеног конвенционалног наоружања у односу на надмоћне NATO трупе у близини њених западних граница.²³⁸

Ипак, да би амерички противракетни штит заиста угрозио руске стратешке нуклеарне капацитете, морао би да буде стопостотно ефикасан када је реч о пресретању балистичких пројектила дугог домета. До сада урађене студије технолошких аспеката противракетне одбране показују да ово није ни изблиза могуће, нити се може очекивати у блиској будућности. Наиме, Национална противракетна одбрана (укључујући и планирану Трећу позицију) почива на „*hit to kill*“ технологији, односно пресретању балистичких пројектила у средњој фази њиховог лета (док се ови налазе изван Земљине атмосфере)

²³⁷ Тезу о строго дефанзивном карактеру нуклеарног оружја и одвраћању као његовој јединој сврси елаборирао је Кенет Волц. Видети: Kenneth N. Waltz, “Nuclear Myths and Political Realities”, *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, pp. 731-745.

²³⁸ Ово је обрнута ситуација у односу на ону за време Хладног рата, када се NATO ослањао на нуклеарно оружје ради одвраћања надмоћних конвенционалних снага Совјетског Савеза на тлу Источне Европе. О сличностима и разликама нуклеарне стратегије Русије у односу на САД и друге нуклеарне силе, писали смо у: Владимир Трапара, „Перспективе нуклеарног разоружања у светлу противречних стратегија нуклеарних сила“, *Међународна политика*, год. 63, бр. 1145, јануар-март 2012, стр. 110-126.

пресретачима који не носе експлозив, већ се за уништење пројектила ослањају на кинетичку енергију.²³⁹ Проблем са овом врстом пресретања јавља се услед чињенице да се пресретач не суочава само са пројектилом, већ и са многобројним елементима противмера које примењује нападач, од којих су најзаступљенији „лажњаци“ – лажне бојеве главе у виду балона који у безваздушном простору изван Земљине атмосфере путују једнаком брзином као и права бојева глава, те их је тешко разликовати од ње.²⁴⁰ До сада тестирана америчка противракетна технологија није ни изблиза у стању да се супротстави напредним противмерама, што је чини неефикасном против иоле значајнијих нуклеарних капацитета било које државе.²⁴¹ У чисто технолошком смислу, оваква противракетна одбрана свакако не би могла да угрози балистичке капацитете једне од две најјаче нуклеарне силе света – Русије.²⁴² Ни географски аргумент, који је Путин навео,

²³⁹ О процедури ове врсте пресретања, видети: George Lewis, Lisbeth Gronlund and David Wright, "National Missile Defense: An Indefensible System", *Foreign Policy*, No. 117, Winter 1999-2000, p. 123; George N. Lewis and Theodore A. Postol, "The European missile defense folly", *Bulletin of Atomic Scientists*, Vol. 64, No. 2, May/June 2008, pp. 33, 36-37.

²⁴⁰ Детаљније о овој и другим противмерама, видети: George Lewis, Lisbeth Gronlund and David Wright, "National Missile Defense: An Indefensible System", *op. cit.*, p. 127.

²⁴¹ Ово тим пре што стручњаци процењују да би држава која стекне балистичке капацитете аутоматски била способна да примени и противмере. George N. Lewis and Theodore A. Postol, "The European missile defense folly", *op. cit.*, p. 34; Charles L. Glaser and Steve Fetter, "National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy", *op. cit.*, pp. 42-43. Додаћемо да, чак и кад би постигла стопостотну ефикасност против балистичких пројектила, противракетна одбрана и даље не би била решење против других видова испоруке нуклеарног оружја (бомбардера, крстарећих ракета, или можда чак „шверцовања у коферчету“). *Ibid.*, pp. 54-57.

²⁴² Алтернатива „hit to kill“ технологији била би ослањање на пресретање пројектила у њиховој узлетној фази – док су они рањивији, јер елементи противмера још увек нису раздвојени од њих – али би тако нешто захтевало потпуно нову технологију, у виду ласерских зрака испалених са сателита. О могућностима за пресретање пројектила у узлетној фази, видети: *Ibid.*, pp. 52-54. За аргументе у прилог фокусирања на развој сателитске противракетне технологије, видети: Marvin Baker Schaffer, "Missile Defense: Follow-on to European Phased Adaptive Approach", *Joint Force Quarterly*, Issue 71, 4th quarter 2013, pp. 90-

углавном не стоји, јер би у случају нуклеарног сукоба главнина руских интерконтиненталних балистичких пројектила према САД путовала најкраћом путањом – не преко Европе већ преко Арктика.²⁴³

Ако смо видели да у технолошком погледу (а вероватно је да је и Москва тога била свесна) Трећа позиција није била претња стратешким нуклеарним капацитетима Русије, остаје енигма зашто се она тако жестоко успротивила истој, те зашто и данас гаји изразито негативан став према свим америчким противракетним плановима? Ову енигму постепено ћемо разрешавати разматрајући проблем противракетне одбране у току „ресетовања“, а и после њега, при чему ћемо дубље ући у мотиве са којима Вашингтон развија овакве планове. За почетак, а везано конкретно за 2007. годину, биће довољно да поменемо да је Русија својим предлогом о заједничком противракетном штиту показала да јој заправо не смета противракетна одбрана као таква, већ она коју би САД једнострано успоставиле, без учешћа и контроле Русије. Овакав предлог Путин је упутио Бушу на састанку у Кенебункпорту у јуну месецу, да би убрзо након тога Москва понудила закупљену радарску станицу у Габали у Азербејџану као елемент заједничког противракетног система. Ово је јасан израз репродукције идентитета/интереса Русије о коме смо говорили, који подразумева оријентацију ка колективном управљању међународним системом – у овом случају противракетним системом као битним елементом европског безбедносног поретка. С друге стране, америчко одбијање да узму у разматрање радарску станицу у Габали, као било шта више од додатка сопственом противракетном штиту, је потез којим се репродукује оријентација ка доминацији европским безбедносним пословима, без допуштања Русији да у њима учествује као равноправан партнер.²⁴⁴ Русија ће крајем године одговорити сопственим

²⁴³ Видети: Vladimir Dvorkin, “Threats Posed by the U.S. Missile Shield”, *Russia in Global Affairs*, No. 2, April-June 2007, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_85393/5/2014

²⁴⁴ Уместо споразумевања са Русијом, САД су биле заузете придобијањем подршке својих европских савезника, укључујући ту и државе које су биле планиране да угосте противракетни штит. Западни Европљани имали су резерве према пројекту које су се тицале њиховог виђења исплативости, озбиљности претње од Ирана, америчког унилатерализма, као и последичног кварења односа са Русијом, док су Чеси и Пољаци тражили гаранције за сопствену безбедност уколико би се

једностраним потезом у виду повлачења из Прилагођеног споразума о конвенционалним снагама у Европи (ACFE),²⁴⁵ што је био увод у серију обостраних једностраних потеза која ће кулминирати Руско-грузијским ратом.

Руско-грузијски рат

Седмог августа 2008. у вечерњим часовима дошло је до масовног артиљеријског напада грузијске војске на Цхинвали, главни град отцепљене области Јужне Осетије. Наредног дана руски тенкови и пешадија ушли су у Јужну Осетију кроз Роки тунел (који је спаја са Северном Осетијом, републиком у саставу Руске Федерације), започињући тиме прву војну интервенцију коју је Русија после Хладног рата предузела против једне суверене државе. Руско-грузијски рат трајао је шест дана. У прва три дана грузијска офанзива против Јужне Осетије је потпуно сломљена и њене трупе су избачене са територије отцепљене области, да би Русија затим успоставила контролу и над неким другим деловима Грузије (укључујући стратешки важан град Гори), предузела ваздушне нападе против грузијских војних циљева и применила блокаду грузијских лука. Друга отцепљена област Грузије, Абхазија, искористила је ситуацију да се територијално прошири, стављајући под контролу Кодорски кланац. У складу са мировним планом који је испословао француски председник Никола Саркози као посредник у кризи, председник Русије Димитриј Медведев 12. августа наредио је обуставу војних операција. Резултат рата био је пораз грузијске војске, односно покушаја њеног председника

нашли на мети Русије услед одлуке да угосте елементе америчког штита. Чешка и Пољска ће потписати споразуме са САД о распоређивању штита тек у лето 2008, али их неће и ратификовати, услед неизвесности да ли ће нова америчка администрација остати верна пројекту Треће позиције. Steven A. Hildreth and Carl Ek, "Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe", *op. cit.*, pp. 9-19.

²⁴⁵ Овај споразум, потписан 1999. године од стране 30 држава чланица ОЕБС-а, прописивао је максималне квоте до којих се може кретати конвенционално наоружање сваке од њих (за разлику од претходног споразума потписаног пред крај Хладног рата, који је прописивао квоте на блоковској основи). Иако га је претходно ратификовала, Русија ће се у новембру 2007. повући из овог споразума, под изговором да га НАТО државе нису ратификовале јер су то условљавале повлачењем руских трупа из Молдавије и Грузије.

Михаила Сакашвилија да оружаним путем поврати територијални интегритет земље. Двадесетшестог августа, председник Медведев потписаће указ о признању независности Абхазије и Јужне Осетије. Постоје извесне контроверзе око тога ко је у Руско-грузијском рату био агресор – да ли су одређени елементи руске инвазије заправо већ били у току кад су Грузини напали Цхинвали, или су Руси интервенисали да би зауставили грузијску офанзиву на отцепљену територију.²⁴⁶ Ово питање постаје неважно у поређењу са суштином овог рата која се огледа у два вида. Најпре, ради се о „одмрзавању“ и поновном „замрзавању“ једног од неколико постсовјетских (и европских) „замрзнутих“ сукоба, који су међусобно итекако повезани. Друго, главни узрок рата треба тражити у одсуству сагласности између Сједињених Држава и Русије о томе како би европски (тима и постсовјетски) безбедносни поредак требало да изгледа. Оба проблема размотрићемо понаособ.

Под „замрзнутим“ сукобом подразумевамо унутрашњи или међудржавни сукоб који се одликује релативно стабилним прекидом ватре без трајног политичког решења, у смислу да је распоред снага на терену произвео фактичко стање територијалних промена којима недостаје правно утемељење будући да не постоји сагласност воља релевантних актера о томе.²⁴⁷ Дакле, кључни елемент дефиниције „замрзнутог“ сукоба је несагласност између фактичког и правног стања – територијална промена се фактички одиграла, али је сви релевантни актери не признају као легалну. Притом, релевантни актери нису само непосредни учесници сукоба, већ и шири круг актера који својим признањем могу да утичу на легализацију фактичког стања.²⁴⁸ У

²⁴⁶ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 171-172.

²⁴⁷ Ову дефиницију првобитно смо објавили у: Владимир Трапара и Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, год. 64, бр. 3, јул-септембар 2012, стр. 277.

²⁴⁸ Дов Линч уочава да изостанак међународног признавања *de facto* држава има за последицу то да оне не задовољавају четврти критеријум државности (поред поседовања територије, становништва и владе) који прописује Конвенција из Монтевидеа – способност да се ступи у односе са другим државама – из простог разлога што се не може ступити у пуне односе са државама које вас не признају. Dov Lynch, „Separatist States and Post-Soviet Conflicts“, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 78, No. 4, Oct. 2002, pp. 834-835.

савремено доба то су пре свега сталне чланице Савета безбедности УН, међу којима су и Русија и САД.²⁴⁹ Пракса већине „замрзнутих“ сукоба у Европи показује да њихово трајно политичко решење претежно изостаје услед несагласности Русије и САД како их треба решити.²⁵⁰ У случају Абхазије и Јужне Осетије, Русија својим присуством на терену подржава, а од 2008. године и *de jure* признаје независност ових република, док се САД томе противе. Као резултат, сукоб остаје „замрзнут“ јер је независност двеју грузијских република и даље нелегална – оне не могу нити да постану чланови Уједињених нација (и многих других међународних организација), нити да успоставе дипломатске односе са највећим бројем држава у свету које следе амерички, или барем не следе руски став о признању. О међусобној повезаности случајева европских „замрзнутих“ сукоба сведочи чињеница да се неколико месеци пре руског признања Абхазије и Јужне Осетије догодило америчко признање независности једне друге територије, коме се Русија успротивила.

У фебруару 2008, након дугих и неуспешних преговора Београда и косовских Албанаца који су се водили уз посредовање разних међународних актера, Косово је једнострано прогласило независност од Србије. У року од неколико дана Сједињене Државе, њихови најближи савезници и низ других земаља света признали су независност Косова, настојећи да на тај начин легализују фактичко стање одвојености ове покрајине од остатка Србије, присутно још од 1999. године и омогућено агресијом НАТО на Србију. Русија (поред ње и Кина, као и низ регионалних светских сила и мањих држава) до данас није признала косовску независност, те је тиме практично онемогућила њену легализацију у виду чланства Приштине у УН. Сукоб остаје „замрзнут“. Овде нам се намеће питање – зашто је Русија од почетка имала негативан став према косовској независности? Одговор је сличан оном који нудимо по низу других питања око којих се Русија и САД не слажу. Он се састоји у одбијању Москве да прихвати политичка решења која САД једнострано настоје да наметну, нарочито ако их притом правдају пристрасним тумачењем

²⁴⁹ Владимир Трапара и Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *op. cit.*, стр. 277-278.

²⁵⁰ *Ibid.*, стр. 299.

ситуације на терену (у случају Косова то је било америчко сваљивање кривице за сукоб само на српску страну), где је било очигледно да је циљ Вашингтона који се крије иза свега – проширење сопствене сфере утицаја. Такође, отимање дела територије једној сувереној држави (којим год се аргументима правдало) поставило би опасан преседан за друге сличне ситуације у свету и довело читав међународноправни поредак, на чијем поштовању Русија инсистира, у питање. Када је Косово прогласило независност, Путин је био недвосмислен у вези с овим: „Ово је штетан и опасан преседан – косовски преседан је ужасан преседан – не можете узимати у обзир један сет правила за Косово, а други за Јужну Осетију и Абхазију“.²⁵¹ Руски став је, дакле, био – решавање сукоба уз равноправно учешће Русије, САД и других релевантних актера, и то на основу заједничког тумачења међународног права, насупротив америчком једностраном наметању решења на основу такође једностране оцене ситуације на терену и правних тумачења.

И на примеру „замрзнутих“ сукоба поново на делу видимо различит приступ Русије и САД једном међународном проблему, који извире из суштинске инкомпатибилности њихових идентитета/интереса. Епилог знамо – након што су САД прекршиле међународно право и једнострано наметнуле решење косовског сукоба ослањајући се на претходно употребљену силу, више ништа није спречавало Русију да на сличан начин поступи у случају Јужне Осетије и Абхазије, као што је Путин у цитираној изјави и наговестио. Но, оптужити Русију да је заправо прижељкивала једнострано проглашење косовске независности да би се на њега позвала као на преседан за сопствено једнострано распарчавање Грузије, био би прејак закључак.²⁵² Јер, ово распарчавање

²⁵¹ Наведено према: Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 161. Наравно, да ли ће нешто бити оцењено као преседан, или „посебан случај“ (на чему САД инсистирају када је Косово у питању) зависи од интереса онога ко процењује. Видети: Rein Mullerson, “Precedents in the Mountains: On the Parallels and Uniqueness of the Cases of Kosovo, South Ossetia and Abkhazia”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 8, No. 1, 2009, pp. 3-5. На фактичко стање пак очигледно пресудно утиче онај у чијој сфери утицаја се сукоб одиграо. У случају Косова то су САД, а у случају Абхазије и Јужне Осетије то је Русија.

²⁵² Димитри Сајмс је непосредно уочи проглашења независности Косова тврдио да „многи у Русији не би имали ништа против да Косово постане преседан за

било је само реакција на америчко распарчавање Србије, али и на ширење западне сфере утицаја на постсовјетски простор. Наиме, Русија никада није имала проблем са територијалним интегритетом Грузије као таквим, већ са настојањем њеног председника Сакашвилија да је у потпуности сврста у западну, тј. анти-руску сферу утицаја, као и са спремношћу Запада да га у овоме подржи²⁵³ – што ће западне земље изразити на Самиту НАТО у Букурешту априла 2008.

Недвосмислена одлука држава НАТО да се одреде за пријем Грузије и Украјине у свој војни блок, усвојена на овом самиту, била је (поред проглашења независности Косова) други, вероватно и значајнији догађај који је претходио Руско-грузијском рату и утицао на његово избијање, ток и епилог. Суштина збивања на Букурештанском самиту претежно се састојала у дипломатском напору Сједињених Држава (конкретно државне секретарке Кондолизе Рајс) да убеди свог кључног европског савезника Немачку (конкретно канцеларку Ангелу

непризнате постсовјетске територије, од којих већина жуди за независношћу која би водила интеграцији са Русијом". Dmitri K. Simes, "Losing Russia – The Costs of Renewed Confrontation", *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2007, Vol. 86, Issue 6, p. 48. Оваквом закључку смо раније и сами били склони, на пример у: Владимир Трапара, „Правила о међународном миру и безбедности у светлу односа између великих сила“, *Међународна политика*, год. 61, бр. 1140, октобар-децембар 2010, стр. 88-89.

²⁵³ Непосредно пре Руско-грузијског рата, Стивен Бланк је у свом чланку изразио суштину постсовјетских „замрзнутих“ сукоба, додуше са видљиве идеолошке позиције. Према њему, Русија намерно опструира решавање ових сукоба, како би спречила „довршење трајног европског поретка заснованог на миру и безбедности“, као и „интеграцију регионалних режима у ЕУ и НАТО“. Stephen Blank, "Russia and the Black Sea's Frozen Conflicts in Strategic Perspective", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 19, No. 3, Summer 2008, p. 24. Према Дереку Авереву, мотив Русије да се супростави агресији НАТО на Југославију 1999. такође се тичао неприхватљивости проширења западне сфере утицаја на исток. Овај аутор придаје посебан значај за реакцију Русије тренутку отпочињања операције „Савезничка снага“ (званични израз за НАТО агресију на СРЈ), који је наступио неколико дана након пријема Мађарске, Пољске и Чешке у НАТО, а нешто пре обележавања пола века постојања овог савеза на самиту у Вашингтону, када је усвојен и његов нови стратешки концепт. Derek Averge, "From Pristina to Tskhinvali: The Legacy of Operation Allied Force in Russia's Relations with the West", *International Affairs*, Vol. 85, No. 3, 2009, p. 576.

Меркел) да пристане на понуду Акционог плана за чланство у НАТО (*Membership Action Plan – MAP*) Украјини и Грузији.²⁵⁴ Немачка је имала велике резерве према даљем проширењу НАТО на исток, будући да је услед свог географског положаја и испреплетаних економских интереса са Русијом традиционално знатно мање од САД спремна на заостравање односа са Москвом. Компромисно решење, до кога се дошло на крају, било је следеће. Уместо понуде Акционог плана за чланство, уследила је заједничка декларација свих учесника, која је гласила: „Данас смо се сагласили да ће Грузија и Украјина постати чланице НАТО“.²⁵⁵ За Москву, међутим, није било суштинске разлике између ове изјаве и конкретног институционалног оквира који би дао MAP – заједнички став западних земаља да у будућности рачунају на ново проширење НАТО на исток био је довољан аларм. Дан касније у Букурешт је пристигао и Путин, на састанак Савета НАТО-Русија. Том приликом је одржао говор о претњи коју даље проширење НАТО на исток представља за Русију, посебно се осврнувши на случај Украјине: „Џорџе“, рекао је америчком председнику Бушу, „треба да схватиш да Украјина није чак ни држава. Део њене територије је у Источној Европи, а већи део је дат нама“.²⁵⁶ У жеку украјинске кризе 2013–2014. многи на Западу ће се запитати зашто ову изјаву Путина и политику Русије из које она произилази нису озбиљно схватили.

Шта стоји иза овако оштре реакције Русије на планове о проширењу НАТО на Украјину и Грузију, која је како смо видели укључила и спремност Москве да по први пут после Хладног рата употреби оружану силу изван својих граница да би спречила свог суседа да уђе у НАТО? Рекли смо да Русија у првој половини прве деценије 21. века није озбиљније покушала да заустави неке од експанзионистичких потеза Запада, попут проширења НАТО на источноевропске државе – чланице бившег источног блока, као и инсталирања прозападних и анти-руских режима „обојеним револуцијама“ у Грузији и Украјини. Економски раст и унутрашња политичка консолидација на челу са Путином и елитом око

²⁵⁴ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 163-168.

²⁵⁵ Наведено према: Ibid., p. 167.

²⁵⁶ Наведено према: Ibid., pp. 167-168.

њега, којом су доминирали припадници државничке школе мишљења, омогућили су Русији знатно асертивнији став у другој половини деценије. Москва једноставно није била спремна да дозволи даље источно проширење НАТО, војног савеза чији није члан, а које *de facto* утире пут доминацији Сједињених Држава европским безбедносним пословима без узимања у обзир интереса Русије. Сједињене Државе пак чији су војни трошкови од 11. септембра из године у годину значајно расли и чија је неоконзервативна елита у међувремену навикла на попуштање Русије и одушевљени бег њених бивших сателита у наручје Запада, осетила је да јој се пружа прилика да доврши успостављање ове доминације.²⁵⁷ Зато ће Сакашвилију послати погрешан сигнал, те ће се овај упустити у авантуру из које није могао да изађе као победник.²⁵⁸ Одлучност Русије да заштити

²⁵⁷ Бушова администрација је претпостављала да се Русија неће противити проширењу НАТО, јер ако НАТО нема намеру да нападне Русију – а Русија наклонена Западу би требало да пође од те претпоставке – зашто би Русији сметало да му се њени суседи прикључе? Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 25. Однос НАТО-Русија детаљније ћемо анализирати у ходу нашег разматрања руско-америчког „ресетовања“.

²⁵⁸ Стентова тврди да су за ово одговорни појединци – како у оквиру америчке администрације, тако и изван ње – који су храбрили Сакашвилија да буде чврст пред руским притисцима и наглашавали подршку коју му нуде САД. Они који су се заиста питали о спољној политици Вашингтона константно су подсећали Сакашвилија да подржавају евроатлантске тежње Грузије, али да неће подржати и његов евентуални покушај да силом поврати територијални интегритет земље. Рајсова је била нарочито јасна када је рекла грузијском председнику: „Господине председниче, штогод да радите, не дозволите да Вас Руси испровоцирају – нико Вам неће доћи у помоћ и изгубићете“. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 170. По нашем мишљењу, међутим, колико год био импулсивне нарави, грузијски председник је имао рационалних разлога да верује да ће му Американци помоћи у случају рата са Русијом. Он је годинама уназад био нека врста њиховог „мезимца“. У мају 2005, непосредно након присуствовања велелепној војној паради у Москви у част шездесетогодишњице победе у Другом светском рату, председник Буш је отпутовао у Тбилиси, где се раме уз раме са Сакашвилијем обратио маси на митингу (што се не дешава баш тако често на међународним путовањима америчких председника) назвавши Грузију „светиоником слободе у региону и свету“. Ibid., p. 168. Сама чињеница да је Вашингтон рачунао на улазак Грузије у НАТО била је довољно јака порука грузијском председнику да га Американци неће оставити на цедилу. Јер, НАТО има обавезу да брани

своју „зону привилегованих интереса“ спустиће њене односе са САД на најнижи ниво после Хладног рата.²⁵⁹ Ако ово знамо, још већу енигму представља чињеница да су свега пар месеци касније две земље ушле у процес – уједно и основну тему овог рада – који ће њихове односе врло брзо подићи готово до нивоа на коме нису били још од самог почетка деведесетих. Оваква динамика не би била могућа без усељења у Белу кућу нове личности – четрдесетчетвртог председника САД, Барака Обама.²⁶⁰

Долазак тандема Обама-Медведев

Седмог децембра 2008. у интервјуу *NBC* телевизији, победник месец дана раније одржаних председничких избора у САД, Барак Обама,

територију својих чланица, што значи да се његова спремност да прими Грузију може оправдано протумачити и као спремност да јој помогне да војним путем поврати свој територијални интегритет.

²⁵⁹ Израз „зона привилегованих интереса“ употребио је председник Димитриј Медведев у једном интервјуу непосредно након окончања рата са Грузијом, мислећи на већи део постсовјетског простора – *de facto* сферу утицаја Русије. Том приликом је сумирао начела „Медведевљеве доктрине“, која су сасвим у духу *државничког* дискурса и идентитета/интереса Русије, а о којима ћемо нешто више рећи у следећем потпоглављу. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 39. Руско-грузијски рат не само што је најозбиљније до тада у постхладноратовском периоду заоштрио руско-америчке односе, већ је представљао прву кризу која је са собом носила (малу, али извесну) опасност од избијања оружаног сукоба између две силе. Данас знамо да је елита САД након избијања рата разматрала све опције, укључујући и војне. Касније ће руски амбасадор у Вашингтону, Сергеј Кисљак, бити шокиран кад од тадашњег америчког саветника за националну безбедност, Стивена Хедлија, буде чуо за то. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 173-174. Једна од разматраних војних опција био је хируршки прецизан напад на Роки тунел док се у овоме буду налазили руски војници и војна опрема. Samuel Charap, “The Transformation of US-Russia Relations”, *Current History*, October 2010, p. 281. Овде на делу видимо подложност савременог међународног система могућности избијања рата између великих сила, а у том смислу ће украјинска криза 2014. бити још опаснија.

²⁶⁰ Према Семјуелу Чарапу, промена политике САД према Русији коју је спровела Обамина администрација јесте кључни чинилац који је омогућио „ресетовање“. Samuel Charap, “Beyond the Russian Reset”, op. cit., pp. 41-42. Ми се слажемо са овим, с тим што се упуштамо и у анализу дубљих узрока који су довели до те промене.

између осталог говорио је и о намераваној политици своје будуће администрације према Русији. Том приликом је забележена прва јавна употреба израза „ресетовање“ у значењу поправљања односа САД и Русије: „Мислим да ће бити значајно 'ресетовати' односе САД и Русије. Русија је држава која је начинила велики економски напредак у последњих неколико година. Очигледно су им помогле високе цене нафте. Они су све асертивнији. А када се ради о Грузији и претњама против суседа, мислим да се понашају на начин супротан међународним нормама. Желимо да сарађујемо с њима тамо где можемо, а постоји велики скуп области, пре свега око непролиферације оружја и тероризма, где можемо да сарађујемо. Али морамо да пошаљемо и јасну поруку да морају да се понашају на начин који не подразумева малтретирање суседа“.²⁶¹ Из ове изјаве на први поглед можемо да закључимо три ствари. Прво, нови председник нема намеру да прихвати резултате Руско-грузијског рата и да се сложи са политиком Русије према постсовјетском простору. Друго, он упркос томе жели да поправи односе са Москвом, тако што ће се усредсредити на сарадњу у областима где две земље имају заједничке интересе. Треће, поред ових интереса, новоизабраног председника на заокрет у политици према Русији подстиче и свест да је економска моћ ове државе нарасла и њена спољна политика постала асертивнија. Дакле, уколико бисмо судили искључиво на основу ове Обаине изјаве, иницијативу за „ресетовањем“ односа могли бисмо да посматрамо као реакцију нове америчке администрације на нараслу моћ и асертивност руске спољне политике, која даље заоштравање конфронтације са Русијом чини неисплативим, док у исто време постоје бројни заједнички интереси који упућују на то да је поправљање односа двеју држава у датом тренутку много боље решење. Откуд ова иницијатива баш од Обаме и баш у том тренутку?

Обамина убедљива победа над републиканским противкандидатом Џоном Мекејном (примарни избори за кандидата Демократске партије против Хилари Клинтон су били знатно узбудљивији) могла се протумачити као нека врста прекретнице у новијој историји САД, из

²⁶¹ “Interview with Tom Brokaw on NBC’s ‘Meet the Press’”, December 7, 2008, Интернет, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=8504218/6/2014>

најмање два разлога. Најпре, зато што се у Белу кућу по први пут уселио неко са афроамеричким пореклом. Затим, јер је елита у Вашингтону добила прилику да покуша нешто ново, а то је у датим условима – након осам година владавине републиканца Џорџа Буша, два дуга и несрећна рата у Ираку и Авганистану и избијања највеће економске кризе још од Велике депресије 1929 – заправо било императив.²⁶² Шта знамо о Бараку Обами, новом човеку за ново време,²⁶³ што нам може користити за разрешење енигме о „ресетовању“? Знамо да је оца, Кенијца Барака Обаму сениора, једва и упознао, па ипак је књигу својих мемоара 1995. године објавио под насловом *Снови мога оца (Dreams from My Father)*. У њој опширно говори о томе како је у друштвено разноликој средини на родним Хавајима (касније и у Индонезији) научио да живи са различитостима, а пре свега под утицајем чињенице да је и сам био различит – рођен као дете црнца и белкиње, у време када су у половини америчких држава међурасни бракови још увек били преступ.²⁶⁴ Овај податак о формирању Обаминог погледа на свет под утицајем живота са различитошћу могао би да објасни његову склоност компромисима изнад нивоа који је уобичајен за америчке председнике.²⁶⁵ Пре избора

²⁶² Неокласични реалиста Фарид Закарија у то време објавио је књигу о релативном опадању америчке моћи у односу на остале, услед чега наводно наступа доба „постамеричког света“. Видети: Фарид Закарија, *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009. Ова књига убрзо је постала бестселер и убедила многе (неко време и аутора ових редова) да је елита у Вашингтону постала свесна по САД негативног тренда у расподели моћи у међународном систему, те да у складу с тим искрено планира да одустане од хегемонистичке спољне политике.

²⁶³ Према Светлани Ђурђевић-Лукић, „избор Обама за 44. председника САД умногоме превазилази пренос власти са једне на другу странку јер представља значајну разлику у погледу порекла, личног стила, и својеврсну смену генерација“. Светлана Ђурђевић-Лукић, *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001–2012*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013, стр. 119.

²⁶⁴ Видети: Barack Obama, *Dreams from My Father: A Story of Race and Inheritance*, Three Rivers Press, New York, 2004.

²⁶⁵ За поређење у том погледу препоручујемо анализу ригидних личности појединих америчких председника, којом се служио Доналд Шмит у књизи коју смо наводили у претходном поглављу. Нарочито обратити пажњу на анализу личности Вудроа Вилсона, зачетника милитантног идеализма. Donald E. Schmidt, *The Folly of War: American Foreign Policy 1898-2005*, op. cit., pp. 112-116.

за председника, Обама је био сенатор из државе Илиноис, те је у том својству 2005. имао прилике да посети Русију у друштву републиканца Ричарда Лугара. Обишли су места на којима су Руси демонтирали нуклеарне ракете у градовима Саратов и Перм, а Обама ће са тог путовања понети утисак да је процес интеграције Истока и Запада незауостављив.²⁶⁶ За однос Обаме према Русији није без значаја податак да је обожаваолац Пушкина и да је млађој ћерки Наташи дао име по супрузи овог чувеног руског песника.²⁶⁷

У прве две председничке дебате, Обама је био оштар према Русији, али је око себе окупио групу људи која је критиковала Бушову руску политику због недостатка прагматизма.²⁶⁸ Управо ће прагматизам разликовати Обамин приступ Русији (а и другим међународним питањима) од приступа ранијих администрација, што ће бити одлучујући чинилац у омогућавању да „ресетовање“ почне тако брзо након највећег пада у односима, изазваног Руско-грузијским ратом. Овај прагматизам се делом може приписати Обаиној личности о којој смо говорили, а делом свакако и измењеном односу снага на штету САД, услед кога је Вашингтону био потребан предах од конфронтације са појачано асертивном Русијом.²⁶⁹ За разлику од Буша, Обама је видео

²⁶⁶ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 213-214.

²⁶⁷ Видети: “Obama and his family come to Moscow just as foreign tourists”, *Pravda.ru*, 7.7.2009, Интернет, http://english.pravda.ru/russia/kremlin/07-07-2009/107990-obama_moscow-0/18/6/2014

²⁶⁸ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 214. Према Данијелу Дрезнеру, Обама је дошао на власт са три јака стратешка уверења: да су опоравак и јачање економије битни за спољнополитичку стратегију; да су се САД стратешки пренапегле на погрешним местима, занемарујући важнија питања; да је Бушова администрација довела до пада угледа САД. Daniel W. Drezner, “Does Obama Have a Grand Strategy?”, op. cit., p. 64. Хенри Нау издваја следеће разлике Обамине спољне политике у односу на Бушову: безбедносни интереси су важнији од демократије; сила је само последње средство, дипломатија има предност; регулација у економији је неопходна да би се спречили успони и падови слободног тржишта; уместо унилатерализма, мултилатерализам је неопходан услов успешне спољне политике. Henry R. Nau, “Obama’s Foreign Policy”, *Policy Review*, April/May 2010, p. 27.

²⁶⁹ Тако аналитичар Баја Иванишвили оцењује да се Обамина спољна политика заснива на разумевању да у свету долази до прерасподеле моћи у правцу

Русију као један од приоритета у спољној политици САД, раздвајајући питање унутрашњег развоја у Русији од поправљања односа с њом, које би требало утемељити на заједничким интересима.²⁷⁰ Овакав приступ трасирао је пут политици „двоструког колосека“ (*dual-track approach*), коју је утемељио Обамин саветник за Русију, Мајкл Мекфол, човек кога многи виде као главног архитекту „ресетовања“. О његовој улози у „ресетовању“ и поменутој политици биће више речи касније.

Колико год да је утицао на одређене заокрете у спољној политици САД према Русији и уопште, прагматизам Обаме и његових саветника од почетка је био тактичког типа. Ово ће се показати у наредним годинама, када већина његових спољнополитичких иницијатива, укључујући и „ресетовање“, буду доживеле релативно убедљиве неуспехе. Суштински су Обама и већи део елите окупљене око њега од почетка били либерални империјалисти, неспремни на стратешке промене спољне политике које би реконституисале идентитет САД. У том смислу је илустративан један чланак који је Обама објавио још средином 2007, у време када резултат борбе унутар Демократске партије за председничку кандидатуру није био ни близу извесног. Данас знамо да је и поред тактичких прагматичних потеза, Обама све време остао веран идејама које је изнео у овом чланку. Анализираћемо пар најважнијих. Већ само име чланка – „Обнављање америчког вођства“ (*Renewing American Leadership*) – указује на то да је Обамин циљ вођство САД у свету, а не равноправност са другим великим силама.²⁷¹ Императив овог вођства Обама правда потребом супротстављања претњама овог века – терористима наоружаним оружјем за масовно уништење, отпадничким државама које су савезници терориста, слабим државама које не могу да контролишу своју територију и задовоље потребе свог народа, глобалном загревању, али и „растућим силама које би могле да упуте изазов и Америци и међународним темељима

мултиполарног система, услед чега Америка мора да редефинише значење своје превласти и своју улогу у новом свету. Baia Ivaneishvili, “Obama Foreign Policy Doctrine: Preparing America to Succeed in Multipolar World”, *Journal of Social Sciences*, Vol. 1, No. 1, 2012, p. 31.

²⁷⁰ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 115.

²⁷¹ Цитати који следе у овом и наредном пасусу су из: Barack Obama, “Renewing American Leadership”, op. cit., pp. 2-16.

либералне демократије“. Овде видимо типично „записивање“ идентитета путем набрајања претњи, међу њима и оне од других великих сила које би биле у стању да спрече успостављање америчке хегемоније и поретка либералне демократије као универзалне вредности у чије име Вашингтон и жели хегемонију. Занимљиво је да када набраја неке од растућих сила које би по њему требало да „играју одговорну улогу“ и „помогну у вођству“ Америци, Обама не помиње Русију – можда зато што не верује да би она добровољно прихватила подређену улогу наспрам Вашингтона?

Обама жестоко критикује спољну политику Бушове администрације – али само на нивоу тактике, јер стратешки циљеви практично остају исти – посебно се обрушавајући на војну акцију у Ираку. Он то свакако не чини зато што је пацифиста или зато што сматра да је суверенитет Ирака требало поштовати, већ јер процењује да је та акција нанела штету моћи и угледу САД, неопходним да оне испуне оно што је њихова главна мисија: „обезбедити глобално вођство утемељено на схватању да свет дели заједничку безбедност и човечност“, при чему је каткад неопходно „употребити војну силу у околностима мимо самоодбране, како би се осигурала заједничка безбедност која подупире глобалну стабилност“. Тадашњи сенатор из Илиноиса пре писања чланка очигледно није питао друге велике силе да ли и њихова визија заједничке безбедности обавезно подразумева америчко вођство (видећемо после шта Медведев има да каже о заједничкој безбедности). Наравно, ослањање на голу силу није довољно, иначе се Обама не би разликовао од Буша и његових неоконзервативаца које критикује. За либералног империјалисту карактеристично је да верује у теорију демократског мира, па Обама цело једно поглавље посвећује „изградњи праведних, безбедних, демократских друштава“. Опет видимо питање тактике – зашто би САД трошиле животе и новац на ратове, ако историја свакако ради у корист победе либералне демократије, те се много више исплати потпомагати промене режима у државама које настоје да воде политику независну у односу на САД и баштине неке вредности друкчије од „универзалних“, у корист доласка на власт „демократских“ снага које ће прихватити вазални однос према Вашингтону. Чланак одише веровањем у „Америку која се бори против тренутних зала, промовише крајње добро и поново води свет“ – што је за идентитет САД и милитантни идеализам типична визија

међународних односа као борбе добра и зла, уместо као арене где се сукобљавају и сарађују различити интереси. Ове идеје четрдесетчетвртог америчког председника напослетку ће допринети неуспеху приближавања са Русијом, али ће прагматизам о коме смо говорили омогућити макар покушај истог.

За нови, трећи у низу покушај приближавања Русије и САД, пак није било довољно да само Вашингтон направи одређени заокрет у политици; и друга страна се морала одазвати иницијативи. На чињеницу да се она у најкраћем року и одазвала, без сумње је утицало ступање на дужност новог председника Русије, неколико месеци пре Обаиног избора – Димитрија Медведева. Наиме, Владимир Путин је решио да поштује уставну забрану кандидовања за председника трећи пут заредом и препусти мандат 2008–2012. неком другом. Енигма се појавила кад је обелоданио име „свог“ кандидата – зашто баш Медведев? Путин и Медведев знају се јако дуго, заправо су пријатељи још од средине деведесетих, када су сарађивали у администрацији тадашњег градоначелника Санкт Петербурга, Анатолија Собчака. Откако је изабран за председника 2000, Путин је постављао Медведева на различите функције у власти, па потоњи ипак није био виђен као фаворит за његовог наследника све до званичне објаве. Из данашње перспективе, када знамо да се Путин вратио на место председника 2012. и да му Медведев није правио проблем око тога (барем званично), близу истине звучи једна процена Кондолизе Рајс са прославе Дана победе 2005. у Москви. Размишљајући о Сергеју Иванову, тадашњем министру одбране и бившем генералу КГБ-а, који је служио за фаворита за новог председника, она је закључила: „Путин му никада неће дозволити да постане председник... Он неће желети јаког наследника и ривала у Кремљу када напослетку буде одступио“.²⁷²

Дакле, склони смо да се сложимо да је Путин већ у време одступања са места председника знао да ће се једног дана вратити и наставити да спроводи свој програм типичан за *државнички* дискурс, те му је био потребан привремени заменик који му се неће супротставити када једног дана буде одлучио да се врати. У међувремену, од 2008. до 2012, Путин ће

²⁷² Наведено према: Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 146.

обављати функцију премијера. „Слабост“ Медведева била је кључни критеријум Путиновог избора, тако да Медведевљеви либералнији и више прозападно оријентисани ставови нису били препрека. О Медведеву се у стручној литератури још од његовог избора за председника говори као о некоме ко друкчије разуме економске потешкоће Русије, стављајући нагласак на императив технолошке модернизације земље, за шта ће јој бити потребна „модернизујућа савезништва“, пре свега са технолошки напредним државама Запада.²⁷³ Манкоф анализира разлике између њега и Путина у погледу односа према модернизацији Русије, што се донекле одражава и на њихове спољнополитичке ставове – док је спољна политика под Путином одражавала равнотежу између евроазијаца (односно цивилизациониста) и атлантиста (односно западњака), за време Медведева кренула је мало више ка атлантистичкој оријентацији.²⁷⁴ Но, иако је несумњиво ближи западњачкој школи мишљења од Путина, Медведев и даље остаје унутар државничког дискурса. Према Андреју Макаричеву, Медведевљев либерализам „више је био резултат деполитизоване визије управљања, него сета фундаменталних вредности“, те га овај аутор назива „либералним технократом“.²⁷⁵ Кари Робертс оцењује да Медведевљева пријатељска оријентација према Западу пре има за мотив извлачење користи за Русију од бољих односа са САД, него што је израз његовог либералнијег размишљања.²⁷⁶ Медведев је већ био председник када је

²⁷³ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 2, 6, 24.

²⁷⁴ Ibid., pp. 80-87.

²⁷⁵ Andrey Makarychev, “Farewell to the liberal technocrat? Reassessing Medvedev’s foreign policy legacy”, CEPS Commentary, March 1, 2012, Интернет, <http://www.ceps.eu/book/farewell-liberal-technocrat-reassessing-medvedev%E2%80%99s-foreign-policy-legacy> 27/11/2014, p. 2. Према овом аутору, у оцени Медведевљеве спољне политике ваља узети у обзир два чиниоца: он у формулисању те политике није био слободан у односу на Путина; политика јачих партнера Русије, пре свега САД, предодредила је неке од Медведевљевих спољнополитичких потеза. Ibid., pp. 2-3.

²⁷⁶ Kari Roberts, “Detente 2.0? The Meaning of Russia’s ‘Reset’ With the United States”, *International Studies Perspectives*, 2012, p. 2. Према овом аутору, Обама и Медведев пре граде прагматичан однос у заједничку корист, него што превазилазе идеолошке разлике. Ibid., p. 3.

наступио врхунац заоштравања руско-америчких односа у време Руско-грузијског рата. Непосредно након овог сукоба, он је у једном интервјуу изнео своја основна спољнополитичка размишљања, која ће бити названа „Медведевљевој доктрином“.

Основни ставови „Медведевљевој доктрине“ су: „Русија признаје превласт основних начела међународног права“; „свет мора да буде мултиполаран“, јер је свет којим доминира једна сила „нестабилан и под претњом сукоба“; „Русија не жели конфронтацију ни са једном државом“; „заштита живота и достојанства наших држављана гдегод се они налазили“; „Русија, као и друге државе света, има регионе у којима одржава привилеговане интересе“.²⁷⁷ Овде видимо типично *државничко* размишљање, које доприноси репродукцији идентитета Русије. Као и у Путиновом минхенском говору, присутно је супротстављање идеји светског поретка којим би доминирала само једна сила, уз научно исправан аргумент о подложности униполарног система нестабилности и сукобима. Видимо и одбијање конфронтације са другима, што садржи имплицитан позив на сарадњу у оквиру концерта великих сила, као и *status quo* оријентацију у корист поштовања основних начела међународног права – претпостављамо да Медведев има у виду баш она начела која су Сједињене Државе у току своје дводеценијске постхладноратовске експанзије најчешће кршиле, попут забране претње и употребе силе мимо одлуке Савета безбедности УН, као и начела немешања у унутрашње ствари других држава (можемо да додамо и начело суверене једнакости, барем у мери у којој се оно односи на једнакост међу великим силама). Последње две тачке доктрине су најконтроверзније, јер је њима оправдана интервенција против Грузије, па ипак и оне су сасвим на линији *државничког* размишљања. Нормално је да једна велика сила има своју сферу утицаја, а за Русију је одбрана исте (заштита држављана је само једно од могућих легитимишућих начела за ту одбрану) нарочити императив ако имамо у виду да се на другој страни налазе Сједињене Државе, које су читав свет прогласиле за своју интересну сферу.

Закључујемо да је Медведев *државник* као и Путин, али уз одређене примесе *западњаштва*, које га чине склонијим тактичкој сарадњи са

²⁷⁷ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., p. 39.

Сједињеним Државама ради модернизације земље, чак и ако би то на кратак рок ишло на штету националног интереса – јер дугорочни стратешки циљ поменуте модернизације није ништа друго него јачање Русије како би она могла успешније да остварује национални интерес, тј. обавља своју улогу велике силе која учествује у управљању међународним поретком. Како смо видели да је и Обама на тактичком нивоу био спреман за поправљање односа са Русијом, то ће ова двојица председника врло брзо изградити продуктиван лични однос који ће представљати битан чинилац отпочињања и значајног дела тока „ресетовања“. Стентова тврди да је управо овај лични однос Обаме и Медведева, о коме ћемо више говорити у наставку, био кључ онога што она сматра успесима „ресетовања“.²⁷⁸ Манкоф пак истиче економске проблеме с којима се Русија суочила захваљујући рату са Грузијом, а касније и под утицајем светске економске кризе, као битан чинилац у спремности Москве да поправи односе са Вашингтоном.²⁷⁹ И заиста, са становишта нашег теоријског оквира, пад руске економске моћи у најави крајем 2008. морао је да има утицаја на опредељење Кремља да се одазове „ресетовању“, уместо да искористи потешкоће с којима су се суочиле САД тако што би заоштрио конфронтацију с њима. Ово одазивање постаје још разумљивије ако га посматрамо са становишта идентитета/интереса Русије, односно *status quo* оријентације која подразумева очување положаја велике силе која не жели конфронтацију са другима, већ сарадњу ради равноправног учешћа у управљању међународним поретком. Логично је да ће оваква Русија дати шансу Обаминој иницијативи, јер ће управо у њој видети заокрет у политици САД од тежње ка светској хегемонији у корист визије светског поретка ближе оној за коју се залаже Москва.

Заправо, иницијатива за приближавањем Русије и Запада је на неки начин већ била на столу у тренутку када је Обама први пут поменуо

²⁷⁸ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., pp. 216-217.

²⁷⁹ Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, op. cit., pp. 114-115. С тим у вези, овај аутор ће у јеку „ресетовања“ изнети сумњу у то да ће оно опстати након што Русија превазиђе кризу. Видети: Jeffrey Mankoff, “Changing Course in Moscow: Is Medvedev Serious About a New Vision for Russian Foreign Policy?”, *Foreign Affairs*, September 7, 2010, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/66743/jeffrey-mankoff/changing-course-in-moscow> 11/12/2014

„ресетовање“. Наиме, неколико месеци пре тога – у време када су руско-амерички односи већ били значајно заоштрени, али пре избијања Руско-грузијског рата – Медведев је изнео предлог везан за архитектуру европске безбедности, чије би прихватање од стране САД и других западних држава испунило кључне критеријуме за приближавање (али и формирање безбедносне заједнице), сходно томе како смо овај концепт поставили у уводном поглављу. Догодило се то у Берлину, 5. јуна 2008, када се руски председник обратио немачким политичким, парламентарним и цивилним лидерима.²⁸⁰ Том приликом се, поред стандардног истицања значаја УН, поштовања међународног права и полицентричног уређења међународног поретка за глобалну безбедност, Медведев заложио за „потписивање правно обавезујућег уговора о европској безбедности, чије би стране уговорнице могле да постану све организације које тренутно делују у евроатлантској области“. Овај уговор отишао би корак даље од Хелсиншког завршног акта, потписаног још у време хладноратовског надметања, тиме што би постигао „свеобухватно решење за недељивост безбедности и проблеме контроле наоружања у Европи“. Према Медведеву, овим би било омогућено напуштање „зона са различитим степеном безбедности“ и „јединство читавог евроатлантског простора од Ванкувера до Владивостока“, засновано на „равноправној сарадњи између Русије, Европске уније и Северне Америке као трију грана европске цивилизације“. Проблеми Европе се, по Медведевљевом мишљењу, не могу решити док се не постигне „осећај идентитета и органског јединства свих њених интегралних компоненти, укључујући и Руску Федерацију“. Предлог руског председника је заправо значио позив на дефинитивно превазилажење безбедносне поделе која је опстала у Европи и након Хладног рата, чиме би био начињен одлучујући корак ка приближавању Русије и Запада. Штавише, позивајући се на цивилизацијско јединство Русије, Европе и Америке, Медведев се заложио за превазилажење идентитетских инкомпатибилности међу

²⁸⁰ Транскрипт говора из кога смо преузели цитате који следе може се погледати овде: “Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders”, *President of Russia*, 5 June 2008, Интернет, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/05/2203_type82912type82914type84779_202153.shtml 20/6/2014

њима и успостављање заједничког идентитета, што смо утврдили као кључни услов приближавања. САД и њихови европски савезници до данас нису позитивно одговорили на овај предлог (у наредним поглављима ћемо видети како је он надограђиван), чиме су показали да их не занима недељива безбедност у Европи у којој би Русија била равноправан учесник, као и да не виде Русију као идентитетски компатибилну себи.

У прво време након Обаминог избора, ствари нису изгледале као да ће покушај поправљања односа аутоматски уследити. Дан након избора, Медведев је одржао говор у горњем дому парламента, у коме је заборавио да помене да су САД управо изабрале новог председника, али је зато запретио распоређивањем пројектила типа Искандер у Калињинградској ексклави, ради одговора на америчке планове о противракетној одбрани.²⁸¹ Ипак, у току децембра и јануара уследиће најпре Медведевљеви изрази оптимизма у погледу очекивања од политике нове америчке администрације, а затим и конкретно позивање на заједничко решавање глобалних проблема.²⁸² Додаћемо и то да двојица председника у нови период сарадње засноване на заједничким интересима неће кренути „од нуле“, јер ће за то имати институционалну основу коју су председници Буш и Путин зацртали у Декларацији о стратешком оквиру, усвојеној приликом њиховог последњег сусрета априла 2008. у Сочију. Ова декларација поставила је темеље сарадње у неким областима које ће уједно бити и главна постигнућа „ресетовања“.²⁸³ Двадесетог јануара 2009. Обама је

²⁸¹ Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 215.

²⁸² Пожелевши срећу новом председнику САД у једном интервјуу, Медведев је рекао и да очекује да ће Обама и његова администрација „заузети конструктиван и разуман приступ и показати вољу за трагањем за компромисом по најтежим питањима“. Ипак, додао је и да је „опрезан оптимиста“ поводом најновијих порука из Вашингтона, јер „нису само речи, већ и дела оно што је битно у политици“. „I wish Obama every success – Medvedev“, *RT*, December 4, 2008, Интернет, <http://rt.com/politics/i-wish-obama-every-success-medvedev/20/6/2014>

²⁸³ Видети: „U.S.-Russia Strategic Framework Declaration“, *Council on Foreign Relations*, April 6, 2008, Интернет, <http://www.cfr.org/proliferation/us-russia-strategic-framework-declaration/p1619320/6/2014>

инаугурисан уз реченицу која ће на најбољи начин објединити и стратешки и тактички елемент његове спољне политике, о којима смо говорили: „За оне који држе власт помоћу корупције, обмане и ућуткивања опречног мишљења: знајте да сте на погрешној страни историје, али ћемо вам пружити руку уколико сте вољни да отворите песницу“.²⁸⁴ „Ресетовање“ је могло да почне.

²⁸⁴ “President Barack Obama’s Inaugural Address”, *The White House*, January 21, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/President_Barack_Obamas_Inaugural_Address 20/6/2014

ПРВА ФАЗА „РЕСЕТОВАЊА“ (ЈАНУАР – СЕПТЕМБАР 2009)

Шестог марта 2009. у Женеви је одржан први званични састанак вишегодишњег министра спољних послова Русије, Сергеја Лаврова, и новопостављене државне секретарке Сједињених Држава, Хилари Клинтон.²⁸⁵ У најави разговора од кога се очекивало да означи почетак нове ере у руско-америчким односима, њих двоје су се појавили пред новинарима. Клинтонова је искористила ту прилику да повуче један несвакидашњи потез – да руском колеги на поклон преда наменски израђено *reset* дугме и тиме на симболички начин подвуче намеру Вашингтона да према Русији заузме нови курс, за који је Обама у поменутом интервјуу *NBC* употребио овај компјутерски израз. „Желим да Вам уручим“, рекла је Клинтонова узимајући са стола кутију замотану у украсни папир, „мали поклон, који представља оно о чему говоримо председник Обама, потпредседник Бајден и ја“. Вадећи из кутије црвено дугме на жутој подлози, слично оном за одобрење нуклеарног напада, наставила је: „А то је – ми желимо да 'ресетујемо' наш однос“. Испрва изненађен, искусни Лавров је врло брзо схватио о чему се ради, и преузео иницијативу. „Хајде да то урадимо заједно“, рекао је, стављајући прст на дугме. Клинтонова је прихватила иницијативу: „Урадићемо то заједно“, након чега су сложено и раздрагано притисли дугме. Захваливши се колегиници на поклону, Лавров је на њему изненада очуио нешто необично и почео да упире прстом у њега. Очигледно претпостављајући да га занима оно што пише на подлози дугмета – реч *reset* исписана на енглеском и руском језику – Клинтонова га је предухитрила питањем: „Јако смо се потрудили да дођемо до праве руске речи. Мислите да смо успели?“ Одмахнувши главом, Лавров је хладно одговорио: „Погрешили сте“, на шта је Клинтонова, као да је очекивала овако нешто, уз смех прокоментарисала: „Погрешила сам“. Смех се пренео и на присутне у сали, да би озбиљни Лавров убрзо разрешио мистерију: „Требало би *перезагрузка*, а овде пише *перезгрузка*,

²⁸⁵ Њих двоје су већ имали кратак сусрет у Шарм ел Шеику на заседању „блискоисточне четворке“ неколико дана раније.

што значи 'преоптерећење'. Клинтонова је праснула у смех, након чега су јој се придружили и Лавров и цела сала. „Па, нећемо вам дозволити да нам то урадите, обећавам“, покушала је на крају духовито да се извуче америчка државна секретарка. Увод у састанак завршен је још једним љубазним захваљујућем руског шефа дипломатије, уз напомену да ће се дугме са погрешно исписаним руским називом убудуће налазити на његовом столу.²⁸⁶

Ако постоји нешто што би на најсликовитији начин могло да изрази суштину америчког подухвата да „ресетује“ односе са Русијом, као и каснију судбину самог „ресетовања“, то је онда овај, од тада често препричавани дипломатски гаф вашингтонске администрације. Нема веће ироније од нуклеарног дугмета на коме пише „преоптерећење“ на Лавровљевом столу у току напора да се поправе односи Русије и Сједињених Држава. Ови односи су заиста били, а то су и данас, преоптерећени препрекама за истинско приближавање двеју сила – напослетку ће се показати да „ресетовање“ суштински није отклонило ниједну. На конференцији која је уследила након женевског састанка, Клинтонова није пропустила прилику да се на вешт начин оправда за грешку, тврдњом да „преоптерећење“ можда и није сасвим нетачан израз: „На неки начин, реч на дугмету је истинита. Ми 'ресетујемо' и пошто 'ресетујемо', министар и ја смо преоптерећени послом“.²⁸⁷ Проблем је у томе што тај посао неће бити успешно завршен, а поменути инцидент симболички одсликава и сву брзоплетост са којом је Вашингтон ушао у њега, иза које тешко да се могла крити озбиљна намера да он успе у правом смислу те речи. Да су се, како је Клинтонова рекла, Американци заиста „јакотрудили“ да дођу до праве руске речи за израз који су сами лансирани, било би им довољно да погледају руску штампу из тог периода. У њој се још од Обаиног децембарског интервјуа *NBC*, а нарочито од Бајденовог фебруарског наступа у Минхену, обилато писало о америчкој иницијативи, уз редовну употребу речи *перезагрузка*.

²⁸⁶ Снимак овог бизарног инцидента може се погледати на: <http://www.youtube.com/watch?v=0GdLCiHAMB0> 2/7/2014

²⁸⁷ “Remarks With Russian Foreign Minister Sergey Lavrov”, *U.S. Department of State*, March 6, 2009, Интернет, <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/03/120124.htm> 2/7/2014

Ипак, оно што накнадно знамо о неуспеху „ресетовања“ и начину на који га је женевски гаф Клинтонове наговестио, не обесхрабрује нас да о овом трећем по реду покушају приближавања Русије и САД говоримо тако као да је могао да успе, анализирајући са нашег теоријског становишта узроке зашто није. Ово поглавље бави се изузетно значајном првом фазом „ресетовања“, у току које се догодио и женевски сусрет Клинтонове и Лаврова. Ова фаза почиње поменутиим наступом америчког потпредседника Џозефа Бајдена у Минхену у фебруару 2009. и оквирно траје до септембра исте године, када је Обама одустао од Бушових планова о противракетној одбрани у Европи и тиме вероватно предупредио могућност да „ресетовање“ пропадне већ у року од годину дана откако је иницирано. Прву фазу обележиће то што је отворила сва значајна питања из оквира руско-америчких односа којима ћемо се у раду бавити, наговестивши и прилике и препреке за сарадњу двеју сила, али и – још важније – што је у ове односе унела једну нову конструктивну атмосферу, каква није била присутна можда још од почетка деведесетих. Поглавље је – а исто важи и за наредна два – структурирано тако да хронолошки прати најважније догађаје и процесе у току овог периода, с тим да се посебно анализирају одређена питања битна за руско-америчко приближавање која су у овом периоду била најактуелнија, а од којих смо нека у досадашњем тексту већ начели, па сада надограђујемо њихову анализу.

Од Минхена до Лондона: притискање *reset* дугмета

Бајденов наступ у Минхену

За лансирање „ресетовања“ односа Русије и Сједињених Држава тешко да је могло да постоји боље место од 45. Минхенске конференције о безбедности, одржане 7. фебруара 2009. године. Подсетимо се да је на истом месту и на истом догађају само две године пре тога руски председник Путин изнео свој манифест нове асертивне и према експанзионизму Вашингтона крајње критичне спољне политике Русије. Неколико месеци после Руско-грузијског рата, Русију ће у Минхену представљати министар одбране Сергеј Иванов. Њему ће припасти улога првог високог руског званичника који ће са америчком страном

водити конкретан разговор о будућем „ресетовању“ односа, и то у виду састанка иза затворених врата са највећом „звездом“ конференције – искусним Џоом Бајденом. Говор који је Бајден одржао наступајући на конференцији често се погрешно наводи као пример прве званичне употребе термина „ресетовање“, иако се амерички потпредседник у њему експлицитно позвао на Обаму.²⁸⁸ Но, ауторима који праве ову грешку не треба замерити, јер Бајденов говор и јесте први случај детаљније елаборације онога што би „ресетовање“ требало да представља, дате од стране једног високог америчког званичника. Ова елаборација гласила је: „У последњих пар година видели смо опасно застрањивање у односима између Русије и чланица нашег савеза. Време је – парафразираћу председника Обаму – време је да притиснемо *reset* дугме и изнова размотримо многе области у којима можемо и требало би да радимо заједно с Русијом“.²⁸⁹ Те области, по Бајдену, су: сарадња против Талибана и Ал Каиде у Авганистану; спречавање ширења нуклеарног оружја и материјала, обнављање верификационих процедура у START и даље нуклеарно разоружање. „Са Русијом се нећемо сложити о свему“, додао је потпредседник САД, и наставио: „На пример, Сједињене Државе неће – неће признати Абхазију и Јужну Осетију као независне државе. Нећемо признати ниједној нацији сферу утицаја. Наше гледиште остаће да суверене државе имају право да доносе сопствене одлуке и бирају сопствене савезе. Али, Сједињене Државе и

²⁸⁸ Видети, на пример: Anders Aslund and Andrew Kuchins, “Pressing the ‘Reset Button’ on US-Russia Relations”, CSIS Policy Brief, March 2009, p. 6; Gregory R. LaBanca, “Forecasting Uncertainty: U.S. and Russian Threat Dynamics During the ‘Reset’”, A thesis submitted to the Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Security Studies, Washington DC, April 15, 2011, Интернет, <http://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/553533/laBancaGregoryRobert.pdf?sequence=1> 27/11/2014, p. 1; R. Craig Nation, “Reset or rerun? Sources of discord in Russian-American relations”, op. cit, p. 379; Samuel Charap, “The Transformation of US-Russia Relations”, op. cit, p. 282.

²⁸⁹ Транскрипт Бајденовог говора из кога су узети овај и цитати који следе, може се погледати овде: “Remarks by Vice President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy”, *The White House*, February 7, 2009, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy> 2/7/2014

Русија могу да се не слажу и да ипак раде заједно тамо где се наши интереси поклапају. А поклапају се на многим местима“.

Дакле, суштина „ресетовања“ елаборирана у Бајденовом говору била би у томе да се скорашње „застрањивање“ у односима Москве и Вашингтона превазиђе тако што ће се искрено признати око чега се две државе не слажу, али с тим да то (за разлику од дотадашње праксе) не буде препрека за сарадњу у областима у којима их вежу заједнички интереси. Међутим, већ на први поглед види се намера силе која стреми светском вођству да она буде та која ће одредити дневни ред „ресетовања“, таксативном идентификацијом области у којима је она заинтересована за сарадњу (Авганистан и борба против тероризма, нуклеарно разоружање и непролиферација) и истицањем као спорних питања само онога што њој смета у понашању Русије (руско признање отцепљених грузијских република и наводно нарушавање суверенитета суседа ради очувања сфере утицаја). Ово се уклапа и у Бајденову ширу елаборацију намераване спољне политике Сједињених Држава, која истовремено садржи елементе стратешког опредељења за светско вођство и тактичког прагматизма. На пример, он је рекао да ће САД деловати кроз партнерства кад могу, а саме кад морају (мултилатерализам као подршка америчком деловању у сопственом интересу, не и као израз вођења рачуна о интересима других), те да правила (односно, америчко тумачење истих) треба наметати онда када се крше. Рекао је да ће САД настојати да делују превентивно, дипломатијом, уместо преемптивно (алузија на Бушово правдање рата у Ираку као преемптивне акције против непосредне претње од непостојећег оружја за масовно уништење), те поновио Обамине речи са инаугурације да ће „пружити руку онима који су вољни да спусте песницу“ (метафора из које није јасно ко то заправо прети Американцима песницом, а да се претходно сам није нашао под њиховом претњом). За Русе је пак вероватно најважнија била Бајденова изјава да ће у консултацијама са НАТО савезницима и Русијом наставити да развијају противракетну одбрану усмерену против Ирана, уколико се технологија докаже као исплатива.

Ово последње је сигурно била једна од тема разговора Иванова и Бајдена, чији је конкретан садржај остао непознат јавности, за коју је, како смо рекли, био затворен. Бајден ће касније открити тајну да га је

Иванов, након што је чуо да је Обамина администрација спремна на „ресетовање“ односа, питао: „Је ли то стварно?“²⁹⁰ Сумњичавост руског министра одбране је разумљива ако се има у виду брзина са којом Вашингтон нуди поправљање односа само пар месеци након што су они пали на тако ниску тачку, као и репутација Иванова као једног од „тврђих“ припадника московске елите, неповерљивијег према Западу. Ипак, он је након разговора оценио да Вашингтон шаље позитивне сигнале да је спреман на наставак дијалога по свим питањима од заједничког интереса, те да је обема странама јасно да се неће сложити о свему. Упозорио је и против претераног оптимизма, јер је у свом богатом искуству „видео много отопљења, видео много добрих намера, које нису одвеле никуд“, надајући се да то овога пута неће бити случај.²⁹¹ Овај опрезни оптимизам у току пар месеци који су следили постаће опште место у Москви поводом америчке иницијативе за „ресетовањем“ односа. Руски званичници поздравили су Бајденову изјаву да ће се САД око противракетне одбране (питања које је Москва очигледно већ на почетку идентификовала као „рак рану“) консултовати са Русијом. За председника Спољнополитичког одбора Думе, Константина Косачова, ово је представљало напредак самим тим што у Бушовој администрацији сличне намере није било.²⁹² На руској страни било је присутно и мишљење да америчку иницијативу треба озбиљно схватити, јер то што „ресетовање“ није елаборирао Обама, већ у спољној политици искусни Бајден, сведочи о постојању консензуса унутар естаблишмента САД по питању односа са Русијом.²⁹³

²⁹⁰ “Biden Is Surprised At Criticism Of Plan”, by David S. Broder, *The Washington Post*, February 11, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/02/10/AR2009021003278.html> 2/7/2014

²⁹¹ “Can Washington and Moscow start afresh?”, *RT*, February 8, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/can-washington-and-moscow-start-afresh/> 2/7/2014

²⁹² „Мюнхенская конференция: бенефис внешней политики США и евробезопасность“, Татьяна Фирсова, Олег Алентьев, *РИА Новости*, 8.2.2009, Интернет, <http://ria.ru/world/20090208/161384639.html> 2/7/2014

²⁹³ Ово је мишљење аналитичара Артема Маљгина. „Заявления Байдена позволяют думать, что США откажутся от ПРО – эксперт“, Анна Чернова, *РИА Новости*, 9.2.2009, Интернет, <http://ria.ru/politics/20090209/161510149.html> 2/7/2014

Наравно, било је нереално очекивати да америчка иницијатива од свих буде топло дочекана. Критике су се врло брзо појавиле и на руској и на америчкој страни. У руским медијима тражени су скривени мотиви Бајденове иницијативе, попут намере да се Русија намами на једнострано нуклеарно разоружање.²⁹⁴ У САД се пак постављало питање да ли је Обамина администрација прешла преко понашања Русије према суседима, укључујући и скорашње „подмићивање“ Киргистана да откаже гостопримство америчкој војној бази у Манасу.²⁹⁵ Критике, међутим, нису могле да зауставе точак „ресетовања“ који ће почети да се котрља већ недељу дана након минхенске конференције, са посетом Москви америчке делегације на челу са помоћником државног секретара за политичка питања, Вилијемом Бернсом. Том приликом постигнут је договор о дневном реду сарадње две земље наредних месеци, који је обухватао рад на новом уговору о стратешком нуклеарном разоружању (замену за постојећи START, који је истицао у децембру 2009), обнављање одбора за билатералну сарадњу (из чега ће се касније изродити Билатерална председничка комисија), те подршку чланству Русије у Светској трговинској организацији.²⁹⁶ Дневном реду нешто касније додата је и најава проширења сарадње по питању снабдевања америчких трупа у Авганистану. Највећу пажњу ипак ће привући Бернсово наговештење могућег преиспитивања планова о противракетној одбрани САД у Европи, уз узимање у обзир интереса Русије, које се надовезало на анонимну изјаву једног америчког званичника, процурелу у медијима, да ће САД успорити развијање противракетног штита у Европи ако им Русија пружи помоћ у неутралисању иранске нуклеарне претње.²⁹⁷ Ово ће бити и прва

²⁹⁴ “Joe Biden’s new foreign policy did not create grounds for optimism”, Nikita Petrov, *RIA Novosti*, 9/2/2009, Интернет, <http://en.ria.ru/analysis/20090209/120060673.html> 3/7/2014

²⁹⁵ “Mr. Obama and Russia”, Editorial, *The New York Times*, February 11, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/02/12/opinion/12thu1.html?_r=1&3/7/2014

²⁹⁶ “Mixed Signals From Moscow”, by Jackson Diehl, *The Washington Post*, February 23, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/02/22/AR2009022202005.html> 3/7/2014

²⁹⁷ “U.S. Will Slow Missile Shield Plan for Russian Help With Iran”, by REUTERS, *The New York Times*, February 13, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/02/14/world/europe/14shield.html?_r=0 3/7/2014

контроверза „ресетовања“ која ће доминирати периодом између Минхена и састанка Лаврова и Клинтонове у Женеви наредног месеца.

Quid pro quo?: Обаино тајно писмо Медведеву

Руски дневник *Комерсант* почетком марта пренео је информацију да ће Вашингтон одустати од противракетне одбране у Источној Европи, ако Русија промени став према иранском нуклеарном програму, односно пристане на поштравање санкција овој земљи како би се Техеран обесхрабрио од стицања нуклеарног наоружања. Министарство спољних послова Русије убрзо је реаговало на овај напис. Заменик министра, Сергеј Рјабков, обелоданио је да је америчка администрација изразила спремност на тај корак, али да није било званичног писаног предлога.²⁹⁸ Да се нешто крупно дешава између руског и америчког руководства ван очију јавности, ускоро је сигнализирало и *Њујорк Тајмс*, надовезујући се на вест коју смо раније навели. Уз поновно позивање на неименоване америчке званичнике, у часопису се тврдило да је Обама три недеље раније послао Медведеву на руке (преко поменуте Бернсове делегације) тајно писмо у коме је изнео следећи предлог: зауставићемо противракетни систем у Источној Европи, ако Русија помогне да Иран заустави развој нуклеарних бојевих глава и балистичких пројектила.²⁹⁹ Како то обично бива у дипломатији, и Кремљ и Бела кућа негирали су склапање било каквог договора о размени, али су морали да признају да је писмо заиста постојало.³⁰⁰ Недостатак ваљаних доказа да је овакав дил заиста склопљен није омео америчке противнике Обаиног новог курса према Русији да жестоко критикују саму могућност да је вест о садржини тајног писма истинита.³⁰¹

²⁹⁸ “No missile defence proposal from the US”, *RT*, March 2, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/no-missile-defence-proposal-from-us/3/7/2014>

²⁹⁹ “Obama Offered Deal to Russia in Secret Letter”, by Peter Baker, *International New York Times*, March 2, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/03/03/washington/03prexy.html?_r=03/7/2014

³⁰⁰ „Сближение с Россией не уменьшит заботу США о союзниках НАТО – Обама“, Мария Табак, *РИА Новости*, 3.3.2009, Интернет, <http://ria.ru/world/20090303/163759412.html3/7/2014>

³⁰¹ Видети, на пример, критику једног од најжешћих „русофобичних“ противника „ресетовања“, Дејвида Крамера: “The Obama Team Should Rein in Russia’s

Каснији развој догађаја, о коме ћемо говорити накнадно, указује на велику вероватноћу да је поменути дил Обама и Медведева заиста био склопљен. Ако претпоставимо да је договор постојао, какав закључак битан за нашу анализу можемо да изведемо из тог случаја? Да се овде заправо не ради о правом *quid pro quo*, него о једностраном попуштању Русије. Амерички аргумент био је да је планирани противракетни систем у Европи усмерен против иранских нуклеарних и ракетних капацитета; дакле, ако Русија помогне да Иран не развије те капацитете, онда нема потребе ни да САД развију противракетни штит. Проблем је у томе што Москва од почетка није веровала Вашингтону да је успостављање тог противракетног система заиста мотивисано претњом од Ирана, већ је сматрала да је овај систем уперен искључиво против Русије. Зашто би онда поверовала да ће Вашингтон одустати од система упереног *против Русије*, у замену за руску помоћ *против Ирана*? По нашем мишљењу, Медведев је био свестан да питања америчког противракетног система у Европи и иранског нуклеарног програма нису повезана (што ће се дефинитивно потврдити крајем 2013), али је пристао на „договор“ у корист „ресетовања“ односа у целини. Ово је само први у низу од неколико случајева о којима ћемо говорити, када је Москва једнострано пустила Вашингтону и тиме практично продужила живот „ресетовању“. Како ће се ово дешавати само у време Медведевљевог председниковања, док ће Путин по повратку на своју стару функцију заузети чвршћи став, то говори у прилог наше тезе да је чињеница да се на месту председника налазио од Путина за нијансу западњачкије и либералније оријентисани Медведев имала значајан позитиван утицај на ток и постигнућа „ресетовања“.

Дух и духови Женеве

Уочи поменутог мартовског састанка на коме је симболички притиснуто *reset* дугме, државни секретар САД, Хилари Клинтон, водила је врло активну дипломатију. Њена иницијатива изнета на састанку министара спољних послова НАТО у Бриселу 5. марта, да се крајем месеца у Хагу под окриљем УН одржи конференција посвећена Авганистану и то у ситуацији када је за 27. март у Москви на иницијативу Русије и под окриљем Шангајске организације за сарадњу већ била заказана једна конференција о истом питању, тумачена је као

потез који и није баш у духу Обаминог „ресетовања“.³⁰² На истом састанку је, додуше, одлучено и да НАТО обнови званичне контакте са Москвом, након што су они захваљујући Руско-грузијском рату прекинути, а сама Клинтонова је том приликом оценила да је „дошло време ‘ресетовања’ односа са Русијом“, те да сада ваља „кренути напред“ и „пронаћи начине за конструктиван рад са Русијом“.³⁰³ Обамин избор енергичне супруге четрдесетдругог председника САД за место државног секретара био је у најмању руку занимљив, ако се узме у обзир скорашње жестоко ривалство двоје најјачих кандидата Демократске партије за улазак у председничку трку. У току тог надметања, Клинтонова је у својим ставовима о спољној политици испољавала типичан либерални империјализам, бивајући притом нарочито оштра када су у питању Русија и њено руководство. Остао је забележен њен гаф из једне телевизијске емисије, у фебруару 2008, када је коментарисала будућег председника Русије. Није умела ни презиме да му изговори (гаф је гласио „Медведведа, штагод...“), али је зато знала да оцени да ће он само у техничком смислу бити председник, док ће Путин и даље доносити све одлуке.³⁰⁴ Ипак, уласком у Обамину администрацију, врло брзо ће се „дисциплиновати“ и почети да испољава тактички прагматизам карактеристичан за исту. Тако је у једном интервјуу датом непосредно пре женевског сусрета критиковала Бушову политику према Русији као конфронтациону, оценивши да је оправдано запитати се у којој мери је управо та политика утицала на понашање Русије.³⁰⁵

Expectations”, by David J. Kramer, *The Washington Post*, March 6, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/05/AR2009030502825.html> 3/7/2014

³⁰² „Хиллари не заметила ШОС?“, Петр Гончаров, *РИА Новости*, 6.3.2009, Интернет, <http://ria.ru/analytics/20090306/164059556.html> 4/7/2014

³⁰³ „Хиллари Клинтон: Наступило время ‘перезагрузки’ отношений с Россией“, *Российская газета*, 6.3.2009, Интернет, <http://www.rg.ru/2009/03/06/rossiya-nato-anons.html> 4/7/2014

³⁰⁴ “Oops! Hillary lashes out at ‘Medvedveda, whatever’”, *RT*, February 27, 2008, Интернет, <http://rt.com/news/oops-hillary-lashes-out-at-medvedveda-whatever/> 4/7/2014

³⁰⁵ „Клинтон: политика Буша в отношении РФ была конфронтационной“, *РИА Новости*, 6.3.2009, Интернет, <http://ria.ru/politics/20090306/164077860.html> 4/7/2014

Саговорник Клинтонове у Женеви биће искусни дипломатски „лисац“, Сергеј Лавров. За разлику од своје америчке колегинице – особе крупних политичких амбиција, којих се неће одрећи ни након што буде напустила функцију државне секретарке – Лавров је типичан дипломата од каријере, што на извештан начин одговара спољнополитичкој традицији Русије. У тренутку када ово пишемо, он је већ тринаесту годину на функцији, што га ставља далеко испред претходника у постхладноратовској Руској Федерацији (Козирјева, Примакова и Игора Иванова), иако је сам и даље значајно иза чувених рекордера у историји модерне Русије и Совјетског Савеза – Андреја Громика (28 година) и Александра Горчакова (26 година).³⁰⁶ Пре него што је преузео функцију министра, Лавров је десет година био амбасадор Русије у Уједињеним нацијама, чији Савет безбедности представља неформални концерт великих сила, што одговара визији светског поретка укоренењеној у идентитет/интерес Русије. Ако је Вашингтон желео идеалну личност с којом би могао на ефикасан начин да преговара о превазилажењу несугласица и успостављању здравијих односа двеју држава на равноправним основама, онда је то био Сергеј Лавров. Ако је пак стварни циљ иницијативе Вашингтона за „ресетовањем“ односа била куповина времена кроз тактичко споразумевање о споредним стварима док се Русија стратешки и даље посматра као подређени партнер, у Лаврову ће имати прагматичног саговорника, али и чврстог браниоца руских националних интереса.

Руски шеф дипломатије приступиће разговорима у Женеви – као и цела елита његове државе – са опрезним оптимизмом, да би по њиховом завршетку, након вечере у хотелу, изјавио да ће он и Хилари имати „диван лични однос“.³⁰⁷ Поред оног који ће ускоро развити Медведев и Обама,

³⁰⁶ Хенри Кисинџер је уочио традиционалну праксу ауторитарних владалаца Русије да за министре спољних послова бирају људе који су способни и остварени у каријери, али немају утицај на дугорочно формулисање спољне политике. Чим би пронашли одговарајућу личност за министра, каткад би га држали на том месту док не би постао сенилан, каже Кисинџер. Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon and Schuster Paperbacks, New York, 1994, pp. 174-175.

³⁰⁷ “Clinton’s Travels Reveal Duality in Approach”, by Glenn Kessler, *The Washington Post*, March 8, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/07/AR2009030701765.html?sid=ST20090308000037/7/2014>

топао лични однос двоје министара спољних послова свакако није могао да шкоди „ресетовању“. Конференција за медије коју су дали непосредно након обављеног састанка сведочи о првим позитивним корацима у налажењу заједничког језика о „преоптерећеном“ дневном реду односа Москве и Вашингтона.³⁰⁸ Клинтонова је оценила да је састанак био врло продуктиван корак у правцу „ресетовања“ односа Русије и САД, иако је у питању процес за који ће требати времена. Као области од заједничког интереса идентификовала је: контролу наоружања и непролиферацију, борбу против пирата и наркотика, Иран, Авганистан, Северну Кореју – дакле, ништа значајно другачије у односу на оно што смо чули од Бајдена. Као приоритет о коме се разговарало навела је нови уговор о стратешком нуклеарном разоружању. Поздравила је руску спремност да прошири сарадњу са САД око Авганистана. Истакла је и да су она и Лавров имали искрену размену мишљења о стварима око којих се не слажу, а Грузија је једна од њих. „Мислимо да је ово свеж почетак не само у унапређењу наших билатералних односа, већ и у предвођењу света у значајним областима, посебно у погледу нуклеарног оружја и нуклеарне безбедности“, изјавила је Клинтонова и потврдила своје опредељење за тактички прагматизам, који у овом случају значи да је Вашингтону у „вођењу“ света неопходна подршка и других земаља у одређеним областима, а у нуклеарној области је то свакако подршка Русије.³⁰⁹

Лавров је потврдио да се са америчком колегиницом није сложио о свему, али јесте о томе да ваља радити и на оним питањима где не постоји слагање, отворено и партнерски. Посебна пажња, оценио је он, посвећена је неширењу нуклеарног оружја. „Мислим да можемо да постигнемо заједничко гледиште и у контексту стратешког офанзивног наоружања, и у контексту противракетне одбране“, истакао је руски

³⁰⁸ Траскрипт конференције, из кога су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: “Transcript of Remarks and Response to Media Questions by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at Press Conference Following Talks with US Secretary of State Hilary Clinton, Geneva, March 6, 2009”, *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 7.3.2009, Интернет, http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/d8d7863fc03181f3c3257577003987f7!OpenDocument7/7/2014

³⁰⁹ Додаћемо као занимљивост да ни овом приликом Клинтоновој није пошло за руком да како треба изговори презиме председника Русије.

шеф дипломатије, не пропуштајући да помене проблем који је за његову земљу посебно оптерећујући. Друго питање коме Москва у односима са Вашингтоном придаје посебан значај јесте Медведевљева безбедносна иницијатива, о којој је договорено да експерти одржавају прагматичне консултације. На опаску америчке државне секретарке о валидности израза „преоптерећење“ на притиснутом дугмету, Лавров је рекао да ни он, ни Клинтонова неће одбацити ништа од тог терета, те је изразио наду да ниједна земља никада неће притиснути „једно друго дугме“, слично ономе које су њих двоје притисли. Крајње рационалан став Лавров је изнео и о неопходности склапања новог уговора у нуклеарном разоружању – постојећи уговор је застарео у погледу броја бојевих глава и носача који прописује, те би САД заправо морале да се додатно наоружају да би испуниле квоту из њега.

Женевски састанак означио је прекретницу у односима Русије и Сједињених Држава ка успостављању једног новог духа прагматичне сарадње. Атмосфера између ове две силе почетком марта 2009. готово да се није могла препознати у односу на само четири месеца раније, када су у САД одржани председнички избори. Но, нови конструктивни дух и даље су пратили неки духови старих времена, који ће ометати побољшање атмосфере уочи дуго очекиваног састанка Обама и Медведева у Лондону. Када то кажемо, најмање мислимо на поменуто „ривалско“ заказивање конференција о Авганистану, јер су Клинтонова и Лавров у Женеви подржали обе, те ће на крају и једна и друга протећи успешно.³¹⁰ Мислимо пре свега на отпор на који је наишла политика тактичког прагматизма Обама и Клинтонове у сопственом табору. Највеће неповерење, и то ће наредних месеци година постати правило, за почетак дошло је од америчких источноевропских савезника, познатих по својој русофобичној оријентацији. На пример, министар спољних послова Литваније, Видаугас Ушацкас, прокоментарисао је женевски сусрет позивом Сједињених Држава на опрезност у дијалогу са Москвом.³¹¹ На њега се ускоро

³¹⁰ Значају конференција доприноси и њихова ширина у смислу обухватања свих актера релевантних за ситуацију у Авганистану – на пример, и на једној и на другој нашло се места за Иран.

³¹¹ „Глава МИД Литвы призвал США и Запад к осторожности в отношениях с РФ“, Мария Табак, *РИА Новости*, 10.3.2009, Интернет, <http://ria.ru/world/20090310/164389916.html> 7/7/2014

надовезао одлазећи врховни командант савезничких снага НАТО, Џон Кредок (замениће га Џон Ставридис), рекавши је да је „реваншистичка“ политика Русије проузроковала неизвесност у Европи.³¹² Ова изјава, која потпуно игнорише постојање иницијативе за „ресетовањем“, у руској штампи коментарисана је уз оцену да је Кредок решио да „снажно залупи вратима“ при одласку, при чему је неизвесно у којој мери се ради о његовом личном мишљењу, а у којој је са њим сагласна нова Обамина администрација.³¹³

На руској страни, чијем идентитету одговара већа склоност прагматизму и компромисима, те врсте отпора у почетном периоду није било, ако не рачунамо медијске реакције сличне претходној које су пак биле уперене против критицизма „ресетовања“ на Западу. Медведев ће средином марта изразити забринутост поводом нуклеарних амбиција Ирана и ставити на чекање испоруку S-300 противавионских система Техерану, чиме ће навестити од Вашингтона жељену измену курса Москве према овој блискоисточној регионалној сили.³¹⁴ На састанку са Хенријем Кисинџером крајем месеца, руски председник изразио је наду да ће „ресетовање“ бити успешно, те да његов предстојећи састанак са Обамом у Лондону неће бити „само увод“, већ „свеобухватна размена мишљења о целокупном дневном реду руско-америчких односа и о свим круцијалним темама на међународном дневном реду“.³¹⁵ У питању је сусрет приликом Кисинџерове посете Москви, где се ради разматрања актуелних односа Русије и САД састала мешовита руско-америчка група „Поглед у будућност“, којом је поред Кисинџера председавао Јевгениј Примаков. Након овог догађаја, Сергеј Рјабков, заменик министра спољних послова Русије, оцениће да је најнижа тачка у руско-америчким

³¹² “NATO commander: Russia undermined national borders in Europe”, *RT*, March 25, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/nato-commander-russia-undermined-national-borders-in-europe/> 7/7/2014

³¹³ „Главком хлопнул дверю“, Евгений Шестаков, *Российская газета*, 26.3.2009, Интернет, <http://www.rg.ru/2009/03/26/glavkom.html> 7/7/2014

³¹⁴ “Russia Signals Interest in Deal on Iran, Analysts Say”, by Philip P. Pan and Karen de Young, *The Washington Post*, March 18, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/17/AR20090317030333.html> 7/7/2014

³¹⁵ “Russia hopes the ‘reset’ will work”, *RT*, March 20, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/russia-hopes-the-reset-will-work/> 7/7/2014

односима превазиђена и да је „ресетовање“ започело.³¹⁶ Посета Кисинџера и других угледних личности из америчке спољнополитичке елите Москви значиће да је и Вашингтон, упркос свим критикама, заинтересован да пружи замајац „ресетовању“. Но, нама је највише пажње привукао један експертски извештај објављен у САД средином марта, за који сматрамо да је у великој мери утицао на курс САД према Русији у наредне 2–3 године. Савети дати у њему садрже елементе подршке новом духу сарадње двеју сила, али и обресе духова старог начина мишљења који ће поменути сарадњу компликовати и напослетку довести до пропасти „ресетовања“. Зато овај извештај посебно анализирамо.

„Исправан правац политике САД према Русији“

Извештај под насловом „Исправан правац политике САД према Русији“ објавила је 10. марта 2009. Комисија о политици САД према Русији, чији су председавајући Чак Хејгел и Гери Харт, директор Димитри Сајмс, а и међу члановима има доста звучних имена: Грејем Елисон, Роберт Блеквил, Томас Грејем, Сем Нан, Томас Пикеринг, Брент Скоукрофт... У уводном делу, аутори говоре о мотивима за „ресетовање“ односа са Русијом: „Брза и ефикасна акција за јачање америчко-руских односа је од критичног значаја за унапређење националних интереса САД“, јер Русија има велику територију, ресурсе и нуклеарни арсенал, као и место сталног члана СБ УН. Побољшање односа са Русијом не треба да буде награда за њено одговарајуће унутрашње и међународно понашање, већ израз признања значаја сарадње са Русијом за остваривање одређених америчких циљева.³¹⁷ Од препорука које након тога нуде америчкој администрацији, издвојићемо: преиспитати планове о противракетном штиту у Чешкој и Пољској и учинити напор да се развије заједнички приступ претњи од иранских и других пројектила; прихватити да ни Украјина, ни Грузија нису спремне за

³¹⁶ „В отношениях РФ-США началась 'перезагрузка'“, *РИА Новости*, 20.3.2009, Интернет, <http://ria.ru/world/20090320/165476056.html> 7/7/2014

³¹⁷ “The Right Direction for U.S. Policy toward Russia”, A Report from the Commission on U.S. Policy toward Russia, March 2009, Washington, D.C, Интернет, <http://www.cftni.org/RussiaReport09.pdf> 8/7/2014, p. i.

чланство у НАТО и наћи алтернативне начине за подршку њиховом суверенитету.³¹⁸ Даље, приступ Вашингтона Русији треба изменити тако да узме у обзир и руске интересе: „Политика САД према Русији не може да успе без знатно јасније дефиниције америчких интереса и приоритета и озбиљног разматрања руских интереса... усредсредити се на оно што је заиста витално, у најстрожем смислу – пре свега, нуклеарна непролиферација, контрола наоружања, тероризам и глобални економски опоравак. Такође морамо значајно да унапредимо наше разумевање руских интереса онако како их сами Руси дефинишу“.³¹⁹

У даљем тексту, додатно се разрађују поменути закључци и препоруке, али и уводе неке нове. На пример, једна од препорука тиче се односа према унутрашњем стању у Русији: „Скренути пажњу руским лидерима на њихову формалну посвећеност демократији и међународне обавезе о заштити људских права, у исто време поштујући руски суверенитет, историју и традицију, те признајући да ће руско друштво еволуирати сопственим током. Осигурати да понашање САД одговара тим истим стандардима или их превазилази, те да изјаве о руском понашању буду пропорционалне онима усмереним на друге владе“.³²⁰ У наставку се подробно разматра свака од следећих неколико области руско-америчких односа које аутори сматрају приоритетним: непролиферација и контрола наоружања; тероризам; европска безбедност; глобална економска криза и руско-америчка трговина и инвестиције; енергија и животна средина; руско суседство; демократија, владавина права и људска права.³²¹ Издвојићемо пар занимљивијих детаља. Разматрајући европску безбедност, аутори између осталог кажу: „Сједињене Државе морају да се супротставе... било каквим

³¹⁸ Ibid., p. ii.

³¹⁹ Ibid., pp. ii-iii.

³²⁰ Ibid., p. 5.

³²¹ Ibid., pp. 7-14. Упоредити са препорукама које су Аслунд и Кучинс дали истог месеца, издвајајући следеће области: Иран и противракетна одбрана; европска и регионална безбедност, укључујући Авганистан; контрола наоружања; трговински односи; енергетска политика; демократија и људска права. Anders Aslund and Andrew Kuchins, “Pressing the ‘Reset Button’ on US-Russia Relations”, op. cit., p. 6.

напорима Русије да успостави сферу утицаја у Европи или било где у Евроазији, укључујући и покушаје да другим државама оспори њихово право на придружење НАТО и другим организацијама. У исто време, међутим, Вашингтон не треба да очекује да може да покуша да створи сопствену сферу утицаја на границама Русије, док трага за конструктивним односима с њом“. Украјина и Грузија имају право да одлуче о чланству у НАТО, али у овом тренутку оно није у безбедносном интересу САД, јер може да наруши односе са Русијом у време када се САД и НАТО суочавају са проблемима на другим местима.³²² Тамо где се пак говори о демократији, у извештају стоји да САД не треба да имају илузије да демократија може да реши проблем неслагања са Русијом, а главна покретачка снага демократизације била би нова средња класа, која настаје као резултат економског раста. Погоршање руско-америчких односа може да омете овај процес.³²³

Већ на први поглед уочавамо да је извештај писан у духу реалистичке школе мишљења, која посматра међународне односе не као моралну борбу добра и зла, већ кроз призму сарадње и сукоба различитих интереса. Сходно томе, увиђа се да је неопходно да САД воде рачуна о интересима Русије да би оствариле сопствене интересе, а с обзиром на реалне капацитете (односно, елементе моћи, способности) које поседује Русија, а не на њено унутрашње уређење. Ради се, дакле, о хладној реалистичкој калкулацији односа моћи и интереса Сједињених Држава и Русије, из које произилази закључак да се треба усредсредити на оне области у којима са Русијом постоје заједнички интереси, док у другим областима (противракетна одбрана, проширење НАТО) ваља избегавати провокације које би угрозиле сарадњу онамо где је она могућа. Међутим, ова калкулација садржи озбиљну шупљину тамо где се говори о потреби да се САД супротставе напорима Русије да успостави сферу утицаја у окружењу, из простог разлога што Русија и не покушава да је успостави, већ да одржи постојећу сферу утицаја. Оптужујући Русију да крши суверенитет својих суседа тиме што им оспорава право на придружење НАТО, аутори пропуштају да укажу да је сврха савременог постојања и проширења НАТО управо настојање да се Русији одузме суверенитет, тј.

³²² “The Right Direction for U.S. Policy toward Russia”, p. 9.

³²³ Ibid., pp. 13-14.

наметне јој се хегемонија САД, тако што ће се она ставити у неповољан безбедносни положај у односу на вишеструко надмоћну војну машинерију (о овоме више касније). Напокон, иако се изјашњавају против тога да сарадња са Русијом зависи од њеног унутрашњег уређења и свесни су да демократија не би решила проблем сукоба интереса САД и Русије, аутори ипак изражавају интерес за „демократизацију“ Русије (заправо промену режима у њој у правцу доласка на власт елите која би прихватила вазални однос према САД), и то под утицајем нове средње класе у њој.

Пар последњих опаски нас води ка закључку да аутори извештаја и поред свег реализма ипак у дубини остају верни идентитету своје земље, који подразумева позваност на држање моралних придика другима и настојање да се оствари светско вођство ради успостављања прихватљивог система вредности. Тиме се суштински не разликују од неоконзервативаца и либералних империјалиста. У конкретном случају, иако су свесни да тренутни однос снага захтева паузу у проширењу НАТО, они остају стратешки опредељени за опстанак западне војне алијансе и њено ширење на исток. И још значајније – иако одбијају да недостатак демократије у Русији буде препрека за прагматичну сарадњу са њом, њихов стратешки циљ остаје „демократизација“ Русије. Овај циљ је уједно и средство да се Русија покори – свесни да војна средства (односно ширење НАТО) нису довољна да баце Русију на колена, аутори се уздају у деловање прозападних политичких снага у Русији, које би се регутовале из новонастале средње класе. Закључићемо да реализам који провејава у извештају јесте имао утицаја на политику Обамине администрације према Русији, односно тактички прагматизам који је испољила у „ресетовању“. Но, како аутори извештаја у свом реализму нису били доследни, те су пропустили да направе потпуни отклон у односу на елементе америчког идентитета/интереса који су инкомпатибилни са руским – и који утичу на спровођење стратегије примата у спољној политици САД – нимало не чуди што ни тактички прагматизам Обамине администрације неће дуго потрајати.

Обама и Медведев први пут: првоаприлски састанак у Лондону

Бајденов наступ у Минхену и притискање *reset* дугмета од стране Лаврова и Клинтонове у Женеви, били су добра увертира у први сусрет двојице председника који ће се одржати првог априла 2009. у Лондону,

на маргинама самита G20. Неколико дана пре састанка, обојица су дали изјаве илустративне за њихово опредељење о правцу спољне политике својих држава и очекивања од „ресетовања“. Тако је Медведев у интервјуу *BBC* изразио непоколебљив став Русије да противракетна одбрана мора да буде општа, али и принципијелно залагање за неширење нуклеарног оружја и подсећање Ирана да његов нуклеарни програм мора да буде мирољубив. О либералном *државништву* Медведева сведочи ова изјава: „Волео бих да Русија буде ефикасна и моћна држава, где људи живе добро и у складу са одговарајућим цивилизованим стандардима, са осигураним одговарајућим квалитетом живота. Такође бих волео да видим Русију међу демократским државама, у оквиру уједињене Европе, као државу која са својим партнерима разговара на равној ноzi и уз уважавање, разматрајући најтеже задатке. Волео бих да Русија буде високо образована, са очуваним и дубоко укореним традицијама руске културе“.³²⁴ Обама је пак на састанку са генералним секретаром НАТО у Вашингтону рекао: „Моја администрација жели да ‘ресетује’ односе са Русијом... али... наставићемо да се придржавамо средишњег уверења да државе које желе да се придруже НАТО и могу да се придруже НАТО“,³²⁵ чиме је потврдио приврженост стратешком циљу опстанка и проширења НАТО, упркос тактичкој спремности да поправи односе са Русијом.

Првог априла 2009. је, дакле, у кући Витфилд (резиденцији америчке амбасаде у Лондону) и у трајању од сат и по, одржан дуго најављивани састанак двојице новоизабраних председника Русије и Сједињених Држава. Резултат је била заједничка изјава, која ће на највишем нивоу односа двеју сила верификовати дневни ред „ресетовања“ утврђен у Женеви.³²⁶ Ово се експлицитно каже у првој

³²⁴ „Интервју телекомпани Би-Би-Си“, *Президент России*, 29 марта 2009 года, Интернет, <http://kremlin.ru/news/35788/7/2014>

³²⁵ „U.S. Not Seeking One-Sided Reset of Russia Relations“, *The Washington Post*, March 30, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/29/AR2009032901779.html> 8/7/2014

³²⁶ Заједничка изјава Обаме и Медведева из Лондона, из које су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: „Joint Statement by President Dmitry Medvedev of the Russian Federation and President Barack Obama of the United States of America“, *The White House*, April 1, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-Statement-by-President-Dmitry-Medvedev-of-the-Russian-Federation-and-President-Barack-Obama-of-the-United-States-of-America 8/7/2014

реченици изјаве: „Потврђујући да је ера кад су наше две земље посматрале једна другу као непријатеље одавно прошла и признајући наше бројне заједничке интересе, данас успостављамо суштински дневни ред који ће Русија и Сједињене Државе развијати наредних месеци и година“. У изјави даље стоји да су се двојица председника сложила да наставе нуклеарно разоружање корак по корак, почев од замене START-а новим уговором. Дали су инструкције преговарачима да одмах почну рад на новом уговору и у јулу месецу поднесу извештај о напретку. Две владе ће разговарати и о вези између офанзивног и дефанзивног наоружања – што је за Русију услов без кога се не може у даље нуклеарно разоружање. Сложили су се и о заједничкој претњи која долази од терориста и побуњеничких група у Авганистану и Пакистану. Потврђено је да Иран има право на цивилни нуклеарни програм, али да мора да пружи уверење о његовој мирољубивој природи. Председници су започели и дијалог о европској безбедности, између осталог и на основу Медведевљевог предлога, за шта оцењују да су ОЕБС и Савет НАТО-Русија права места (ово је увертира у Крфски процес, о коме ћемо касније рећи нешто више). Поздравили су учешће америчке делегације на конференцији Шангајске организације за сарадњу о Авганистану. Изјава се завршава оптимистичном реченицом, која нипошто не наговештава будући неуспех „ресетовања“ да доведе до стварног приближавања Русије и САД: „Ми, лидери Русије и Сједињених Држава, спремни смо да превазиђемо хладноратовске менталитете и зацртамо свеж почетак у односима између две државе.³²⁷ За само пар месеци смо се потрудили око успостављања новог тона у нашим односима. Сада је време да се бацимо на посао и преведемо наше топле речи у конкретна постигнућа од користи за Русију, Сједињене Државе и све оне широм света заинтересоване за мир и просперитет“. О преговорима о даљем стратешком нуклеарном разоружању усвојена је посебна заједничка изјава. Председници су се сложили да је START испунио сврху и да су квоте које је прописао одавно постигнуте, те да треба потписати нови уговор пре него што стари истекне у децембру 2009. Нови уговор ће

³²⁷ Голдгајер ће касније добро приметити да није проблем у хладноратовском менталитету, већ у диспаритету моћи и различитим визијама пост-хладноратовског света које две земље имају. James Goldgeier, "A Realistic Reset With Russia", *Policy Review*, August/September 2009, pp. 15-16.

имати ниже квоте од оних прописаних SORT-ом, уговором који су Путин и Буш закључили 2002.³²⁸

Заједничким закључцима усвојеним на лондонском састанку, Обамина администрација је зацементирала своје опредељење за тактички прагматизам у односима са Русијом. Руска страна је пак потврдила своју спремност да се одазове „ресетовању“ и уједно остане верна својим кључним интересима. „Опрезни оптимизам“ могао је да уступи место пуном оптимизму, барем када је о председнику Медведеву реч. Дух Женеве и Лондона не би био могућ без успостављања квалитетних личних односа које смо већ поменули. Однос са Обамом, Медведев ће описати након лондонског сусрета на следећи начин: „Чини ми се да смо успели у успостављању контакта... Он је способан да слуша, даје свеобухватне, детаљне одговоре и да буде сасвим искрен одговарајући на најтежа питања“.³²⁹ Упркос томе што се све одиграло на дан шале, у Лондону су довршени озбиљни темељи „ресетовања“. Након Обаиног прихватања позива да дође у Москву у јулу, већ се знало где ће и када започети радови на изградњи првог спрата.

Од Прага до Москве: „ресетовање“ између речи и дела

Обамин прашки говор и идеја „нуклеарне нуле“

Петог априла 2009. Барак Обама обратио се маси окупљеној на Храдчанском тргу у Прагу.³³⁰ Поред хвалоспева слободољубивости нације

³²⁸ “Joint Statement by Dmitry A. Medvedev, President of the Russian Federation, and Barack Obama, President of the United States of America, Regarding Negotiations on Further Reductions in Strategic Offensive Arms”, *The White House*, April 1, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Joint-Statement-by-Dmitriy-A-Medvedev-and-Barack-Obama/ 8/7/2014

³²⁹ “Medvedev says got honest answers from Obama”, *RIA Novosti*, 2/4/2009, Интернет, <http://en.ria.ru/russia/20090402/120890474.html> 8/7/2014

³³⁰ Његов говор, из кога су преузети цитати који следе, у целини се може прочитати овде: “Remarks by President Barack Obama, Hradcany square, Prague, Czech Republic”, *The White House*, April 5, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered/ 9/7/2014

домаћина, уобичајених за посете америчких председника источноевропским државама, посебно место у његовом говору заузело је питање поводом кога је истакао неопходност конструктивне сарадње са Русијом, а које по њему има фундаментални значај за светски мир и безбедност. Ради се о „будућности нуклеарног оружја у 21. веку“. „Постојање хиљада комада нуклеарног наоружања“, по мишљењу Обама је „најопасније наслеђе Хладног рата“. Хладни рат је завршен, али је на хиљаде комада нуклеарног наоружања још увек ту. Обама оцењује да је „у необичном историјском обрту, претња од глобалног нуклеарног рата смањена, али је ризик од нуклеарног напада порастао“, јер се нуклеарно оружје и материјал шире на нове нације, а и терористи су решени да га се домогну. Као једина нуклеарна сила која је икад употребила ову врсту оружја, САД имају моралну одговорност да делују на овом плану: „Данас, дакле, јасно и са убеђењем изражавам посвећеност Америке потрази за миром и безбедношћу кроз свет без нуклеарног оружја... Нисам наиван. Овај циљ се неће моћи постићи брзо – вероватно не док сам ја жив. За њега ће бити потребни стрпљење и упорност. Али ми сада морамо да игноришемо и гласове оних који нам кажу да се свет не може променити“.

За постизање овог амбициозног циља, Обама је предвидео следеће кораке. САД ће умањити улогу нуклеарног оружја у сопственој стратегији националне безбедности и тражиће и од других да учине исто. Но, одмах затим упозорава: „Не заваравajte се: док год ово оружје постоји, Сједињене Државе ће одржавати безбедан, сигуран и ефикасан арсенал за одвраћање било ког противника, те ће гарантовати исту одбрану својим савезницима... Али ћемо почети да радимо на смањењу свог арсенала“. Као први корак ка томе, амерички председник најављује преговоре са Русима о новом START-у, што је процес који је већ започет са Медведевим у Лондону. Тај уговор би само наговестио даље смањење нуклеарног наоружања, у које би требало укључити све нуклеарне државе. Обама најављује и америчку ратификацију Уговора о свеобухватној забрани нуклеарних проба, а посебно истиче значај мера за јачање режима неширења нуклеарног оружја: „Основна погодба је разумна: државе са нуклеарним оружјем кретаће се ка разоружању, државе без нуклеарног оружја га неће стицати, а све државе могу имати приступ мирољубивој нуклеарној енергији“. Државе које крше правила треба да буду кажњене, при чему је очекивано Иран једна од земаља на коју председник САД упире прстом, предочавајући му јасан избор:

„Желимо да Иран заузме место које му припада у заједници нација, политички и економски. Подржаћемо право Ирана на мирољубиву нуклеарну енергију уз ригорозне инспекције. То је пут којим Исламска република може да крене. Или, влада (Ирана) може да изабере повећану изолацију, међународни притисак и потенцијалну трку у нуклеарном наоружању у региону, која ће увећати небезбедност свих“. Обама се у вези са Ираном осврнуо и на питање противракетне одбране: „Док год претња од Ирана опстаје, наставићемо са развојем система противракетне одбране који је исплатив и доказан... Ако иранска претња нестане, имаћемо јачу основу безбедности, те ће оно што покреће противракетну одбрану у Европи бити уклоњено“. Коначно, као највећу претњу за глобалну безбедност, амерички председник истиче могућност да се терористи докопају нуклеарног оружја, те обећава да ће посебна пажња, уз блиску сарадњу са Русијом, бити посвећена осигурању нуклеарног материјала широм света.

Председник једне од две највеће нуклеарне силе света је, дакле, у овом прашком говору као званични спољнополитички циљ своје земље истакао „свет без нуклеарног оружја“, путем потпуног нуклеарног разоружања, односно – популарним речником речено – zaloжио се за идеју „нуклеарне нуле“. Обама није први Американац који се изјаснио у прилогу ове идеје. Пре њега, на елиминацију нуклеарног оружја позвао је председник Роналд Реган, а почетком 2007. четворица ветерана спољнополитичког естаблишмента САД – Џорџ Шулц, Вилијем Пери, Хенри Кисинџер и Сем Нан – објавили су чланак „Свет слободан од нуклеарног оружја“ и значајно утицали на популаризацију ове идеје. По њиховом мишљењу, нуклеарно оружје имало је позитивну улогу као средство одвраћања у току Хладног рата, али је данас та улога застарела – ослањање на ово оружје за ту сврху постало је исувише ризично, пре свега услед његовог ширења на нове актере и опасност од нуклеарног тероризма. Истицање моралне одговорности САД да предводе свет у нуклеарном разоружању, које смо чули од Обаме у Прагу, заправо је идеја ових аутора, изнета у поменутом чланку.³³¹ Следећи значајан догађај у развоју идеје „нуклеарне нуле“ одиграо се свега неколико

³³¹ Видети: “A World Free of Nuclear Weapons”, by George P. Shultz, William J. Perry, Henry A. Kissinger and Sam Nunn, *The Wall Street Journal*, January 4, 2007, Интернет, <http://online.wsj.com/news/articles/SB116787515251566636 10/7/2014>

месеци пре Обаминог прашког говора. У питању је оснивање међународног покрета „Глобална нула“ у Паризу децембра 2008. Овај покрет окупио је на стотине политичких, војних, пословних, верских и грађанских лидера из великог броја земаља, при чему га подржава на стотине хиљада људи широм света, уједињених око идеје потпуне елиминације нуклеарног оружја.³³²

У разматрању питања да ли је потпуно нуклеарно разоружање изводљиво, као и можда још важнијег – да ли је пожељно, с обзиром на контроверзну улогу нуклеарног оружја у међународним односима, незаобилазна је академска дебата „за“ и „против“ „нуклеарне нуле“, коју су својевремено водили Кенет Волц и Скот Саган. Овај први представља „нуклеарне оптимисте“, који истичу позитивну улогу нуклеарног оружја у очувању светског мира, а овај други „нуклеарне песимисте“, који сматрају ово оружје главном опасношћу по светски мир. Према Сагану, слично наведеном мишљењу четворице аутора, нуклеарно оружје је у току Хладног рата успешно обавило своју улогу у спречавању да се он претвори у „врући“ рат, али је постхладноратовска ситуација битно другачија – могуће даље ширење овог оружја на мање државе и недржавне актере постаје главна брига у новом периоду.³³³ Саган тзв. организационом теоријом објашњава зашто се нове и потенцијалне нуклеарне силе неће показати тако поузданим у контроли свог нуклеарног наоружања као што су то биле старе силе, услед чега одвраћање неће моћи успешно да функционише у случају веће нуклеарне пролиферације.³³⁴ Он стога подржава иницијативу Обама за постизање „нуклеарне нуле“, а занимљив је и аргумент који нуди у прилог изводљивости ове идеје, односно тога да се нуклеарне силе, када се

³³² Све о оснивању, циљевима, стратегији и активностима овог покрета, може се прочитати на његовом интернет сајту: <http://www.globalzero.org/10/7/2014>. О изводљивости идеје о „нуклеарној нули“, између осталог и о покрету „Глобална нула“, писали смо у: Владимир Трапара, „Перспективе нуклеарног разоружања у светлу противречних стратегија нуклеарних сила“, *op. cit.*, стр. 110-126.

³³³ Scott D. Sagan and Kennet N. Waltz, “The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?”, *National Interest*, Sep/Oct 2010, Issue 109, pp. 88-89.

³³⁴ Видети: Scott D. Sagan, “The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons”, *International Security*, Vol. 18, No. 4, Spring 1994, pp. 66-107.

једном буду разоружале, неће наоружати поново: „...и даље ће постојати латентан облик нуклеарног одвраћања чак и у нуклеарно разоружаном свету“, јер ће бивше нуклеарне силе које би пожелеле да преокрену курс и поново се наоружају знати да и друге могу да ураде исто.³³⁵

На другој страни дебате је Волц, који о Обаминој иницијативи каже: „Сада имамо председника који хоће да нас ослободи атомске бомбе са надом да ће свет да учини бољим местом... Напуштање оружја које је проузроковало шездесет пет година мира сигурно би имало резултате. Између осталог, учинило би свет безбедним за вођење Трећег светског рата... Они који воле мир, требало би да воле нуклеарно оружје. То је једино оружје икада изумљено да би одлучно радило против своје употребе. Они који бране нулту опцију, заправо се залажу за то да би требало да уклонимо узрок раширеног мира који је нуклеарни свет живио“.³³⁶ По Волцу, одвраћање у нуклеарном свету савршено функционише, јер се заснива на логици ескалације: „Са нуклеарним оружјем, државама је довољно да запрете употребом само мале количине силе. Ово је због тога што, једном када се покаже спремност на употребу мале силе, противник зна колико се лако може додати још“.³³⁷ Кад је у игри нуклеарно оружје, рат је теже отпочети, јер пажња лидера није на вероватноћи победе (као у чисто конвенционалном свету), већ на могућности уништења.³³⁸ Волц је сигуран у поузданост нуклеарног одвраћања и због тога што када земља поседује нуклеарно оружје, без обзира на то колико је њена влада нестабилна и/или њени лидери ирационални, она се неће одлучити на велики конвенционални, а поготово нуклеарни напад против друге државе, јер је ризик од ескалације превелики – само поседовање нуклеарног оружја доноси „стратешку мудрост“ лидерима.³³⁹ За Волца, дакле, нема страха од ширења нуклеарног оружја на нове актере, јер „...нуклеарно оружје има

³³⁵ Scott D. Sagan, Kennet N. Waltz, “The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?”, *op. cit.*, p. 90.

³³⁶ *Ibid.*, p. 92.

³³⁷ Kenneth N. Waltz, “Nuclear Myths and Political Realities”, *op. cit.*, pp. 733-734.

³³⁸ *Ibid.*, p. 734

³³⁹ Scott D. Sagan, Kennet N. Waltz, “The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?”, *op. cit.*, pp. 92-94.

једну и само једну сврху – а то је одвраћање³⁴⁰. Од тога да нуклеарно оружје доспе у руке терориста, такође се не треба плашити, јер је то оружје потпуно неадекватно циљевима оваквих актера: „...терористи нису способни да поцепају друштво, нити да окупирају територију и управљају њоме. Сви би требало да одахнемо због тога што су јаки противници замењени слабима“³⁴¹.

Нема потребе да детаљније улазимо у ову дебату, нити да се опредељујемо између аргумената њених учесника, разматрајући на пример исправност организационе теорије наспрам тезе о „стратешкој мудрости“ коју нуклеарно оружје доноси лидерима, или процењујући колико логика ескалације заиста спречава покретање рата (и конвенционалног) међу нуклеарним силама, или колико Каргилски рат Индије и Пакистана 1999. потврђује, а колико оспорава тезу о нуклеарном оружју које чува мир. Сматрамо да је теоријска истина о улози нуклеарног оружја у међународним односима вероватно негде између двају опречних мишљења, те да аргументе и једне и друге стране треба схватити озбиљно. Оно што можемо и што треба да урадимо у овом тренутку, јесте да направимо разлику између академског опредељења у прилог једне идеје, заснованог на научним аргументима, и практичног залагања једног политичког лидера за ту идеју. Јер, у потоњем случају се иза таквог залагања не крије примарно научни начин промишљања једног питања (иако је могуће да је и он донекле присутан), него конкретан интерес државе у чије име тај политички лидер наступа. Ако, дакле, пођемо од конкретних интереса Сједињених Држава у области нуклеарног наоружања, шта онда закључујемо из Обаминае подршке идеји „нуклеарне нуле“?

Статус унипола који Сједињене Државе поседују у постхладно-ратовском међународном систему, између осталог огледа се и у њиховој надмоћи у односу на све друге актере у погледу конвенционалног наоружања,³⁴² као и у поседовању мреже савезника/вазала у готово свим

³⁴⁰ Scott Sagan, Kennet Waltz and Richard K. Betts, “Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster?”, *Journal of International Affairs*, Spring/Summer 2007, Vol. 60, No. 2, p. 145.

³⁴¹ Scott D. Sagan, Kennet N. Waltz, “The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?”, *op. cit.*, p. 96.

³⁴² Према Берију Позену, ова надмоћ заснива се на „команди општим добрима“, тј. супериорности америчке војне технологије на мору, у ваздуху и у свемиру.

регионима света, са чије територије се ово наоружање може употребити. Значајном препреком на путу претакања ове врсте војне надмоћи у политичку контролу над другим актерима јавља се нуклеарно наоружање које неки од њих поседују (или би можда желели да га стекну), као најпоузданије средство одвраћања америчког конвенционалног напада. Навешћемо Волцове речи из поменутог дебате: „Ако држава поседује нуклеарно оружје, она неће војно бити нападнута на начин који отворено прети њеним виталним интересима... нема начина да одвратите Сједињене Државе, осим тако што ћете набавити нуклеарно оружје. Ниједна држава то не може да учини конвенционалним путем. Сједињене Државе могу да прегазе друге земље конвенционално“.³⁴³ Сходно томе, у свету без нуклеарног оружја не би било поуздане препреке за америчку инвазију и победу у конвенционалном рату против готово било које државе. Ако из тог угла посматрамо иницијативу коју је Обама изнео у прашком говору, у њој не можемо да видимо ништа друго сем позива осталим нуклеарним силама да добровољно предају своју територију, становништво и политичку независност на милост и немилост конвенционалној војној супериорности Сједињених Држава.

Ово се свакако односи и на Русију. Ако нека земља има разлога да буде сумњичава према идеји „нуклеарне нуле“, нарочито ако подршка истој долази из уста америчког председника, онда је то Русија о чијем смо императиву ослањања на нуклеарно оружје као примарно средство одвраћања спољне конвенционалне агресије већ нешто рекли.³⁴⁴ Ипак, Русија ће се одазвати позиву на даље нуклеарно разоружање, докле год оно не угрожава минимум њених капацитета способних за ефикасно одвраћање.³⁴⁵ Штавише, председник Медведев ће у више наврата

Видети: Barry Posen, "Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony", *International Security*, Vol. 28, No. 1, Summer 2003, pp. 5-46.

³⁴³ Scott Sagan, Kenneth Waltz and Richard K. Betts, "Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster?", *op. cit.*, pp. 137-138.

³⁴⁴ За детаљнију елаборацију руског погледа на идеју „нуклеарне нуле“, видети: Sergei Karaganov, "Global Zero and Common Sense – Nuclear Weapons in a Modern World", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/Global_Zero_and_Common_Sense-14889 1/12/2014

³⁴⁵ Овде се ради о прихватању начела „разумне довољности“ (*reasonable sufficiency*), односно одржања нуклеарних снага довољних за сигурну одмазду против

пружити подршку покрету „Глобална нула“, али ће је формулисати на врло специфичан начин, тако да то заправо буде само условна подршка. У том смислу је посебно илустративна његова порука којом је поздравио други самит овог покрета, одржан у фебруару 2010, из кога ћемо издвојити само једну реченицу: „Ради се о свеобухватној дугорочној стратегији уравнотеженог и корак по корак смањења нуклеарних арсенала под условима једнаке безбедности за све“.³⁴⁶ Дакле, Русија у начелу подржава потпуно нуклеарно разоружање, али не у постојећим условима – где једна држава, конвенционално надмоћна над свима осталима, ничим спутана једнострано користи силу против других суверених држава за остваривање својих интереса – већ под условима *једнаке безбедности за све*, који би подразумевали успостављање таквог безбедносног система у коме та врста неспутане употребе силе не би била могућа, односно где би безбедност територије и независности Русије била гарантована чак и наспрам конвенционално надмоћније силе какве су Сједињене Државе. О руској идеји једнаке безбедности за све, коју смо већ начели разматрањем Медведевљевог предлога европског безбедносног споразума, још ћемо говорити у наставку рада.

Дамоклов мач НАТО над „ресетовањем“

Анализа европске безбедности и начина на који САД и Русија гледају на исту тешко се може замислити без разматрања савремене улоге НАТО и његовог источног проширења. Април и мај 2009. били су врло турбулентни у погледу односа западног војног савеза и Русије. Четвртог априла НАТО је славио равно шездесет година постојања. На самиту одржаном тим поводом у Стразбуру и Килу, усвојена је Декларација о безбедности савеза, у којој о Русији пише следеће: „Снажно,

непријатељске територије, насупротив хладноратовском инсистирању по сваку цену на бесмисленом и скупом паритету са САД у броју бојевих глава и носача. Видети: Dmitry Suslov, “From Parity to Reasonable Sufficiency”, *Russia in Global Affairs*, No 4, October-December 2010, Интернет, <http://eng.globalaffairs.ru/number/From-Parity-to-Reasonable-Sufficiency-15079> 10/7/2014

³⁴⁶ “Statement from President Dmitry Medvedev”, Global Zero Summit, Paris 2-4 February, 2010, Интернет, <http://www.globalzero.org/press-media/press-releases/opening-day-statements-global-zero-leaders> 10/7/2014

кооперативно партнерство НАТО и Русије, засновано на поштовању свих начела Оснивачког акта НАТО-Русија из 1997. и Римске декларације из 2002, најбоље служи безбедности на евроатлантском простору. Спремни смо да радимо са Русијом како бисмо одговорили на заједничке изазове с којима се суочавамо“.³⁴⁷ Уочи овог самита, Обама је рекао да Русију сматра значајним партнером НАТО, с којим треба водити дијалог о одржавању стабилности, у исто време водећи рачуна о независности свих европских држава. На другој страни, тадашњи представник Русије при НАТО, Димитриј Рогозин, осим речи тражио је и дела: „Ако хоће да смире Русију како би могли да се прошире на исток, то је једна ствар. Али, оно што ми чекамо је стварна промена политике“. Додао је и да би Обама требало да се дистанцира од Сакашвилија, назвавши дотичног „серијским убицом“, као и од политике Бушове администрације.³⁴⁸

Рогозинова опаска о Сакашвилију дата је у контексту заједничких војних вежби НАТО и Грузије, планираних за мај месец. Москва је у овим вежбама видела провокацију, чему је додатно допринела политичка ситуација унутар Грузије, усред које су вежбе одржане. У пролеће 2009. Грузија нимало није наликовала „светионику слободе у региону и свету“, како ју је својевремено крстио Буш. На улицама Тбилисија одигравали су се жестоки и насилни сукоби власти и опозиционих демонстраната, чије су вође само пар година раније заједно са Сакашвилијем у „Револуцији ружа“ срушиле Шеварнадзеа. Како то често бива у историји, ова револуција почела је да „једе своју децу“ – револуционари су се поделили и почели да се сукобљавају међусобно. Војне вежбе НАТО у земљи у којој се режим брутално обрачунава са дојучерашњим саборцима свакако нису могле да имају било какве везе са подршком демократији у Грузији, већ су много вероватније биле повезане са геополитичким амбицијама Сједињених Држава у Закавказју, које тешко да су биле уперене против било кога другог сем

³⁴⁷ *Declaration on Alliance Security*, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl on 4 April 2009, Интернет, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52838.htm?mode=pressrelease 14/7/2014

³⁴⁸ “Obama calls for closer Russia-NATO ties”, *RT*, April 3, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/obama-calls-for-closer-russia-nato-ties/> 14/7/2014

Русије. Ово није био једини повод трвења НАТО и Русије у овом периоду. Крајем априла, НАТО је протерао двојицу руских дипломата из свог штаба у Бриселу, под оптужбом за шпијунажу. Рогозин је то довео у везу са шпијунским скандалом у Естонији, где је један естонски безбедносни званичник осуђен за шпијунирање у корист Русије, те оценио: „Неко би желео да 'ресетовање' наших односа са Сједињеним Државама и европским земљама не успе“.³⁴⁹ Као одговор на протеривање својих дипломата из Брисела, Русија је протерала двојицу Канађана из НАТО информационог центра у Москви и отказала учешће на мајском састанку Савета НАТО-Русија.

Рогозин у улози представника Русије при НАТО свакако је од почетка био занимљив избор Кремља, ако се има у виду његова политичка прошлост. Он се раније налазио на челу националистичке и екстремно антизападне политичке партије „Родина“, која је била у успону популарности када је Путин решио да „охрабри“ њено утапање у нешто умеренију политичку опцију под називом „Праведна Русија“.³⁵⁰ Сам Рогозин је кооптиран од стране Кремља, који се вероватно водио рачуницом да ће његова запаљива националистичка реторика бити мање опасна споља (каткад би чак могла да буде и корисна), него у унутрашњем политичком животу. У том смислу Рогозинове изјаве, које често звуче екстремније од званичног става Москве (даваће их и касније, када се буде преселио на положај заменика премијера), донекле можемо да схватимо као његов лични став, који Кремљ толерише докле год му не наноси политичку штету. Чињеница да је Рогозину дата прилика да овакве изјаве даје баш у својству представника при НАТО, говори нам о томе да постоје озбиљни „нерашчишћени рачуни“ између западне алијансе и Русије, те да Москва у њеном понашању види једну од озбиљних препрека за успех „ресетовања“. Корени овога леже у наставку самог постојања НАТО и његовог проширења на исток после Хладног рата.

³⁴⁹ “NATO Expels Two Russians Accused of Spying”, by Clifford J. Levy, *International New York Times*, April 30, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/05/01/world/europe/01russia.html?_r=1& 14/7/2014

³⁵⁰ “Putin’s Special Force’ Reborn”, *RIA Novosti*, 29/9/2012, Интернет, <http://www.en.rian.ru/russia/20120929/176303091.html 14/7/2014>

Наиме, иако је НАТО провобитно замишљен као дефанзиван војни савез, са основном сврхом заштите евроатлантског простора од експанзије Совјетског Савеза и комунистичке идеологије, он није укинут када је та претња нестала. Напротив, западна алијанса је од почетка деведесетих прошлог века у константној експанзији, како квантитативној (у погледу повећања броја држава чланица), тако и квалитативној (у погледу преузимања на себе нових улога). Нове улоге које је НАТО предвидео за себе изменама стратешког концепта и повремено спроводио у пракси (најбољи практични пример је агресија на Југославију 1999), могу се сврстати у три групе: управљање кризама, мировне операције и хуманитарне интервенције.³⁵¹ Чињеница да је предвиђено и у пракси неколико пута спроведено обављање ових улога изван територије држава чланица НАТО, упућује нас на закључак да је овај војни савез изгубио карактер чисто дефанзивног и постао офанзивни – са сврхом проширења сфере утицаја Сједињених Држава у Европи путем успостављања доминације над њеним безбедносним пословима.³⁵² Ради се, дакле, о омогућавању опстанка алијансе кроз њен двоструки излазак из дефанзивних оквира – испуњавањем нових улога изван подручја које покривају државе чланице и пријемом нових чланица, сходно максими Ричарда Лугара „*out of area, or out of bussiness*“.³⁵³

На евроатлантском простору, међутим, постоји једна држава чији пријем у чланство НАТО, у последњих четврт века, ниједном није озбиљно узео у разматрање, барем не онакве каква она јесте – са њеним актуелним идентитетом и безбедносним интересима – а то је Русија. Управо у овоме лежи суштина претње коју Русија види у проширењу

³⁵¹ Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ/Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 113.

³⁵² Драган Симић у том смислу даје оцену која је сасвим у духу офанзивног реализма, да се Америка после Хладног рата није повукла у изолацију, већ напротив, да користи прилику коју јој даје нови однос снага да посредством НАТО пресудно обликује безбедносни поредак у Европи. *Ibid.*, стр. 117. Голдгајер пак као „најочигледнију чињеницу“ у постхладноратовском проширењу НАТО такође истиче класичан офанзивни реалистички аргумент: САД су исувише снажне у односу на Русију, да не би наставиле са стратегијом проширења. James Goldgeier, „A Realistic Reset With Russia”, *op. cit.*, p. 20.

³⁵³ Наведено према: Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, *op. cit.*, стр. 114.

NATO на исток и новим улогама које овај савез преузима. Одбијањем да прими Русију овакву каква је и тиме се трансформише у истински евроатлантско-евроазијски систем колективне безбедности (мада је нејасно зашто би NATO морао да дуплира улогу коју већ играју УН и за коју већ постоји једна алтернатива, у виду ОЕБС-а), док у исто време прима у чланство (или изражава спремност да прими) друге источноевропске државе, чак и делове некадашњег Руског царства и Совјетског Савеза, NATO се потврђује као инструмент настојања Сједињених Држава да остваре хегемонију у Европи искључивањем Русије из равноправног одлучивања о безбедности континента.³⁵⁴ На тај начин, безбедносна подела у Европи опстаје и после Хладног рата, с том разликом што се граница Истока и Запада померила (и помера се и даље) ка истоку, што ће рећи на штету Русије.³⁵⁵ Проширењем NATO на

³⁵⁴ Сергеј Караганов о разлозима зашто NATO не жели да прими Русију у чланство каже: „Да се Русија придружила NATO, америчка хегемонија над организацијом била би ослабљена, док би алијанса постала организација пан-европске безбедности, пре него војни геополитички блок Запада“. Sergei Karaganov, “The Magic Numbers of 2009”, *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2009, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_1303615/7/2014. Збигњев Бжежински пак каже да би „NATO престао да буде NATO ако би политички недемократска и војно тајанствена Русија постала члан“, али одмах додаје да је „ближа политичка и безбедносна сарадња са истински постимперијалном Русијом – оном која би се напослетку, онако како су то пре ње учиниле Велика Британија, Француска и Немачка, помирила са својим новим историјским контекстом – у дугорочном интересу и Сједињених Држава и Европе“. Brzezinski, Zbigniew, “An Agenda for NATO – Toward a Global Security Web”, *Foreign Affairs*, Sep/Oct 2009, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65240/zbigniew-brzezinski/an-agenda-for-nato1/12/2014>. Чувени амерички спољнополитички планер, дакле, не крије да би услов пуне безбедносне интеграције Русије са NATO државама био да се она одрекне статуса независне велике силе и пристане на вазални статус у односу на САД, онако како су то пре ње учиниле неке друге европске државе.

³⁵⁵ У том смислу, Драган Симић закључује да се подељеност потврђује као трајна одлика европског друштва народа, што се у постхладноратовском периоду испољава кроз две сукобљене визије онога што би требало да обухвати нови европски безбедносни поредак: постојећи трансатлантски круг држава, плус земље Средње и Источне Европе, али без Совјетског Савеза, односно Русије; шири концепт, који обухвата и Русију и простире се од Ванкувера до Владивостока. Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, оп. cit., стр. 106, 110. Симић упозорава да је стабилан и трајан систем сарадње у безбедности који би обухватио читаву Евроазију тешко остварив уз искључење Русије. Ibid., стр. 128.

Грузију, и посебно на Украјину, САД би дошле на корак од овладавања Макиндеровом Источном Европом (подручјем балтичког и црноморског слива), што би по овом геополитичару била пречица ка овладавању пределом срца Евроазије (чији највећи део обухвата Русија), затим и читавом евроазијском копненом масом, напослетку и целим светом. Отуда је јасно због чега Русија не може да дозволи даље ширење НАТО било у квантитативном, било у квалитативном смислу, те да руско-америчко приближавање нема изгледа на успех докле год Вашингтон у својој спољној политици остаје веран овом проширењу. У том смислу су описани догађаји у пролеће 2009. били посебно иритирајући за Москву и запретили да угуше „ресетовање“ већ у његовој почетној фази.

Што до краха „ресетовања“ није дошло већ тада, поново је заслужан топао лични однос Клинтонове и Лаврова, који су на новом састанку у Вашингтону почетком маја (Лавров ће се том приликом срести и са Обамом) очигледно успели да превазиђу неке од несугласица. Показало се да и Русија има свог „кеца у рукаву“ у виду онога што може да понуди САД по питању које је за њих од значаја, у замену за оно што тишти Москву. Из следеће Лавровљеве изјаве, дате након састанка са Клинтоновом, може се наслутити о чему се ради (сетимо се и фебруарског тајног писма Обама): „Све што продајемо Ирану је легално и не користи се против других држава, за разлику од оружја које је продавано Грузији“.³⁵⁶ Овим је Лавров имплицитно наговестио могућност да Русија преиспита своје војно-трговинске аранжмане са Ираном, уколико САД преиспитају своју политику проширења НАТО на државе постсовјетског простора. Рад Савета НАТО-Русија ускоро ће бити настављен, а о томе да је Вашингтон то омогућио показавши спремност на неки потез који би макар привремено задовољио Москву, и то баш у области европске безбедности, сведочи отварање „Крфског процеса“ у јуну месецу. До овога је дошло на неформалном састанку министара спољних послова држава ОЕБС-а, сазваног на Крфу на иницијативу тадашње грчке шефице дипломатије, Доре Бакојани. У питању је свеобухватни дијалог о европској безбедности, који је председник

³⁵⁶ “Russia and U.S. should raise relations to ‘quality new level’ – Sergey Lavrov”, *RT*, May 8, 2009, Интернет, <http://rt.com/news/russia-and-us-should-raise-relations-to-quality-new-level-sergey-lavrov/> 15/7/2014

Медведев предложио још у децембру 2008. у Хелсинкију, а који би се одвијао у облику редовних састанака амбасадора држава чланица ОЕБС-а у Бечу.³⁵⁷ О улози Организације за безбедност и сарадњу у Европи и разлозима због чега ће се поменути процес показати само још једном у низу „шарених лажа“ које је Вашингтон понудио Москви у замену за суштинске уступке које је од ње добио, говорићемо у наредном поглављу. У јуну 2009. руководству Русије је очигледно било најважније да су САД спремне на какав-такав дијалог о европској безбедности. Да би „ресетовање“ „узлетело“, остало је да се разреши и друго питање које мучи Кремљ – проблем противракетног штита у Источној Европи.

*Стратегија националне безбедности Руске Федерације
до 2020. године*

Пре него што размотримо значајне догађаје који су наступили у мају и јуну 2009. у вези са проблемом противракетне одбране, осврнућемо се на један за наше истраживање битан политички документ усвојен у Москви нешто пре тога. У питању је „Стратегија националне безбедности Руске Федерације до 2020. године“, коју је председник Медведев одобрио указом од 12. маја.³⁵⁸ Значај овог документа (као и његовог америчког пандана) је у томе што он заузима највише место у хијерархији унутрашњих и спољнополитичких докумената програмског типа, а управо таквим документима се, сходно перформативној теорији, „записује“ идентитет једне државе. Анализом Стратегије можемо да утврдимо присуство/одсуство репродукције идентитета/интереса Русије о коме смо говорили. Овај документ је много шири и сложенији од својих претходника – Концепта националне безбедности из 1997. и 2001.³⁵⁹ Пре

³⁵⁷ Више о „Крфском процесу“ може се прочитати на одговарајућем месту на сајту ОЕБС-а: <http://www.osce.org/cio/10834315/7/2014>

³⁵⁸ Резултате упоредне анализе овог документа и америчке Стратегије националне безбедности из маја 2010. (о којој ћемо накнадно говорити) објавили смо у: Vladimir Trapara, "National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities", op. cit., pp. 5-34.

³⁵⁹ Keir Giles, "Russia's National Security Strategy to 2020", NATO Defense College, June 2009, Интернет, <http://www.conflictstudies.org.uk/files/RusNatSecStrategyto2020.pdf> 17/7/2014, p. 1.

него што ју је Медведев одобрио својим указом, Стратегија је усвојена на затвореној априлској седници Савета безбедности Руске Федерације, чији је секретар Николај Патрушев. Како се ради о блиском сараднику Владимира Путина, а сама Стратегија предвиђа дугорочни јединствени приступ стратешким циљевима под надзором управо секретара Савета безбедности, сматра се да је Путин пресудно утицао на то како ће овај документ изгледати у коначној верзији.³⁶⁰

Стратегију ћемо анализирати на основу три аспекта које би по нашем мишљењу требало да садржи (пропише) један програмски безбедносни документ, а то су: *вредности* – оно што треба штитити, било да се ради о вредностима које су већ у поседу или којима се тежи (циљеви); *претње* – оно што угрожава вредности, било да је инхерентно постојећем стању, или се може јавити у будућности; *средства* – основни инструменти којима се намеравају штити вредности од претњи, као и партнери с којима се то мисли чинити. Ово би била упрошћена верзија концепта безбедности Дејвида Болдвина,³⁶¹ док Беренскојтер (аутор упоредне анализе америчке и европске стратегије безбедности) користи матрицу сличну нашој, с том разликом што уместо о вредностима говори о „подручју одговорности“ (*realm of responsibility*).³⁶²

Кренимо, дакле, од *вредности*. Већ у првом члану првог одељка Стратегије, на дослован начин утврђује се које су то вредности које би Русија требало да брани: слободу и независност државе, хуманизам, мирну коегзистенцију вишенационалног становништва, поштовање породичних традиција и патриотизам.³⁶³ Подвлаче се, дакле, битне карактеристике идентитета Русије о којима смо говорили: приврженост држави и њеној независности, те њеном вишенационалном (тј.

³⁶⁰ Ibid., pp. 2, 11.

³⁶¹ Болдвин поставља питања: безбедност за кога?; за које вредности?; колико безбедности?; од којих претњи?; којим средствима?; по коју цену?; у ком временском периоду? David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23, 1997, pp. 12-18.

³⁶² Felix Sebastian Berenskoetter, “Mapping the Mind Gap: A Comparison of US and European Security Strategies”, *Security Dialogue*, Vol. 36, No. 1, March 2005, p. 73.

³⁶³ Стратегија национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, Совет безопасности Российской Федерации, Интернет, <http://www.scrf.gov.ru/documents/1/99.html> 17/7/2014, I(1).

мултиетничком) карактеру. Стратегија посебно говори о улози државе у очувању културно-моралних вредности путем „ојачања духовног јединства вишенационалног становништва“ и „међународног имиџа Русије као државе богате традиционалне и динамичне савремене културе“.³⁶⁴ Овим се потврђује да је Русији стало да заштити културну особеност у односу на остатак света, у коме су „вредности и модели развоја постали предмет глобалне конкуренције“.³⁶⁵

Када је реч о вредностима у ширем смислу (где спада све оно што треба штитити, а што у документу није дословно названо вредностима), разликујемо оно што је већ у поседу од онога што се жели постићи. (Национални) интереси обухватају и једно и друго. Стратегија дефинише националне интересе као „укупност унутрашњих и спољних потреба државе у обезбеђењу заштите и стабилног развоја појединца, друштва и државе“,³⁶⁶ а у њих убраја: „развој демократије и цивилног друштва, унапређење конкурентности националне економије... обезбеђење чврстине уставног система, територијалног интегритета и суверенитета Руске Федерације... прерастање Руске Федерације у светску силу, чије би деловање било усмерено на подршку стратешкој стабилности и узајамно корисних партнерских односа у условима мултиполарног света“.³⁶⁷ Видимо да је демократија подигнута до ранга првог националног интереса, и то у облику циља коме се тежи, чиме аутори Стратегије имплицитно признају да демократија у Русији још увек није развијена колико би требало да буде. Међутим, инсистирање на јачању основних елемената државе и њене економије изнутра, те на стратешкој стабилности споља, последица је става да се ови интереси не могу остваривати одвојено – искључена је могућност да неко споља подршком демократији и цивилном друштву наруши преостала два интереса. Ово одговара Сурковљевом концепту суверене демократије.

Напокон, у вредности спада и визија Русије о томе какав би требало да буде међународни поредак и какво би место она требало да има у њему, а то је вероватно и кључно питање чијим се разрешавањем

³⁶⁴ Ibid., IV(7(84)).

³⁶⁵ Ibid., II(8).

³⁶⁶ Ibid., I(6).

³⁶⁷ Ibid., III(21).

„записује“ идентитет државе. Русија се залаже за изградњу „међународних односа на начелима међународног права и осигурању поуздане и једнаке безбедности држава“.³⁶⁸ У изградњи оваквог, мултиполарног (тј. мултицентричног) света, Русија би требало да узме активно учешће.³⁶⁹ Репродукција идентитета који смо описали је очигледна – безбедности Русије нема без успостављања мултицентричног, на једнакој безбедности и међународном праву заснованог међународног поретка, на чему би Русија требало активно да ради, а видели смо већ да она своје прерастање у светску силу способну за одржање жељене стратешке стабилности види као један од националних интереса. Кичму једнаке глобалне безбедности према Стратегији требало би да чини „отворени систем евроатлантске колективне безбедности, на јасној уговорно-правној основи“.³⁷⁰

Други аспект на основу кога анализирамо Стратегију јесу претње, чија је улога у нашем теоријском оквиру веома значајна, јер смо рекли да се идентитет државе према Кембелу конституише и репродукује управо у односу на претњу. Стратегија дефинише претњу националној безбедности као „непосредну или посредну могућност доношења штете уставним правима и слободама, пристojном квалитету и стандарду живота грађана, суверенитету и територијалној целовитости, стабилном развоју Руске Федерације, одбрани и безбедности државе“.³⁷¹ Конкретне претње се набрајају широм документа. Наводе се негативне последице глобализације, које повећавају рањивост свих држава у односу на нове претње и изазове и додаје: „Неадекватност постојеће глобалне и регионалне архитектуре оријентисане, нарочито у евроатлантском региону, само на НАТО, као и несавршеност правних инструмената и механизма, све више представљају претњу осигурању међународне безбедности“.³⁷² Као претње које произилазе из тренутног општег стања међународних односа наводе се: „једнострана употреба силе у међународним односима“, „неслагање међу главним учесницима

³⁶⁸ Ibid., II(13).

³⁶⁹ Ibid., III(24).

³⁷⁰ Ibid., II(16).

³⁷¹ Ibid., I(6).

³⁷² Ibid., II(8).

светске политике“, „ширење оружја за масовно уништење и њихова употреба од стране терориста“, илегалне активности у области кибернетике, биологије и високе технологије, национализам, ксенофобија, сепаратизам, насилни екстремизам, религијски радикализам, илегалне миграције, трговина дрогом и људима и други облици организованог криминала, епидемије, дефицит свеже воде, сукоби у појединим регионима света, борба за ресурсе...³⁷³ „Могућност одржавања глобалне и регионалне стабилности суштински ће опасти са размештањем елемената глобалног система противракетне одбране САД у Европи. Последице светских финансијско-економских криза могу у погледу укупне штете да постану упоредиве са масовном применом војне силе“.³⁷⁴ Претње војној безбедности обухватају „политике више водећих страних држава, усмерене на постизање преовлађујуће супериорности у војној области“, пре свега у погледу нуклеарног оружја, као и развијања високо-технолошких средстава ратовања, те „иступање из међународних уговора у области контроле наоружања и разоружања“.³⁷⁵ Претње државној и јавној безбедности углавном се подудару са претњама које произилазе из стања међународних односа (тероризам, национализам, организовани криминал...), а издвојићемо „обавештајну и другу делатност специјалних служби и организација страних држава, као и појединаца, усмерену на наношење штете безбедности Руске Федерације“.³⁷⁶ У области заштите граница, као главна претња издваја се „присуство и могућа ескалација оружаних сукоба“ близу њих, а затим и прекограничне терористичке и криминалне активности.³⁷⁷ Као претње у области економије и технологије издвајају се заостајање у технологији и зависност од туђе технологије, сировински модел развоја, зависност од страних економских услова, губитак контроле над ресурсима, неравномеран развој региона, корупција и криминал.³⁷⁸ У области здравља, једна од

³⁷³ Ibid., II(10-12).

³⁷⁴ Ibid., II(12).

³⁷⁵ Ibid., IV(1(30)).

³⁷⁶ Ibid., IV(2(37)).

³⁷⁷ Ibid., IV(2(41)).

³⁷⁸ Ibid., IV(3-5(47, 55, 64, 67)).

главних претњи је зависност становништва од дроге и алкохола,³⁷⁹ а у култури „доминација производње масовне културе оријентисане на духовне потребе маргиналних слојева“.³⁸⁰

Шта закључујемо из оваког списка претњи? Да је он апсолутно на линији репродукције идентитета Русије о коме смо говорили. Евроазијски формат државе захтева супротстављање бројним опасностима по територијални интегритет и државне границе, било да се ради о традиционалним или „новим“ претњама. Брига за мултиетнички карактер државе повод је за истицање негативних последица глобализације, те супротстављање национализму, сепаратизму и религијској искључивости, док културна особеност не трпи масовну културу. Тежња ка јакој и независној држави репродукује се руку под руку са опажањем опасности да се уруши државна привреда и земља доведе у економско-технолошко-енергетску зависност. Но, нас највише занима дискурс опасности које прете руској визији међународног поретка и места Русије у њему. Тежња одређених сила ка војној супериорности, планови о противракетном штиту САД, једнострана употреба силе, неслагање главних актера светске политике, а надасве безбедносна архитектура под доминацијом НАТО и неуспех постојећих правних механизма да овакав развој спрече – виђени су као претње, јер су саставни делови униполарности (моноцентричности) која директно угрожава статус Русије као велике силе која може равноправно са другима да учествује у колективном управљању светом. Прозивање „маргиналних слојева“, „националиста и сепаратиста“, „појединаца“ који се баве „обавештајном делатношћу“ је пример праксе унутрашњег искључивања, јер су поменути актери виђени као носиоци алтернативних модела идентитета. На тај начин су они једнако опасни као и актери који могу споља да угрозе Русију и њен статус у међународним односима (а то су пре свега НАТО и САД), те се њихово деловање и повезује с овим актерима. Сама чињеница да су САД у Стратегији експлицитно или имплицитно означене као извор многих од наведених претњи, упућује нас на закључак да ће Русија очекивати суштинске промене политике Вашингтона према њој како би „ресетовање“ успело.

³⁷⁹ Ibid., IV(6(72)).

³⁸⁰ Ibid., IV(7(80)).

За одупирање претњама, односно заштиту вредности, неопходно је предвидети одређена *средства*, што ће рећи определити се за одговарајуће инструменте и одабрати партнере. Када је о инструментима реч, Стратегија говори о „систему осигурања националне безбедности“, који обухвата „снаге и средства“. У снаге спадају пре свега Оружане снаге Руске Федерације, друге трупе, војне формације и тела овлашћена за употребу принуде, те органи државне моћи који по закону осигуравају националну безбедност. У средства спадају технолошки и други ресурси који у оквиру система осигурања националне безбедности служе за прикупљање, пренос и обраду информација битних за националну безбедност.³⁸¹ Стратегија предвиђа употребу снага националне безбедности у разним областима које спадају у националну безбедност. За саме оружане снаге пак предвиђена је реформа, али не и експлицитно за шта ће се оне користити, осим што се на једном месту помиње њихова улога у одбрани територијалног интегритета и суверенитета,³⁸² а на другом њихово учешће у конфликтним зонама у складу са међународним правом.³⁸³ Као кључни инструмент, међутим, којим Русија намерава да осигурава националну безбедност, у Стратегији је предвиђена „мултивекторска дипломатија“ која би требало да „прошири могућности Руске Федерације да ојача свој утицај на међународној сцени“.³⁸⁴ У ову дипломатију спадају билатерални и, још важније, мултилатерални односи са различитим партнерима. Стратегија примарни значај даје земљама ЗНД, затим САД и ЕУ, док се Кина, Индија и Бразил помињу у контексту BRIC. Међународним организацијама и другим мултилатералним телима посвећено је нешто више пажње, уз нагласак на то да „Русија посматра Уједињене нације и Савет безбедности као средишњи систем стабилног система међународних односа“.³⁸⁵ Са САД се жели остварити равноправно стратешко партнерство „на основу заједничких интереса“, имајући у виду „кључни утицај руско-америчких односа на међународну

³⁸¹ Ibid., I(6).

³⁸² Ibid., IV(1(29)).

³⁸³ Ibid., IV(9(93)).

³⁸⁴ Ibid., II(9).

³⁸⁵ Ibid., II(13).

ситуацију у целини“.³⁸⁶ Што се тиче НАТО, Русија жели да развија односе с њим „на равноправним основама и у интересу опште безбедности у евроатлантском региону“, уз упозорење да су ови односи одређени за Русију неприхватљивим плановима проширења војне инфраструктуре алијансе ка руским границама и додељивањем истој глобалних функција супротних међународном праву, те да ће они у будућности зависити од спремности алијансе да призна легитимне руске интересе, поштује међународно право и „потражи нове задатке и функције хуманистичке оријентације“.³⁸⁷

Избор средстава за постизање националне безбедности је у складу са руском визијом мултицентричног међународног поретка заснованог на међународном праву и начелу једнаке безбедности за све, те тежњом да се сачува територија и независност земље која има рањив географски положај. Оцена да су руско-амерички односи кључни за међународну ситуацију у целини значи да аутори Стратегије у САД не виде само главну претњу, већ и главног потенцијалног савезника у успостављању света каквог желе. Да би од претње постале савезник Русије, Сједињене Државе морају да уваже легитимне руске интересе, а то заправо значи да прихвате равноправно партнерство са Русијом онаквом каква је, што значи са идентитетом који смо описали.

Из целокупне анализе руске Стратегије националне безбедности из 2009. године без икакве резерве закључујемо да она репродукује традиционални идентитет/интерес Русије. Штавише, додатно га наглашава ако узмемо у обзир већу ширину и сложеност документа у односу на његове претходнике. Целу Стратегију могуће је ефектно сажети једном реченицом: Русија и даље инсистира на статусу независне велике силе, која би равноправно са другима учествовала у колективном управљању мултицентричним светом, чувајући своју унутрашњу самобитност. Москва се, дакле, већ у раној фази „ресетовања“ чврсто определила по питању основних елемената унутрашње и спољне политике коју ће водити до 2020. године, између осталог јасно се одредивши и према најважнијим „каменовима спотицања“ у својим односима са Сједињеним Државама. Остало је да

³⁸⁶ Ibid., II(18). (курзив В.Т.)

³⁸⁷ Ibid., II(17).

се види какав ће бити одговор Вашингтона, а то ћемо у потпуности сазнати годину дана касније, када Обамина администрација буде дала допринос „записивању“ идентитета САД у сопственој стратегији националне безбедности.

Противракетна одбрана: кретање са мртве тачке?

Почетком маја 2009. премијер Русије Владимир Путин дао је занимљив интервју јапанским медијима. Осим што је критиковао активности западних држава на постсовјетском простору, а пре свега поменуто војну вежбу НАТО у Грузији, осврнуо се и на проблем противракетне одбране. Изнео је став да је офанзивно нуклеарно наоружање нераскидиво повезано са дефанзивним, те најавио да ће Русија инсистирати на тој вези у предстојећим преговорима о смањењу стратешког нуклеарног наоружања: „Мислим да не треба да будете експерт да бисте разумели да ако једна земља жели или има 'кишобран' који је штити од свих претњи, стиче илузију да може да уради било шта, онда њена агресија расте, а опасност од глобалне конфронтације достиже веома опасан ниво“.³⁸⁸ Цитирана реченица прецизно изражава теоријску везу између офанзивног и дефанзивног нуклеарног наоружања о којој смо говорили. Притом уопште није нужно да амерички противракетни штит буде технолошки кадар да се ефикасно супротстави руским стратешким капацитетима (као што смо и видели да није кадар) – довољно је да САД верују, тј. „стекну илузију“ о сопственој нерањивости, да би се охрабриле на агресивно понашање на штету Русије. И управо у том агресивном понашању лежи суштина – страх руске елите од америчке агресије, те посматрање противракетног штита само као једне у ширем корпусу агресивних мера које Вашингтон спроводи против Русије јесте извор проблема, а не противракетна

³⁸⁸ “NATO’s war games in Georgia openly support Saakashvili’s shaky regime” – Putin”, *RT*, May 10, 2009, Интернет, <http://rt.com/politics/official-word/nato-s-war-games-georgia-openly-support-saakashvili-s-shaky-regime-putin/> 12/8/2014. Додаћемо да је у истом интервјуу Путин показао извесну одбојност према термину „ресетовање“, ограђујући се од тога да Руси користе ту терминологију и подвлачећи да су Американци ти који су је предложили, а да се Русија само сложила с тим.

одбрана сама по себи.³⁸⁹ Одустајање САД од противракетног штита за Москву би било значајан позитиван сигнал да ове полако напуштају агресивну политику према њој, а све и да је не напусте – да макар неће бити охрабрене на даље агресивне потезе илузијом о нерањивости. Чак и да је претходно цитирани став изнео неки нижи руски званичник, а не тако значајна фигура попут Путина, из њега би било јасно да од пристанка Русије на даље нуклеарно разоружање (а у крајњој линији и од успеха „ресетовања“) неће бити ништа уколико Обамина администрација остане при плановима своје претходнице о европској противракетној одбрани.

Питање противракетне одбране је тако од највиших званичника Русије обележено као „камен спотицања“ и пре отварања преговора о наследнику START-а у Москви, неколико дана након Путиновог интервјуа. Шефови делегација (са руске стране то је био Анатолиј Антонов, а са америчке Роуз Готемолер) стога нису имали лак задатак у усаглашавању ставова, иако су успели да превазиђу неке од почетних несугласица (мимо питања противракетне одбране) и оценили прву рунду преговора као успешну (наставак је уследио у Женеви наредног месеца).³⁹⁰ Ускоро ће се појавити назнаке да је пробој могућ и по питању противракетне одбране. Најпре је EastWest институт, у коме заједно раде руски и амерички нуклеарни стручњаци, изнео процену да Трећа позиција неће бити делотворна против претње која је навођена као

³⁸⁹ До оваквог закључка дошли смо у: Владимир Трапара, „Проблем противракетне одбране у односима Русије и Сједињених Држава“, *op. cit.*, стр. 123-131. Поједини амерички аутори анти-руске оријентације овај страх називају „руском паранојом“ произишлом из опседнутошћу Русије статусом велике силе (који ова не би имала без статуса нуклеарне суперсиле), додајући да на противљење Москве америчком противракетном штиту утичу и императиви унутрашње политике – жеља припадника елите да испадну „чврсти“ пред политичким противницима и јавним мњењем. Видети, на пример: Mikhail Tsypkin, “Russian politics, policy-making and American missile defense”, *International Affairs*, Vol. 85, No. 4, 2009, pp. 781-799. Очигледно је да заговорници оваквих оцена (као и елита САД, уосталом) имају проблем да прихвате да Русија сачува статус велике силе.

³⁹⁰ Nuclear talks a success”, *RT*, May 20, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/nuclear-talks-a-success/12/8/2014>. “U.S. and Russia Begin Arms Talks With a December Deadline”, by Ellen Barry, *The New York Times*, May 19, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/05/20/world/europe/20start.html?_r=1&12/8/2014

повод за њено успостављање – иранских балистичких капацитета.³⁹¹ Затим је амерички секретар одбране, Роберт Гејтс, изашао у јавност са нечим што је на први поглед деловало као компромисно решење. За овог политичара, који ће остати упамћен по томе што му је уочи постављења за секретара одбране 2006. „припала част“ да буде први амерички званичник који ће признати да САД не добијају рат у Ираку, може се рећи да се одликује прагматичним начином размишљања (ово га је вероватно и препоручило Обама да га остави на функцији иако је „наслеђен“ од Бушове администрације).³⁹² Он је почетком јуна предложио Русији да САД на њеној територији инсталирају радаре који би се нашли у склопу европске противракетне одбране, али је руско министарство спољних послова овај предлог глатко одбацило – уз понављање аргумента да је амерички противракетни систем усмерен против Русије, те да би својим учешћем у њему Русија поступила на своју штету.³⁹³

До кретања са мртве тачке по питању отклањања руско-америчких несугласица, дакле, у пролеће 2009. ипак неће доћи. Разлог је био јасан – Русија захтева ништа мање од напуштања Треће позиције, а Вашингтон у том тренутку још увек није био спреман да оде толико далеко. И овде је видљива инкомпатибилност идентитета/интереса – САД би да придобију Русију за учешће (постављањем радара на њеној територији) у *свом* противракетном штиту, а то је управо оно што Русија

³⁹¹ “Anti-missiles in Europe: unneeded, ineffective, harmful”, *RT*, May 19, 2009, Интернет, <http://rt.com/politics/anti-missiles-in-europe-unneeded-ineffective-harmful/12/8/2014>

³⁹² “US not winning Iraq war; admits US defence secretary nominee”, by Mark Tran, *The Guardian*, 5 December 2006, Интернет, <http://www.theguardian.com/world/2006/dec/05/iraq.usa> 12/8/2014. Како је започео обављање функције, Гејтс га је и завршио – контроверзном изјавом коју је дао у фебруару 2011. (четири месеца након силаска са функције): „...сваки будући секретар одбране који би саветовао председника да поново пошаље велику америчку копнену војску у Азију, Блиски исток или Африку, требало би да иде на испитивање главе“: “Warning Against Wars Like Iraq and Afghanistan”, by Thom Shanker, *The New York Times*, February 25, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/02/26/world/26gates.html?_r=0 12/8/2014. Поменућемо само да САД од те изјаве до тренутка писања ових редова, и поред неколико ваздушних акција, нису извршиле копнену инвазију ниједне земље.

³⁹³ “Moscow dismisses plan for US shield in Russia”, *RT*, June 12, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/moscow-dismisses-plan-for-us-shield-in-russia/12/8/2014>

не жели, инсистирајући на *заједничком* систему. Ипак, крајњи рок за потписивање новог уговора о смањењу стратешког нуклеарног наоружања још увек је био довољно далеко (децембар 2009), а бирократије су увелико имале пуне руке посла око усаглашавања оних делова текста који се не тичу противракетне одбране као најспорнијег питања. Све ово збивало се непосредно пре одавно најављеног самита Обама и Медведева у Москви, од кога су очекивања у погледу пуштања додатне количине духа „ресетовања“ из боце била јако велика.

Московски самит

Почетком јула 2009. наступио је тренутак за први истински билатерални састанак руског и америчког председника откако су ови изабрани на своје положаје (сусрет у Лондону је био на маргинама мултилатералног скупа). Биће то уједно и прва посета Обама Москви. Ако кажемо да је до тренутка писања ових редова она и последња, те да нове нема ни на видику, постаје јасно о каквом се тренду у односима двеју сила последњих година ради. Ипак, у лето 2009. ствари су деловале знатно другачије – долазак Обама у руску престоницу непуних пола године након инаугурације био је доказ да се „ресетовање“ односа са Русијом налази на врху листе спољнополитичких приоритета његове администрације, те отуда и велика очекивања од ове посете. Једну значајну личност Обама неће повести са собом – ону која је са Лавровим притисла *reset* дугме – јер је Клинтонова падом у згради Стејт Департмента нешто пре московског самита повредила лакат. Непосредно пре пута у Москву, Обама је дао и први интервју руским медијима, у коме је новинарима рекао шта мисли о њиховој земљи: „Русија је велика држава, са изванредном културом и изванредним традицијама. Она остаје једна од најмоћнијих држава света и мислим да има огроман потенцијал да буде снага стабилности и просперитета у међународној заједници... Главна ствар коју желим да саопштим руском руководству и руском народу је америчко поштовање Русије, да желимо да се договарамо као равноправни. И једни и други смо нуклеарне суперсиле.“³⁹⁴

³⁹⁴ “Interview of the President by Itar-Tass/Rossiya TV”, *The White House*, July 5, 2009, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/interview-president-itar-tassrossiya-tv-7-2-09> 13/8/2014

Ако бисмо се усредсредили само на првих неколико реченица овог цитата, закључили бисмо да је Обама спреман на истински стратешки компромис са Русијом неопходан за приближавање, који би подразумевао уважавање Русије као једне од више равноправних великих сила – управљача међународним поретком – са особеном културом и традицијом. Но, последња реченица, у којој се наглашава да је Русија пре свега нуклеарна суперсила, одаје нам шта ће Обама бити приоритет у разговорима у Москви – добијање пристанка Русије на даље нуклеарно разоружање. Шта ће бити са другим стратешким питањима – за која је Русија више заинтересована – тек остаје да се види. Управо та питања Медведев је нагласио у интервјуу италијанским медијима, нимало не одступајући од стандардне руске спољнополитичке реторике. Између осталог рекао је да су руско-амерички односи кључни елемент међународне политике, те да се они сада обнављају након што су за време претходне америчке администрације били деградирани. Изразио је (већ помињани) опрезни оптимизам у погледу самита, истичући како Обамина администрација, за разлику од Бушове, макар жели да разговара о противракетној одбрани. Поновивши став да су офанзивно и дефанзивно наоружање повезани, Медведев је додао и да Москва нема ништа против противракетне одбране као такве, већ против једностране противракетне одбране усмерене против Русије, а у корист глобалног система усмереног против оних земаља које су заиста претња (вратимо се на оно што смо рекли на крају претходног одељка).³⁹⁵

Шестог јула 2009. потпуно отвореним Лењинским проспектом у Москви, на потезу од аеродрома Внуково до Кремља, протутњала је блиндирана лимузина у којој су се налазили амерички председник Обама, његова супруга Мишел и обе њихове ћерке. Каснијем састанку Обама са Медведевим следила је конференција за медије пуна позитивних речи и три заједничке изјаве. На конференцији, двојица лидера изнела су резултате разговора који је Медведев оценио као „користан, отворен и послован“, нагласивши притом да САД и Русија имају посебну одговорност за оно што се догађа у глобализованом

³⁹⁵ “The US and Russia can find a solution on AMD and new START issues’ – Medvedev”, *RT*, July 5, 2009, Интернет, <http://rt.com/politics/official-word/us-russia-find-solution-amd-new-start-issues-medvedev/> 13/8/2014

свету.³⁹⁶ Главне теме разговора биле су Блиски исток, Авганистан и стратешко разоружање. Постигнут је договор око оквирног броја бојевих глава (1500–1675) и носача (500–1100; у наредном поглављу објаснићемо откуд оволика неодређеност броја носача) до кога ће разоружање ићи, као и о томе да се дефанзивни и офанзивни системи морају разматрати заједно. Двојица председника потписала су споразум о транзиту смртоносне војне опреме САД ка Авганистану преко територије Русије (до тог тренутка се смео кретати само несмртоносни материјал). Одлучили су се и да успоставе председничку комисију за сарадњу у разним областима, укључујући и војну и економску. Око Грузије се нису сложили, али јесу да никоме није у интересу обнављање оружаног сукоба. Напокон, Обама је наговестио да би по питању противракетне одбране његова администрација могла да промени став, рекавши да су тренутни планови на ревизији, а да ће се до краја лета доћи до процене како се може наставити. Постигнути споразуми записани су и у три заједничке изјаве: о противракетној одбрани, нуклеарној сарадњи и Авганистану.

Шта је московски самит Медведева и Обама суштински дао „ресетовању“? Договор највиших званичника двеју сила о оквирном броју бојевих глава и носача, те наговештај Обама да ће доћи до преиспитивања постојећих планова о противракетној одбрани (као и заједничка изјава у тој области) свакако су били кораци напред ка ономе што је од почетка словило за најважнији задатак „ресетовања“ – закључење новог уговора о стратешком нуклеарном разоружању. Показало се (заправо се показује још од 2001. године) да Авганистан представља једну од лакших области сарадње Москве и Вашингтона – поменућемо само да транзит за потребе америчке војске преко територије Русије, успостављен договором на московском самиту, није прекинут ни при каснијем значајном кварењу односа двеју сила. Билатерална председничка комисија која је на самиту формирана за сарадњу у већем броју области руско-америчких односа, представља најозбиљнији покушај, и на највишем нивоу до тада,

³⁹⁶ Транскрипт конференције може се прочитати овде: “Press Conference by President Obama and President Medvedev of Russia”, *The White House*, July 6, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Press-Conference-by-President-Obama-and-President-Medvedev-of-Russia 14/8/2014

институционализације сарадње.³⁹⁷ Овако нешто било би немогуће у одсуству поменутог унапређења укупне атмосфере односа две земље, где су битан елемент представљали лични односи двојице председника.³⁹⁸ Ипак, Обамина дипломатска активност у Москви неће се свести само на састанак са Медведевим. Након овог састанка, он ће се срести и са руским привредницима, обратити се конференцији представника цивилног друштва (на коју Медведев није отишао),³⁹⁹ одржати предавање студентима Нове економске школе, а дан касније сусрести се и са другим чланом владајућег руског тандема – Путином.

За почетак ћемо издвојити врло занимљиво предавање Обама студентима – дипломцима Нове економске школе у Москви.⁴⁰⁰ Сматрамо да се из њега – можда и више него из сусрета са руским званичницима и обраћања медијима – могу наслутити елементи стварног дугорочног стратешког односа Обама лично, а и спољнополитичке елите Сједињених Држава уопште, према Русији. Место није случајно одабрано – у питању је релативно млада приватна академија на којој се образују деца нове урбане средње класе у Русији, уједно и потенцијални припадници будуће руске владајуће елите, пријемчиви за западњачки спољнополитички дискурс. На почетку, председник САД дао је омаж

³⁹⁷ Најозбиљнији пример пре тога била је Гор-Черномирдин комисија, за време Клинтона и Јељцина. О историјату институционализације руско-америчке сарадње и самој Билатералној председничкој комисији, видети: Matthew Rojansky, *Indispensable Institutions: The Obama-Medvedev Commission and Five Decades of U.S.-Russia Dialogue*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C, 2010.

³⁹⁸ Роберт Легволд ће након овог састанка истаћи да је за успех „ресетовања“ значајно да председници задрже контролу над дневним редом и током овог процеса, те да „дисциплинују бирократије“. Robert Legvold, “The Russia File – How to Move Toward a Strategic Partnership”, *Foreign Affairs*, Jul/Aug 2009, Vol. 88, Issue 4, pp. 78-93.

³⁹⁹ “Obama Resets Ties to Russia, but Work Remains”, by Peter Baker, *The New York Times*, July 7, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/07/08/world/europe/08prexy.html?_r=1&14/8/2014

⁴⁰⁰ Текст овог предавања, из кога су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: “Remarks by the President at the New Economic School Graduation”, *The White House*, July 7, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-The-President-At-The-New-Economic-School-Graduation/ 14/8/2014

руским писцима, сликарима, плесачима, композиторима и научницима, истакавши да „Америка жели јаку, мирољубиву и просперитетну Русију. Ово уверење укорено је у наше поштовање руског народа и заједничке историје наших народа, која превазилази надметање. Упркос нашем ривалству из прошлости, наши народи су били савезници у највећем сукобу прошлог века“. Дакле, ово је почетно удварање руској публици какво смо видели и у обраћању руским медијима. Обама је даље навео да нови изазови захтевају глобално партнерство, а „ово партнерство ће бити јаче уколико Русија заузме место велике силе, које јој с правом припада“. Из овога бисмо могли исхитрено да закључимо да је председник заиста спреман да призна Русију за велику силу и равноправног учесника у управљању светским поретком, да већ у наставку није негирао исто, оценивши како постоје и „стари начини мишљења и схватања моћи, они из 20. века“, по којима су САД и Русија ривали, па јака Америка и јака Русија могу једино да буду супротстављене једна другој, те „схватања из 19. века“, по којима велике силе треба да теже сферама утицаја и формирању блокова који би се такмичили један против другог и уравнотеживали један други. „Ове претпоставке су погрешне. У 2009. велика сила не показује снагу доминирајући над другим државама или демонизујући их. Дани када су империје могле да третирају суверене државе као фигуре на шаховској табли су прошли... имајући у виду нашу међузависност, сваки светски поредак који покушава да издигне једну нацију или групу људи изнад друге ће неминовно да пропадне“.

Поставља се питање како то Обама види Русију као велику силу без сфере утицаја и уравнотеживања надмоћи америчког блока? Одговор је – никако, барем не у традиционалном значењу велике силе, коме је руска *државничка* елита привржена. Руси би свакако поздравили напуштање логике по којој Русија и САД нужно морају да буду ривали, али је својом критиком „застарелости“ руског спољнополитичког мишљења Обама заправо позвао Русију да једнострано прекине ривалство, без икакве најаве да ће и Вашингтон заузврат престати са агресивним понашањем на њену штету. Опис империјалног понашања и издизања једне нације над другима, дат на рачун Русије, звучи најблаже речено лицемерно, ако се има у виду да су управо Сједињене Државе земља чијој би политици у последње две деценије тај опис највише одговарао. У даљем току предавања, Обама је рекао нешто и о

нуклеарном питању, борби против тероризма и глобалном просперитету, а затим се осврнуо на питање демократије и људских права: „Америка ни у ком случају није савршена. Али нам наша посвећеност одређеним универзалним вредностима омогућава да исправимо наше несавршености, да константно напредујемо и током времена јачамо... Широм света, Америка подржава ове вредности јер су моралне, али и због тога што делују“. Затим је рекао нешто о томе како су демократске владе боље од осталих, а онда додао: „Бићу јасан: Америка не може и не би требало да настоји да наметне било који систем владавине било којој другој држави, нити да бира која ће партија или појединац водити државу“.

Дакле, председник САД је скроман по питању савршености своје земље и не мисли да би она требало да намеће поредак другим државама, али у исто време говори о америчким вредностима као универзалним (што ће рећи вредностима на дужи рок обавезним за све), те о супериорности демократије. Другим речима, упућује имплицитну поруку руској омладини – Америка неће обарати ваш режим и уводити демократију и универзалне вредности у вашу земљу, *јер је то ваш задатак*. Вашингтон, дакле, на дужи рок рачуна на то да ће сами Руси извести „демократске“, а заправо прозападне промене, које ће довести и до измене спољнополитичког понашања. „Суверенитет држава мора да буде камен темељац међународног поретка“, каже даље Обама. „Као што све државе имају право да бирају своје лидере, тако и државе морају имати право на безбедне границе и сопствене спољне политике. Ово важи једнако за Русију, као и за Сједињене Државе. Било који систем који оспорава та права водио би у анархију“. Овде са руског становишта не би било ничег спорног, да није следећег: „Зато морамо да применимо ово начело на све нације – што укључује и нације попут Грузије и Украјине. Америка никада неће да наметне безбедносни аранжман другој држави. Да би било која држава постала члан организације попут НАТО, на пример, већина њеног народа мора то да изабере“. Разуме се да би свака нација требало самостално да одлучи о сопственом безбедносном аранжману, али Обама је заборавио да у неким државама то није обично демократско питање о коме би се одлучило једноставном применом већинског принципа. Државе попут Грузије и посебно Украјине су унутар себе подељене, у смислу да у њима постоје државотворне мањине без чијег права вета на најзначајније

одлуке централних власти би функционисање тих држава и сам њихов опстанак били доведени у питање. Кијев и Тбилиси, на пример, могу да разматрају улазак Украјине и Грузије у НАТО, али би пре тога требало да питају и Крим, Доњецк, Луганск, Абхазију и Јужну Осетију шта о томе мисле. Вашингтон, међутим, у овим земљама занима искључиво већински принцип, јер би њиме поменуте области – проруске по оријентацији – биле прегласане.⁴⁰¹ Као јасан мотив иза свега, дакле, видимо геополитичке амбиције САД на штету Русије (у случају Обаме либерално империјалистичког типа), за које се амерички председник нада да ће задобити добровољни пристанак руске омладине, која сутрадан треба да води државу.

Седмог јула ујутру, уследио је и први састанак Обаме са Владимиром Путином, једини за време боравка последњег на функцији премијера. Следећи ће се одиграти пуне три године касније, када се Путин буде вратио на положај председника. Састанак је одржан у Путиновој резиденцији у Новом Огарјовом, на отвореној тераси, уз традиционални руски доручак који је укључивао чај из самовара. Присутне су послуживале келнерице у народној ношњи, док је у позадини оркестар свирао руске народне песме.⁴⁰² Разговор је трајао два сата. Прва половина је садржала Путинов непрекидни монолог о руском погледу на свет.⁴⁰³ Обама је рекао да ће узети у обзир руско мишљење када су у питању постсовјетски простор и противракетна одбрана, да би Димитриј Пјесков, Путинов прес аташе, после састанка показао новинарима поруку свог америчког колеге, која гласи: „Председник је сада убеђен да је премијер човек данашњице, који чврсто гледа у будућност“.⁴⁰⁴ Ово је био мали напредак (нажалост, вероватно и последњи) у односу на дотадашње упадљиво фаворизовање Медведева у односу на Путина од стране администрације САД, које је дошло до

⁴⁰¹ Упадљиво је да вољу Косова и Чеченије, за разлику од Крима, Јужне Осетије, или Републике Српске, Сједињене Државе нису игнорисале.

⁴⁰² “Putin, Obama have Russian-style breakfast”, *RIA Novosti*, July 7, 2009, Интернет, <http://en.ria.ru/russia/20090707/155457135.html> 14/8/2014

⁴⁰³ “Obama Resets Ties to Russia, but Work Remains”, by Peter Baker, op. cit.

⁴⁰⁴ “Obama and Putin: from critics to friends?”, *RT*, July 8, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/obama-and-putin-from-critics-to-friends/> 14/8/2014

изражаја и у Обаминој изјави датој пред сам сусрет са Медведевим: „Стари хладноратовски приступ америчко-руским односима је превазиђен и време је кренути напред, другачијим правцем... Мислим да Медведев разуме ово. Мислим да је Путин једном ногом у старом начину рада, а другом у новом“.⁴⁰⁵ Запамтићемо овај специфичан однос америчког председника према руском премијеру, па се вратити на њега када поново постане актуелан.

Укупно гледано, посета Обама Москви унапредила је дух сарадње Русије и Сједињених Држава за још један степен, решила нека практична питања у односима ове две земље и потврдила да ће се „ресетовање“ наставити. Министарство спољних послова Русије оценило је ову посету као успешну у постављању оквира будуће сарадње.⁴⁰⁶ Сергеј Лавров је оценио да иза иницијативе за „ресетовањем“ односа стоји Обамина жеља да преиспита америчко виђење глобалне ситуације, стави нагласак на међународну сарадњу (уместо диктата, који је користила претходна администрација) и уважи значај односа са Русијом за остваривање неких од најважнијих интереса: „Обамина главна идеја је да Сједињене Државе неће моћи да се супротставе овим претњама (тероризму и ширењу оружја за масовно уништење), да је за то потребна коалиција држава, и да је Русија у томе незаменљива. Мислим да је ово суштина његове анализе глобалне ситуације и улоге коју руско-амерички односи могу да играју у данашњем свету“.⁴⁰⁷ У тактичком прагматизму Обама, дакле, Руси су видели оно што су желели да виде – настојање нове америчке администрације да свој поглед на свет приближи оном који већ одавно има Русија. Након московског самита, Медведевљева администрација биће склонија да са ентузијазмом поздрави сваку Обамину дипломатску иницијативу благонаклону према Русији – опрезни оптимизам

⁴⁰⁵ “Analysis: Who’s in charge as Obama visits Russia?”, by ED Henry, *CNN*, July 6, 2009, Интернет, <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/07/06/obama.russia.issues/index.html?iref=allsearch> 14/8/2014

⁴⁰⁶ “Russia and US mended a totally abnormal state of affairs”, *RT*, July 10, 2009, Интернет, <http://rt.com/politics/russia-and-us-mended-a-totally-abnormal-state-of-affairs/> 15/8/2014

⁴⁰⁷ “Russian FM: Obama wants to rethink view of global situation”, *RT*, July 8, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/russian-fm-obama-wants-to-rethink-view-of-global-situation/> 15/8/2014

дефинитивно је уступио место пуном оптимизму. С друге стране, Америка је била далеко од спремне да прихвати истински заокрет у спољној политици, те је и овај тактички прагматизам Обама наишао на жестоку критику. Амерички медији су после московског самита били пуни оцена да је Обама дао Путину „све што је тражио“ и да је Источну Европу „признао делом сфере утицаја Кремља“.⁴⁰⁸ Обамина администрација спремно је дочекала ове критике, имајући и пре московског самита испланирану дипломатску акцију ради уверавања источноевропских савезника да сарадња Вашингтона са Русијом не иде на њихову штету. Биће то сложен задатак – „ресетовању“ ће у јулу 2009. бити упућен нови изазов и то са географског простора који би једнако могао да служи као мост који спаја, али и зид који раздваја Запад и Русију.

Крај прве фазе: „ресетовање“ на добром путу

Бајденова турнеја и источноевропски изазов

Да ће амерички потпредседник Џозеф Бајден након што Обама заврши посету Москви отићи у Украјину и Грузију како би уверио ове руске суседе да их Вашингтон неће напустити док буде поправљао своје односе са Русијом, било је познато и пре московског самита.⁴⁰⁹ До ове турнеје дошло је у другој половини јула, али пре него што пређемо на њу, осврнућемо се на једно писмо које се појавило у пољској штампи неколико дана раније. Наиме, нису само Украјина и Грузија „страховале“ од поправљања односа Русије и Сједињених Држава, већ се ово испољило у читавој Источној Европи, која је некада била сфера утицаја Совјетског Савеза, а данас је већина држава са овог простора у НАТО. Група од 23 истакнута интелектуалца и бивша државника неколико источноевропских земаља, међу њима и Вацлав Хавел, Лех Валенса,

⁴⁰⁸ „Обама между идеалистима и прагматиками“, Иљя Крамник, *РИА Новости*, 20.7.2009, Интернет, <http://ria.ru/analytics/20090720/177986222.html> 15/8/2014

⁴⁰⁹ “Biden to Visit Ukraine and Georgia”, by Peter Baker, *The New York Times* (The Caucasus), June 22, 2009, Интернет, http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2009/06/22/biden-to-visit-ukraine-and-georgia/?_php=true&_type=blogs&_php=true&_type=blogs&_r=2&15/8/2014

Емил Константинеску, Карел Шварценберг, Александар Квашњевски, Јанош Мартоњи и други, упутила је Обама отворено писмо у коме је изразила забринутост да његов нови курс према Русији не угрози односе САД и њихових земаља, као и трансатлантске односе уопште. Да видимо шта је конкретно речено у том писму.⁴¹⁰

Аутори на почетку истичу како себе сматрају великим пријатељима САД и посвећеним Европљанима, изражавајући велики дуг Америци за подршку коју је давала њиховој слободи у току Хладног рата, као и успешним транзицијама и придружењу ЕУ и НАТО после њега. Кажу и да себе сматрају атлангистичким гласовима унутар ЕУ и НАТО, истичући своје учешће на ратним жариштима заједно са САД, те подршку коју им пружају у промовисању либералне демократије у свету. Двадесет година након завршетка Хладног рата, виде да њихове земље више нису у срцу америчке спољне политике, те да ова има неке друге стратешке приоритете. Имају утисак да Американци узимају стабилност, просперитет и трансатлантску оријентацију региона као загарантоване, што је по њима преурањен став. Посебно су забринути због последица Руско-грузијског рата, те чињенице да је НАТО стајао мирно док је Русија нарушавала територијални интегритет Грузије „у име одбране сфере утицаја на својим границама“. По мишљењу аутора писма, НАТО данас делује све слабије, све је мање уверљива његова вољност и способност да стане у одбрану земаља региона у неким будућим кризама. У исто време, америчка популарност у широј јавности у земљама региона опада, што може да наведе њихове политичке лидере да убудуће буду опрезнији у давању подршке САД, те да воде „реалистичнију“ спољну политику од својих претходника који су водили демократску транзицију.

Након придружења НАТО и ЕУ нису испуњене наде потписника писма да ће се односи са Русијом унапредити и да ће, кажу они, „Москва коначно у потпуности прихватити наш пуни суверенитет и независност... Уместо тога, Русија се враћа као ревизионистичка сила

⁴¹⁰ Писмо, из кога су преузети цитати који следе, може се наћи овде: “An Open Letter to the Obama Administration from Central and Eastern Europe”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, firstly published in Polish newspaper *Gazeta Wyborcza* on July 16, 2009, Интернет, http://www.rferl.org/content/An_Open_Letter_To_The_Obama_Administration_From_Central_And_Eastern_Europe/1778449.html 15/8/2014

која спроводи деветнаестовековни дневни ред тактикама и методима 21. века. На глобалном нивоу Русија је постала, према већини питања, *status quo* сила. Али на регионалном нивоу и према нашим нацијама, она се све више понаша као ревизионистичка. Она доводи у питање наше полагање права на сопствено историјско искуство. Она захтева привилегован положај у одређивању наших безбедносних избора. Она користи отворена и прикривена средства економског ратовања, од енергетских блокада и политички мотивисаних инвестиција, до подмићивања и медијске манипулације, да би унапредила своје интересе и довела у питање трансатлантску оријентацију Средње и Источне Европе“. Ови лидери тврде да подржавају руско-америчко „ресетовање“, али и да се плаше да „преуско схватање западних интереса“ не доведе до „погрешних уступака Русији“. Брину да САД и главне европске силе не прихвате Медведевљев план о „концерту сила“, уместо постојеће „на вредностима засноване безбедносне структуре“ континента, те да то може одвести ка „неутрализацији региона“. Истичу да је за њихове земље јако важно да САД остану привржене заједничким либерално-демократским вредностима, јер су управо те земље испаштале због тога што је у Јалти уместо тих вредности пригрљен „реализам“. Да су САД поступале „реалистички“ и у току деведесетих, кажу потписници писма, њихове земље се не би нашле у НАТО.

Како би се ојачало европско-америчко партнерство, као и везе земаља Средње и Источне Европе са САД, аутори писма предлажу следеће мере за наредних 20 година: САД морају да остану ангажоване на европском континенту, а европске земље да поделе с њима више одговорности у партнерству; НАТО мора да доживи ренесансу, јер је „једини уверљиви безбедносни гарант тврде моћи који имамо“, те је битно да поред прилагођавања новим претњама обнови приврженост члану 5 и колективној одбрани; у оквиру Савета НАТО-Русија, НАТО чланови треба да наступају координирано и принципијелно у односу на Русију; пројекат противракетног штита не сме да буде у потпуности напуштен због „неутемељеног руског противљења“, иначе би то нарушило кредибилитет САД у региону; треба ближе повезати НАТО и ЕУ; САД и ЕУ треба стратешки да сарађују на питањима енергетске безбедности, а земље Средње и Источне Европе да лобирају за диверзификацију снабдевања и „чврсти правни надзор руске злоупотребе и њене монополске, налик картелу моћи унутар ЕУ“; треба

радити на људском чиниоцу да би се унапредило пријатељство њихових земаља и САД, где се визни режим јавља као препрека.

Нисмо без разлога посветили оволико места представљању садржаја овог писма, јер анализу источноевропског отпора руско-америчком приближавању видимо као битан елемент нашег истраживања. За источноевропске савезнике Вашингтона користимо термин „Нова Европа“, сходно подели коју је својевремено направио Доналд Рамсфелд, у жељи да похвали подршку коју су ове земље дале америчкој инвазији Ирака. У односу на државе „Старе Европе“, нови источноевропски савезници САД одликују се значајно већом послушношћу Вашингтону у спољној политици, али и изразитом анти-руском оријентацијом. Овај феномен је лако објаснити полазећи од нашег теоријског оквира. Ако погледамо историју ових земаља, смештеним на подручју које традиционално представља руски безбедносни појас према великим европским силама, видећемо да је она углавном испуњена лошим, или макар сложеним односима са Русијом. Негативно историјско искуство са великим источним суседом за већину ових држава сеже много даље у прошлост од хладноратовске подређености Москви – некима од њих (Пољској и прибалтичким државама) Русија је у дужем временском периоду осујећивала и само постојање, а другима територијални интегритет и независност. Кулминација овога је свакако био Хладни рат, када су све ове државе биле принуђене на полувековни губитак независности и успостављање наметнутог економског и политичког система с оне стране „Гвоздене завесе“. Са подизањем ове завесе, свака од ових земаља суочила се са неопходношћу да изнова потврди свој европски, тј. западни идентитет, и то онако како је то чинила деценијама, неке и вековима – насупрот стварној или умишљеној претњи од руског „другог“. Историјско искуство источноевропских земаља је оставило трага, те код њих испољавање русофобије није престало ни након што су се оне чврсто интегрисале у Запад, а руска моћ опала до мере која отклања реалну претњу Русије својим бившим сателитима (при чему није за занемаривање чињеница да је и сама Русија напустила економски и политички систем који је претходно наметала државама свог блока).

Претерано испољавање послушности САД код ових држава има двојаку сврху – да се потврди припадност Западу тако што ће се бити

максимално лојалан његовом лидеру; да се обезбеди подршка САД супротстављању умишљеној руској претњи.⁴¹¹ Умишљеност претње наводи нас да ове земље сврстамо у Швелерову категорију „јастребова“ – *status quo* држава које преувеличавају опасност од спољне агресије и хушкају свог моћног савезника на сукоб са потенцијалним агресором. Штавише, неке од ових држава имају и ревизионистичке амбиције, за које се надају да би их могле остварити уз притисак САД на Русију (примери: територијалне претезије Летоније и Естоније према Русији, или настојање Пољске да као регионална сила ојача свој утицај у суседној Украјини), што њиховом понашању даје карактер шакалског шлеповања. Овакво деловање источноевропских држава, у комбинацији са чињеницом да је њихов моћни савезник – САД – ревизионистичка држава, усмерена и без њих на стратешки циљ покоравана Русије, уноси додатну крхкост у ионако нестабилан мир на европском континенту и свакако не представља чинилац који би позитивно утицао на изгледе руско-америчког приближавања, самим тим и на „ресетовање“.⁴¹² Аутори поменутог писма – иако одавно нису на функцијама – јесу угледне личности које су својевремено трасирале спољнополитички курс својих држава за постхладноратовски период, те њихову критику „ресетовања“ треба озбиљно схватити.⁴¹³ Анализа писма која следи потврђује све што смо рекли у овом и претходном пасусу.

⁴¹¹ Према Циганкову, из перспективе анти-руског лобија у САД, који је значајним делом састављен од људи источноевропског порекла, овде је посреди обострана корист: САД би источноевропским државама гарантовале безбедност од Русије, а ове би заузврат пружале пуну подршку америчкој хегемонистичкој спољној политици. Andrei P. Tsygankov, “The Russia-NATO Mistrust: Ethnophobia and the Double Expansion to Contain ‘the Russian Bear’”, *Communist and Post-Communist Studies*, 46, 2013, p. 185.

⁴¹² Према Сергеју Караганову, укључење нових држава у НАТО, оних које имају негативно историјско искуство са Русијом, само јача анти-руска осећања унутар НАТО. Sergei Karaganov, “The Magic Numbers of 2009”, *op. cit.* Константин Косачов оцењује да су нови чланови створили чврст анти-руски лоби у НАТО, чије деловање врло негативно утиче на односе алијансе и Русије. Konstantin Kosachev, “Values for the Sake of Unification”, *Russia in Global Affairs*, No 1, January-March 2010, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/Values_for_the_Sake_of_Unification-14790 3/12/2014

⁴¹³ Једна од ових личности, некадашњи чешки председник Вацлав Хавел, својевремено је рекао како би источна граница проширења НАТО и ЕУ требало

Најпре, истицање посвећеног „европејства“, захвалности Сједињеним Државама, наглашавање подршке њиховим ратним напорима, те привржености вредностима либералне демократије, примери су изражавања претераног послушништва Вашингтону ради обнове и потврде европског/западног идентитета (феномен „већих католика од папе“). Критика америчког узимања „здрово за готово“ стабилности и евроатлантске оријентације региона, те пасивности НАТО према Руско-грузијском рату, представљају примере јастребовског хушкања на чвршћи став према Москви (ако не и сукоб са њом), чак уз претњу да би у противном популарност Америке у државама региона могла да опадне, а да на власт у њима дођу „реалистички“ политичари – што ће рећи они који би могли да напусте русофобију и послушништво Вашингтону у спољним политикама. Цитат у коме аутори писма говоре о ревизионизму Русије, њеним наводним поступцима против њихових држава и средствима која она притом користи, одличан је показатељ идентитетски укоренење русофобије и јастребовског умишљања претње од агресије. На пример, поставља се питање како то Русија земљама региона оспорава право на њихове безбедносне изборе, ако се зна да је мирно повукла трупе са њихових територија, а затим се помирила и с тим да ове земље уђу у НАТО? Или, шта по њима значи руско довођење у питање права ових држава на сопствено историјско искуство – можда инсистирање на улози коју је Русија имала у борби против фашизма, насупротив „историјском искуству“ неких од источноевропских држава које посматрају Русе као исте (ако не и горе) окупаторе од Немаца, а у неким се чак (Летонија и Естонија) SS дивизије славе као ослободиоци? Забринутост да ће „ресетовање“ довести до прихватања Медведевљевог плана о „концерту сила“ (при чему аутори нису рекли шта није у реду са концертом сила као моделом управљања међународним поретком, у односу на поредак којим управља само једна сила) такође је пример преувеличавања претње, подупртог погрешном аналогijом између „реализма“ у Јалти и деведесетих прошлог века, која не води рачуна о

да се поклопи са руско-украјинском и руско-белоруском границом, јер је то „апсолутно очигледно на мапи и има мању или већу историјску и културну основу“. Наведено према: Andrei P. Tsygankov, “The Russia-NATO Mistrust: Ethnophobia and the Double Expansion to Contain ‘the Russian Bear’”, op. cit., p. 185.

драстичној разлици у расподели моћи на европском континенту у та два историјска тренутка. Коначно, и препоруке које дају на крају писма потврђују речено а ту су, између осталог, и предлози за трансформацију политике Европске уније којима се имплицитно упућује критика државама „Старе Европе“ због њиховог прагматизма према Русији.

Ако су се државе чланице НАТО, које припадају већ консолидованој источноевропској сфери утицаја САД, осетиле угрожене руско-америчким „ресетовањем“, шта је тек онда требало очекивати од прозападних режима у државама које се налазе у непосредном руском „дворишту“ – Украјини и Грузији. Обамина администрација водила се овом логиком када је одлучила да пошаље потпредседника Бајдена на постсовјетску турнеју, и то непуне две недеље након московског самита. Овај самит је испровоцирао грузијског председника Сакашвилија да стављање на лед планова о чланству Грузије у НАТО назове трагедијом и закључи како „то значи да су се Руси борили за исправне циљеве“.⁴¹⁴ Непосредно уочи Бајденове посете, он ће од САД јавно затражити дефанзивно наоружање, уз коментар да би ускраћивање истог охрабрило Русију на инвазију Грузије.⁴¹⁵ Амерички потпредседник требало је да нађе средњи пут између излагања у сусрет ратнохушкачким жељама грузијског председника и реалности потребе за „ресетовањем“ односа са Русијом.

Прва Бајденова станица на постсовјетској турнеји био је Кијев. Украјину су у то време водили прозападни лидери, ветерани „Наранџасте револуције“, председник Виктор Јушченко и премијерка Јулија Тимошенко. Равнотежа је била на страни умереније прозападно оријентисане Тимошенкове која је водила политику крхке неутралности између Запада, с којим је желела да интегрише Украјину, и Русије, с којом је била принуђена на блиску сарадњу под утицајем геополитичке и економске реалности, али и дубоке идентитетске

⁴¹⁴ “Georgian aspirations for NATO ‘almost dead’ – Saakashvili”, *RT*, July 20, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/georgian-aspirations-for-nato-almost-dead-saakashvili/19/8/2014>

⁴¹⁵ “Georgia’s Saakashvili Seeking U.S. Weapons to Deter Russia”, by Philip P. Pan, *The Washington Post*, July 22, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/07/21/AR2009072102521.html> 19/8/2014

подељености украјинског друштва (више о овоме у наредним поглављима). Знајући за осетљивост положаја Украјине, али и негативан утицај који би њено напуштање неутралности у корист интеграције са Западом могло да има на „ресетовање“, Бајден је опрезно охрабрио прозападну оријентацију украјинског руководства, рекавши да ће Вашингтон подржати чланство ове земље у НАТО, али само уколико она буде изразила жељу за њим. Додао је и да напори САД да поправе односе са Русијом не иду на штету Украјине.⁴¹⁶ Затим је допутовао у Тбилиси, где се на контроверзан начин обратио грузијској деци – избеглицама, рекавши како је Русија „употребила изговор да нападне њихову земљу“, у нади да ће уништити њену економију и показати како „њена демократија не функционише“. Руски суседи су по његовом мишљењу на то оштро реаговали, тако да је „Русија себе још више изоловала“.⁴¹⁷ Ипак, Бајден није оправдао Сакашвилијева очекивања поводом снабдевања оружјем.⁴¹⁸

Гамбит Обамине администрације, који је подразумевао потпредседникову постсовјетску турнеју уз пар оштрих речи на рачун Русије које су пале на њој, и то непосредно након плодноне посете председника Москви, разумљиво нису наишле на одушевљење у Русији. Но, и критика је била опрезна и уздржана. Тако је из руског министарства спољних послова стигао коментар да се Русија не противи правима других да сувереном вољом бирају међународне партнере, али с тим да то буде отворено, без закулисних игара, и да не иде на штету туђих интереса (подразумева се руских), као и да се притом узму у обзир регионални контекст, цивилизацијске и историјске специфичности.⁴¹⁹ Ово би у благо завијеној форми било упозорење

⁴¹⁶ “US to support Ukraine’s NATO bid”, *RT*, July 21, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/us-to-support-ukraine-s-nato-bid/19/8/2014>

⁴¹⁷ “Biden Says Russia Used ‘Pretext’ to Invade Georgia in 2008”, by Philip P. Pan, *The Washington Post*, July 24, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/07/23/AR2009072301541.html> 19/8/2014

⁴¹⁸ „Загадки дипломатије Бајдена“, Шахрезада Ералиева, *PIA Новосту*, 24.7.2009, Интернет, <http://ria.ru/analytics/20090724/178534156.html> 19/8/2014

⁴¹⁹ “A firm commitment to deepen strategic partnership”, *RT*, July 22, 2009, Интернет, <http://rt.com/politics/a-firm-commitment-to-deepen-strategic-partnership/19/8/2014>

Америци да, иако је Русија спремна на сарадњу и отворена за то да делови њене бивше империје одржавају паралелна партнерства с њом и Вашингтоном, она неће дозволити дубоко задирање у оно што сматра својом сфером утицаја. Руски медији били су нешто оштрији, говорећи о Обами и Бајдену као „добром и лошем полицајцу“.⁴²⁰ Председник Медведев се пак у једном интервјуу надовезао на мишљење министарства спољних послова, сложивши се да „ресетовање“ не треба да иде на штету трећих држава, тј. односа које и САД и Русија имају с њима, те додао да није проблем да било ко од руских суседа одржава партнерске односе са САД, али и да се Русија противи њиховом чланству у НАТО против воље народа. Онда је прокоментарисао и појединачне случајеве. Позвао је на одржавање референдума у Украјини, како би се већина грађана изјаснила да ли је за НАТО – очигледно рачунајући на идентитетску подељеност ове земље, која би онемогућила да убедљива већина њеног становништва преломи одлуку о спољнополитичкој оријентацији било у корист Запада, било Русије. Што се тиче Грузије, поставио је реторичко питање – да ли НАТО стварно жели једну тако проблематичну земљу? – чиме је потврдио да је прошлогодишњи Сакашвилијев напад на Јужну Осетију добродошао Русији да Грузију оптерети трајном хипотеком овог „замрзнутог“ сукоба, како би јој везала руке у погледу будућег чланства у НАТО. Издвојићемо и још једну Медведевљеву изјаву из овог интервјуа, којом се јасно репродукује описани идентитет Русије: „Хоћу да други у нама виде државу која је стални члан СБ УН, државу која игра одлучујућу улогу у глобалној равнотежи снага“.⁴²¹

Суочена са неблагоприятним ставом Москве о Бајденовој турнеји и његовим изјавама, Обамина администрација покушаће да смири тензије ублажавањем онога што је речено и учињено. Амерички званичници су данима покушавали да убеди руске колеге да су Бајденове речи заправо гаф. У томе је предњачила Хилари Клинтон:

⁴²⁰ “Obama and Biden playing good cop, bad cop?”, *RT*, July 25, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/obama-and-biden-playing-good-cop-bad-cop/19/8/2014>

⁴²¹ “Reset of US-Russia ties not at expense of links with others”, *RT*, July 26, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/reset-of-us-russia-ties-not-at-expense-of-links-with-others/19/8/2014>

„Мислим да то није све што је потпредседник имао у виду. Присетите се да је управо он био први човек из администрације који је изјавио да желимо да 'ресетујемо' односе са Русијом. Ми знамо да то није лако учинити, за то је потребно време“⁴²² Из Вашингтона су тих дана стизале очигледно мешовите поруке. На Бајденов коментар да руска економија одумире, због чега ће ова морати да донесе неке тешке одлуке у спољној политици, Клинтонова је рекла да Русија има изазове с којима мора сама да се суочи, али да САД гледају на њу као на велику силу. Помоћник државног секретара, Филип Гордон, чак није искључио чланство Русије у НАТО, уколико би ова „испунила критеријуме и допринела заједничкој безбедности“⁴²³ Аналитичар Стивен Коен, један од најврснијих америчких познавалаца Русије, оценио је пак да је Бајден врло моћна фигура у америчкој спољној политици, те да су његове изјаве порука Москви да анти-руски став преовлађује у Вашингтону, упркос „ресетовању“. Према Коену, порука САД Грузији и Украјини да ће их бранити разним средствима значи да их оне посматрају као делове своје сфере утицаја.⁴²⁴

Амбивалентне поруке чланова Обаине администрације, као и самог Бајдена, потврђују закључак о тактичком прагматизму Сједињених Држава. Вашингтон је у лето 2009. био свестан неопходности „ресетовања“ односа са Русијом, али је у исто време саопштавао да не одступа од офанзиве против ње као свог стратешког циља, за чије остваривање би му било значајно да задржи лојалност држава попут Грузије и Украјине. Прозревши ово, руска страна је благовремено реаговала подвлачећи шта су њени интереси на постсовјетском простору и како гледа на америчке активности тамо, али у благој форми, очигледно и сама заинтересована за успех „ресетовања“. Сматрамо да је источноевропски изазов, да је опстао наредних неколико месеци, могао да доведе у питање „ресетовање“, да

⁴²² „Байдена поправили колеги“, Дарња Јурјева, *Росийская газета*, 29.7.2009, Интернет, <http://www.rg.ru/2009/07/29/baiden.html> 19/8/2014

⁴²³ „Mixed messages from US on Russia“, *RT*, July 30, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/mixed-messages-from-us-on-russia/> 19/8/2014

⁴²⁴ „Шта је НАТО? То је сфера војног утицаја“, каже Коен. „Biden is simply a man who has trouble controlling his mouth‘ – NY scholar“, *RT*, August 6, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/biden-cohen-lessons-ossetia/> 19/8/2014

се убрзо није догодило нешто што ће овом процесу дати крила и то у области која се још на његовом почетку показала највећим „каменом спотицања“ у руско-америчким односима – противракетној одбрани.

*Напуштање Бушовог плана
о европском противракетном штиту*

Седамнаестог септембра 2009, на седамдесетогодишњицу уласка совјетских трупа у Пољску, Барак Обама упутио је телефонски позив (у пола ноћи по средњоевропском времену) пољском премијеру Доналду Туску да би му саопштио одлуку Вашингтона да одустане од Бушовог плана о Трећој позицији противракетне одбране у Источној Европи.⁴²⁵ Две недеље касније, председник Медведев најавио је да би могао да размотри поштравање санкција Ирану уколико овај не буде удовољио међународним захтевима у погледу свог нуклеарног програма.⁴²⁶ Иако ће до спровођења у дело ове најаве проћи још неколико месеци, већ крајем септембра 2009. било је јасно да се остварује садржај наведеног договора о *quid pro quo* из тајног писма Обаме Медведеву које смо

⁴²⁵ “Warsaw simmers as Moscow enjoys reset with America”, by Robert Bridge, *RT*, October 7, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/warsaw-simmers-moscow-reset/20/8/2014>. Услед ове историјске симболике, Обамина одлука биће жестоко критикована у САД, нарочито од републиканске опозиције, али и појединих русофобичних аналитичара. Тако ће је Дејвид Крамер назвати издајом Пољака и Чеха и попуштањем под притиском Русије. Ипак, превагнуће став оних који ће поздравити Обамину одлуку, попут Ендрјуа Кучинса, који је добро предвидео да би Москва под утицајем ове одлуке могла да пристане на увођење додатних санкција Ирану. “The Fallout of a Reversal on Missile Defense”, *International New York Times*, September 17, 2009, Интернет, http://roomfordebate.blogs.nytimes.com/2009/09/17/the-fallout-of-a-reversal-on-missile-defense/?_php=true&_type=blogs&_php=true&_type=blogs&r=1&21/8/2014. На другој страни, руски аналитичари су готово једногласно поздравили овај Обамин потез, а издвојићемо мишљење Јевгенија Шестакова, према коме промена планова о противракетној одбрани сведочи о прагматизму Вашингтона и његовом разумевању важности добрих односа са Москвом. „ПРО не ПРО“, Евгений Шестаков, *Российская Газета*, 18.9.2009, Интернет, <http://www.rg.ru/2009/09/18/belii-dom.html> 21/8/2014

⁴²⁶ “Analysis: Iran is winner in nuclear talks, at least for now”, by Elise Labott, *CNN*, October 3, 2009, Интернет, <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/meast/10/03/iran.talks.analysis/index.html?iref=allsearch> 20/8/2014

помињали. Тиме разрешавање мистерије да ли је договора заиста било постаје ирелевантно јер нас, пре свега, занима оно што се у пракси догодило – а догодило се то да су Руси, задовољни Обаминим напуштањем Бушовог плана, показали спремност да приближе своје становиште о иранском нуклеарном програму америчком. Пре тога су – свега 24 сата након што је Обама обелоданио своју одлуку – најавили одустајање од противмере у виду размештања пројектила средњег домета у Калињинграду, да би неколико дана касније то потврдио и Медведев, на конференцији за медије у Питсбургу.⁴²⁷ Како су САД донеле тако контроверзну одлуку, попут напуштања Треће позиције?

Већ смо рекли да Обама још уочи свог избора за председника није био ентузијастичан поводом Бушовог плана о противракетном штиту у Европи, те да је то био један од разлога због кога законодавна тела у Чешкој и Пољској нису ратификовала споразуме о распоређивању елемената овог штита на својим територијама, чекајући да виде какав ће бити дефинитиван став нове америчке администрације о овоме. Поменули смо и извештај угледног EastWest института чији је основни закључак био да Трећа позиција неће бити ефикасна против иранске претње. Непосредно након московског самита у јулу 2009, у десничарским медијима у Пољској појавиле су се гласине да ће Обама ускоро одустати од противракетног штита у Чешкој и Пољској.⁴²⁸ Седамнаестог септембра, дакле, Обама је озваничио одлуку о којој се дуго спекулисало – Сједињене Државе одустају од Треће позиције, али не и од европског противракетног штита уопште. Уместо старих планова, на сцену ступа Европски фазни прилагодљиви приступ (*European Phased and Adaptive Approach – ЕПАА*). У обраћању јавности, амерички председник рекао је како је Буш био у праву да ирански балистички капацитети представљају претњу, те је Сједињеним Државама зато потребан јак противракетни систем, са доказаном и исплативом технологијом. Нови систем биће *фазни и прилагодљиви*, што

⁴²⁷ У Питсбургу се, иначе, одржавао самит G20, након лондонског други у 2009. години. "Russia drops European border missile plans", *RT*, September 27, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/russia-european-border-missiles/20/8/2014>

⁴²⁸ "Anti-missile defence plans in Eastern Europe ditched – newspaper", *RT*, July 10, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/anti-missile-defence-plans-in-eastern-europe-ditched-newspaper/20/8/2014>

значи да ће се у етапама прилагођавати балистичким капацитетима Ирана, и биће способан да им се супротстави раније него што би то могао Бушов систем. Биће то „јача, паметнија и бржа“ одбрана, рекао је Обама, и додао: „Разговарао сам са премијерима Чешке Републике и Пољске о овој одлуци и потврдио наше дубоке и блиске везе... Такође смо поново ставили до знања Русији да је њена забринутост због нашег претходног програма противракетне одбране била сасвим без основа... пружамо добродошлицу руској сарадњи за укључење њених противракетних капацитета у ширу одбрану наших заједничких стратешких интереса, чак и ако настављамо... наше заједничке напоре да окончамо ирански недозвољени нуклеарни програм“.⁴²⁹

Председник Обама је, дакле, донео одлуку о замени Бушове Треће позиције новим приступом европској противракетној одбрани, за који је сматрао да ће на ефикаснији начин моћи да се супротстави иранској претњи. Истог дана Бела кућа објавила је и документ у коме је прецизирано шта би тачно подразумевао нови приступ, а његова суштина је управо у речима „фазни“ и „прилагодљиви“. „Фазни“ значи да је планирано да до распоређивања система дође у фазама, а првобитно је било предвиђено њих четири:

- Прва фаза (до 2011): распоређивање постојећих пресретача SM-3 Блок IA у оквиру морнаричког Ицис (*Aegis*) система, као и радара AN/TPY-2, против регионалних балистичких претњи;
- Друга фаза (до 2015): распоређивање (након тестирања) нових пресретача SM-3 Блок IB у оквиру морнаричких и копнених система, те напреднијих сензора, ради одбране од пројектила кратког и средњег домета;
- Трећа фаза (до 2018): распоређивање (након развоја и тестирања) нових пресретача SM-3 Блок IIA, против пројектила средњег домета;
- Четврта фаза (до 2020): распоређивање (након развоја и тестирања) нових пресретача SM3 Блок IIB, способних да се, поред пројектила

⁴²⁹ “Stronger, Smarter, and Swifter Defenses”, by Jesse Lee, *The White House Blog*, September 17, 2009, Интернет, http://www.whitehouse.gov/blog/Stronger_Smarter_and_Swifter_Defenses/20/8/2014

средњег домета, супротставе и потенцијалним ИСВМ претњама територији САД.⁴³⁰

„Прилагодљивост“ система значи да су његов развој и унапређивање планирани тако да се он током времена прилагођава претњи од балистичких и евентуалних нуклеарних капацитета Ирана (и других „отпадничких“ држава) онако како се они буду развијали, како би могао ефикасније да им се супротстави. Роберт Гејтс добиће задатак да образложи предности новог система над старим, што је учинио у чланку у *Њујорк Тајмсу*, убрзо након одлуке о покретању ЕРАА. Према Гејтсу, мана старог система била је у томе што је предвиђао одбрану само од пројектила дугог домета, при чему би постао оперативан тек 2017. У међувремену, овај систем био би бескористан против иранских пројектила кратког и средњег домета, који су увелико у развоју. Насупрот њему, нови систем би се релативно брзо могао оспособити за супротстављање постојећим иранским капацитетима, а након тога био би и унапређиван ради прилагођавања новим претњама. У свакој од планиране четири фазе било би распоређено знатно више пресретаца, уместо само десет, колико је било планирано у оквиру Треће позиције. Гејтс је нагласио и то да руске примедбе нису играле никакву улогу у промени плана, иако би подршка Русије новом плану била добродошла, те закључује да новим системом САД не само да не одустају од противракетне одбране у Европи, већ је јачају.⁴³¹

САД, дакле, не само да нису одустале од противракетне одбране у Европи, већ су, сходно Гејтсовој елаборацији, настојале да је учине још ефикаснијом него што би била према Бушовом плану. Како то да је онда Русија поздравила Обамин потез (за који је Гејтс узгред експлицитно рекао да није мотивисан њеним примедбама), те узвратила одговарајућим уступцима? Сматрамо да је то најпре зато што је у оквиру новог система пресретање пројектила дугог домета (које Русија види као ноћну мору за

⁴³⁰ “Fact Sheet on U.S. Missile Defense Policy: A ‘Phased, Adaptive Approach’ for Missile Defense in Europe”, *The White House*, Интернет, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/FACT-SHEET-US-Missile-Defense-Policy-A-Phased-Adaptive-Approach-for-Missile-Defense-in-Europe/ 21/8/2014

⁴³¹ “A Better Missile Defense for a Safer Europe”, by Robert M. Gates, *International New York Times*, September 19, 2009, Интернет, <http://www.nytimes.com/2009/09/20/opinion/20gates.html> 21/8/2014

своје стратешке капацитете) предвиђено тек у четвртој фази, и то уколико претња од „отпадничких“ држава буде таква да оправда увођење новог нивоа технологије. Москва је добила време да „одахне“, што није био случај са Бушовим системом, који је од почетка био замишљен као штит од интерконтиненталних балистичких пројектила. Затим, документ Беле куће није прецизирао на којим локацијама ће бити распоређиван нови систем, што значи да Чешка и Пољска (на чији географски положај је Русија била посебно осетљива) више нису неприкосновени домаћини америчког противракетног штита. Но, као кључни разлог благоданог одговора Москве на Обаино напуштање Бушовог плана видимо изворну жељу руске елите (нарочито председника Медведева) да „ресетовање“ успе, односно да дође до стварног приближавања Русије и Сједињених Држава. Већ смо рекли да би истинитост *quid pro quo* договора из тајног писма Обама Медведеву значила пре једнострано попуштање Русије, него стварну размену. Спремност Русије на једностране (или несразмерно веће у односу на америчке) уступке у току „ресетовања“ не можемо да тумачимо никако другачије него као последицу чињенице да је за руску елиту приближавање са САД било стратешки циљ, док је Вашингтон у „ресетовање“ ушао вођен тактичким прагматизмом.

Овај раскорак ће на дужи рок довести до неуспеха „ресетовања“, али су (суштински или „козметички“) уступци обеју страна у периоду фебруар-септембар 2009. омогућили његов почетни краткорочни узлет. Можемо да оценимо да је са Обаиним одустајањем од Треће позиције успешно окончана прва фаза овог процеса.⁴³² Русија и

⁴³² Испуњен је услов који је Димитри Сајмс после московског самита уочио као неопходан за успех „ресетовања“: да САД морају Москви нешто да дају заузврат, да би се ова прилагодила њиховим интересима. Dimitri K. Simes, “An Uncertain Reset: Can the United States and Russia Find Common Language?”, *Foreign Affairs*, July 17, 2009, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65203/dimitri-k-simes/an-uncertain-reset> 1/12/2014. Тројица истакнутих припадника руске академске елите, окупљена у Валдајском клубу, правилно ће оценити да су услови за успех далеко строжи – да Русији и Америци није довољно „ресетовање“, већ је потребна потпуна реконфигурација односа, која подразумева претходну анализу виталних интереса сваке од страна и одређивање приоритета. Sergei Karaganov, Timofei Bordachev, Dmitry Suslov, “Russia and the U.S.: Reconfiguration, Not Resetting”, *Russia in Global Affairs*, No 3, July-September 2009, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_13588 1/12/2014.

Сједињене Државе су само годину дана након Руско-грузијског рата успеле да подигну дух сарадње до нивоа који ће у наредној фази (теми следећег поглавља) дати и конкретне резултате у виду најважнијих постигнућа по којима данас памтимо „ресетовање“.⁴³³ Чиниоце који су пресудно деловали на ово већ смо идентификовали. На једној страни, то су идеје елита – конкретно њихових лидера, нових председника двеју држава, тактички прагматичног Обама и умерено прозападног Медведева, који су у току овог кратког периода успели да успоставе и квалитетан лични однос. На другој страни, обе земље су биле жестоко погођене светском економском кризом (у 2009. ће у односу на 2008. у САД GDP пасти са 14.720 на 14.418, а у Русији са 1.661 на 1.223 милијарде долара – видети табелу 2), услед чега ниједној није било стало до даљег заоштравања конфронтације. Но, анализом више примера реченог и учињеног у току прве фазе „ресетовања“ показали смо да промене спољнополитичке праксе обеју сила, које су омогућиле овакво унапређење њихових односа, нису ни изблиза дотакле суштинску инкомпатибилност њихових идентитета/интереса, без чијег превазилажења не може да буде стварног приближавања међу њима. Остаје да видимо хоће ли, и у којој мери, даљи ток „ресетовања“ донети позитивне помаке у том погледу.

⁴³³ Значај успостављања климе поверења за умањење природно постојећих противречности интереса двеју држава, истиче Андреј Красовски. Андреј Сергеевич Красовский, „Отношения России и США в контексте национальной безопасности России“, *Власть*, 2011'04, стр. 163.

ДРУГА ФАЗА „РЕСЕТОВАЊА“ (ОКТОБАР 2009 – ФЕБРУАР 2011)

Двадесетчетвртог фебруара 2010. Обама и Медведев водили су телефонски разговор о већ годину дана актуелном питању потписивања новог споразума о стратешком нуклеарном разоружању. Био је то један од чак петнаест телефонских разговора двојице председника у току 2009–2010. посвећених овом питању. Остаће упамћен по својој тежини, начину на који је завршен и опасности да буде последњи, без постигнутог договора о овом значајном проблему – те да практично означи и крај „ресетовања“. У току неколико месеци уочи овог разговора, Русија и Сједињене Државе су кроз неколико рунди преговора у Женеви, те телефонских разговора и састанака највиших званичника, успели да на путу ка усаглашавању текста споразума отклоне сва спорна питања, сем једног – утврђивања везе између офанзивног и дефанзивног наоружања, односно процеса стратешког разоружања и проблема противракетне одбране. У једном тренутку у току разговора чинило се да ће и ово питање бити усаглашено, а време и место потписивања споразума коначно бити заказани. Међутим, очигледно под утицајем најновијег развоја догађаја у погледу најављеног учешћа Румуније и Бугарске у америчком противракетном штиту у Европи (о чему ћемо писати у наставку), Медведев је испоставио експлицитан захтев да он и Обама наступе са заједничком изјавом о ограничавању противракетне одбране. За америчког председника то је било превише – могао је да се сложи једино са одвојеним изјавама о томе како која страна гледа на питање противракетне одбране, које уз то не би биле правно обавезујуће. Већ уморан од вишемесечног одуговлачења са усаглашавањем текста споразума, Обама је гласом пуним горчине рекао: „Димитриј, договорили смо се. Не можемо овако. Ако ово значи да одустајемо од споразума и да га нећемо склопити, нека тако буде. Али нећемо ићи овим путем“. Спустио је слушалицу. Његови саветници, присутни у кабинету том приликом (међу њима и Мајкл Мекфол), касније ће

тврдити да га никада нису видели тако љутог.⁴³⁴ Свега месец дана касније текст споразума биће готов и термин његовог потписивања заказан, те ће га Медведев и Обама свечано потписати у Прагу осмог априла. У фебруару 2011. Нови START ступиће на снагу, након окончања нове драме у процесу његове ратификације у америчком Сенату. Откуд оволико преокрета за само годину и по дана?

Ово питање биће и главна тема текућег поглавља нашег рада. Питање новог споразума о стратешком нуклеарном разоружању који би наследио START, већ у првој фази „ресетовања“ идентификовали смо као један од најважнијих елемената овог процеса, а у току друге фазе (октобар 2009 – фебруар 2011) оно ће постати и најважнији. Читаво „ресетовање“ руско-америчких односа у овом периоду имаће своје успоне и падове у зависности од пробоја и застоја у преговорима о овом споразуму, али ће и кретања у ширим односима двеју сила повратно утицати на динамику тих преговора. На крају ће се закључење Новог START-а показати као главно постигнуће друге фазе (њен завршетак заправо и одређујемо ступањем споразума на снагу), али и „ресетовања“ уопште. Међутим, далеко од тога да је ово било једино питање у односима САД и Русије и да у другој фази „ресетовања“ нису решавани и неки други проблеми, у чему је такође било успона и падова. Потписивање Новог START-а отвориће врата заједничком наступу Москве и Вашингтона према иранском нуклеарном програму, само да би накнадно на површину испливало неслагање око дугорочног стратешког гледања двеју сила на ову блискоисточну државу. Читава друга фаза биће обележена и наизменичним надањима и разочарањима на плану споразумевања око европске безбедносне архитектуре. У целини гледано, ова фаза донела је више позитивног него негативног, те је подигла односе Русије и САД на још виши ниво у односу на ону која јој је претходила. На почетку 2011. ови односи достићи ће највишу тачку још од Другог светског рата (ако изузмемо кратак период Јељциновог

⁴³⁴ “Twists and Turns on Way to Arms Pact With Russia”, by Peter Baker, *The New York Times*, March 26, 2010, Интернет, <http://www.nytimes.com/2010/03/27/world/europe/27start.html?pagewanted=all&r=2&3/9/2014>. Фотографија начињена непосредно по окончању разговора, на којој Мекфол стоји нагнут над забринутим Обамом, може се погледати на: <https://www.flickr.com/photos/whitehouse/4504051268/3/9/2014>

екстремно прозападног курса 1991–1992). Но, пре него што пређемо на детаљније разматрање друге фазе „ресетовања“, осврнућемо се на занимљив интервју Медведева *CNN* (у емисији коју води Фарид Закарија) дат септембра 2009. у време боравка руског председника у Њујорку на заседању Генералне скупштине УН (том приликом имао је и нови, трећи по реду сусрет са Обамом). За нас је овај интервју значајан јер се из њега добро види како Медведев гледа на прву, и шта очекује у другој фази „ресетовања“.⁴³⁵

На директно питање Закарија о елементима идентитета Русије, конкретно о томе зашто је Русија „толико опседнута симболима војне моћи, поштовањем и статусом“, Медведев је одговорио: „Једино што могу да кажем је да Русија заиста има своју националну перцепцију и перцепцију своје улоге у свету и својих достигнућа. Случајно сам у свом чланку писао о случајевима када је Русија дошла да спасе човечанство у буквалном смислу те речи... Русија је дала одлучујући допринос победи над нацизмом... Према томе, у извесном смислу, то је заиста део наше националне психологије“. Овде видимо израз гледишта према коме историјске заслуге опуномоћују Русију да и данас учествује у управљању светом, што нам говори да и Русија слично САД у неку руку види себе као незаменљиву нацију (то је напослетку и мотивише да толико истрајава на свом идентитету/интересу), с том разликом што њена „незаменљивост“ не подразумева и неопходност да се освоји свет. Напротив, Медведев у интервјуу тврди да је свет постао мултиполаран, чиме подвлачи залагање за концерт великих сила о коме смо говорили. САД и Запад имају своје место у руском виђењу светског поретка и добри односи с њима су значајни за Русију – Медведев као посебан мотив за ово наводи то што су Русији потребне нове технологије, а изражава и наду да су и Западу подједнако потребни добри односи са Русијом. Приврженост наставку „ресетовања“ је, дакле, неспорна, а руски председник још једном истиче добре личне односе са Обамом као позитиван чинилац који обећава успех овог процеса: „Има још једна добра ствар код њега (Обаме): он заиста слуша аргументе, и формулише свој став“.

⁴³⁵ Овај интервју, из кога су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: „Interview with CNN“, *President of Russia*, September 20, 2009, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/news/162224/12/2014>

Медведев је јасан у погледу става према даљем проширењу НАТО на постсовјетски простор и сматра да то проширење није у интересу ни самог НАТО, који треба да размисли да ли би био способан да управља државама које имају тако пуно унутрашњих проблема. Овде видимо израз помало наивног веровања да САД суштински ипак нису ревизионистички актер, а ми смо већ показали колико је тај ревизионизам дубоко укоренен у амерички идентитет. У интервјуу је наговештена и могућност поштравања санкција Ирану, али уз опаску да Русија овој земљи испоручује само одбрамбено оружје, које не може да подигне тензије на Блиском истоку, већ само да их умањи. Занимљива оцена, ако се зна да Американци мисле управо супротно – њима управо смета одбрамбено оружје, јер их одвраћа од војне интервенције ради обарања техранског режима, што и јесте крајњи циљ Вашингтона у Ирану (о овоме више у одговарајућем одељку). Председник Русије још истиче да је успех мисије САД и НАТО у Авганистану у интересу свих, али и не пропушта да каже да је главна брига Русије кад је о овој земљи реч хероин (а да ли је то и главна америчка брига – и то ћемо размотрити на одговарајућем месту). Напокон, говорећи о томе како би НАТО трупе требало да се односе према унутрашњем уређењу Авганистана, Медведев показује верност концепту суверене демократије: „Треба да поштују авганистанско становништво, да имају осећај за њихове традиције; не треба да журе и покушавају да им наметну рецепте за унутрашње уређење за које они још нису спремни... Упркос чињеници да је демократија универзална вредност... она мора да буде пропорционална политичком менталитету народа; једино тако ће имати шансе да успе“.

Ка Новом START-у

Сциле и Харибде споразума о стратешком нуклеарном разоружању

Рекли смо да је Москва у први мах била задовољна Обаминим одустајањем од Треће позиције противракетне одбране, одговоривши најпре опозивом одлуке о размештању пројектила средњег домета у Калињинграду, а затим и наговештавањем могућности поштравања

санкција Ирану. Ускоро ће, међутим, од Вашингтона почети да тражи додатне информације о новом систему, како би била сигурна да јој он у неком тренутку неће постати претња. Сасвим логично, Русе је највише бринула поменута четврта фаза, јер су проценили да би она могла да угрози њихове интерконтиненталне балистичке пројектиле.⁴³⁶ И не само то – осетили су да је дошао прави тренутак да поново инсистирају на заједничком противракетном систему, јер су у њему видели корак у правцу остваривања Медведевљеве визије заједничке европске безбедности.⁴³⁷ У покушају да одагна сумње Русије и потврди њену подршку санкцијама против Ирана, Клинтонова ће средином октобра допутовати у Москву. Краутамер ће после оценити да је њена мисија доживела „дебакл“, наводећи у прилог своје тезе тренутак када је Лавров прокоментарисао нешто о контрапродуктивности санкција и претњама истим, након чега је Клинтонова реаговала снисходљиво: „Санкције? Какве санкције? Нисмо још стигли дотле“.⁴³⁸ Опаска коју је Лавров након тога дао у једном интервјуу, да ће се разговори о споразуму наследнику START-а наставити и трајати до децембра, али да ваља имати у виду да се по први пут у историји о стратешком нуклеарном разоружању преговара у одсуству уговора о противракетној одбрани,⁴³⁹ говори нам о томе да проблем противракетне одбране за Русију остаје на дневном реду, али да не мора нужно да поремети планове о потписивању новог споразума о стратешком разоружању пре истека старог (петог децембра). Некако је у то време помало неочекивано одлучено да Обама прими Нобелову награду за мир, пре свега захваљујући свом залагању за идеју

⁴³⁶ Jeffrey Mankoff, “The politics of US missile defense cooperation with Europe and Russia”, *International Affairs*, Vol. 88, No. 2, 2012, pp. 339-340.

⁴³⁷ Овакав став је, на пример, изнео Михаил Маргелов, председавајући Одбора за међународне послове Савета Федерације. „Маргелов високо оценивае шансы на стратегический союз России и США“, *РИА Новости*, 13.10.2009, Интернет, <http://ria.ru/politics/20091013/188671829.html> 4/9/2014

⁴³⁸ “No Nobel Results From Obama Foreign Policy”, by Charles Krauthammer, *The Washington Post*, October 16, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/10/15/AR2009101502763.html> 4/9/2014

⁴³⁹ “Russia needs more clarity on US missile defense plans’ – Lavrov”, *RT*, December 19, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/us-russia-amd-start/> 4/9/2014

„нуклеарне нуле“, до чега би дошло десетог децембра, тако да је америчка администрација сада имала двоструки подстицај да до почетка тог месеца са руском страном усагласи текст споразума. Међутим, пре тога је требало разрешити још нека спорна питања – далеко од тога да се све сводило на противракетну одбрану.

Већ смо поменули да је у ранијој фази преговора о наследнику START-а оквиран број носача до кога ће разоружање ићи знатно непрецизније утврђен него број бојевих глава. Америчка штампа крајем септембра писала је о томе да је управо питање носача главни камен спотицања у преговорима, јер их Сједињене Државе могу употребљавати и у конвенционалне сврхе.⁴⁴⁰ Наиме, носач нуклеарне бојеве главе (пројектил који се испљује са копна или подморнице, или стратешки бомбардер) може исто тако да носи и конвенционалну бојеву главу, што значи да би се њиме могао извести прецизан конвенционални напад против циља који се налази на великој удаљености. Сједињене Државе у последње време управо инсистирају на развијању ове врсте технологије, која би им дала предност у односу на све остале актере у међународном систему, у смислу да би само оне стекле способност да у најкраћем временском року изведу напад на било којој тачки земаљске кугле, а да не употребе нуклеарно оружје и тиме испровоцирају нуклеарну одмазду противника.⁴⁴¹ Русија, на другој страни, значајно заостаје у овој врсти технологије и коришћење стратешких носача јој није исплативо мимо нуклеарног одвраћања. Стога је сасвим разумљиво што је инсистирала на значајнијем смањењу њиховог броја, како би спречила САД да у догледно време развију моћан арсенал ових носача наоружаних конвенционалним бојевим главама, чиме би дошле у ситуацију да конвенционалним средствима угрозе руски нуклеарни арсенал.

⁴⁴⁰ “Obama Missile Decision May Smooth U.S.-Russia Arms Talks”, by Mary Beth Sheridan and Philip P. Pan, *The Washington Post*, September 21, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/20/AR2009092002376.html> 4/9/2014

⁴⁴¹ За ову сврху Пентагон ће касније лансирати пројекат назван „Муњевити глобални удар“ (*Prompt Global Strike – PGS*). Он се заснива на стратешким пројектилима који носе конвенционалне бојеве главе и којима би САД биле у стању да изведу удар било где на планети у року од једног сата.

Још једно спорно питање тичало се механизма верификације, односно начина на који ће свака од страна уговорница пратити да ли она друга испуњава одредбе споразума. Американцима је било нарочито стало до овога, јер су следили стару Реганову максиму „веруј, али проверавај“ (*trust, but verify*) – што је још један показатељ да конвенционално надмоћним САД више смета снага руског нуклеарног оружја, него што Русији смета снага њиховог. Са истеком START-а петог децембра истекао би и постојећи механизам верификације, што би онемогућило Вашингтон да прати даљи развој руског нуклеарног арсенала. Кремљ се, међутим, није слагао са старим системом верификације, за који је сматрао да је изнуђен у тренуцима совјетске слабости. Овај систем је, између осталог, подразумевао стално присуство америчких инспектора у фабрици пројектила у Воткинску, а чега су Руси били одлучни да се отарасе закључивањем новог споразума.⁴⁴² Потреба за одговарајућим механизмом верификације, дакле, подстицала је обе државе да раде на новом споразуму који би га регулисао. На овом питању видимо корисност *институционалног приступа* у науци о међународним односима – једна институција која је издржала пробу времена (у овом случају механизам верификације) има тенденцију опстанка, те подстиче две стране да усвоје споразум који би јој продужио живот. Питања броја носача и механизма верификације, уз свеprisутни проблем противракетне одбране, у јесен 2009. решаваће се у оквиру нових рунди преговора у Женеви, али и у директној комуникацији – сусретима и телефонским разговорима – највиших званичника Русије и Сједињених Држава. У прво време владао је оптимизам да ће текст бити усаглашен у назначеном року, али је са приближавањем његовог истека било све јасније да око спорних питања постоје озбиљне несугласице и да ће се потписивање споразума ипак одложити за почетак наредне године.

Тако се, на пример, након осме рунде преговора у Женеви почетком новембра говорило о напретку, али не и о детаљима који су били „поверљиви“.⁴⁴³ Непосредно након тога, Обама и Медведев су

⁴⁴² “Twists and Turns on Way to Arms Pact With Russia”, by Peter Baker, op. cit.

⁴⁴³ “Race to reset: Moscow and Washington rush to beat arms treaty deadline”, by Robert Bridge, RT, November 11, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/race-reset-moscow-washington/4/9/2014>

разговарали телефоном и најавили да ће текст споразума бити спреман до петог децембра.⁴⁴⁴ Међутим, већ при сусрету који су њих двојица ускоро имали у Сингапуру, на маргинама Самита држава чланица АРЕС, постављен је нови рок – крај године, што је Обама правдао потребом да се усагласе још нека „техничка“ и „политичка“ питања.⁴⁴⁵ Медведев је том приликом свој оптимизам да ће овај нови рок бити поштован правдао тиме што између две земље више нема идеолошких баријера које су постојале у ранијој историји њиховог преговарања о контроли наоружања, а такође је још једном наговестио могућност да Русија пристане на поштравање санкција Ирану, изразивши незадовољство темпом преговора са овом земљом о њеном нуклеарном програму.⁴⁴⁶ Средином децембра – дакле након што је примио Нобелову награду – Обама ће још једном са Медведевим разговарати телефоном, а председник Одбора за спољне послове руске Думе, Константин Косачов ће после тог разговора чак изјавити како нови START може да буде потписан у року од неколико дана.⁴⁴⁷ Након састанка двојице председника у Копенхагену 18. децембра, распршена је и последња нада у потписивање споразума до краја године. Обама и Медведев су након састанка изашли са заједничком изјавом о постигнутом великом напретку, с тим да је остало да се „дораде још неки технички детаљи“, што ће врло брзо бити протумачено као еуфемизам за озбиљне потешкоће на путу ка саглашавању, при чему је сумња првенствено пала на проблем верификације као главну препреку.⁴⁴⁸ Међутим, то се у том тренутку само тако чинило.

⁴⁴⁴ “Forging a new START”, by Sean Thomas, *RT*, April 9, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/forging-new-start-talks/4/9/2014>

⁴⁴⁵ “Medvedev and Obama talk START, Iran”, *RT*, November 16, 2009, Интернет, <http://rt.com/politics/medvedev-meeting-obama-start/4/9/2014>

⁴⁴⁶ “U.S., Russian leaders say nations closer to deal to cut nuclear arms”, *CNN*, November 15, 2009, Интернет, <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/11/15/obama.medvedev/index.html?iref=allsearch> 4/9/2014

⁴⁴⁷ “Bilateral work on START to be finished soon”, *RT*, December 14, 2009, Интернет, <http://rt.com/usa/kosachev-start-treaty-arms/4/9/2014>

⁴⁴⁸ „Копенгаген – транзитный вокзал СНВ“, Андрей Федяшин, *РИА Новости*, 19.12.2009, Интернет, http://ria.ru/defense_safety/20091219/200212602.html 4/9/2014

Наиме, двојица председника у Копенхагену нису открила шта подразумевају било под наплетком, било под техничким детаљима који остају за дораду. Неколико месеци касније сазнаће се о чему је била реч. Заправо, на овом састанку начињен је до тада никад крупнији корак ка новом споразуму о стратешком разоружању, јер је постигнута сагласност и око броја носача и око механизма верификације. Место на коме су Медведев и Обама дошли до договора који ће произвести „промену климе“ у даљим преговорима о овом споразуму било је помало бизарно – испражњени тржни центар, где је Обаму његов тим сачекао у једном бутику, међу разголићеним луткама. Бројке до којих ће у новом споразуму ићи разоружање коначно су прецизно одређене: свака од страна имаће право на по 1.550 распоређених бојевих глава и на по 700 распоређених носача (дакле, нешто ближе бројци за коју се Москва залагала). Остало је да се прецизира и број лансера, што ће бити учињено при посети америчке делегације Москви у јануару (договорена цифра биће 800 распоређених и нераспоредених лансера). Механизам верификације договорен је на следећи начин: осамнаест инспекција годишње и телеметријска размена података на годишњем нивоу (Руси су претходно били против телеметријске размене уопште, али су се у замену за тај уступак отарасили сталног присуства америчких инспектора).⁴⁴⁹

Када све ово знамо, остаје само још један могући „технички“ детаљ који није договорен у Копенхагену (нити у Москви месец дана касније), а који је могао да буде препрека за потписивање споразума – који би други него противракетна одбрана. Ово је постало јасно и много пре обелодањивања резултата копенхашког састанка – заправо већ очи Нове године, која је само две недеље пре тога словила као крајњи рок за потписивање споразума. Дилему је разрешио премијер Русије, Владимир Путин, недвосмислено изјавивши при посети Владивостоку како су највећа препрека за нови START планови Вашингтона о противракетној одбрани: „Ако не развијемо систем противракетне одбране, долазимо у опасност да се наши партнери са кишобраном који их штити од офанзивног оружја осете потпуно безбедним... Равнотежа

⁴⁴⁹ Опис састанка и договорени резултати преузети су из: “Twists and Turns on Way to Arms Pact With Russia”, by Peter Baker, op. cit.

ће се пореметити, па ће они онда радити шта год буду хтели, а агресивност ће одмах да порасте и у политици и у економији⁴⁵⁰. Додао је и да Русија планира да развије нуклеарне борбене системе да би уравнотежила америчке противракетне планове, пошто сама не развија противракетну одбрану, те још једном подвукао да су офанзивно наоружање и противракетна одбрана нераскидиво повезани. Дакле, Русија је крајем 2009. године не само успела да у преговорима о наследнику START-а извуче нешто веће уступке од оних које је дала, већ је показала решеност да додатно „затегне“ око традиционално спорног питања противракетне одбране. Отуда и не чуди да је потписивање споразума одложено за 2010. годину, јер смо у разматрању досадашњег тока „ресетовања“ навикли да бележимо позитивне резултате споразумевања двеју сила само онда кад је Русија била та која је чинила веће уступке. Како ће се Обамина администрација почетком наредне године поставити према овом на први поглед чврстом ставу Русије, видећемо у наставку. Пре тога остаје да размотримо јесу ли, и у којој мери Русија и САД успеле да се усагласе и у погледу једне друге традиционално осетљиве области која је у јесен 2009. била актуелна – европске безбедносне архитектуре.

Европски безбедносни споразум

Крајем новембра 2009, дакле годину и по дана након што је Медведев у Берлину позвао на закључење Европског безбедносног споразума којим би било остварено начело свеобухватне и недељиве безбедности на континенту, Русија је међународној јавности представила и конкретан нацрт овог споразума. Сам текст нацрта је кратак, јасан и довољно уопштен, како би се неке од његових тачака у накнадним преговорима могле прецизирати.⁴⁵¹ Према нацрту, „стране

⁴⁵⁰ “Putin Sounds Warning on Arms Talks”, by Ellen Barry, *International New York Times*, December 29, 2009, Интернет, http://www.nytimes.com/2009/12/30/world/europe/30russia.html?_r=0 4/9/2014

⁴⁵¹ Текст нацрта Европског безбедносног споразума, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: “The Draft of the European Security Treaty”, *President of Russia*, November 29, 2009, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/news/2755/9/2014>

уговорнице сарађују на основу начела недељиве, једнаке и неумањене безбедности. Било које безбедносне мере које предузима страна уговорница, сама или заједно са другим странама, укључујући и оне у оквиру неке међународне организације, војног савеза или коалиције, биће примењене уз дужну пажњу безбедносним интересима свих осталих страна... Страна уговорница неће предузимати, учествовати у, нити подржавати било које акције или активности које значајно погађају безбедност било које друге стране уговорнице, или више њих..." Даље, нацрт предвиђа да ће „...свака страна уговорница бити овлашћена да подразумева оружани напад против било које друге стране уговорнице нападом на саму себе... Страна уговорница која је нападнута, или јој се прети оружаним нападом, скреће пажњу на то депозитару, који одмах сазива Изванредну конференцију, која одлучује о неопходним колективним мерама..." Дакле, овај нацрт не стреми склапању класичног војног савеза (попут НАТО и ОДКБ) у коме би стране уговорнице биле у обавези да пруже помоћ жртви оружаног напада, већ само лабавом систему колективне безбедности који предвиђа сазивање конференције у случају да до таквог напада дође, као и једногласно одлучивање о евентуалним мерама (уз могуће одузимање права гласа агресору, ако он долази из редова страна уговорница). Међутим, странама уговорницама у исто време није забрањено да самоиницијативно притекну у помоћ жртви напада, у складу са клаузулом о колективној самоодбрани коју предвиђа Повеља УН. Споразум би био отворен за потписивање свим државама на евроатлантском и евроазијском простору од Ванкувера до Владивостока, укључујући и неколико међународних организација (ЕУ, ОЕБС, ОДКБ, НАТО, ЗНД), али би такође био и флексибилан што се тиче могућег отказивања: „Свака страна уговорница има право да се повуче из Споразума уколико утврди да су изванредне околности, које се односе на суштину Споразума, угрозиле њене највише интересе“.

Прокламована суштина овог нацрта је да се уздигне на ниво правно обавезујућег и у пракси доследно спроведе начело свеобухватне и недељиве безбедности, претходно утврђено у најважнијим документима ОЕБС. Но, тиме што признаје постојање и улогу војних савеза (штавише позива их да постану стране уговорнице), а да у исто време не прописује општу обавезу уговорница да учествују у колективној одбрани/безбедности (али их зато овлашћује да то чине

самоиницијативно), додајмо томе и могућност повлачења из споразума уз позивање на највише националне интересе, нацрт ипак предвиђа некакву поделу у европској безбедности, с тим што би она за разлику од постојеће поделе била мирољубива. Наиме, обавезивањем да поштује безбедносне интересе осталих уговорница, свака од великих сила на челу постојећих војних савеза (САД и Русија) признала би оној другој право на посебну зону одговорности о чијој би се безбедности ова примарно старала, док би о општој евроатлантско-евроазијској безбедности ове силе одржавале консултације као равноправни партнери. Ово је ништа друго него комбинација политике сфера утицаја и залагања за концерт великих сила, о чијој смо укорењености у идентитет/интерес Русије већ говорили.

Реакција Запада на овај нацрт убрзо је стигла и то у виду изјаве Андерса Фог Расмусена, генералног секретара НАТО, приликом његове децембарске посете Москви, да је НАТО спреман да размотри Медведевљеви иницијативу о европској безбедности, што се може урадити под окриљем ОЕБС, али и да не види да је неопходно потписивање одговарајућег уговора.⁴⁵² Разлог за одбијање потписивања споразума је јасан – НАТО и његове чланице, на челу са САД, немају намеру да се правно обавезу да ће при својим активностима узимати у обзир безбедносне интересе Русије, односно признати је за равноправног учесника концерта великих сила који управља европским безбедносним пословима, између осталог и тако што се примарно стара о безбедности у сопственој сфери утицаја. Јер, сврха постојања, активности и проширења НАТО је управо у томе да Русији одузме њену сферу утицаја и право на равноправно учешће у управљању безбедносним пословима, а у крајњем и статус независне велике силе. Парадоксално, иако Русија као суштину свог предлога наводи успостављање недељиве безбедности, видели смо да се она заправо залаже да подела опстане, с тим да постане мирољубива и кооперативна, док је Запад тај који би да поделу укине и оствари давно прокламовани циљ „Европе целе и слободне“ тиме што би елиминисао

⁴⁵² „Визит Генсека НАТО в Москву глобалных договоренностей не достигнуто“, *РИА Новости*, 17.12.2009, Интернет, <http://ria.ru/world/20091217/199889753.html> 5/9/2014

Русију као једини преостали центар одлучивања о европској безбедности независан од САД. Сукоб интереса је очигледан – Русија овим нацртом као *status quo* актер предлаже Сједињеним Државама да се правно обавезу да не дирају њену независност, статус велике силе, сферу утицаја и могућност равноправног одлучивања о европској безбедности, док оне на другој страни не одустају од ревизионистичке политике која подразумева напоре да се Вашингтон наметне као једини арбитар у европским безбедносним пословима. Самим тим је било очигледно и да судбина предлога о Европском безбедносном споразуму није „ружичаста“ све док САД остају при описаној политици, а колико тога је „ресетовање“ у том погледу могло да промени, тек ћемо видети.

Углавном, поменута посета Расмусена Москви није донела ништа ново на плану споразумевања НАТО и Русије о европској безбедности. Сам Расмусен је оценио посету „четворком“, признавши да није дошло до договора у глобалу, иако су у току ове дводневне посете разматрана многа питања (поред европске безбедности, Авганистан, Иран, борба против тероризма, итд.). Боравак руских трупа у Абхазији и Јужној Осетији оценио је нелегалним са становишта међународног права (не и боравак НАТО трупа на Косову), док је за улазак Грузије и Украјине у НАТО рекао да остаје актуелан (дакле, нема одступања од одлуке Букурешког самита), додавши додуше да за сада ове две земље не испуњавају критеријуме за чланство. Изразио је наду да ће до 2020. бити успостављен заједнички систем противракетне одбране НАТО и Русије, али је наравно остало нејасно да ли би се радило о истински заједничком систему, или стандардној понуди прикључења Русије као „млађег партнера“ систему НАТО.⁴⁵³ Ипак, неvezано за Расмусенову посету, децембар 2009. донео је и извесна позитивна дешавања на плану односа Русије и НАТО. Почетком месеца у Бриселу је одржан први формални састанак Савета НАТО-Русија након Руско-грузијског рата, уз учешће Сергеја Лаврова са руске стране. Разговарало се о три документа: мапи пута за развој односа Русије и НАТО, инструкцији амбасадорима да израде прву заједничку анализу безбедносних претњи и плану за унапређење ефикасности Савета. Димитриј Рогозин је овом приликом инсистирао на реформи Савета како би се предност дала

⁴⁵³ Ibid.

практичном раду у односу на политичку бирократију.⁴⁵⁴ Из овога видимо да је Москва остала заинтересована за опстанак и унапређење рада овог тела, и поред тога што јој оно није гарантовало равноправно учешће у одлучивању о европској безбедности, још једном са очигледном жељом да „ресетовање“ успе и проценом да су постојеће институције добра основа за напредак ка стварном безбедносном споразумевању са Западом.

Одељак ћемо закључити разматрањем чланка аналитичара Роналда Асмуса који се крајем децембра 2009. појавио у *Вашингтон Посту*, а у коме је изречена суштина америчког гледања на руски предлог Европског безбедносног споразума (иако се званичници САД за разлику од Асмуса још увек нису усуђивали да јавно кажу шта заиста мисле).⁴⁵⁵ Према Асмусу, предлог споразума о европској безбедности који је Москва пласирала у новембру и документ који је Лавров на Савету НАТО-Русија поднео у децембру, јесу најновији покушаји Русије да редефинише европску безбедност, да веже руке НАТО и заустави ширење овог савеза: „Уместо да се пресели у 21. век, ревизионистичка Русија делује решена да се врати на политику ‘сфера утицаја’ 19. века“. Оцене да Русија води политику сфера утицаја и настоји да поменути споразумом заустави ширење НАТО су потпуно тачне, али се не бисмо сложили са Асмусом да се ради о редефинисању европске безбедности и ревизионистичкој политици, већ управо супротно – жељи да се заштити и правно подупре *status quo* у коме Русија већ поседује сферу утицаја и значајно место у европској и глобалној безбедности.⁴⁵⁶ Даље, Асмус тврди да Руси данас

⁴⁵⁴ Цитати који следе преузети су из: “Russia’s ‘sphere’ in Europe”, by Ronald D. Asmus, *The Washington Post*, December 26, 2009, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/12/25/AR2009122501286.html> 5/9/2014

⁴⁵⁶ Према Бобу Лоу, већ је Медведевљева берлинска иницијатива за закључење оваквог споразума имала за сврху легитимисање руске „сфере привилегованих интереса“ на постсвојетском простору, за шта је одабран повољан тренутак – непосредно након Букурешког самита НАТО, када се овај изјаснио у прилог даљег проширења, али су дошле до изражаја поделе између САД и европских чланица, као и европских чланица међусобно. Bobo Lo, “Medvedev and the New European Security Architecture”, Centre for European Reform, July 2009, p. 3. Критичари Медведевљевог предлога управо сматрају да је он њиме желео да унесе раздор између САД и европских земаља, те да ослаби НАТО и ОЕБС. Eugen

сматрају да је Запад злоупотребио договорена правила да прошири своју сферу утицаја – у чему је такође у праву, али каже и да ширење ЕУ и НАТО није било „геополитички гамбит“, већ одговор на легитимну жељу источноевропских држава „да пониште вештачку одвојеност и постану део Запада да би осигурале демократски мир“, те да узрок Руско-грузијског рата „не лежи у нерешеним сукобима у Абхазији и Јужној Осетији, већ пре у жељи Тбилисија да се сврста на Запад и решености Москве да то заустави“ – у чему није баш сасвим у праву. Зашто? Зато што, поновићемо то још једном, ако већ говори о демократском избору источноевропских држава с ким ће се сврстати, треба да поведе рачуна и о томе да су историјско искуство, демографска, друштвена и политичка стварност у неким од ових држава такви да се у њима демократско одлучивање не може свести на просто прегласавање мањине од стране већине, већ да је потребан консензус. Није спорна жеља Тбилисија да се сврста на Запад (друго је питање да ли то значи да има право да своју територију понуди НАТО као полигон за потенцијалну агресију на Русију), али би Асмус могао да посвети једнаку пажњу и жељама Цхинвалија и Сукумија.

Аутор чланка следећом реченицом изражава идентитетски укоренењу нетрпељивост САД према традиционалној политици сфера утицаја и равнотеже снага, али и звучи крајње лицемерно када Русију оптужује за оно што је заправо његова земља радила, на пример, Србији: „Крвава историја Европе илуструје да сфере утицаја не производе стварну безбедност, да је принуђивање држава на сврставање против њихове воље рецепт за сукоб и да мењање граница силом само сеје семе будућих сукоба“. Председник Обама је, према Асмусу, у праву што хоће

Rumer and Angela Stent, "Russia and the West", *Survival*, Vol. 51, No. 2, April-May 2009, p. 97. Све ово пак не поништава чињеницу да је у питању *status quo* политика, те да циљ Русије није конфронтација по постојећој линији поделе на сфере утицаја, већ претварање те поделе у мирољубиву и кооперативну. Навешћемо и занимљиву и по нашем мишљењу стварности блиску оцену Димитрија Трењина, по којој Русија и нема класичну *сферу утицаја*, већ више *интересну сферу*, која је и мања и „тања“ од некадашње совјетске, јер не постоји директна политичка контрола Москве над суседима, а и њено војно присуство у окружењу је знатно смањено. Dmitri Trenin, "Russia's Spheres of Interest, not Influence", op. cit., pp. 11-12.

да „ресетује“ односе са Русијом, али притом Москви треба јасно да стави до знања који су њени интереси легитимни, а који не. А то значи следеће: Русија треба да буде безбедна од нових претњи на својим границама (постављамо Асмусу питање треба ли да буде безбедна од старих), али нема право да се меша у унутрашње послове својих суседа, руши њихове владе, или им ускраћује право на спољнополитичке оријентације (а зашто не би имала, ако су САД себи исто то право дале небројено пута, и то не само у односу на суседе, већ и земље у удаљеним крајевима света). Као што видимо, скептицизам према „ресетовању“ у Вашингтону је још увек био врло јак и отворен на крају прве године овог процеса. Од самог почетка наступајуће 2010. доминантна дилема биће – нови START, или пропаст.

*Per aspera ad astra: од клиничке смрти до потписивања
Новог START-а*

У јануару 2010. у руској штампи појавили су се детаљи суштине руско-америчког спора о противракетној одбрани који одлаже потписивање новог споразума о стратешком нуклеарном разоружању. Две стране се нису слагале око тога да ли веза између офанзивног и дефанзивног наоружања треба да буде наглашена у новом уговору.⁴⁵⁷ Уношење одредбе о повезаности офанзивног и дефанзивног наоружања у текст споразума значило би да се Вашингтон правно обавезује да прихвати руски став по коме од стратешког разоружања нема ништа уколико САД буду распоредиле противракетни систем у коме Русија види претњу. Другим речима, Обамина администрација би добровољно ограничила своје планове о противракетној одбрани у складу са примедбама Русије. Даље, уношење овакве одредбе значило би и да споразум највероватније никад не би ступио на снагу, јер су шансе да републиканци у Сенату гласају за ратификацију споразума који ограничава противракетну одбрану (за ратификацију је потребна двотрећинска већина, коју демократе саме нису имале) биле равне

⁴⁵⁷ “ROAR: ‘Changes and political inertia’ determine Russia-US reset”, by Sergey Borisov, RT, January 15, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/roar-start-political-inertia/8/9/2014>

нули. Толико велики уступак америчке стране, дакле, Москва у овој фази није могла да очекује, тако да је судбина споразума практично зависила од тога хоће ли Медведев и елита око њега и по овом питању ублажити став у интересу успеха „ресетовања“. А то је пак зависило од тога какву ће дефинитивну процену нових америчких планова о противракетној одбрани Руси дати – је ли она претња за њихове стратешке капацитете, или није? Нажалост, дешавања с почетка фебруара ишла су у прилог друге тезе.

Четвртог фебруара, председник Румуније Трајан Басеску рекао је да ће његова земља позитивно одговорити на званичан позив Обаме да постане део новог америчког противракетног система, тако што ће угостити пресретаче пројектила средњег домета – оне планиране у другој фази *ЕРАА* – поновивши притом стандардну америчку мантру да овај противракетни систем није уперен против Русије, већ против других претњи.⁴⁵⁸ Басескуова изразито проамеричка оријентација од раније је била позната, те је његова победа на председничким изборима у децембру 2009. (која му је обезбедила други мандат) свакако утицала на овакву румунску одлуку.⁴⁵⁹ Румунији ће се ускоро придружити и Бугарска, чији је премијер неколико дана касније најавио да би његова земља могла да угости елементе америчког противракетног штита.⁴⁶⁰ Укључивање Румуније и Бугарске (држава чији је географски положај свакако мање требало да брине Русију, него што је то био случај са Чешком и Пољском) у америчке планове о противракетној одбрани, сам по себи није морао аутоматски да произведе оштру реакцију Москве, да није начина на који је до тога дошло – договори са овим балканским државама постигнути су а да нико из Обамине администрације пре договора са Букурештом и Софијом није нашао за сходно да о томе званично обавести Русију. Руску елиту заправо је највише погађао већ много пута виђени унилатерализам Вашингтона, који је подсећао на

⁴⁵⁸ “Munich 2010: lessons learned, lessons forgotten”, by Robert Bridge, *RT*, September 5, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/munich-2010-lessons-learned/> 8/9/2014

⁴⁵⁹ Драган Петровић и Богдан Стојановић, *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012, стр. 175-176.

⁴⁶⁰ “Role of Black Sea in US missile defense unclear”, *RT*, March 30, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/missile-defense-black-sea/> 8/9/2014

понашање Бушове администрације. Логика је била јасна: ако неко развија одређене војне планове у близини граница Русије, а да притом избегава да је о томе консултује, онда је сва прилика да су ти планови уперени против Русије.

Први је реаговао Рогозин: „Прво се билатерално договоре са неком јужноевропском или балтичком државом, а онда пусте да ту вест сазнамо из медија, што и није баш партнерски приступ“.⁴⁶¹ Косачов се надовезао потврдивши да без повезивања питања противракетне одбране са стратешким разоружањем у правно обавезујућој форми – било кроз нови уговор, додатак уговору о разоружању или некој трећој – тај процес нема перспективу, и најавио да ће Медведев и Обама за који дан разговарати телефоном, што би могло да доведе до пробоја.⁴⁶² До каквог „пробоја“ је тај разговор довео, видели смо у уводном делу овог поглавља. Сергеј Лавров је на својој латиноамеричкој турнеји оценио да се споразумевање о транспарентности са америчким партнерима баш и не уклапа са руским сазнавањем из медија да ће ова или она земља угостити амерички противракетни систем, додавши да је већ питао америчке partnere зашто „после ’румунског чуда’ имамо и ’бугарско чудо““.⁴⁶³ Почетком марта руско министарство спољних послова и званично се огласило у истом духу: „Овде се ради о томе да поново постајемо сведоци исхитрено испланираног противракетног аранжмана за Европу, где крхка архитектура европске безбедности заправо постаје талац умишљених ракетних претњи које се дефинишу једнострано“.⁴⁶⁴

У току месец дана о којима говоримо (од почетка фебруара до почетка марта), захваљујући овим и другим дешавањима, општа атмосфера у односима Русије и Сједињених Држава значајно је погоршана. Случајно

⁴⁶¹ “Russia demands ‘action, not words’ over NATO, US anti-missile system”, by Robert Bridge, *RT*, August 23, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/russia-us-anti-missile/8/9/2014>

⁴⁶² *Ibid.*

⁴⁶³ “Russia hits Latin American trail as US remains mute on missile defense”, by Robert Bridge, *RT*, February 17, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/russia-latin-american-us/8/9/2014>

⁴⁶⁴ “European security architecture falls hostage to imaginary missile threats”, *RT*, March 2, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/missile-defense-foreign-ministry/8/9/2014>

или не, румунски и бугарски случај поклопио се са Медведевљевим одобравањем нове војне доктрине Руске Федерације, у којој су преузимање глобалних улога од стране НАТО уз кршење међународног права и померање војне инфраструктуре земаља НАТО ближе руским границама, између осталог и путем проширења алијансе, наведени као војна опасност број један.⁴⁶⁵ На румунску најаву да ће угостити амерички противракетни систем реаговало је и руководство Придњестровља, отцепљене молдавске територије, понудивши Русији да угости њене Искандер пројектиле, након чега их је Рогозин мало „смирио“, оценивши да би то само додатно подигло тензије.⁴⁶⁶ Ни „авганистанска веза“ још није била почела да функционише – бирократски проблеми још увек су одлагали почетак примене споразума о транзиту америчких трупа и војне опреме преко руске територије, склопљеног још у јулу. Нови START и „ресетовање“ у целини висили су о концу. А онда је неочекивано дошло до позитивног преокрета.

Девог марта у америчкој штампи појавили су се наговештаји да су САД и Русија пред договором, према коме би веза између офанзивног и дефанзивног оружја била истакнута у преамбули споразума, што би био излазак у сусрет руским захтевима, али без правног обавезивања, коме се противио Вашингтон. Поменут је и нови рок до кога Обамина администрација жели да потпише нови START – међународни самит о нуклеарној безбедности средином априла у Вашингтону. Да би то било омогућено, Елен Точер (помоћник државног секретара за контролу наоружања) послата је у Женеви да се постара за превазилажење преосталих несугласица, док ће Клинтонова путовати у Москву. Наведено је и да Лавров предвиђа усаглашавање текста до краја месеца.⁴⁶⁷ Тринаестог марта Медведев је телефоном назвао Обаму. Нови разговор, у трајању од пола сата, у потпуности ће поништити непријатни

⁴⁶⁵ Текст војне доктрине Руске Федерације, одобрене од стране председника 5. фебруара 2010, може се прочитати овде: http://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf 8/9/2014

⁴⁶⁶ “Reset button in US-Russian relations doesn’t work – Russia’s NATO envoy”, *RT*, June 2, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/transdnier-iskander-missile-abm/> 8/9/2014

⁴⁶⁷ О свему овоме, видети: “Delay on Arms Pact Slows Reset of U.S.-Russia Ties”, by Peter Baker and Mark Landler, *The New York Times*, March 9, 2010, Интернет, http://www.nytimes.com/2010/03/10/world/europe/10start.html?_r=1&8/9/2014

результат претходног. Договорено је решење идентично оном наговештеном у *Њујорк Тајмсу*: признавање руских интереса одредбом преамбуле споразума о вези између офанзивног и дефанзивног наоружања, с тим да та одредба не буде правно обавезујућа за САД.⁴⁶⁸ Тако је посета Клинтонове Москви 18. и 19. марта, од које се очекивало да „одмрзне“ застој на путу ка новом START-у, заправо требало само да верификује оно што је већ било утаношено између двојице председника. Лични односи Обама и Медведева још једном су извукли „ресетовање“ из ћорсокака. Честитајући један другом на крају поменутог телефонског разговора, они су констатовали да – „ако желиш нешто да урадиш како треба“, започео је на енглеском језику заједнички закључак разговора Медведев, „онда то урадиш сам“, довршио је мисао Обама.⁴⁶⁹

Ако не посматрамо ствари уско, искључиво из перспективе потписивања новог START-а, састанак Клинтонове са Лавровим у његовој резиденцији Барвика у Москви ипак ће имати нешто шири значај, јер ће се на њему разговарати и о низу других тема – између осталог о Ирану и Авганистану. Заправо је примарни повод посете Клинтонове било нешто што није имало непосредне везе ни са новим START-ом, ни са руско-америчким „ресетовањем“: састанак Квартета који се бави израелско-палестинским сукобом. Напоследку, март месец 2010. као термин сусрета двоје министара спољних послова имао је и симболички значај – радило се о годишњици њиховог притиска *reset* дугмета, да би се сада, након најновијих изазова, очекивало да Лавров и Клинтонова „ресетују ресетовање“. На конференцији која је уследила после састанка који је одржан иза затворених врата, Лавров ће додуше употребити нешто другачији термин. Изјавивши између осталог да ће у најскорије време нови START бити потписан и да је „ресетовање“ успело, посету Клинтонове описао је као „допуну горива за време лета“, што је Клинтонова потврдила.⁴⁷⁰ Занимљиво је да ни ова конференција неће проћи без једне помало комичне ситуације. Лавров је избегао

⁴⁶⁸ “Obama and Medvedev Talk About Arms Treaty”, by Peter Baker, *The New York Times*, March 13, 2010, Интернет, http://www.nytimes.com/2010/03/14/world/europe/14start.html?_r=0 8/9/2014

⁴⁶⁹ “Twists and Turns on Way to Arms Pact With Russia”, by Peter Baker, *op. cit.*

⁴⁷⁰ Транскрипт конференције са ког су преузети овај и цитати који следе, може се прочитати овде: „Пресс-конференция Министра иностранных дел Сергея

конкретан одговор на питање новинара да ли је решено питање везе између офанзивног и дефанзивног оружја, позвавши се на то да је та веза утврђена још на састанку Обама и Медведева у Лондону. Клинтонова је рекла да ће тај посао бити завршен у најскорије време, али да њих двоје неће сада објавити детаље, тј. рекла је да не желе да *прејудицирају*, што је преводилац лоше превео као *предвиђају*, односно *очекују*, а Лавров га је исправио: „Предвиђамо (очекујемо), али не прејудицирамо“. Клинтонова се осмехнула и рекла Лавров „Нисам двојезична, верујем у све што кажете“.

Министри спољних послова, дакле, очекивали су скоро довршење текста споразума решавањем јединог преосталог спорног питања како би овај могао да буде потписан, али нису желели да прејудицирају када ће и на који начин до тога доћи. Било је јасно да су председници двеју држава били надлежни за то да званично обелодане детаље договора који су сами постигли. Међутим, кад Обама крајем месеца буде заказао конференцију на којој ће обавити овај задатак, Медведев ће бити заузет сусретом са руским тимом за зимске олимпијске игре. Путин неће моћи да га замени, јер се и сам бавио другим обавезама – конкретно поплавама на југу Русије – па ће „част“ да у јавност изнесе детаље договора о тексту новог START-а напослетку ипак припасти Лаврову. Он је рекао да је споразум „стваран напредак“ у руско-америчким односима, али и да се Русија може повући из њега ако буде проценила да амерички планови о противракетној одбрани угрожавају њене стратешке капацитете за одвраћање.⁴⁷¹ Дакле, показало се тачним оно што је претходно прокоментарисао Владимир Дворкин, руски генерал у пензији и саветник за наоружање, да ће Русија имати право да се повуче из споразума ако САД једнострано распореде противракетни систем и тиме наруше дух преамбуле.⁴⁷² Одустајање од правно обавезујуће

Лаврова и Государственного секретаря США Хиллари Клинтон“, *Президент России*, 19 марта 2010 года, Интернет, http://kremlin.ru/ref_notes/490 8/9/2014

⁴⁷¹ “As Obama Nails Arms Pact, Applause in Kremlin is Faint”, by Ellen Barry, *The New York Times*, March 26, 2010, Интернет, http://www.nytimes.com/2010/03/27/world/europe/27russia.html?_r=0 8/9/2014

⁴⁷² “Russia and U.S. Report Breakthrough on Arms”, by Peter Baker and Ellen Barry, *The New York Times*, March 24, 2010, Интернет, http://www.nytimes.com/2010/03/25/world/europe/25start.html?_r=0 8/9/2014

одредбе о вези између дефанзивног и офанзивног наоружања испрва се могло тумачити као још један једностранни уступак Русије с циљем спасавања „ресетовања“, али је зато политичка снага одредбе у преамбули била неспорна – САД могу да наставе са спровођењем планова о противракетној одбрани, али ако Руси оцене да их ти планови угрожавају, то ће бити крај споразума о стратешком разоружању. Другим речима, САД и Русија су се сложили да закључе правно обавезујући споразум, али под условом да се поштује одредба његове преамбуле која није правно обавезујућа – потврдивши тиме да је њихов договор у основи политички, а не правни. Поставља се питање зашто онда нису могли раније да се договоре на овакав начин, већ су отегли преговоре на скоро годину дана, те се у једном тренутку чак појавила опасност да они пропадну?

Сматрамо да је Димитриј Трењин био јако близу одговора на ово питање када је оценио да су у Кремљу мислили како ће Обама попустити под притиском, јер се приближава нуклеарни самит.⁴⁷³ Заправо, очекивање Медведева и његове елите да би од Обаме могли да добију и више него што им је у том тренутку у тексту споразума реално било потребно, било је засновано на већ поменутом наивном уверењу да је нова америчка администрација спремна на истинско приближавање са Русијом.⁴⁷⁴ Илустроваћемо то изјавом стандардно оптимистичног Маргелова, коју ће дати непосредно уочи потписивања споразума, да је нови START прва цигла у темељу нове архитектуре европске и међународне безбедности коју је Медведев први пут поменуо у Берлину 2008, додавши да је главни проблем у руско-америчким односима у последњих 20 година одсуство позитивног дневног реда: „Ако сарађујемо, чинимо то у областима у којима смо сарађивали још 70-их, у време детанта“.⁴⁷⁵ Проћи ће још неко

⁴⁷³ “Twists and Turns on Way to Arms Pact With Russia”, by Peter Baker, op. cit.

⁴⁷⁴ Занимљиво је размишљање које нуди Томас Грејем. Према њему је Русији у односима са САД довољан и „убедљиви привид“ једнакости и реципроцитета, услед чега је контрола нуклеарног наоружања била плодно тло за сарадњу – она је једно од ретких области од заједничког интереса САД и Русије у којима су ове две силе заиста равноправне и играју улогу глобалних лидера. Thomas Graham, “Russia Back at the Center of U.S. Foreign Policy”, op. cit., pp. 11-13.

⁴⁷⁵ “Multipolar responsibility”, RT, April 9, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/start-multipolar-responsibility-nuclear/9/9/2014>

време док Москва не буде сасвим схватила да тактички прагматизам Вашингтона није исто што и искрена жеља за стратешким компромисом, која се нимало не уклапа у идентитет/интерес САД. Један човек у руској администрацији је, додуше, после састанка Клинтонове и Лаврова наговестио да још много тога битног остаје да се договори у руско-америчким односима да би се они стварно поправили – ко би други него Владимир Путин, тако што је изјавио да је дошло до отопљавања атмосфере у билатералним односима, али да је сада нужно радикално изменити њихову суштинску страну.⁴⁷⁶ Било како било, текст споразума који ће једноставно, али и врло симболично бити назван Нови START, крајем марта 2010. напокон је усаглашен према формули коју смо већ поменули: по 1.550 бојевих глава, 700 носача (пројектила и бомбардера), 800 лансера, 18 инспекција годишње и телеметријска размена података на годишњем нивоу. Датум и место потписивања овог „најсвеобухватнијег уговора о контроли наоружања у току две деценије“⁴⁷⁷ такође су симболично утврђени – осми април у Прагу, да би се обележила годишњица Обаминог прашког говора у коме је лансирао идеју о „нуклеарној нули“.

Слика потписивања Новог START-а одмах је обишла свет као ударна вест. Из данашње перспективе, симболику даље судбине „ресетовања“ можемо да тражимо чак и у томе што двојица председника пишу различитим рукама (Обама је леворук). Тада то свакако није било битно, јер укупна атмосфера на прашкој церемонији није нимало наликовала на данашњу у односима две земље, нити на ону каква је између њих била уочи Обаминог усељења у Белу кућу. На конференцији која је уследила након потписивања, ни Медведев, ни Обама, нису трошили речи хвале за овај догађај, оцењујући га историјским.⁴⁷⁸ Обама је истакао

⁴⁷⁶ „Отношения РФ и США потеплели, надо менять содержательную часть - Путин“, *РИА Новости*, 19.3.2010, Интернет, <http://ria.ru/politics/20100319/215416738.html> 8/9/2014

⁴⁷⁷ Овако се Обама у обраћању јавности изразио о Новом START-у. „U.S., Russia reach new arms control deal“, *CNN*, March 26, 2010, Интернет, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/03/26/start.treaty/index.html?iref=allsearch> 9/9/2014

⁴⁷⁸ Транскрипт конференције, из кога су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: „Remarks by President Obama and President Medvedev of Russia at New START Treaty Signing Ceremony and Press Conference“, *The White House*, April

своје претходно постављене циљеве нуклеарног разоружања и „ресетовања“ односа са Русијом, оценивши да је потписивање овог споразума битна прекретница на путу ка оба циља, те да оно показује да су САД и Русија (државе које поседују 90 посто нуклеарног оружја) спремне да преузму одговорност за глобално вођство. Изразио је очекивање да ће смањења предвиђена уговором омогућити и даља смањења, те да ће се о противракетној одбрани разговори проширити тако да укључе и редовну размену информација о проценама претњи. Навео је и да су се САД формално обавезале да нуклеарне државе које се придржавају режима непролиферације неће бити мета њиховог нуклеарног арсенала (видећемо касније како). Амерички председник осврнуо се и на Иран, рекавши да САД и Русија заједно раде на јаким санкцијама које ће Савет безбедности УН увести овој земљи.

Према Медведеву, Нови START одражава равнотежу интереса Русије и САД: „Ово је *win-win* ситуација. Нико овим споразумом неће изгубити“. Председник Русије искористио је конференцију да понови бројке предвиђене споразумом, које смо већ навели. О Ирану је рекао да овај, нажалост, није одговорио на многе конструктивне предлоге, те да би се ово питање могло изнова размотрити у СБ УН, поновивши став да санкције ретко дају резултата али да је некада без њих тешко, с тим што морају да буду „паметне“. О противракетној одбрани такође је поновио стандардни руски предлог – успостављање глобалног противракетног система. Напокон, Медведев се осврнуо и на најважније питање које долази на ред након потписивања споразума, а то је његова ратификација. Нагласио је да је неопходно да до ње дође синхронизовано у обе државе, да се не би догодило као у неким ранијим случајевима да једна страна ратификује споразум, а друга то одбије уз изговор да су се околности промениле (очигледно је да је мислио на случај АCFE). Обама је на то самопоуздано одговорио да САД имају историју двопартијског приступа ратификацији међународних уговора, нарочито оних који се тичу контроле наоружања, те да се стога нада да ће и демократе и републиканци схватити значај и овог уговора и ратификовати га.

Потезање питања ратификације Новог START-а од стране Медведева било је сасвим на месту, а Обаино самопоуздање преурањено, јер се и

8, 2010, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-obama-and-president-medvedev-russia-new-start-treaty-signing-cere> 9/9/2014

пре потписивања споразума знало да његова потврда у америчким законодавним телима неће бити нимало лак задатак. Представнички дом је био мањи проблем, јер су у њему демократе имале већину неопходну за ратификацију. У Сенату је пак за постизање двотрећинске већине било нужно да споразум подрже и републиканци, или бар део њих. Обаин аргумент о традицији двопартијског гласања за споразуме о контроли наоружања пада у воду ако се знају две ствари специфичне за тренутак у коме је дошло до потписивања Новог START-а. Прва је да је утицајна група републиканских сенатора, на челу са Обаиним противкандидатом на изборима Мекејном, већ више од годину дана уназад користила прилику да оспори сваки Обаин спољнополитички „успех“, а притом се нарочито обрушавала на све што има везе са „ресетовањем“ руско-америчких односа. Друга је да је ту групу управо текст Новог START-а иритирао, конкретно одредба о вези између офанзивног и дефанзивног наоружања у његовој преамбули. Тако су још крајем марта сви републикански сенатори (њих 41) најавили да ће одбити ратификацију Новог START-а уколико администрација не испуни два услова: изведе корениту модернизацију балистичког арсенала; укине везу између офанзивног и дефанзивног наоружања.⁴⁷⁹ Тек што се одиграо један битан догађај за „ресетовање“, нови изазови су били на помолу. Но, пре него што пређемо на разматрање истих, направимо малу дигресију да бисмо исцрпели „нуклеарну“ тематику, којом је април 2010. обиловао.

Нова нуклеарна доктрина Сједињених Држава

Осим као годишњица прашког говора, датум потписивања Новог START-а за Обаму је био значајан и по томе што је падао између два за САД битна „нуклеарна“ догађаја. За тренутак ћемо се задржати на првом од њих, а то је потврђивање нове нуклеарне доктрине Вашингтона (*Nuclear Posture Review*), која је за нијансу умањила улогу нуклеарног оружја у укупној безбедносној стратегији САД. Ово је у доктрини истакнуто као други циљ националне нуклеарне политике, одмах након

⁴⁷⁹ „Как скоро и научат ли новый СНВ 'ходить'?“, Андрей Федяшин, *РИА Новости*, 29.3.2010, Интернет, <http://ria.ru/analytics/20100329/216973267.html> 9/9/2014

спречавања нуклеарне пролиферације и тероризма.⁴⁸⁰ Кажемо да се ради о нијанси, јер у доктрини ипак није усвојено правило „не употреби први“ (*no first use*), које би значило да САД не предвиђају употребу нуклеарног оружја у случају ненуклеарног напада. Наиме, доктрина формулише три кључна закључка у погледу могуће употребе нуклеарног оружја: наставиће се јачање конвенционалних капацитета и смањење улоге нуклеарног оружја у одвраћању ненуклеарних напада, с циљем да се одвраћање нуклеарног напада на САД и њихове савезнике учини једином сврхом америчког нуклеарног оружја; употреба нуклеарног оружја биће разматрана само у „екстремним околностима“, да би се одбранили витални интереси САД и савезника; неће бити претње, нити употребе нуклеарног оружја против ненуклеарних сила које су потписнице Уговора о неширењу нуклеарног оружја (NPT) и испуњавају обавезе везане за неширење.⁴⁸¹ У доктрини се доста говори и о нуклеарном разоружању. Између осталог, истиче се да ће даље смањење нуклеарног арсенала зависити од спремности Русије да у њему учествује, те да би оно подразумевало и смањење тактичког наоружања.⁴⁸²

Дакле, одвраћање нуклеарног напада према овој доктрини и даље није једина сврха америчког нуклеарног оружја – оно се може користити и за одвраћање конвенционалног, хемијског или биолошког напада, и то пре свега у „екстремним околностима“ које погађају виталне интересе САД и њихових савезника. Притом се не прецизира какве су то околности – што значи да елита у Вашингтону у било ком сукобу и у свако доба може да се позове на своје тумачење ситуације на терену, утврди да су настале „екстремне околности“ и оправда употребу нуклеарки. Такође, доктрина на први поглед забрањује употребу нуклеарног оружја против ненуклеарних сила, а заправо је итекако дозвољава, уколико дотична сила није уговорница NPT или се не придржава обавеза које он прописује. Да ли се одређена ненуклеарна

⁴⁸⁰ “Nuclear Posture Review Report”, *U.S. Department of Defense*, April 2010, Интернет, <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> 9/9/2014, p. iii.

⁴⁸¹ *Ibid.*, p. ix.

⁴⁸² *Ibid.*, p. xi.

држава придржава, или не придржава обавеза, то опет арбитрарно треба да процени елита у Вашингтону, па да у складу са тим евентуално донесе одлуку о „превентивном“ нуклеарном нападу против ње. Видимо да, упркос залагању за „нуклеарну нулу“, САД задржавају право на агресивну (прву) употребу нуклеарног оружја у разним ситуацијама, што се лако да објаснити њиховом ревизионистичком оријентацијом. Иако их географски положај и конвенционална надмоћ над другим силама чине практично нерањивим у односу на могући конвенционални напад и говоре у прилог смањења улоге нуклеарног оружја у одбрамбеној стратегији, залагање за светску хегемонију не дозвољава Сједињеним Државама да се одрекну најјаче врсте наоружања коју имају у арсеналу.⁴⁸³ Претња нуклеарним нападом (или чак остваривање те претње – сетимо се Хирошима и Нагасакија) могла би се показати као корисно офанзивно средство против нуклеарних сила, будући да оне не могу да узврате истом мером, али и против нуклеарних, у комбинацији са ефикасним противракетним штитом. Напокон, залагање за смањење тактичког оружја (пројектила кратког домета наоружаних нуклеарним бојевим главама, који се могу користити на бојном пољу) разумљиво је ако се зна да на том плану Русија има убедљиву предност у односу на САД, те да се у одвраћању конвенционалног напада превасходно ослања на овај тип наоружања. Одрицање Русије од тактичких нуклеарних пројектила учинило би је врло рањивом наспрам конвенционалног напада САД, јер би јој једино преостао одговор стратешким пројектиlima – а он би наишао на одмазду Вашингтона истом мером.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Наравно, они амерички стручњаци који се не слажу са хегемонистичком политиком своје земље сматрају да би за њу усвајање доктрине „не употреби први“ било најбоље решење, јер у постхладноратовском периоду не постоји ниједан оправдан разлог због кога би Американци задржали право да први употребе нуклеарке. Видети, на пример: Michael S, Gerson, “No First Use – The Next Step for U.S. Nuclear Policy”, *International Security*, Vol. 35, No. 2, Fall 2010, pp. 7-47.

⁴⁸⁴ Димитриј Сулов каже да би споразум о смањењу тактичког наоружања „неизбежно значи једнострано разоружање Русије, којој нумеричка супериорност у тактичком нуклеарном оружју игра улогу не толико војне, колико психолошке компензације за значајну супериорност конвенционалног наоружања САД и НАТО“. Dmitry Suslov, “From Parity to Reasonable Sufficiency”, *op. cit.*

Осврнућемо се укратко још и на други битан „нуклеарни“ догађај за САД у априлу 2010, онај који је уследио након потписивања Новог START-а, а то је већ поменути вашингтонски самит о нуклеарној безбедности. На овом самиту окупило се чак 47 шефова држава и влада, укључујући Медведева и домаћина Обаму. Главна тема била је безбедност нуклеарног материјала – плутонијума и високо обогаћеног уранијума.⁴⁸⁵ Лавров и Клинтонова, такође присутни на самиту, искористили су прилику да управо у тој области потпишу споразум којим се две силе обавезују да се отарасе огромних количина плутонијума заосталих из периода Хладног рата, а за које је процењено да би могле да послуже за производњу око 17 хиљада нуклеарних бојевих глава.⁴⁸⁶ Гостовање у Вашингтону Медведев је искористио да одржи предавање на Брукингу, у оквиру кога је оценио самит као велики успех, посебно истакавши једногласност учесника у погледу процене тренутне ситуације на плану безбедности нуклеарног материјала.⁴⁸⁷

Између потписивања и ратификације Новог START-а

„За“ и „против“ „ресетовања“ у Вашингтону

Како то обично бива, критичаре спољне политике једне државе ништа не иритира толико колико њен успех. Потписивање Новог START-а је несумњиво било највећи успех Обамина политике „ресетовања“ односа са Русијом откако је овај ступио на дужност. Тиме се лако може објаснити зашто су се Обамини критичари након овог догађаја нарочито активирали. У мају месецу, Дејвид Крамер је констатовао да је Обамина администрација од политике „прво Русија“ прешла на политику „само Русија“, занемарујући и напуштајући друге земље региона. По његовом виђењу, док званичници администрације говоре

⁴⁸⁵ Видети: “Key Facts about the Nuclear Security Summit”, Интернет, <http://fpc.state.gov/documents/organization/140352.pdf> 9/9/2014

⁴⁸⁶ “Medvedev calls Washington nuclear summit ‘a total success’”, by Robert Bridge, RT, October 18, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/medvedev-hails-washington-summit/9/9/2014>

⁴⁸⁷ Ibid.

како не допуштају сфере утицаја, кроз своје поступке Русији управо признају такву сферу.⁴⁸⁸ На њега ће се ускоро надовезати Јануш Бугајски, оценом да приближавање Русије и САД може да има две негативне последице: да створи утисак да су САД напустиле националне интересе источноевропских, јужнокавказких и средњоазијских држава да би придобиле Русију за безбедносну сарадњу на ширем Блиском истоку; да охрабри Русију на асертивне потезе према својим суседима.⁴⁸⁹ Према Стивену Бланку, цена америчког „ресетовања“ односа са Русијом, тј. узимања за озбиљно руских интереса да би се добила њена сарадња на питањима попут заустављања нуклеарне пролиферације на С. Кореју и Иран, јесте заустављање ширења НАТО и одустајање од противракетног штита у Европи; другим речима – остављање Европе рањивом у односу на руске војне претње, те мирење са руским енергетским уценама и напорима да се „згњечи демократија“ и успостави чврста сфера утицаја у блиском суседству, што би била и морална и стратешка катастрофа за САД.⁴⁹⁰ И поред видљивог настојања Русије да наруши суверенитет земаља на постсовјетском простору, каже Бланк, САД не показују знаке поседовања кохерентне стратегије за простор Кавказа и Средње Азије.⁴⁹¹ За овог аналитичара, позив Русије на стварање нове европске

⁴⁸⁸ “U.S. abandoning Russia’s neighbors”, by David J. Kramer, *The Washington Post*, May 15, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/14/AR2010051404496.html> 10/9/2014. Раније је Крамер истицао како су шансе за успех „ресетовања“ мале, услед разлика у вредностима и интересима двеју земаља, те питања да ли руски лидери уопште желе да ресетују односе. По његовом мишљењу, параноично руско руководство, које види претње свуда а посебно од САД, тежак је партнер за сарадњу Обаминој администрацији. Све док не дође до стварне промене руске спољне и унутрашње политике, тешко да ће Обамини напори да „ресетује“ односе бити узвраћени, закључује Крамер. David J. Kramer, “Resetting U.S.-Russian Relations: It Takes Two”, *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 1, January 2010, pp. 61-79. Ако занемаримо очигледну русофобичност овог аутора, морамо му одати признање за оштроумно увиђање тешко разрешиве инкомпатибилности интереса Русије и САД.

⁴⁸⁹ Janusz Bugajski, “Unintended Consequences: Impact of the U.S.-Russia Detente on the Wider Europe”, *Lithuanian Foreign Policy Review*, No. 24, 2010, pp. 9-10.

⁴⁹⁰ Stephen Blank, “The Real Reset: Moscow Refights the Cold War”, *World Affairs*, September/October 2010, pp. 81-82.

⁴⁹¹ Ibid., pp. 86-88.

безбедносне архитектуре јесте покушај да се подрију НАТО и ОЕБС и да Русија добије одрешене руке на простору ЗНД: „Јасно, притискање *reset* дугмета, са руске тачке гледишта значи једну ствар: добити одрешене руке за спровођење политика које су у много чему из основа вођене антиамериканизмом и сопственим осећајем позваности да се буде велика сила“.⁴⁹²

Брига анти-руски оријентисаних критичара „ресетовања“ за „независност“ источноевропских држава је очигледна. Уједно је и разумљива, ако пођемо од геополитичког значаја региона Источне Европе (онако како га је дефинисао Макиндер) у америчком хегемонистичком походу. Још ако је критичар пореклом из Источне Европе, попут Бугајског, јасни су извори његове блискости позицији коју заступају бивши источноевропски државници у писму о коме смо говорили у прошлом поглављу. Признаћемо да њихови аргументи имају јако утемељење у демократски исказаној вољи већине источно-европских држава. Оне су својевремено са одушевљењем напустиле руску сферу утицаја (у којој су пола века принудно боравиле), те им не пада на памет да се у њу врате – пре би довека остале у вазалном односу према САД, него што би ризиковале да изгубе моћног прекоокеанског заштитника од (стварне или умишљене, за конституисање идентитета ових земаља је свеједно) претње руског империјализма. Међутим, шта ако нека источноевропска држава демократским путем искаже вољу да се не сврста на страну Вашингтона и уместо тога се окрене ближим односима са Русијом, а САД и њихови (источно)европски савезници/ вазали наставе да је притискају да уђе у НАТО? Да ли и онда остаје валидан аргумент Бугајског да „НАТО савезници поштују вољу суверених држава да уђу у мултинационалне институције по свом избору“, те да „фаворизују и подржавају развој демократских система и легитимних влада које комбинују националну стабилност с поштовањем људских и грађанских права“, док на другој страни „иста начела не важе за руске власти“?⁴⁹³

У априлу, Русија и Украјина потписале су споразум који омогућава руској црноморској флоти да остане на Криму још најмање 25 година, а

⁴⁹² Ibid., pp. 89-90.

⁴⁹³ Janusz Bugajski, “Unintended Consequences: Impact of the U.S.-Russia Detente on the Wider Europe”, op. cit., p. 22.

да Русија заузврат продаје Украјини гас по цени нижој за 30 посто.⁴⁹⁴ Крајем маја, украјински министар спољних послова, Константин Гришченко, изјавиће да чланство Украјине у НАТО није на дневном реду јер му се противи већина украјинских грађана, при чему је сама идеја о чланству „деструктивна за ефикасност спољне политике земље“.⁴⁹⁵ Оваква спољнополитичка преоријентација територијално највеће државе која се у целини налази у Европи, у правцу отклона од Запада и јачања веза са Русијом, омогућена је победом лидера проруске Партије региона Виктора Јануковича над премијерком и ветеранком „Наранцасте револуције“ Јулијом Тимошенко, у фебруару месецу. Ови председнички избори су, за разлику од оних 2004. на којима је Јанукович такође победио, били оцењени као слободни и поштени, дакле демократски, како од лидера „Наранцасте револуције“, тако и од међународних актера. Према томе, поменуто спољнополитичку оријентацију Украјине у пролеће 2010. нико није могао да оспорава демократским аргументом. Па ипак, одлука Букурешког самита да ће Украјина кад-тад ући у НАТО остала је на столу, што демаскира стварни циљ Вашингтона у Источној Европи – не ради се ни о каквој подршци демократији, већ о проширењу сопствене сфере утицаја на штету руске. То што се већина источних Европљана демократски определила за прозападну оријентацију је за америчку елиту добродошло, али уколико грађани неке земље одлуче супротно ова елита неће презати ни од рушења демократски изабране власти, у интересу свог геополитичког продора на исток. Овакав приступ Вашингтона – инсистирање на проширењу сфере утицаја упркос вољи грађана одређене државе (било да се ради о већини становништва, или – као у случају Украјине – о његовом конститутивном делу), уз дубоку идентитетску подељеност украјинског друштва (о којој ћемо касније детаљније говорити), биће кључни узрок избијања украјинске кризе 2013. и њеног прерастања у грађански рат 2014.

Критичари „ресетовања“ су, дакле, критикујући наводно руско понашање у Источној Европи заправо описивали понашање сопствене

⁴⁹⁴ “Russia and Ukraine sign historic deals, resetting relations”, *RT*, July 9, 2010, Интернет, <http://rt.com/news/russia-ukraine-relations-reset/10/9/2014>

⁴⁹⁵ “Ukraine: NATO membership is off the agenda”, *RT*, May 28, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/ukraine-nato-membership/10/9/2014>

земље. Разлог што се Обамина администрација није званично приклонила њиховим аргументима и што је очигледно решила да (показаће се, привремено) толерише спољнополитички заокрет у Украјини, лежи у томе што је укупан контекст руско-америчких односа у 2010. био далеко другачији од оног какав ће бити у 2013. „Ресетовање“ је било у пуном јеку, а његов дневни ред (како га је формулисала Обамина администрација) далеко од тога да је био исцрпљен. Након потписивања Новог START-а уследила је неопходност његове ратификације, а предстојао је и важан задатак у погледу иранског нуклеарног програма – довршити посао за који је очигледно већ придобијена подршка Русије, а то је поштравање санкција Техерану. Овај дневни ред и позитивна кретања у вези с њим такође су се нашли на мети критичара. Роберт Каган ће крајем маја закључити да Обама није ништа постигао „ресетовањем“, јер пристајање на поштравање санкција Ирану није никакав уступак Русије – она је на тој позицији била и раније и „продала исти тепих више пута“, док је Обама заузврат минирао Бушов план о противракетном штиту у Чешкој и Пољској.⁴⁹⁶ Бланк је проценио да нема назнака да ће Руси нешто истински дати заузврат америчком одустајању од противракетног штита, те да они уместо тога играју двоструку игру у Ирану критикујући Техеран, а повећавајући продају оружја овој земљи и опирајући се значајнијим санкцијама, додавши и да политику Москве према Ирану не диктирају само економски, већ и стратешки интереси.⁴⁹⁷ У свом другом тексту Бланк критикује Нови START аргументом да се његове одредбе односе и на конвенционално оружје на стратешким носачима, сем неких изузетака, а да споразум не предвиђа ништа по питању тактичког оружја.⁴⁹⁸ Додаје и да овај споразум путем наставка политике одвраћања

⁴⁹⁶ “A hollow ‘reset’ with Russia”, by Robert Kagan, *The Washington Post*, May 25, 2010, Интернет; <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/24/AR2010052403073.html> 10/9/2014

⁴⁹⁷ Stephen Blank, “The Real Reset: Moscow Refights the Cold War”, op. cit., pp. 84-86. Како је његов текст објављен у јесен 2010. Бланк не мисли на санкције Ирану уведене у јуну месецу, већ на њихово евентуално накнадно поштравање.

⁴⁹⁸ Stephen Blank, “Beyond the Reset Policy: Current Dilemmas of U.S.-Russia Relations”, *Comparative Strategy*, 29, 2010, pp. 336-339.

везује руке Американцима, чиме Русија стиче могућност да утиче на политику Вашингтона.⁴⁹⁹

Обамина администрација у овом периоду имаће задатак да одбрани свој тактички прагматизам у политици према Русији од ових упорних конзервативних критика. Приоритет је била ратификација Новог START-а, за коју је требало обезбедити довољну већину у Сенату. На саслушању у мају у Сенату, Клинтонова је категорички тврдила да ништа у споразуму неће ограничити америчку противракетну одбрану. Гејтс је отишао и корак даље, те је на питање једног критички расположеног сенатора шта ће бити с тим што Русија има другачије тумачење споразума када је реч о противракетној одбрани одговорио да то није разлог за бригу, јер она одувек има примедбе по том питању: „Руси мрзе нашу противракетну одбрану још откако су разговори о стратешком разоружању започели 1969... вероватно зато што ми можемо да је приуштимо, а они не“.⁵⁰⁰ Апелујући на Сенат да ратификује Нови START, Клинтонова је рекла: „Избор пред нама је између овог уговора и непостојања уговора који би регулисао наш нуклеарно-безбедносни однос са Русијом; између овог уговора и непостојања договореног механизма верификације стратешких нуклеарних снага Русије; између овог уговора и непостојања правне обавезе Русије да задржи своје стратешке нуклеарне снаге испод договореног нивоа“, додајући и да би одбијање уговора подрило и америчко вођство на плану непролиферације.⁵⁰¹

Што се тиче „ресетовања“ уопште, његову суштину гледано из угла Вашингтона, као и суштину Обаминог тактичког прагматизма према Русији, покушаће да објасни Мајкл Мекфол, можда и најбоља личност за тај задатак, с обзиром на то да многи управо њега сматрају „архитектом“ овог приступа. Почетком јуна, он је одржао предавање на

⁴⁹⁹ Ibid., p. 346.

⁵⁰⁰ “Does America consider Russia friend or foe? Antimissile system will show”, by Robert Bridge, *RT*, October 12, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/america-russia-friend-foe/10/9/2014>

⁵⁰¹ “Top U.S. officials urge START ratification”, *CNN*, May 18, 2010, Интернет, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/05/18/start.hearing/index.html?iref=allsearch10/9/2014>

Питерсон институту у Вашингтону, у чијем је уводном делу већ нагласио да је основни мотив за „ресетовање“ прагматичност, односно да се Обама у јесен 2008. одлучио за такав приступ јер је схватио да даље погоршање односа са Русијом не одговара националним интересима САД. Према Мекфолу, администрацију не занимају фразе о побољшању односа, већ конкретни практични резултати. Притом се примењује приступ „двоструког колосека“ (*dual-track approach*): поред односа двеју влада, ваља успоставити и однос између цивилних друштава. Као пример за то Мекфол је навео своје путовање у Москву две недеље пре тога, предузето ради значајног састанка са Сурковим (који је с њим председавао групи задуженој за цивилно друштво у оквиру Билатералне председничке комисије). Том приликом Мекфол се сусрео и са многим другим личностима: адвокатом заточеног тајкуна Ходорковског, мајком Магницког,⁵⁰² независним блогерима, лидерима опозиције и цивилног друштва, посетио састанак правобранилаца који је организовао Лав Пономарјев... Поновио је да окончање руске окупације Грузије и обнова њеног територијалног интегритета мирним путем јесте циљ САД. Развој демократије и људских права у Русији такође је циљ САД. За остваривање тог циља постоји нова стратегија, а да ли је Русија на том плану напредовала од доласка Обаме, питање је на које треба да одговоре експерти из *Фридом Хауса*.⁵⁰³

Мекфолови аргументи делују знатно чвршће од оних које нуде критичари „ресетовања“. Он им је јасно ставио до знања да Обамина администрација не одступа од дугорочних стратешких циљева који се поклапају с њиховим, али и да је тактички прагматизам у том тренутку био једино решење које омогућава да се кретање ка тим циљевима настави, док критичари са своје стране нису понудили никакво алтернативно решење, осим оних која су већ била испробана за време Бушове администрације и нису уродила плодом. Верност традиционалним стратешким циљевима, укорењеним у идентитет/

⁵⁰² О адвокату Сергеју Магницком, преминулом у руском затвору, писаћемо више у поглављу које се бави периодом после „ресетовања“.

⁵⁰³ „Белый дом разъяснил суть 'перезагрузки' отношений с Россией“, Мария Табак, Денис Ворошилов, *РИА Новости*, 11.6.2010, Интернет, <http://ria.ru/politics/20100611/244958331.html> 10/9/2014

интерес САД, Обамина администрација потврдиће пак у једном врло значајном документу који ће усвојити у мају месецу. Реч је о новој стратегији националне безбедности, којом је замењена Бушова из 2006. Овај документ заслужује посебну пажњу.

Стратегија националне безбедности Сједињених Држава

Као и две претходне (Бушове) стратегије, и ова Обамина усвојена је у другој години председничког мандата. Да би направила отклон од своје претходнице, Стратегија ставља нагласак на прилажење (*engagement*) другим државама, с циљем обнове америчког вођства.⁵⁰⁴ Њен тон у односу на Бушову је мање директан, популистички и провокативан, а више рефлексиван и апстрактан.⁵⁰⁵ По доношењу, суочила се са две врсте критика. С једне стране, у њој је нападнут (и пређашњим Обаминим говорима) концепт „неопходне силе“ (*necessary force*), који у други план потискује Бушову „предухитрујућу самоодбрану“ (*pre-emptive self-defense*) и за који се тврди да оставља много већи простор за једнострану употребу силе.⁵⁰⁶ С друге стране, милитантнији кругови је нападају услед тога што су њени темељи наводно: занемаривање америчког суверенитета – пут кроз међународне институције, нагласак на меку моћ, скрушеније понашање према другима и уздржанија Америка на светској сцени.⁵⁰⁷ Стратегију ћемо детаљније анализирати полазећи од исте матрице коју смо применили у анализи руског документа – на основу вредности, претњи и средстава.

У Стратегији је истакнуто тројство вредности – демократија, људска права, владавина права – што су „суштински извори наше (тј. њихове)

⁵⁰⁴ Christine Gray, “President Obama’s 2010 United States National Security Strategy and International Law on the Use of Force”, *Chinese Journal of International Law*, 2011, pp. 35-36.

⁵⁰⁵ *Ibid.*, p. 40.

⁵⁰⁶ Видети: Christian Henderson, “The 2010 United States National Security Strategy and the Obama Doctrine of ‘Necessary Force’”, *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 15, No. 3, 2010, pp. 403-434.

⁵⁰⁷ Видети: Kim R. Holmes and James Jay Carafano, “Defining the Obama Doctrine, Its Pitfalls, and How to Avoid Them”, *Background*, No. 2457, September 1, 2010.

снаге и утицаја у свету“;⁵⁰⁸ уз снажно наглашавање њиховог универзалног карактера. „Поштовање универзалних вредности код куће и у свету“ уврштено је међу четири трајна америчка интереса,⁵⁰⁹ уз истицање да „дугорочна безбедност и просперитет (САД) зависе од... постојане подршке универзалним правима, што нас одваја од непријатеља... и многих потенцијалних конкурената за утицај“.⁵¹⁰ Овде видимо експлицитно исцртавање границе америчког идентитета, односно његову репродукцију. На једном месту Стратегија говори и о подршци напорима унутар Русије за унапређење универзалних вредности, што нам открива стваран стратешки циљ САД – нетолерисање руске вредносне самобитности, већ Русију која ће се приклонити америчком виђењу универзалних вредности.⁵¹¹ Стратегија издваја четири групе интереса: безбедност Сједињених Држава, њихових грађана, те савезника и партнера; јаку, иновативну и растућу економију у отвореном међународном економском систему; поштовање универзалних вредности код куће и у свету; праведан и одржив међународни поредак унапређен америчким вођством, дорастао глобалним изазовима.⁵¹² Одавде видимо једну општу склоност ка универсализму и практично брисање границе између националних и глобалних интереса. „А када се национални интереси сукобе – или државе дају првенство својим интересима на различите начине – оним нацијама које пркосе међународним нормама или не прихватају суверене одговорности, биће ускраћене користи које долазе од веће интеграције и сарадње с међународном заједницом“.⁵¹³ Другим речима, они који следе сопствене националне интересе на начин који није компатибилан са америчким виђењем глобалних интереса, биће кажњени искључењем из „међународне заједнице“ – на делу видимо Кембелове концепте интеграције и искључења.

⁵⁰⁸ *National Security Strategy*, Интернет, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf 11/9/2014, p. 2.

⁵⁰⁹ *Ibid.*, p. 7.

⁵¹⁰ *Ibid.*, p. 36.

⁵¹¹ *Ibid.*, p. 44.

⁵¹² *Ibid.*, p. 7.

⁵¹³ *Ibid.*, p. 40.

Када је реч о визији међународног поретка, Стратегија је недвосмислена – циљ је поредак под америчким вођством. Штавише, основни мото Стратегије гласи „обновити вођство“.⁵¹⁴ Вођство се схвата и као политичко, и као економско, и надасве морално, а од њега зависи укупна глобална безбедност.⁵¹⁵ У Стратегији стоји да се праведан и одржив међународни поредак (како смо видели, један од националних интереса) мора заснивати „на правима и одговорностима“, те одговарати „проблемима нашег времена“.⁵¹⁶ Дакле, није нужно реч о позитивним међународноправним правилима, већ о међународном праву какво би по америчком виђењу требало да буде да би одговорило новим проблемима – тј. онеме што САД виде као нове проблеме. Ово је израз ревизионистичке политике, чији је циљ измена постојећег међународног права да би се оно уподобило америчким интересима. Поредак заснован на америчком вођству је нужно униполаран (моноцентричан), те се другима нуди не равноправан третман, већ „партнерство у вођству“. Занимљиво је да, када говори о могућим партнерима у глобалном вођству, Стратегија помиње и регионално вођство неколико других сила (поред традиционалних европских, које се очигледно подразумевају): Јапан, Јужну Кореју, Кину, Индију, Бразил и Јужну Африку, док у одељку који говори о Русији нема ни помена речи „вођство“.⁵¹⁷

Када је реч о претњама, у Стратегији стоји да „...нема веће претње америчком народу од оружја за масовно уништење, посебно од опасности коју представља потрага насилних екстремиста за нуклеарним оружјем, те ширење истог на нове државе“.⁵¹⁸ Саме Сједињене Државе најнепосредније су угрожене асиметричним претњама, „попут оних које циљају наше (тј. њихово) ослањање на простор и сајбер-простор“.⁵¹⁹ Тероризам, природне катастрофе, сајбер-

⁵¹⁴ Ова синтагма се у Стратегији јавља девет пута, први пут на првој страни, последњи пут у последњој реченици. Није згорег подсетити да се тако зове Обамин чланак који смо овде анализирали, из периода пре него што је постао председник.

⁵¹⁵ *National Security Strategy*, op. cit., p. 7.

⁵¹⁶ *Ibid.*, pp. 3-4.

⁵¹⁷ *Ibid.*, pp. 42-45.

⁵¹⁸ *Ibid.*, op. cit., p. 4.

⁵¹⁹ *Ibid.*, p. 17.

напади и пандемије су виђени као претње домаћој безбедности.⁵²⁰ Говори се и о новим претњама које потичу од кретања у савременом свету (климатске промене, енергетска зависност, финансијска криза, криминал...), те о проблемима с којима се САД суочавају у свакој од појединачних области које спадају у националну безбедност (наука, технологија, здравље...), док се у економији као главна претња поред рецесије види дефицит.⁵²¹ За нас је битан и следећи цитат: „Међународна архитектура која је претежно обликована при крају Другог светског рата попушта под тежином нових претњи, чинећи нас мање способним да искористимо нове прилике“.⁵²² Који актери се идентификују као носиоци претњи? У Стратегији се реч „непријатељи“ користи седам пута, иако се исти нигде експлицитно не набрајају. Међутим, из контекста је јасно да се под непријатељима подразумевају недржавни актери попут терористичких, екстремистичких и криминалних група, те државе попут Ирана и Северне Кореје, док је за велике силе (као што су Русија и Кина), резервисан израз „потенцијални такмаци“.⁵²³

Кратка листа претњи које могу непосредно да угрозе територију и становништво Сједињених Држава последица је просторног елемента – релативне безбедности земље која је свој идентитет везала за Нови свет. Међутим, из става о глобалној архитектури видимо да је осећај угрожености САД од спољашњег света јако велики. Све што одступа од америчке визије светског поретка може бити окарактерисано као претња глобалној, а тиме и безбедности САД. Отуда толика брига због деловања „непријатеља“ и „потенцијалних такмаца“, јер су они (барем кад је о државама реч) равноправни делови те архитектуре, а неки од њих (међу њима и Русија) и повлашћени поседовањем права вета у Савету безбедности УН. Њихово „неодговорно понашање“ посматра се као претња, јер онеспособљава постојећу архитектуру да се супротстави „новим претњама“. Заправо, проблем је у томе што је само постојање независних актера који нуде алтернативне визије о светском поретку претња идентитету/интересу САД.

⁵²⁰ Ibid., p. 18.

⁵²¹ Ibid., p. 34.

⁵²² Ibid., p. 40.

⁵²³ Ibid., p. 10.

Коначно, у погледу *средстава*, Стратегија у значајној мери говори о употреби силе. У делу под тим насловом каже се да „војна сила понекад може бити неопходна за одбрану наше земље и савезника или за очување ширег мира и безбедности, укључујући заштиту цивила суочених са тешком хуманитарном кризом“, при чему она увек мора да буде последње средство и примени се након пажљивог срачунавања користи и трошкова. „Сједињене Државе морају да задрже право да делују једнострано уколико је то неопходно за одбрану наше нације и интереса, али ће такође настојати да поштују стандарде који уређују употребу силе“.⁵²⁴ На другом месту се, међутим, истиче да је америчко вођство „исувише уско идентификовано са војном силом“, те да је „циљ наших непријатеља да пренапрегну наше оружане снаге и унесу раздор између нас и оних који деле наше интересе“.⁵²⁵ Стога се суштина америчког деловања на заштити националне безбедности не може свести на унилатерализам, већ је у Стратегији билатералним и мултилатералним видовима рада са другима дато доста простора. Оно што је упадљиво детаљно разрађено јесте виђење билатералних односа са низом актера – од учвршћења односа са савезницима с којима САД деле исте вредности у Европи, Азији и Северној Америци, преко изградње сарадње са „новим центрима утицаја“ на основу заједничких интереса, па до прилажења непријатељским државама како би им се дала шанса да промене курс.⁵²⁶ На делу је, дакле, прокламовање оправданости мешања у унутрашње послове других држава. У нове центре моћи убраја се и Русија, чији је глас на међународној сцени ојачао, те са њом треба сарађивати на основу заједничких интереса, нарочито у области нуклеарног наоружања. Но, Стратегија не пропушта да истакне да је интерес САД у „јакој, мирољубивој и просперитетној Русији, која поштује међународне норме... Ми подржавамо напоре унутар Русије на промовисању владавине права, одговорне владе и универзалних вредности... подржаћемо суверенитет и територијални интегритет суседа Русије“.⁵²⁷ Поред истицања потребе да се

⁵²⁴ Ibid., p. 22.

⁵²⁵ Ibid., p. 18.

⁵²⁶ Ibid., pp. 3, 41-45.

⁵²⁷ Ibid., pp. 8, 44.

мултилатерално делује кроз „широк опсег оквира и коалиција“,⁵²⁸ у Стратегији се назире имплицитно опредељење за концепт „коалиција вољних“, о чему сведочи и ова реченица: „А кад су међународне снаге потребне да се одговори на претње и сачува мир, радићемо са међународним партнерима како бисмо осигурали њихову спремност, способност и вољност“.⁵²⁹

Нагласак на једнострано деловање које укључује и употребу силе када је неопходно и концепт „коалиција вољних“ у складу је са америчким универзалистичким ставом, који подразумева да је оно што је добро за САД, добро и за свет. Они који то прихватају, партнери су, а они који се не слажу бивају кажњени искључењем или из колективног управљања (нови центри моћи), или из самог поретка (непријатељи). Но, то искључење не представља се као трајно, већ само дотле док се актер у питању не измени по америчкој жељи, за шта је предвиђено мешање у унутрашње послове других земаља. Ово се односи и на Русију, те смо зато цитирали места на којима се експлицитно говори о настојању да се она преобрати и у погледу спољне и у погледу унутрашње политике.

Када резултате овакве анализе Стратегије националне безбедности САД упоредимо са резултатима анализе годину дана раније усвојеног руског документа, на делу видимо репродукцију инкомпатибилних идентитета/интереса двеју сила, упркос томе што је „ресетовање“ било у пуном јеку. У погледу *вредности*, наглашен је сукоб америчког универзализма са руским партикуларизмом, као и несклад визија међународног поретка. Док Америка инсистира на вођству као претпоставци глобалне безбедности уз сопствено схватање међународних правила и одговорности (при чему Русији не жели експлицитно да понуди ни партнерство у вођству), Русија види себе као велику силу у мултиполарном свету који би био заснован на јасним међународно-правним правилима и једнакој безбедности за све. Што се тиче *претњи*, стратегије нам говоре да САД и Русија управо једна другу посматрају као претњу. Иако ниједна од њих нигде експлицитно не означава ону другу као непријатеља, јасно је да Русија у понашању САД

⁵²⁸ Ibid., pp. 46-47.

⁵²⁹ Ibid., p. 48.

види извор многих опасности које наводи, док САД опасност виде у самом постојању Русије као независне велике силе. Напоследку, Русија и САД у стратегијама предвиђају и инкомпатибилна *средства* за остваривање националне безбедности, што одговара њиховим инкомпатибилним вредностима и опажању претњи. До пуног споразумевања не може да дође докле год Русија мултилатерално деловање разуме као подршку мултицентричном систему у коме би задржала самобитност и деловала као једна од независних великих сила, док САД угрожавају тај вид мултилатерализма тиме што се ослањају на употребу силе једнострано и кроз „коалиције вољних“ у исто време покушавајући да измене своје противнике, па и Русију, како би их прихватили за партнере. Закључак је следећи – да смо у разматрању „ресетовања“ ставили на сто само ове две стратегије националне безбедности, усвојене у току истог, примена нашег теоријског оквира одвела би нас ка прогнози неминовне пропасти овог процеса.

Иранско нуклеарно питање

У једном од радова које смо цитирали, Стивен Бланк тврди да Русија не може сасвим да се усагласи са САД по питању иранског нуклеарног програма, не само зато што има економске интересе у Ирану, већ зато што једноставно не осећа претњу од нуклеарне пролиферације равну оној коју осећају САД.⁵³⁰ Овим је отворио две енигме значајне за наше истраживање. Једна се тиче односа Русије и САД према ширењу нуклеарног оружја уопште, те се тиме надовезује на досадашње разматрање руско-америчке нуклеарне тематике. Друга се тиче односа САД и Русије према Ирану као значајној блискоисточној регионалној сили и њеном нуклеарном програму посебно. Резултати нашег истраживања показују да ове две енигме имају заједничко решење, које гласи: САД и Русија се не слажу (сасвим) по питању нуклеарне пролиферације уопште и иранског нуклеарног програма посебно, јер Вашингтон у ширењу нуклеарног наоружања на Иран и друге „отпадничке“ државе (регионалне силе и мале државе које се

⁵³⁰ Stephen Blank, "Beyond the Reset Policy: Current Dilemmas of U.S.-Russia Relations", *op. cit.*, pp. 356-357.

супротстављају америчкој политици) види препреку свом ревизионизму, тј. остваривању агресивних намера према њима, док је мотив Москве да се супротстави пролиферацији одбрана међународноправног *statusa quo*, у коме режим непролиферације заузима значајно место. Русија и Сједињене Државе, дакле, имају исти циљ – зауставити ширење нуклеарног оружја – али са потпуно опречним мотивима, што објашњава њихову сагласност око поштравања санкција Ирану јуна 2010, али и касније разилажење у погледу политике према овој земљи. Ово захтева детаљнију елаборацију.

Од Хомеинијеве исламске револуције 1979. и чувене талачке кризе, када су америчке дипломате и грађани били заробљени у амбасади САД у Техерану пуна 444 дана, Иран слови за једног од највећих непријатеља Вашингтона и једну од ретких земаља с којом САД немају дипломатске односе. Сједињене Државе, као и њихови блискоисточни савезници Израел и Саудијска Арабија, посматрају револуционарни режим у Техерану као екстремистички, те као највећу претњу за стабилност на Блиском истоку. Иран се већ четврту деценију оптужује за напоре да „извезе“ исламску револуцију у суседне земље и оствари регионалну хегемонију, при чему се могућност да се докопа нуклеарног оружја представља као ноћна мора. Приче о иранском бауку нарочито су учестале након 2005. и доласка Махмуда Ахмадинејада на место председника, политичара из редова „чврстурукаша“, који се одликовао нешто екстремнијом реториком од својих претходника, пре свега када је Израел у питању.⁵³¹ Након сателитског открића новог иранског подземног нуклеарног реактора у близини града Гома у септембру 2009, напори Вашингтона да придобије што ширу подршку, између осталог и од Русије, за поштравање санкција техранском режиму, али

⁵³¹ Та реторика, међутим, није толико оштра колико Израел и САД тврде да јесте. Илустративан пример за то је намеран погрешан превод једне Ахмадинејадове изјаве из 2005. који се у Вашингтону и Тел Авиву до данас упорно понавља, иако је благовремено разјашњено да се ради о фалсификату. Бивши ирански председник се цитира да је позвао на „брисање Израела са мапе“, али он то није могао да каже, јер такав идиом не постоји у персијском језику. Исправан превод онога што је Ахмадинејада заиста рекао био би „режим који окупира Јерусалим мора да нестане са страница времена“. Дакле, не ради се ни о каквом физичком „брисању“ било кога са мапе. Gawdat Bahgat, "Iran and the United States: Reconcilable Differences?", *Iranian Studies*, Vol. 41, No. 2, April 2008, p. 150.

и имплицитне и експлицитне (не само америчке, већ још више израелске) претње „превентивном“ војном интервенцијом, значајно ће се увећати.⁵³² Дубља анализа Ирана и иранског друштва, места које ова земља заузима у међународним односима, те спољне политике коју води, разуме се са становишта нашег теоријског оквира, открива да су приче о иранском (нуклеарном) чудовишту које прети Блиском истоку и човечанству или преувеличане, или потпуно нетачне, те да се иза њих крије нешто сасвим друго.

Иран је врло стара блискоисточна држава, која мање-више у континуитету постоји хиљадама година. Чињеница је да је претеча данашњег Ирана моћно Персијско царство, које је једно време било страх и трепет за све регионалне суседе и шире, али се о овој земљи као о освајачкој империји последњи пут могло говорити још у 18. веку. Последњи офанзивни рат који је Персија водила одиграо се у првој половини 19. века (против Русије, који су Персијанци изгубили), да би након тога ова земља у више наврата била жртва стране агресије и окупације. Последњи пут се то догодило 80-их година прошлог века, у осмогодишњем рату који је уз подршку САД ирачки лидер Садам Хусеин повео против Ирана, и у коме су Иранци изгубили преко милион живота, али су ипак успели да се одбране и сачувају независност. И уопште, историја Ирана у последњих неколико векова обележена је – много више него империјалним походима и освајањима против других – борбом за очување сопствене независности од моћнијих суседних империја (римске, турске и руске), а касније и удаљених великих сила (Британије и САД) које су настојале да остваре превласт на Блиском истоку. Границе данашњег Ирана, углавном природне – састављене од планинских венаца – олакшавају и охрабрују дефанзивну политику усмерену на одбрану независности. И исламска револуција 1979. представљала је много више израз тежње за независношћу, која је била угрожена у периоду владавине проамерички оријентисаног шаха Мухамеда Резе Пахлавија, него некаквог религијског екстремизма и прижељкивања светске (или

⁵³² Проблем је био у томе што Техеран није унапред обавестио Међународну агенцију за атомску енергију (ИАЕА) о новом подземном реактору. Mohamed El-Khawas, "Obama's Engagement Strategy with Iran: Limited Results", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 22, No. 1, Winter 2011, p. 96.

макар регионалне) исламске револуције.⁵³³ Иранци су релативно касно примили ислам, а од тада до данас остали су припадници мањинске шиитске групације у оквиру њега, што револуцију типично шиитског карактера чини неподесном за извоз у већински сунитски исламски свет.

Чиниоци историје, географије и религијских вредности, дакле, који учествују у конституисању и репродукцији идентитета/интереса Ирана, говоре у прилог *status quo* оријентације ове регионалне силе. Водеће политичке идеје у Ирану данас – конзервативна, која инсистира на особености иранског револуционарног искуства, и либерално-реформистичка, која се залаже за мање ригидан приступ и отварање према свету, такође су дефанзивно оријентисане. Шта је онда са иранском моћи, тј. способностима ове земље да евентуално угрози своје суседе и оствари хегемонију на Блиском истоку? Ако следимо Волцову категоризацију способности држава, установићемо да Иран ни по површини територије, ни по броју становника, није највећа држава у региону. Није најбогатији ресурсима, а услед поменуте поделе на конзервативце и реформисте (која је између осталог резултирала и великим политичким немирима средином 2009), као и мултиетничког састава становништва, не можемо га сматрати ни политички стабилнијом земљом од других регионалних сила. Што се тиче економских и војних способности – које су у нашем теоријском оквиру меродавне за моћ једне државе – у времену које разматрамо, Иран је по величини номиналног GDP био трећи,⁵³⁴ а по величини годишњих војних трошкова тек пети у региону.⁵³⁵ Закључак је да Иран нема

⁵³³ О томе како је становништво Ирана, незадовољно резултатима западњачке модернизације за време шаха, нашло алтернативу у исламу, видети: Wilfried Buchta, *Taking Stock of a Quarter Century of the Islamic Republic of Iran*, Islamic Legal Studies Program, Harvard Law School, 2005.

⁵³⁴ У 2010. години номинални GDP Ирана износио је 423 милијарде долара. На првом месту у региону била је Турска са 731, а на другом Саудијска Арабија са 527 милијарди. У међувремену је Иран пао на четврто место, јер су га претекли и Уједињени Арапски Емирати. Извор: The World Bank – Data, Интернет, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/3/12/2014>

⁵³⁵ У 2010. години војни трошкови Ирана износили су 9,5 милијарди долара. Испред њега у региону били су: Саудијска Арабија са 45,2, Турска са 17,8, УАЕ са 17,5 и Израел са 14,8 милијарди долара. Извор: SIPRI Military Expenditure

капацитете за регионалну хегемонију. Шта би нуклеарно оружје у том погледу могло да промени? Ништа, ако пођемо од његовог дефанзивног карактера који смо већ констатовали, те чињенице да у региону већ постоји једна нуклеарна сила (Израел), с којом би Иран могао да успостави логику узајамног одвраћања.⁵³⁶ *Status quo* оријентација, у прилог које говоре сви други размотрени чиниоци, недвосмислено нас наводи на закључак да, ако Иран заиста тежи нуклеарном оружју (а то до данас није доказано, при чему ваља поменути и да је врховни лидер земље, ајатолах Али Хамнеи, 2005. издао *fatву* – проглас заснован на ауторитативном тумачењу исламског права – о забрани производње, складиштења и употребе нуклеарног оружја), он то чини из једног јединог разлога – дефанзивног, тј. да би одвратио потенцијалне агресоре од напада и тако сачувао толико цењену независност и особеност друштвеног поретка.

Ако се, дакле, зна да је Иран *status quo* држава која нема ни намеру, ни капацитете да успостави регионалну хегемонију, при чему би евентуалном стицању нуклеарног оружја могла да тежи једино из дефанзивних разлога, зашто онда Американци толико страхују од нуклеарног Ирана? Зато што су САД ревизионистичка сила која жели да измени *status quo* на Блиском истоку тако што ће срушити режим у Техерану и Иран од независне регионалне силе претворити у свог вазала. Америчком инсистирању на промени техранског режима доприноси значајан степен инкомпатибилности идентитета двеју земаља – као и у случају Русије, Иран својим статусом и понашањем независне регионалне силе доказује да је могуће бити успешна и добро уређена (уз то и демократскија од већине у региону) држава и са вредностима које су противречне у односу на амерички „универзални“ модел. Ако се Иран докопа нуклеарног оружја, промена

Database, Интернет, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database 3/12/2014

⁵³⁶ О овоме је говорио Кенет Волц у већ поменутој дебати са Скотом Саганом. Неколико месеци пре смрти, Волц ће се још једном осврнути на иранско нуклеарно питање. У чланку објављеном у часопису *Foreign Affairs*, он ће се ослонити на аргумент о логици сигурног узајамног уништења између Ирана и Израела и закључити да би Ирану требало дозволити да стекне нуклеарну бомбу, јер би то било добро за стабилност на Блиском истоку. Kenneth N. Waltz, "Why Iran Should Get the Bomb", *Foreign Affairs*, Vol. 91, Issue 4, Jul/Aug 2012, pp. 2-5.

режима деловањем споља неће бити могућа – барем не путем војне интервенције. Вашингтон стога чини све да спречи да Иран постане нуклеарна сила, али и више од тога – он преувеличава опасност од нуклеарног Ирана да би оправдао санкције и друге мере против Ирана, које имају за циљ да ослабе ову земљу и учине пад техранског режима извеснијим. Паралелно с тим, САД развијају противракетни систем који би требало да неутралише иранско нуклеарно оружје, уколико би га овај ипак стекао. Иранци све ово знају, па се ипак према „Великом Сатани“ не понашају сасвим непријатељски. У време председниковања реформисте Мухамеда Хатамија, било је више покушаја приближавања САД и Ирана, и сви су доживели неуспех захваљујући неспремности Вашингтона да одустане од циља промене режима у Техерану. Вероватно је најпознатији пример онај када су САД и Иран крајем 2001. успоставили блиску сарадњу против Талибана у Авганистану, само да би почетком 2002. председник Буш сврстао Иран у „осовину зла“.⁵³⁷ Поменуто Обамина најава да ће „пружити руку онима који буду спремни да отворе песницу“ вероватно се односила и на Иран, али је пракса показала да се на њега не може применити, јер су у иранско-америчким односима Американци све време ти који су држали стиснуту песницу – и наставили да је држе за време Обаме. Како иначе назвати поштравање санкција и лобирање код других земаља за подршку истим, а на основу упорног понављања лажних оптужби да Иран тежи нуклеарном оружју да би освојио Блиски исток (и уништио Израел приде)?

Где се налази Русија у погледу иранског нуклеарног питања? Као *status quo* сила која нема агресивне намере према Ирану и другим државама које САД сврставају у „отпадничке“, Русија сасвим логично не може имати исти мотив за супротстављање ширењу нуклеарног оружја какав имају САД. За Русе, Иран није „отпадничка“ држава, већ напротив – пример независне регионалне силе која се супротставља америчким хегемонистичким плановима у региону, услед чега би чак била замислива и могућност да они наоружају Техеран нуклеарним оружјем, не би ли овај лакше уравнотежио амерички регионални утицај. Са истим мотивом Русија би могла да се супростави и америчком

⁵³⁷ Видети о томе: James Dobbins, “Negotiating with Iran: Reflections from Personal Experience”, *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 1, January 2010, pp. 149-162.

противракетном штиту усмереном против Ирана.⁵³⁸ Па ипак, Москва се једнако противи пролиферацији као и Вашингтон (ако не и више од њега). Ово је последица чињенице да је Уговор о неширењу нуклеарног оружја (NPT) један од кључних стубова међународноправног уређивања нуклеарне области, али и један од најзначајнијих мултилатералних споразума уопште. Опстанак режима непролиферације који почива на овом уговору веома је битан за опстанак целокупног међународноправног поретка, на коме Русија толико инсистира. Штавише, Москва је посебно осетљива на материју коју овај режим уређује, ако се зна да је статус једне од двеју највећих нуклеарних сила један од главних елемената који доприносе очувању статуса Русије као велике силе уопште. Докле год нуклеарни клуб остаје ексклузиван (тј. док што мање држава поседује нуклеарно оружје), Русија остаје једна од привилегованих сила у међународном поретку – масовнија пролиферација би ово релативизовала.

Стога се може разумети зашто је Москва спремна да сарађује са Вашингтоном да би спречила Иран да се докопа нуклеарног арсенала. Међутим, шта ако Иран не може, или једноставно не жели да постане

⁵³⁸ Није искључено да ово и јесте један од мотива руског супротстављања америчком противракетном штиту. Ако претпоставимо да Руси знају да овај штит у технолошком смислу не би могао да угрози њихове нуклеарне капацитете, али би био зато био делотворан против неке мање нуклеарне силе, противљење Москве бисмо могли да разумемо као задржавање опције нуклеарног наоружавања Ирана у будућности, како би се овај оспособио да лакше заустави амерички хегемонистички поход на Блиском истоку. Исто би се могло применити и на друге „отпадничке“ државе – САД би могле да употребе противракетну одбрану у сврху неутралисања њихових рудиментарних нуклеарних капацитета, а са крајњим циљем промене њихових режима. На овај начин, америчка противракетна одбрана посредно угрожава Москву, јер служи „чишћењу“ „отпадничких“ режима као битном елементу хегемонистичког похода Вашингтона. О овоме смо писали у: Владимир Трапара, „Проблем противракетне одбране у односима Русије и Сједињених Држава“, *op. cit.*, стр. 126. Према Роберту Пауелу, распоређивање противракетног система не само да би охрабрило САД да се упусте у промену „отпадничких“ режима, него би повећао ризик од нуклеарног напада неког од ових режима на САД, наравно уколико овај заиста дође у посед нуклеарног наоружања. Видети: Robert Powell, “Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation, and National Missile Defense”, *International Security*, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, pp. 86-118.

нуклеарна сила, нити постоје јаки докази за тако нешто, а Русија се ипак сложи са увођењем санкција овој земљи? За Американце је јасно – ако нема иранске нуклеарне претње, они ће је измислити да би оправдали своје агресивне потезе усмерене на рушење режима у Техерану, али с којим мотивом би се онда Руси солидарисали с њима? Мишљења смо да би било јако наивно поверовати да је Медведев након септембра 2009. напрасно почео да говори о „паметним санкцијама“ против Техерана само зато што су му у том месецу предочени сателитски снимци реактора у Гому (чије ће постојање, узгред, Иран непосредно након тога и признати).⁵³⁹ Пре ће бити да је мотив био други септембарски догађај о коме смо говорили – Обаино одустајање од Бушових планова о европском противракетном систему. Поновићемо да је, без обзира на то да ли је такав договор заиста и постигнут након тајног писма Обама Медведеву у фебруару 2009, Русија дефинитивно решила да – у интересу „ресетовања“ – на „добру вољу“ америчке администрације да преиспита противракетне планове своје претходнице одговори пристанком на поштравање санкција Ирану, небитно је ли оно оправдано, или не. Другим речима, прихватила је још један једнострани уступак – кажњавање потенцијално врло значајног блискоисточног савезника у одупирању америчкој хегемонији, у замену за, како се на крају испоставило, правно необавезујућу преамбулу Новог START-а о вези између офанзивног и дефанзивног наоружања, док су Американци наставили са остваривањем својих планова о распоређивању ефикаснијег европског противракетног штита од Бушовог.

Овај асиметрични дил Москве и Вашингтона биће довршен деветог јуна 2010, усвајањем у СБ УН Резолуције 1929. У њој је констатовано да Иран у развијању свог нуклеарног програма не поступа према захтевима ИАЕА, нити се придржава досадашњих резолуција СБ у овој области. Сходно томе, против Ирана се уводе мере које се тичу ембарга на увоз одређених врста наоружања (оклопних возила, тенкова, артиљерије великог калибра, авиона, хеликоптера, бродова, пројектила и ракетних система), али и блокирања економских активности у иностранству низа фирми и појединаца (посебно оних повезаних са

⁵³⁹ Лавров је у октобру 2009. пребацио Иранцима да су „могли раније да обелодане своје друго нуклеарно постројење“. “Russia needs more clarity on US missile defense plans” – Lavrov”, *op. cit.*

Револуционарном гардом) за које се сматра да су умешани у активности усмерене на развијање нуклеарног наоружања и балистичких пројектила. За ову резолуцију гласало је 12 чланова СБ, против су били Турска и Бразил, а уздржан Либан.⁵⁴⁰ Куриозитет да су најмоћнија држава западне хемисфере после САД, Бразил, и један од најважнијих америчких савезника на Блиском истоку, Турска, гласали против поштравања санкција Ирану док је Русија гласала за, захтева да кажемо још коју реч о томе. Овакво гласање и развој догађаја који је до њега довео, поткрепљују нашу тезу да је Русија у интересу „ресетовања“ пристала на неутемељене америчке санкције Ирану.

Наиме, санкције су могле да буду избегнуте и неспоразум око иранског (не)поступања у складу са захтевима ИАЕА отклоњен дипломатским путем, да је Русија (као стални члан СБ, са правом вета) прихватила турско-бразилски предлог решења овог питања, на који је Техеран већ био пристао. Две харизматичне личности – бразилски председник Ињасио Лула Да Силва и турски премијер Реџеп Тајип Ердоган – средином маја су у Техерану саопштили јавности да је Иран пристао да осиромашени уранијум који преостане након завршетка циклуса производње нуклеарне енергије (те се касније може обогатити и послужити за прављење нуклеарне бомбе) превози у Турску, где би био замењен за гориво које ће се користити у новом циклусу. Изненађена успехом турско-бразилске иницијативе, Обамина администрација је пожурила да је минира објављивањем (дан након Силвиног и Ердогановог наступа) да се пет сталних чланица СБ сложило око оштријих санкција Ирану, а да би осигурала позитиван глас Русије, за сваки случај је скинула санкције са четири руске фирме које су раније биле уведене под оптужбом за илегалну трговину оружјем.⁵⁴¹ Испало је да су Бразил и Турска били спремнији да поступају независно од

⁵⁴⁰ Опис тока расправе, резултати гласања и текст саме резолуције могу се видети овде: <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9948.doc.htm> 17/9/2014

⁵⁴¹ Ако се узме у обзир да се Русија у исто време обавезала да одустане од раније уговорене испоруке противавионских система S-300 Ирану, тешко да се ово може посматрати као иоле значајан уступак Вашингтона Москви. О турско-бразилској иницијативи и руско-америчком договору о санкцијама, видети: Mohamed El-Khawas, "Obama's Engagement Strategy with Iran: Limited Results", op. cit., pp. 104-107.

Вашингтона и потраже компромисно решење иранског нуклеарног питања, него Русија, која је морала бити свесна да помагањем САД да се обрачунају са једином регионалном силом на Блиском истоку која им отворено пркоси наноси штету сопственим изгледима да се одупре америчком хегемонистичком походу. Но, не треба одмах извучити тешке закључке – каснији развој догађаја показаће да је овај потез Русије, повучен искључиво у интересу успеха „ресетовања“, уједно био и до данас последњи уступак Москве Вашингтону по питању Ирана.

Игра „глувих телефона“

Руско министарство спољних послова у реакцији на Стратегију националне безбедности САД оценило је позитивним то што се у њој изражава приврженост вишестраној сарадњи, мултивекторској дипломатији, демократском и праведном светском поретку, одрживом економском развоју и борби са претњама међународној безбедности. Од негативних страна Стратегије издвојило је то што се у њој Русија позива да буде „мирна“, да уважава међународне норме, да се „понаша као одговорни партнер у Европи и Азији“, као и то што се наглашава приврженост САД суверенитету и територијалном интегритету суседа Русије.⁵⁴² Руска спољнополитичка елита добро је приметила шта у приступу САД Русији није добро, али конструктивни тон ове критике сведочи о њеном веровању да је тај приступ само привремено застрањивање (наслеђено из ранијег периода) које се у наставку „ресетовања“ може превазићи, уместо да је у њему видела оно што јесте – израз репродукције идентитета/интереса САД, која ће се показати као кључна препрека за успех „ресетовања“. Од „опрезног оптимизма“ који је одликовао на почетку овог процеса, Москва је временом стигла до наивног оптимизма да је стратешко партнерство двеју сила на дохват руке, што ће у судару са Обаиним тактичким прагматизмом логично произвести управо супротну ситуацију од оне коју је Медведев упорно наглашавао као обележје свог односа са Обамом – уместо обостраног

⁵⁴² „РФ призиваєт США качественно менять двусторонние отношения“, *РИА Новости*, 29.5.2010, Интернет, <http://ria.ru/politics/20100529/240008704.html> 18/9/2014

слушања и разумевања, највиши званичници Русије и САД заправо ће се све време углавном играти игре „глувих телефона“. Док су две администрације биле заузете обављањем конкретних практичних задатака, попут рада на Новом START-у, ово је било мање видљиво. Када би, међутим, конкретан посао у питању био завршен и на дневни ред дошли суштински проблеми у међусобним односима, ово би у пуној мери долазило до изражаја. Таквих ситуација било је на претек у јуну и јулу 2010.

Уочи Медведевљеве посете Сједињеним Државама која ће уследити крајем јуна, и током које ће доћи до седмог састанка Медведева и Обама (након Лондона, Москве, Њујорка, Сингапура, Копенхагена и Прага), Бела кућа је издвојила Авганистан, Иран и Нови START као главна постигнућа дотадашњег тока „ресетовања“ и најавила да ће поменути састанак заћи и у друге области сарадње.⁵⁴³ На конференцији 24. јуна, након састанка с Медведевим, Обама је поновио исте резултате: Нови START, који ће ускоро бити ратификован, најжешће санкције Ирану до сада, као и транзит америчких трупа преко Русије до Авганистана.⁵⁴⁴ Дакле, набројао је оно што је Америци било потребно, и што је углавном (са изузетком ратификације Новог START-а, на коју ће се још чекати) и постигнуто. Како се ради о двостраном односу, поставља се питање шта је са потребама Русије? Ако изузмемо Обамину декларативну подршку чланству Русије у Светској трговинској организацији, шта је још Медведев добио од ове посете? На конференцији је рекао да су се он и његов амерички колега сложили да Европа треба да има свој безбедносни систем, али не и да ли се слажу какав би то систем требало да буде. Око Грузије су обојица истакли да се нису сложили, а Бела кућа је уочи састанка била јасна шта јој је дугорочни циљ када је реч о тој земљи – да руска окупација грузијске територије престане, за шта се између осталог издваја економска помоћ

⁵⁴³ “Conference Call Briefing with Administration Officials on President Medvedev’s Visit to the White House”, *The White House*, June 23, 2010, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/conference-call-briefing-with-administration-officials-president-medvedevs-visit-wh> 18/9/2014

⁵⁴⁴ Транскрипт конференције, са кога су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: “Joint News Conference following Russian-American Talks”, *President of Russia*, June 24, 2010, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/50118/9/2014>

Грузији.⁵⁴⁵ Стоји то да је лични однос Обама и Медведева цветао – да је њихов последњи телефонски разговор трајао сат и 45 минута, да су део састанка провели у хамбургерници, да је Обама хвалио гостопримство на које је његова породица претходне године наишла у Кремљу – али то очигледно није било довољно да се крене са мртве тачке у односима између две државе, ако изузмемо пар поменутих резултата до којих је, пре свега, Американцима било стало.

Те резултате Бела кућа ће још једном сумирати у данима после састанка. У документу којим је то учинила навестиће шта даље планира у односима са Москвом, тиме што ће званично дефинисати приступ „двоструког колосека“ – као комуникацију са владом и паралелно са цивилним друштвом, да би се обезбедио развој демократије и људских права у Русији, односно промовисање универзалних вредности.⁵⁴⁶ Шта пак, Русија жели од наставка „ресетовања“, један аналитичар је сажео далековидом оценом да се „ресетовање“ наставља, али да ће прави показатељ његовог успеха бити укључивање Русије у заједнички систем противракетне одбране, без чега је нова криза у односима Запада и Русије неизбежна.⁵⁴⁷ Док је, дакле, Русија очекивала успостављање напокон равноправних односа у некој области, САД се нимало нису трудиле да сакрију своје мешање у њене унутрашње послове и технику којом се притом служе. Ускоро ће се и Стејт Департмент огласити извештајем о стању демократије у Русији, који ће министарство спољних послова Русије оценити супротним политици „ресетовања“, утврдивши да су многе од активности САД на подршци демократије у Русији на ивици мешања у унутрашње послове. Према овој критици, САД се воде начелом „ко није с нама, тај није демократа“. Министарство додаје да је ствар избора грађана државе о којој је реч који ће пут у демократију изабрати, и поручују САД да више

⁵⁴⁵ “Conference Call Briefing with Administration Officials on President Medvedev’s Visit to the White House”, op. cit.

⁵⁴⁶ “U.S.-Russia Relations: ‘Reset’ Fact Sheet”, *The White House*, June 24, 2010, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/us-russia-relations-reset-fact-sheet-18/9/2014>

⁵⁴⁷ „К совместной системе ПРО: ‘перезагрузка’ продолжается“, Владимир Евсеев, *РИА Новости*, 25.6.2010, Интернет, <http://ria.ru/analytics/20100625/250275700.html> 18/9/2014

поведу рачуна о сопственим проблемима са људским правима, укључујући и кршење међународног права у тој области.⁵⁴⁸

Након Медведевљеве посете САД, према у последње време већ устаљеном шаблону када су сусрети руских и америчких званичника у питању, уследиће турнеја високог америчког званичника, овога пута Клинтонове, по Источној Европи (од 1. до 5. јула).⁵⁴⁹ Игра „глувих телефона“ ни том приликом није изостала. Док је Путин апеловао на Грузију да не тражи страну помоћ у решавању сукоба са Абхазијом и Јужном Осетијом, понављајући да Русија није започела рат и да они који су га започели треба да се споразумеју с другом страном, Клинтонова је у Тбилисију позвала Русију да се придржава примирја из августа 2008. и прекине окупацију, додајући да је најбољи начин да Грузија поврати отцепљене територије да их привуче унапређеном политичком и економском атмосфером.⁵⁵⁰ У Кијеву је поручила председнику Јануковичу да резултати демократских реформи потеклих од „Наранџасте револуције“ не смеју бити поништени, пославши тиме сигнал да Вашингтон не одустаје од укључивања Украјине у своју сферу утицаја.⁵⁵¹ У Пољској је са министром одбране Сикорским потписала допуњени споразум о противракетном систему. Сикорски је тада рекао да му се „више свиђа нова конфигурација“.⁵⁵²

⁵⁴⁸ “US State Department did not push ‘reset’ button”, *RT*, July 13, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/state-department-report-democracy/18/9/2014>

⁵⁴⁹ Руска штампа је ову турнеју прокоментарисала опаском да ни Дан независности, ни припреме за ћеркину свадбу, нису могле да задрже америчку државну секретарку код куће. „Хиллари Клинтон в ‘зоне привилегиованных интересов’ России“, Андрей Федяшин, *РИА Новости*, 5.7.2010, Интернет, <http://ria.ru/analytics/20100705/252326437.html> 18/9/2014

⁵⁵⁰ “Putin calls on Georgia to establish direct talks with Abkhazia and S. Ossetia”, *RT*, July 6, 2010, Интернет, <http://rt.com/news/putin-georgia-ossetia-negotiations/18/9/2014>; “U.S. tries to calm Georgia’s fears about reset of relations with Russia”, by Mary Beth Sheridan, *The Washington Post*, July 6, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/07/05/AR2010070501211.html> 18/9/2014

⁵⁵¹ “Clinton visits Ukraine, urging democratic liberties, U.S. partnership”, by Mary Beth Sheridan, *The Washington Post*, July 3, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/07/02/AR2010070202986.html> 18/9/2014

⁵⁵² “Hillary Clinton mends fences in Central Europe and the Caucasus”, *The Washington Post*, July 7, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/07/06/AR2010070604101.html> 18/9/2014

Врхунац ироније садржане у нескладу између привремених и привидних успеха „хамбургер дипломатије“ и стварног разилажења двеју сила око фундаменталних питања међусобних односа, вероватно је представљала шпијунска афера која ће настати почетком лета и подсетити на, у смислу могуће инспирације за холивудску продукцију, најужбудљивије дане Хладног рата.

Двадесетосмог јуна, дакле непосредно након Медведевљеве посете, амерички ФБИ ухапсио је деветоро људи услед сумње да су се дуги низ година бавили шпијунажом у корист Русије. Сем једне особе, сви ухапшени били су руски држављани, иако је већина њих у току боравка у САД (који је код неких трајао и до 20 година) под лажним именима успела да се у потпуности „американизује“.⁵⁵³ Једанаести припадник ове групе ухапшен је на Кипру и побегао након пуштања уз кауцију.⁵⁵⁴ Руско министарство спољних послова осудило је овај потез, сматрајући хапшења неоснованим, док је руска штампа писала о томе да иза афере стоје напори оних у америчком естаблишменту који сеprotиве „ресетовању“, тј. намери Обама да поправи односе са Русијом.⁵⁵⁵ И у САД су се могла чути мишљења да је хапшење ударац на Обамина „ресетовање“, а на друштвеним мрежама су се тих дана могли прочитати коментари противника америчког председника како је он „дванаести руски шпијун“.⁵⁵⁶ И, док се још није била довољно распламсала расправа

⁵⁵³ Троје су деловали под правим именима: Вики Пелаез (Перуанка, једина која није била руски држављанин), Михаил Семенко и Ана Чепмен, док су лажна имена носили: Ричард Марфи (право име Владимир Гурјев), Синтија Марфи (право име Лидија Гурјев), Хуан Хосе Лазаро (право име Михаил Васенков), Доналд Хјуард Хетфилд (право име Андреј Безруков), Трејси Ли Ен Фоли (право име Елена Вавилова), Мајкл Зотоли (право име Михаил Кутсик) и Патриша Милс (право име Наталија Переверзева).

⁵⁵⁴ У питању је Кристофер Метсос.

⁵⁵⁵ “Russia calls spy allegations baseless, suggests a U.S. government conspiracy”, by Philip P. Pan, *The Washington Post*, June 29, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/06/29/AR2010062902062.html> 19/9/2014; „Кто подставил кроликов Роджера“, Евгений Шестаков, *Российская Газета*, 2.7.2010, Интернет, <http://www.rg.ru/2010/07/02/shpiony-site.html> 19/9/2014

⁵⁵⁶ „Противники Обамы называют его 'двенадцатым русским агентом'“, Лариса Саенко, *РИА Новости*, 5.7.2010, Интернет, <http://ria.ru/world/20100705/252204194.html> 19/9/2014

хоће ли и на који начин овај инцидент утицати на „ресетовање“, десетак дана касније стигла је вест о споразумном решењу проблема. Модел је пронађен у „размени шпијуна“ – десеторо ухапшених у замену за четворо руских затвореника осуђених за шпијунажу у корист западних земаља.⁵⁵⁷ Најпре је десеторо ухапшених признало кривицу (да су агенти стране владе а да нису регистровани, док за шпијунажу нису оптужени, јер нису прикупљали поверљиве информације), те су осуђени на време које су већ одлежали, да би затим Медведев помиловао четворо затвореника, који су такође потписали признања о шпијунској делатности.⁵⁵⁸ Размена је обављена на бечком аеродрому Швехат, и представља највећу размену шпијуна још од Хладног рата.⁵⁵⁹

Након разрешења ове афере, званичници Русије утркивали су се у томе ко ће више да похвали брзину и ефикасност с којом се све одиграло. Истицано је да је овако брзо решење нађено захваљујући новом духу руско-америчких односа и високом степену поверења између две земље.⁵⁶⁰ Министарство спољних послова, за које смо рекли да је испрва жестоко осудило хапшење, сада је закључило да је размена спроведена у контексту побољшања руско-америчких односа и да даје наду да напори оних који желе да преокрену тај курс неће успети.⁵⁶¹ Константин Косачов је само кратко констатовао како размена потврђује да се „ресетовање“ наставља.⁵⁶² Руководство САД се придружило, истина

⁵⁵⁷ Та четворица су: Игор Сутјагин, истраживач у области контроле наоружања; Сергеј Скрипаљ, пуковник у руској војној обавештајној служби; Александар Запорошки, бивши обавештајац; Геннадј Васиљенко, бивши КГБ официр.

⁵⁵⁸ Детаљан опис развоја афере може се прочитати на: “10 Plead Guilty in Spy Ring Case as Swap Unfolds”, by Peter Baker and Benjamin Weiser, *International New York Times*, July 9, 2010, Интернет, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9905E6DF1339F93AA35754C0A9669D8B63> 19/9/2014

⁵⁵⁹ “Russia-US conduct biggest spy swap since Cold War”, by Natalia Makarova, *RT*, August 17, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/spy-exchange-sutyagin-scandal/> 19/9/2014

⁵⁶⁰ „Россия и США подтверждают 'перезагрузку' обменом агентов“, Мария Табак, *РИА Новости*, 9.7.2010, Интернет, <http://ria.ru/world/20100709/253150632.html> 19/9/2014

⁵⁶¹ “10 Plead Guilty in Spy Ring Case as Swap Unfolds”, op. cit.

⁵⁶² „Косачев: отношения РФ-США прошли тест на прочность шпионским скандалом“, *РИА Новости*, 12.7.2010, Интернет, <http://ria.ru/world/20100712/253994809.html> 19/9/2014

нешто резервисаније, па је тако Бела кућа оценила да поменути инцидент неће утицати на „ресетовање“.⁵⁶³ С друге стране, у САД је било доста оних који су критиковали размену, јер не постоји симетрија: Руси су пустили четворицу људи, од којих је најмање један (Сутјагин) жестоко негирао кривицу, док су га *Амнести Интернешнал* и Стејт Департмент сматрали политичким затвореником.⁵⁶⁴

По нашем мишљењу, ова размена јесте била асиметрична, али на један други начин, који се види већ из имена размењених и података одакле долазе. Американци у овој размени заправо нису ни учествовали – Руси су размењени за Русе, из чега извлачимо два закључка. Први је да се ради о још једном једностраном уступку Русије у корист САД – пуштању на слободу руских грађана који су политички деловали у корист Запада, у замену за ослобађање неколико агената, такође руских грађана, који су се у САД бавили прикупљањем ионако јавних информација. Други је да асиметрија у моћи (пре свега економској и мекој) САД и Русије има за последицу то да, док Вашингтон себи може лако да приушти Русе који ће шпијунирати за њега, Москва за шпијунирање у САД користи – такође Русе. САД су, дакле, овом афером успели и да извуку од Русије још један једнострану уступак, и да на неки начин понизе руско руководство тако што ће га навести да открије ову асиметрију, а да у исто време аплаудира разрешењу афере као успеху „ресетовања“. Догађаји након Медведевљеве посете САД нису говорили у прилог коначног успеха, али ни пропасти „ресетовања“. Ово друго из два разлога: Нови START још увек није био ратификован, тако да Вашингтон и даље неће моћи себи да приушти да пусти процес „низ воду“; у најави за јесење месеце били су самити НАТО и ОЕБС, од којих је Русија очекивала доста у погледу договора о заједничкој европској безбедносној архитектури, што је мотивисало да остане посвећена „ресетовању“. Ратификација Новог START-а и питање европске безбедносне архитектуре биће уједно и главне теме до краја поглавља о другој фази „ресетовања“.

⁵⁶³ “10 Plead Guilty in Spy Ring Case as Swap Unfolds”, op. cit.

⁵⁶⁴ “Igor Sutyagin: A very different Russian ‘spy’”, *The Washington Post*, July 10, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/07/09/AR2010070904274.html> 19/9/2014

Ратификација Новог START-а

О европској безбедносној архитектури:
самит НАТО у Лисабону

Јуна 2010. у часопису *Foreign Affairs* појавио се занимљив чланак Чарлса Капчана, у коме се овај zaloжио за пријем Русије у НАТО.⁵⁶⁵ Према њему, „Запад прави историјску грешку третирајући Русију као стратешку парију“, јер искуства са решењима након Наполеонових ратова и Другог светског рата – супротно ономе које је следило Први светски рат – показују да је „укључивање бивших противника у послератни поредак критично за консолидацију мира међу великим силама“. Сходно томе, „усидрење Русије у проширени евроатлантски поредак требало би да буде ургентни приоритет НАТО данас“. Капчан наводи више опција за успостављање пан-европског безбедносног поретка: споразум НАТО и ОДКБ, подизање нивоа ОЕБС-а, као и прихватање руског предлога о паневропском безбедносном споразуму, али је по његовом мишљењу најповољније решење пријем Русије и других земаља ЗНД у НАТО. Аргументи којима поткрепљује ово су: евроатлантски поредак повратио би једну од својих примарних улога, а то је пружање колективне безбедности; био би ојачан европски војни потенцијал; Грузија и Украјина могле би да приступе НАТО а да то не изазове кризу у односима са Москвом; НАТО би задржао развој евроатлантског простора под контролом; евроатлантска заједница могла би да посвети пажњу и ситуацији изван сопственог окружења. Капчан се осврће и на аргументе критичара приступања Русије НАТО, попут следећих: да би оно „довело лисицу у кокошарник“, да би поделило алијансу и ослабило њену солидарност, те да би угрозило основне вредности алијансе пријемом државе која није демократска. Напослетку, закључује: „Заштићене од стране НАТО или не, Средња и Источна Европа биће опасно окружење уколико Русија остане отуђена од Запада“.

Сматрамо да је Капчан у праву када говори о значају пуног укључивања Русије у европски (евроатлантски) безбедносни поредак,

⁵⁶⁵ Charles A. Kupchan, “NATO’s Final Frontier – Why Russia Should Join the Atlantic Alliance?”, *Foreign Affairs*, May/June 2010, Vol. 89, Issue 3, pp. 100-112. Цитати који следе преузети су из овог чланка.

те опасности по Средњу и Источну Европу коју са собом носи опстанак европске хладноратовске поделе. Залагање за превазилажење ове поделе у складу је са његовим концептом приближавања, а у некој каснијој фази и безбедносне заједнице. Међутим, у светлу онога што смо већ говорили о НАТО и његовом проширењу на исток, аргументи за пријем Русије у овај савез као најбољем путу да се то оствари одударају од овог концепта. Не бисмо се сложили да је пружање колективне безбедности примарна улога НАТО, већ је то улога колективне одбране, која се након Хладног рата трансформисала у колективну офанзиву против Русије; не видимо чиме би онда улазак Русије у НАТО допринео колективној безбедности на евроатлантско-евроазијском простору више него, на пример, руски предлог Европског безбедносног споразума. Даље, бесмислено је тврдити да би се пријемом Русије омогућило да и Украјина и Грузија буду примљене у НАТО а да то не изазове кризу односа са Москвом, ако се зна да је главни (ако не и једини разлог) због кога САД желе Грузију и Украјину у алијанси управо офанзива против Русије; уколико би дошло до стварног приближавања Русије и Запада (пријемом Русије у НАТО или било како) отпао би основни мотив за пријем ове две земље у савез. Коначно, алијанса већ увелико „посвећује пажњу“ ситуацији изван свог окружења и без Русије у свом чланству; ако би сврха пријема Русије била да помогне и пружи легитимитет оружаним акцијама које САД и њихови савезници спроводе изван своје територије, онда се ту не ради о стварном приближавању и решавању проблема европског безбедносног поретка.

Инсистирање Русије на равноправности са Сједињеним Државама је кључни разлог зашто је њен пријем у НАТО немогућ и бесмислен. Већ смо говорили да Вашингтон не жели Русију у НАТО управо јер нема намеру да јој призна равноправни статус. У томе лежи смисао метафоре о „uvoђењу лисице у кокошарник“ (јер у њему може да има места само за једну лисицу), те аргумента о слабљењу солидарности и подели алијансе (јер би Русија у њој могла да преузме улогу другог пола), као и одбијања да се у НАТО прими земља која није демократска (заправо, земља која тежи вредносној особености и не прихвата амерички универзалистички концепт). С друге стране, ни Русија не инсистира на питању чланства у НАТО (иако смо рекли да је о тој могућности и Путин својевремено говорио) из истог разлога, јер је свесна да постојање НАТО

може имати само две сврхе – или одбрану од Русије, или офанзиву против ње, дакле никако њено укључивање у савез на основу равноправности са САД. Дакле, превазилажење безбедносне поделе у Европи, засновано на стварном приближавању САД и Русије, подразумевало би две могуће варијанте: укидање НАТО (и других војних савеза на евроатлантско-евроазијском простору); опстанак НАТО, али уз његов повратак на улогу одбране држава чланица западне цивилизације и одрицање од проширења на исток и у међувремену преузетих глобалних (читај офанзивних) улога.

Руски званичници били су на том трагу кад су у октобру 2010. коментарисали могућност чланства Русије у НАТО. Начелник генералштаба Макаров рекао је да руска држава и њене војне снаге још увек нису спремне да се прикључе НАТО, док је Рогозин још изричито стао на становиште да је чланство немогуће. Према његовом мишљењу, након пријема источноевропских држава за које је „руски медвед ноћна мора“, савез неће позвати и Русију, док би она могла да буде заинтересована за чланство тек ако би исцрпела све унутрашње ресурсе за осигурање безбедности.⁵⁶⁶ Дакле, ослањање на сопствене ресурсе као последица тежње ка независности и равноправности са другим великим силама, за руску елиту је у првом плану. Ови коментари дати су у ишчекивању самита НАТО и састанка Савета НАТО-Русија који ће бити одржани у Лисабону 19. и 20. новембра. На Лисабонском самиту очекивало се усвајање новог стратешког концепта НАТО, који је требало да одговори на питања о томе како алијанса види своју улогу у будућности, али и какав став намерава да заузме према Русији. Управо је због овог последњег састанка Савета НАТО-Русија носио посебан значај, а додатну тежину даће му и то што је Медведев прихватио позив да се појави на састанку. У месецима пре Лисабона Русија и САД имаће појачану комуникацију на одбрамбеном плану, о чему сведочи и прва посета руског министра одбране Пентагону још од 2005. године. Посета Анатолија Сердјукова, разговори са америчким колегама о разним безбедносним питањима (између осталог и о противракетној одбрани),

⁵⁶⁶ “ROAR: Russia’s admission to NATO is ‘premature question’”, by Sergey Borisov, *RT*, October 6, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/roar-russia-admission-nato/> 19/9/2014

као и потписивање два споразума у области одбрамбене сарадње, одиграли су се у септембру месецу.⁵⁶⁷

Дипломатска активност на релацији Москва–НАТО узавреће почетком новембра и кулминирати поменутог 20. у месецу са Медведевљевим наступом на састанку Савета НАТО–Русија. Почетком месеца, генерални секретар НАТО Расмусен посетио је Москву. Том приликом изнео је приоритете лисабонског самита: договор о успостављању противракетног система који би штитио цео савез, као и „ресетовање“ између НАТО и Москве. Како замишља то „ресетовање“ остало је нејасно, ако се узме у обзир да је нагласио како је НАТО привржен територијалном интегритету Грузије и остаје при обећању да ће једног дана у чланство примити и Украјину и Грузију.⁵⁶⁸ То није спречило руску страну да испољи оптимизам, па ће тако Лавров ускоро изнети очекивање да би Русија и НАТО у Лисабону могли да ставе тачку на постхладноратовски период.⁵⁶⁹ Рогозин је, међутим, уочи самита још једном подсетио да се Русија противи проширењу НАТО на исток, и не само то – већ и да је званични Кијев такође против чланства у НАТО.⁵⁷⁰ Сам Лисабонски самит донео је, како је Обама оценио у свом обраћању, суштински напредак у односима међу савезницима, усвајањем новог стратешког концепта и постизањем договора о ефикасној противракетној одбрани која ће покрити целу територију држава чланица НАТО.⁵⁷¹ Амерички председник је императивом националне

⁵⁶⁷ “Russia, US establishing ‘rhythm of consultations’ in defense sphere”, by Sergey Borisov, *RT*, September 22, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/russia-us-serdyukov-gates/19/9/2014>

⁵⁶⁸ “NATO Sees Threats, but Is Reluctant to Say Just Who the Enemy Might Be”, by Steven Erlanger, *International New York Times*, November 2, 2010, Интернет, http://www.nytimes.com/2010/11/03/world/03nato.html?_r=2&22/9/2014

⁵⁶⁹ “Russia and NATO ready to end ‘post-Cold War period’ – FM”, by Sergey Borisov, *RT*, November 12, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/lavrov-russia-nato-congress/22/9/2014>

⁵⁷⁰ “‘Russia opposed to NATO’s eastward enlargement’ – envoy”, by Sergey Borisov, *RT*, November 18, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/nato-russia-enlargement-summit/22/9/2014>

⁵⁷¹ Обамино обраћање у Лисабону, из кога су узети цитати који следе, може се прочитати овде: “Remarks by the President on the NATO Summit and the New START

безбедности САД означио ратификацију Новог START-а. Овај уговор, по његовом мишљењу, потребан је ради механизма верификације, смањења арсенала и сарадње са Русијом која може да помогне САД у Авганистану и око даљег притиска на Иран.

Дакле, поново видимо да се сврха унапређења односа са Русијом исцрпљује листом проблема око којих ова може да помогне Вашингтону. У том светлу могла се посматрати и Обамина најава „ресетовања“ односа НАТО и Русије „ради безбедније Европе и света“ наредног дана. Да ли је усвојени нови стратешки концепт НАТО нуди основу за оптимизам? Из њега ћемо издвојити следеће: остављање отворених врата за нове „европске демократије“ које би испуниле критеријуме чланства, а с циљем остварења „Европе целе, слободне и у миру“; посвећеност стварању услова за свет без нуклеарног оружја, уз наглашавање да НАТО остаје нуклеарни савез све док се ти услови не испуне; развој противракетне одбране, уз тражење сарадње са Русијом у овој области; „управљање кризама“ ван територије НАТО чланица, јер ове кризе могу да буду директна претња безбедности истих; нагласак у даљем нуклеарном разоружању на повећању транспарентности Русије у погледу њеног нуклеарног оружја у Европи и „измештању овог оружја даље од граница НАТО чланица“, те узимању у обзир предности коју Русија има у залихама наоружања кратког домета (тактичког); истицање да „НАТО није претња Русији“ и да жели стратешко партнерство с њом ради стварања „заједничког простора мира, стабилности и безбедности“; односи НАТО и Русије требало би да се заснивају пре свега на оним одредбама Оснивачког акта Савета НАТО-Русија и Римске декларације које се тичу „поштовања демократских начела и суверенитета, независности и територијалног интегритета свих држава у евроатлантској области“.⁵⁷²

НАТО, дакле, остаје веран свом проширењу на исток које подразумева претходно преобраћење тренутно вредносно неподобних држава, као и

Treaty”, *The White House*, November 19, 2010, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/11/19/remarks-president-nato-summit-and-new-start-treaty> 22/9/2014

⁵⁷² *Strategic Concept For the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Интернет, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> 22/9/2014

својим офанзивним улогама, за које користи еуфемизам „управљање кризама“. Тражење стратешког партнерства са Русијом и сарадње с њом у области противракетне одбране звучи празно уколико се у исто време, помињањем „демократских начела“, те „суверенитета, независности и територијалног интегритета“ држава, алудира на руске суседе који се желе одвојити од утицаја Москве. Лоше намере НАТО према Русији најбоље открива захтев за измештањем руског нуклеарног оружја даље од граница НАТО чланица, што већ у тренутној фази значи да она не би смела да распоређује ово наоружање на деловима *своје територије*, а да не говоримо шта би овај захтев значио ако би једног дана Украјина и Грузија постале чланице НАТО. Брига због руске предности у тактичком наоружању је очигледна; ако знамо да Русија у својој војној доктрини инсистира на овој врсти наоружања као главном средству одвраћања конвенционалне агресије, а НАТО од ње тражи да измести управо ово наоружање, закључак је јасан – НАТО очекује да Русија добровољно пристане да виталне делове своје територије у близини западних граница остави на милост и немилост надмоћним конвенционалним снагама западне алијансе. Ипак, Медведев је и у Лисабону решио да још једном пружи шансу „ресетовању“.

Његова изјава да састанак сматра историјским може се посматрати као врхунац руског наивног оптимизма у току читавог трајања процеса који истражујемо.⁵⁷³ За Медведева, нови стратешки концепт НАТО одражава жељу чланица савеза да изграде конструктивне односе са Русијом и крену путем пуног партнерства – као да у њему није било отворено анти-руских одредби које смо анализирали. Руски председник је подвукао неколико резултата састанка, који ће бити унети и у заједничку изјаву Савета. Најважнији међу њима је да период међусобне удаљености остаје иза НАТО и Русије, а у будућности ће међу њима доћи до проширења сарадње у свим областима, укључујући борбу против тероризма, трговине дрогом, пиратства и ширења оружја за масовно уништење. Истакавши да се две стране по овим питањима не разликују, као највећу разлику међу њима навео је тумачење догађаја из августа

⁵⁷³ Медведевљева конференција за медије, из које су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: “News conference following NATO-Russia Council meeting”, *President of Russia*, November 20, 2010, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/134522/9/2014>

2008. године – и већ тиме наговестио да се НАТО и Русија не слажу око много значајније ствари него што су оне око којих се слажу. Само универзални систем противракетне одбране, према Медведеву, имао би вредност. „Нико не воли нуклеарно оружје, али у исто време нуклеарно оружје је помогло да се неколико деценија сачува мир у Европи... развој система противракетне одбране могао би да наруши постојећу равнотежу, а ово неће донети корист ни Европи, ни свету уопште“, рекао је, додавши да једино рад на заједничком систему неће нарушити равнотежу. Ако се равнотежа буде пореметила, то ће водити новој трци у наоружању – ово је био први случај да председник Русије изговара упозорење које ће касније постати опште место његових коментара о противракетној одбрани. Искористио је прилику и да понуди конкретан предлог модела на коме би требало да се заснива заједничка противракетна одбрана – секторски систем, не прецизирајући у том тренутку како би он требало да изгледа.

Медведев је нудећи овај предлог очигледно веровао да ће Запад на дужи рок прихватити његове замисли (зато и говоримо о наивном оптимизму), али је упозорењем на оно што следи ако се та (или нека слична) замисао заједничког система противракетне одбране не оствари поручио да је Русија свесна црвених линија испод којих неће ићи, те да он остаје веран идејама *државништва* и руском идентитету/интересу. Од тога да ли ће САД и њихови европски савезници бити спремни да поштују те црвене линије зависиће и то хоће ли бити остварено „истинско стратешко партнерство“ НАТО и Русије, о коме се говори у поменутој заједничкој изјави Савета НАТО-Русија. У њој се осим тога каже и да је циљ стратешког партнерства стварање заједничког простора мира, безбедности и стабилности у евроатлантској области, али се не прецизира да ли ће се тај простор заснивати на равноправним односима САД и Русије, или ће се улога Русије у њему свести на још једну од бројних чланица „заједнице“ којом доминира Вашингтон. Даље се каже да ће се чланице Савета уздржавати од претње и употребе силе једне против других, као и против било које друге државе, на било који начин супротан Повељи УН и Хелсиншком завршном акту, али не и да ће се уздржавати од мешања у унутрашње послове других земаља с циљем промене режима, што се у пракси показало као ефикаснији метод америчког продора на исток од директне употребе силе. НАТО и Русија сложили су се да разговарају о

сарадњи у области противракетне одбране – ово је још једна више куртоазна реченица. На крају, у Изјави се каже да ће се чланице послужити побољшаним односима да би разрешиле питања око којих се разликују – што је можда и најближе суштини „ресетовања“, које траје већ скоро две године и даје какве-такве резултате управо услед тога што је Русији стало да одржи позитивну атмосферу постигнуту у односима са САД.⁵⁷⁴

У руској штампи ускоро ће доћи до прецизирања шта је Медведев подразумевао под секторским моделом противракетне одбране. У њему би свака од страна штитила свој сектор – Русија би бранила заједнички простор од пројектила са истока, а НАТО са запада.⁵⁷⁵ О озбиљности Русије да истраје на овом предлогу као услову за истинско партнерство сведоче и изјаве њених званичника, које ће ови један за другим давати у наредном периоду. У обраћању нацији крајем новембра, Медведев је био више него јасан: „Желео бих отворено да кажем у овој сали да се у току следеће деценије суочавамо са следећом алтернативом: или ћемо постићи договор о противракетној одбрани и изградити пуни заједнички механизам сарадње, или, ако не успемо да постигнемо конструктивни договор, почеће нова рунда трке у наоружању и мораћемо да донесемо одлуке о распоређивању нове ударне опреме“.⁵⁷⁶ Почетком децембра, премијер Путин је у интервјуу Лерију Кингу рекао да ће Русија, ако се на њеним границама јави претња од нове инкарнације Треће позиције у Европи, морати да реагује распоређивањем нових ракетних система и развијањем нове нуклеарне технологије, подсетивши и на то да Русија не поставља ракете уз америчку територију, већ САД уз руску.⁵⁷⁷ Коначно, огласио се и Рогозин, рекавши да постоје две алтернативе: европска противракетна одбрана

⁵⁷⁴ *NATO-Russia Council Joint Statement*, Интернет, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_68871.htm 22/9/2014

⁵⁷⁵ “NATO and Russia to share missile defense responsibilities”, *RT*, November 22, 2010, Интернет, <http://rt.com/news/nato-shield-share-russia/> 22/9/2014

⁵⁷⁶ “It’s either common missile defense or new arms race – Medvedev”, by Robert Bridge, *RT*, November 30, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/medvedev-missile-defense-race/> 22/9/2014

⁵⁷⁷ “Interview With Russian Prime Minister Putin”, *CNN*, December 1, 2010, Интернет, <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1012/01/lkl.01.html> 22/9/2014

уз учешће Русије, или против ње. По његовом мишљењу, то је више идеолошко, него безбедносно питање.⁵⁷⁸

Јасно је да је остварење зацртаног стратешког партнерства НАТО и Русије пред крај 2010. још увек било далеко, те да се „ломило“ око проблема противракетне одбране. Заправо, већ у року од месец дана један инцидент ставиће га на пробу. Узбуњивач Џулијен Асанж је почев од новембра 2010. преко свог интернет сајта Викиликс (*Wikileaks*) почео да објављује на стотине хиљада поверљивих депеша које су америчке дипломате у претходном вишегодишњем временском периоду слале централи у Вашингтону. Овим документима снабдео га је Бредли Менинг, припадник америчких оружаних снага. Велики број депеша потицао је из амбасаде САД у Москви. Између осталих, процурела је и депеша која садржи информацију о тајним војним плановима НАТО да брани прибалтичке државе и Пољску од могућег руског напада. Ову депешу потписала је лично Клинтонина у јануару 2010.⁵⁷⁹ Реагујући на откриће Викиликса (иако сумњамо да је за Русе ово било „откриће“ у правом смислу те речи) Рогозин је одмах повукао паралелу између одлуке Трећег Рајха да се брани од Пољске и припрема НАТО да брани прибалтичке државе од Русије, те поставио питање како се ови планови уклапају са исходом Лисабонског самита, где је НАТО рекао да није претња Москви и да жели стратешко партнерство са Русијом?⁵⁸⁰ У руској штампи оцењено је да спорна депеша потврђује страхове Москве да је противракетна одбрана САД уперена против Русије.⁵⁸¹ Упркос лепим речима из Лисабона, судбина „ресетовања“ између Русије и НАТО остаће под знаком питања.

⁵⁷⁸ “Moscow-NATO roadmap on missile defense to be approved in December”, *RT*, December 2, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/nato-missile-defense-roadmap/22/9/2014>

⁵⁷⁹ “Wikileaks blows whistle on NATO’s plans against Russia”, *RT*, December 7, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/nato-baltic-expansion-wikileaks/22/9/2014>

⁵⁸⁰ “We should not be fooled by NATO’s ‘defense plan’ – Russia’s envoy to alliance”, *RT*, December 8, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/nato-rogozin-defense-plan/22/9/2014>

⁵⁸¹ „Не НАТО обманывають“, Владислав Воробьев, *Российская Газета*, 8.12.2010, Интернет, <http://www.rg.ru/2010/12/08/wiki-nato.html> 22/9/2014

О европској безбедносној архитектури: самит ОЕБС у Астани

Област европске безбедносне архитектуре као значајан елемент руско-америчких односа није се исцрпљивала односима Русије и НАТО. Свега пар недеља након Лисабонског самита, у Астани ће се одржати и самит једне друге безбедносне међународне институције која делује на евроатлантско-евроазијском простору – Организације за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС). Да бисмо боље разумели значај овог самита и улогу ОЕБС-а уопште у европској безбедности и руско-америчким односима, вратићемо се за тренутак у јун 2010, када је Сергеј Лавров објавио један чланак, за који се без резерве може рећи да (у комбинацији са Медведевљевим берлинским предлогом и нацртом Европског безбедносног споразума) представља манифест Москве у односу на област европске безбедносне архитектуре. Већ наслов овог чланка у довољној мери илуструје став Русије: „Једнака безбедност за све“.⁵⁸²

Руски министар спољних послова полази од тезе да начело свеобухватне и недељиве безбедности у Европи, које је после Хладног рата прокламовао ОЕБС, а које подразумева да „безбедност сваке државе мора да буде неодвојиво повезана са безбедношћу свих држава, те да све државе учеснице морају да се уздржавају од предузимања било каквог деловања у циљу јачања сопствене безбедности на рачун безбедности других“, никада није спроведено у пракси. Уместо тога, Запад је фаворизовао „политику проширења НАТО, што је у пракси значило не само очување линија које деле Европу на зоне са различитим нивоима безбедности, већ и померање ових линија на исток“. НАТО агресија на Србију 1999. и напад Грузије на Јужну Осетију 2008, према Лаврову, показали су системске слабости ОЕБС-а у осигурању начела недељивости безбедности. Оно што код ОЕБС-а изостаје, а што би било неопходно за излазак ове институције из кризе, јесте дискусија и сагласност о свим димензијама безбедности; уместо тога, фаворизује се „хуманитарна корпа“ (друге две су војна и економска).

⁵⁸² Чланак, из кога преузимамо цитате који следе, објављен је овде: Sergei Lavrov, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region_Equal_Security_for_All-14888 22/9/2014

Лавровљева идеја водиља је постављање ОЕБС-а на правну основу усвајањем Повеле ове институције. Тиме би начело недељивости безбедности добило правно обавезујући карактер (уместо политичког, какав је досад имало), а уједно би и одлуке ОЕБС-а од политичких постале правно обавезујуће. Ако би ОЕБС постао правна личност, могао би да испуни улогу паневропске организације на подручју „тврде“ безбедности, каква тренутно не постоји (за разлику од „меке“ безбедности, где такву улогу игра Савет Европе). Лавров не позива на стварање нове европске безбедносне архитектуре, нити на измену већ утврђених начела ОЕБС-а, већ само на давање правне снаге овим начелима – што је потврда *status quo* оријентације Русије. Уколико се то не деси, ОЕБС неће моћи да постане основа система заједничке европске безбедности, те ће безбедносна подела у Европи уз привилегован статус НАТО опстати, што ће у будућности само „репродуковати неповерење“ и „бацити европску политику назад у прошлост“. У случају пак позитивног исхода, „решавањем проблема недељивости безбедности у евроатлантској области једном заувек, моћи ћемо да се усредсредимо на позитивни дневни ред и оптерећујућа питања на основи заједничких интереса, те ћемо створити чврсте темеље за интеракцију Европе, САД и Русије“. Лавров отклања дилему зашто је то битно за Русију – њој су потребни „повољни спољни услови за свеобухватну модернизацију државе, диверзификацију економије и њену транзицију ка иновационом моделу развоја... Не треба нам конфронтација и никада нећемо бити за њу“.

Није случајно да Русија инсистира баш на ОЕБС-у као темељу европске безбедносне архитектуре. То је једина безбедносна институција која у свом чланству има готово све државе на простору од Ванкувера до Владивостока. Такође, њен специфични механизам одлучивања – консензусом – омогућава не само Русији, већ и било којој држави на евроатлантско-евроазијском простору право вета на одлуке институције у целини. Ширини чланства и начину одлучивања сасвим одговара и основно начело које прокламује ОЕБС, а то је начело свеобухватне и недељиве безбедности на простору који институција покрива. Пракса постхладноратовских међународних односа, међутим, показује да свеобухватне и недељиве безбедности нема, те да безбедносна подела у Европи опстаје, о чему смо већ говорили. Шта је условило да ОЕБС не успе у остваривању свог основног начела? Кључни

узрок јесте одбијање Сједињених Држава и њихових европских савезника да ову институцију учине типичном међународном организацијом тиме што би пристали на закључење њеног правно обавезујућег оснивачког акта. Без тога, ОЕБС остаје политичко тело чије одлуке немају правну снагу, у сенци НАТО који поседује правно обавезујући оснивачки уговор, али не и универзално чланство држава са евроатлантско-евроазијског простора.⁵⁸³ Мотив Вашингтона је, у светлу онога што смо већ говорили, јасан – инсистирање на доминацији НАТО европским безбедносним пословима, те одбијање да се Русији у овој области призна равноправност.

Одсуство правног статуса и обавезности одлука ОЕБС-а шкоди Русији на два начина. Прво, њена могућност да учествује као незаобилазан актер у формирању консензуса о питањима европске безбедности остаје без правног значаја. Друго, ОЕБС у пракси, будући да не постоје јасна правна правила којима би се руководио, често делује *ad hoc* и неформално. Ово укључује и поступање Председавајућег (министра спољних послова државе која председава институцијом), као и шефова и тимова бројних канцеларија које се баве одређеним областима, те операција на терену на начин који често одудара од смерница главних органа усвојених консензусом.⁵⁸⁴ Како је овај вид деловања често ишао на штету интереса Русије⁵⁸⁵ (фаворизовање „хуманитарне корпе“ – питања људских права, о коме говори Лавров,

⁵⁸³ Према аналитичарима окупљених у Валдајском клубу, ово су недостаци услед којих ни једна, ни друга организација тренутно не могу да служе као механизам универзалне безбедносне сарадње у Европи. "Towards a New Euro-Atlantic Security Architecture - Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference", Интернет, http://www.globalaffairs.ru/docs/Karaganov_eng.pdf 3/12/2014, p. 8.

⁵⁸⁴ О овоме смо писали у: Владимир Трапара, „Улога ОЕБС операција на терену у земљама у транзицији“, *Међународни проблеми*, год. 63, бр. 1, јануар-март 2011, стр. 99-125; Владимир Трапара, „Последице одсуства реформе ОЕБС за безбедносни положај Западног Балкана и Србије“, у: *Међународне организације и њихов однос према Републици Србији*, Бранислав Ђорђевић и Данијела Бјеља (урс.), Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2012, стр. 68-78.

⁵⁸⁵ Victor-Yves Ghebali, "The OSCE Long-Term Mission Experience, 1992-2004: A Global Assessment", in: Victor-Yves Ghebali and Daniel Warner (eds.), *The Politico-Military Dimension of the OSCE: Arms Control and Conflict Management Issues*, PSIO, HEI, Geneva, 2005, p. 12.

само је један пример), она ће почев од Истанбулског самита 1999. упорно захтевати реформу ОЕБС-а, чији би кључни елемент требало да буде поменуто правно утемељење институције и прописивање строгих правила за деловање на терену. У овом духу биће и документ који је Москва 2002. саставила заједно са Белорусијом и Казахстаном, у коме се критикује пракса операција ОЕБС-а на терену.⁵⁸⁶ Након што је схватила да западне земље немају слуха за њене предлоге, Русија ће се више пута послужити онемогућавањем доласка до консензуса (тј. правом вета) да би заштитила своје интересе, примера ради у случају гашења Групе за помоћ у Чеченији 2004. и Мисије у Грузији 2008. „Ресетовање“ и нова атмосфера у руско-америчким односима вратиће јој наду да је споразумевање са Западом ради реформе ОЕБС-а и успостављања истинског система „једнаке безбедности за све“ могуће.

Саму чињеницу да је за почетак децембра 2010. у Астани (главном граду Казахстана, савезника Русије и такође присталице реформе Организације) заказан први самит ОЕБС-а после пуних једанаест година (још од Истанбула 1999) можемо да посматрамо као последицу новоуспостављеног духа сарадње Русије и Сједињених Држава. Већ то што је самит одржан у много позитивнијој атмосфери него што је то био случај са прошлим (који је, подсетићемо, одржан након агресије НАТО на Југославију и у време руске војне операције у Чеченији), деловало је обећавајуће. Самит је уједно био и прилика да се дипломатијом највиших званичника држава чланица надомести одуство конкретних резултата „Крфског процеса“, који се на нивоу њихових амбасадора у Бечу (седишту ОЕБС-а) одвијао већ годину и по дана. Уочи самита, Михаил Маргелов изјавио је да од њега очекује разматрање руског предлога о заједничкој европској безбедности. Поновио је и већ наведени стандардни став Русије да је највећи недостатак ОЕБС-а то што његове одлуке нису правно обавезујуће, те да је овој институцији потребан нови устав, који би био гаранција учешћа ОЕБС-а у остваривању Медведевљевог предлога о свеобухватној европској безбедности.⁵⁸⁷ Ипак, како је то био случај и са Лисабонским самитом,

⁵⁸⁶ Ibid., pp. 24-28.

⁵⁸⁷ „Михаил Маргелов: ОБСЕ необходим новый полноценный устав“, *РИА Новости*, 30.11.2010, Интернет, <http://ria.ru/interview/20101130/302638323.html> 23/9/2014

до суштинског напретка у правцу излагања у сусрет западних земаља руским предлозима у Астани није дошло. Стручњаци ће касније оценити како се до коначног документа – декларације дошло тешким процесом, само да би из њега изостао конкретан одговор на питање о заједничкој европској безбедности.⁵⁸⁸ Зато на другој страни нису изостале западне критике руске политике према Грузији.⁵⁸⁹

Сама Декларација из Астане на први поглед представља сасвим пристојан документ. У њој, између осталог, пише следеће: „Безбедност сваке од држава учесница је нераскидиво повезана са безбедношћу осталих. Свака држава учесница има једнако право на безбедност. Потврђујемо инхерентно право сваке државе учеснице да буде слободна да изабере своје безбедносне аранжмане, укључујући уговоре о савезу, онако како се они буду развијали. Свака држава има и право на неутралност. Свака држава учесница поштује права осталих у овом погледу. Оне неће јачати своју безбедност на рачун безбедности других држава. У оквиру ОЕБС, ниједна држава, група држава или организација не може имати првенствену одговорност за очување мира и стабилности на подручју ОЕБС, нити може да посматра било који део области ОЕБС као своју сферу утицаја... Поздрављамо иницијативе усмерене на јачање европске безбедности. Наш безбедносни дијалог, унапређен Крфским процесом, помогао нам је да изоштримо нашу пажњу на овај и друге изазове с којима се суочавамо у све три димензије... Решени смо да радимо заједно како бисмо у потпуности остварили визију свеобухватне, кооперативне и недељиве безбедносне заједнице широм нашег заједничког подручја ОЕБС. Ова заједница ишла би у сусрет изазовима 21. века и била би заснована на нашој пуној привржености заједничким правилима, начелима и обавезама ОЕБС у све три димензије. Она би ујединила све државе учеснице ОЕБС широм

⁵⁸⁸ Видети нпр. мишљење Алексеја Власова, у: „Експерты о саммите ОБСЕ сделано много но не меньше предстоит сделать“, *РИА Новости*, 3.12.2010, Интернет, <http://ria.ru/world/20101203/304001185.html> 23/9/2014

⁵⁸⁹ Један други аналитичар, Владимир Жарихин, приметиће да смешно звучи позивање представника ЕУ на Хелсиншки завршни акт у прилог подршке територијалном интегритету Грузије, кад по том акту Грузија није имала право да напусти Совјетски Савез. Ibid.

евроатлантског и евроазијског подручја, без линија подела, сукоба, утицајних сфера и зона са различитим степенима безбедности“.⁵⁹⁰

Рекло би се да Декларација сведочи о заједничкој визији европске безбедности. Међутим, већина цитираних реченица није нова, већ је поновљена из Истанбулске декларације 1999. и Париске повеље 1990. Било би прескромно оценити поновно потврђивање основних начела ОЕБС-а успехом самита у Астани. Декларација, као ни њени претходници, није правно обавезујући документ, а њен исувише уопштен карактер оставља простор за противречна тумачења. На пример, слобода држава да изаберу ком ће се савезу прикључити (или остати неутралне) наизглед представља препреку НАТО да наметне чланство источноевропским државама. Међутим, чињеница је да већини тих држава чланство и није требало наметати – њихова анти-руска оријентација је произвела искрену жељу за чланством – док то што у некима од њих та жеља није неспорна не спречава САД да мешањем у њихове унутрашње послове обезбеде да на њиховом челу буду режими који желе чланство. Или, забрана сфера утицаја у пракси може више да нашкоди Русији него САД, ако посматрамо сферу утицаја у њеном класичном значењу као географско подручје у оквиру тога једна сила има доминантан утицај – европска сфера утицаја САД делује мање опипљиво с обзиром на то да се оне налазе на другом континенту. Самит у Астани, као ни Лисабонски самит пре њега, није отклонио противречности европске безбедносне архитектуре, али су и један и други на обе стране посматрани као догађаји који доприносе наставку и евентуалном успеху „ресетовања“. Део објашњења за то, у светлу констатоване улоге коју заузетост двеју администрација решавањем конкретних практичних задатака има у скретању пажње са суштинских проблема, лежи у чињеници да се паралелно са овим самитима одвијао најважнији процес у досадашњем току „ресетовања“ – ратификација Новог START-а.

Нови START ступа на снагу

Ратификација Новог START-а, претходно замишљена тако да се синхронизовано спроведе у обе земље, напokon је дошла на дневни ред

⁵⁹⁰ “Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community”, OSCE, Интернет, <http://www.osce.org/node/74985> 23/9/2014

у новембру 2010. Претходно је, у септембру месецу, спољнополитички одбор Сената САД предложио Сенату ратификацију споразума. Џон Кери, у улози председавајућег овог одбора, том приликом разрешио је дилему зашто се са ратификацијом већ месецима одуговлачи. Најавио је да ће до ње сигурно доћи до краја године, али тек после новембарских избора за Конгрес, како се ово питање не би претворило у „громобран“, односно експлоатисало у предизборне сврхе.⁵⁹¹ Ратификација до краја године, међутим, после избора тек ће се наметнути као императив. На овим изборима демократе су изгубиле већину у Представничком дому и шест места у Сенату. Овакав резултат је, у светлу жестоког републиканског противљења споразуму, ратификацију у јануару (када нови састав оба дома Конгреса буде инаугурисан) учинио немогућом мисијом. Обамина администрација имала је непуна два месеца да Нови START „прогура“ кроз технички састав Сената, а чак ни то није био лак задатак – требало је придобити најмање осморо републиканаца. Новембар месец обележила је општа мобилизација присталица споразума у побијању аргумената његових противника.

Републикански отпор споразуму је после повољних изборних резултата за њих био још жешћи него раније. Утицајна група њихових сенатора, на челу са Џоном Килом и свеприсутним Мекејном, понављала је старе и нудила нове аргументе против ратификације. Главни међу њима били су: администрација није привржена модернизацији нуклеарног арсенала и успостављању ефикасне противракетне одбране, а овај споразум кочи и једно и друго; споразум даје превелике уступке Русији, укључујући и право да се повуче из њега уколико процени да су јој интереси угрожени. Кери је на ово последње одговорио подсећањем да је сваки споразум о контроли наоружања још за време Хладног рата омогућавао странама да се из њега повуку уколико им интереси то налажу, па им нема смисла ни сада ускраћивати то право.⁵⁹² Елен Точер је запитала републиканце како ће САД, ако не ратификују овај споразум, наставити са даљим разоружањем, које би

⁵⁹¹ “Despite some misgivings, Russia upbeat on US START progress”, by Robert Bridge, *RT*, September 22, 2010, Интернет, <http://rt.com/usa/us-russia-start-putin/24/9/2014>

⁵⁹² “Obama puts START on fast track after Republican surge”, by Robert Bridge, *RT*, November 10, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/obama-start-treaty-republicans/24/9/2014>

требало да укључи и тактичке бојеве главе?⁵⁹³ Према Обама стандардно критички расположени аналитичар Роберт Каган, и сам се укључио у лобирање за ратификацију споразума. Према његовом виђењу, Нови START није претња националној безбедности САД, док би изостанак његове ратификације произвео три негативна исхода: ојачао Путина, онемогућио Обамину администрацију да делује у случају лошег понашања Русије и свалио кривицу на републиканце ако се руско-амерички односи погоршају.⁵⁹⁴

Најжешћи напори да се придобије подршка Сената за ратификацију дошли су из самог врха администрације. Средином месеца Клинтонова и Гејтс објавили су заједнички чланак у *Вашингтон посту*, где су сумирали кључне аргументе у прилог споразума. Питање верификације издвојили су као најургентније, јер је са истеком важења START-а у децембру претходне године истекао и механизам верификације (подсетимо се онога што смо рекли о корисности институционалног приступа). Нови START би омогућио наставак непосредног увида у руски арсенал. Овај споразум би, даље, омогућио стабилније и предвидљивије односе сарадње између две водеће нуклеарне силе света и учврстио „ресетовање“. Дошло би до смањења стратешког, а био би трасиран и пут ка даљем смањењу тактичког наоружања. Државни секретар и секретар одбране подвукли су да администрација остаје посвећена противракетној одбрани, коју овај споразум не ограничава, као што не ограничава ни могућности за модернизацију нуклеарног арсенала САД, нити конвенционалне снаге, укључујући оне које у року од сат времена могу да погоде циљ било где у свету. Клинтонова и Гејтс закључују да Нови START захтева хитну ратификацију, јер национална безбедност Сједињених Држава од тога зависи.⁵⁹⁵ Коначно, и сам Обама

⁵⁹³ “Is a full stop likely for New START?”, by Jill Dougherty, *CNN*, November 12, 2010, Интернет, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/11/12/senate.start/index.html?iref=allsearch> 24/9/2014

⁵⁹⁴ “The New START trap for the GOP”, by Robert Kagan, *The Washington Post*, November 12, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/11/AR2010111107429.html> 24/9/2014

⁵⁹⁵ “We can’t delay this treaty”, by Hillary Rodham Clinton and Robert M. Gates, *The Washington Post*, November 15, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/14/AR2010111403891.html> 24/9/2014

је, позивајући Сенат да ратификује Нови START, означио овај споразум као „приоритет националне безбедности“, обавестивши о посвећености своје администрације ратификацији и Медведева на самиту АПЕС у Јокохами (исти аргумент поновиће и у Лисабону).⁵⁹⁶

Средином децембра изгледало је као да ће администрација успети да обезбеди потребну већину, јер је резултат гласања о стављању ратификације на дневни ред Сената гласио 66:32 – недостајао је, дакле, само један глас до двотрећинске већине.⁵⁹⁷ Увршћивањем ратификације на дневни ред у последњем тренутку избегнута је могућност одлагања гласања за јануар, када ће бити инаугурисан нови састав Сената. Значајан тренутак било је и одбацивање (већином 59:37) Мекејновог амандмана који је захтевао избацивање из споразума одредбе о вези дефанзивног и офанзивног наоружања.⁵⁹⁸ Усвајање овог амандмана значио би и аутоматску смрт споразума, будући да га Русија тако измењеног сигурно не би ратификовала. „Ако у споразуму буде измењена само једна реч, или чак запета, САД ће морати да воде нове преговоре са Русијом“, рекао је том приликом Кери.⁵⁹⁹ Напокон је објављено да је администрација успела да за ратификацију придобије једанаесторо републиканских сенатора, међу којима и Ричарда Лугара.⁶⁰⁰ Неки од њих су се у последњем тренутку предомислили захваљујући усвајању Мекејновог амандмана на резолуцију о

⁵⁹⁶ “Medvedev and Obama meet on sidelines of APEC Summit”, by Robert Bridge, *RT*, November 14, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/medvedev-obama-apec-summit/24/9/2014>; “Obama pushes for Senate vote on new arms treaty with Russia”, by Mary Beth Sheridan, Walter Pincus and William Branigin, *The Washington Post*, November 18, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/17/AR2010111701598.html> 24/9/2014

⁵⁹⁷ “White House criticizes Republicans over treaty delay”, *RT*, December 16, 2010, Интернет, <http://rt.com/news/white-house-republicans-treaty/24/9/2014>

⁵⁹⁸ “Debate over START in Senate ‘should not affect Russia-US agreements’”, *RT*, December 20, 2010, Интернет, <http://rt.com/politics/russia-us-start-debate/24/9/2014>

⁵⁹⁹ „Битва с призракама капитализма“, Владислав Воробьев, *Российская Газета*, 20.12.2010, Интернет, <http://www.rg.ru/2010/12/20/snvt.html#comments> 24/9/2014

⁶⁰⁰ “Arms pact has votes to pass in Senate”, by Mary Beth Sheridan, *The Washington Post*, December 22, 2010, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/21/AR2010122106169.html> 24/9/2014

ратификацији у коме се каже да се споразум не може тумачити на начин који би ограничио америчке планове о противракетној одбрани, док су други придобијени уверавањем да је администрација посвећена модернизацији нуклеарног арсенала.⁶⁰¹ Мекејн је због клаузуле о вези између дефанзивног и офанзивног наоружања гласао против ратификације, иако је његов амандман усвојен. Коначан резултат гласања у Сенату 22. децембра гласио је 71:26 – Сједињене Државе ратификовале су Нови START, па је Обама могао на миру да прослави Божићне празнике на родним Хавајима.

Сада је на потезу била Русија. Синхронизовани процес подразумевао је да руска законодавна тела ратификују споразум одмах након америчких. Једино што је стајало на путу довршењу процеса било је питање поменутог америчког амандмана – да ли он мења текст споразума, или не? Коментаришући ратификацију у Сенату, спикер Думе Борис Гривлов прокоментарисао је: „Ако услови у резолуцији о ратификацији не мењају текст уговора, моћи ћемо да га ратификујемо већ сутра“.⁶⁰² Портпарол председника Медведева брзо је разрешио дилему: резолуција не мења суштину споразума, нема међународноправни карактер и не обавезује Русију, додавши да ће домовима руског парламента бити потребно извесно време да проуче услове америчке ратификације, пре него што и сами буду ратификовали споразум.⁶⁰³ Затим је и сам Медведев честитао Обама ратификацију, првог дана његовог одмора на Хавајима.⁶⁰⁴ Руска Дума одржала је три читања споразума, како би одговорила на америчку резолуцију. То је на крају учињено уношењем у закон о ратификацији клаузуле да се Русија

⁶⁰¹ “Senate approves nuclear arms pact”, *CNN*, December 22, 2010, Интернет, <http://news.blogs.cnn.com/2010/12/22/senate-approves-nuclear-arms-pact/?iref=allsearch> 24/9/2014

⁶⁰² “US Senate approves New START”, *RT*, December 22, 2010, Интернет, <http://rt.com/news/us-senate-approves-new-start/> 24/9/2014

⁶⁰³ „Сенат США определился с СНВ, ход за Россией“, Мария Табак, Денис Ворошилов, *РИА Новости*, 23.12.2010, Интернет, <http://ria.ru/world/20101223/312298999.html> 24/9/2014

⁶⁰⁴ “Russian president lauds U.S. passage of nuclear arms treaty”, *CNN*, December 24, 2010, Интернет, <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/12/23/start/index.html?iref=allsearch> 24/9/2014

може повући из споразума уколико оцени да је степен развоја америчке противракетне одбране постао претња њеној националној безбедности, као и усвајањем двеју изјава. У једној, упућеној руском председнику, оцењује се да нова ситуација захтева да се стави нагласак на руску противракетну одбрану, као и на офанзивне стратешке снаге које могу да превазиђу туђу противракетну одбрану. Друга изјава, упућена широј међународној јавности, оцењује да је распоређивање америчког тактичког нуклеарног оружја изван САД неоправдано.⁶⁰⁵ Након овога, закон о ратификацији усвојен је у Думи крајем јануара 2011. убедљивом већином (350:96).

Након што је и Савет Федерације обавио ратификацију, остало је да председници потпишу и размене ратификационе инструменте. Најпре је инструмент потписао Медведев, па Обама, а размену су обавили Клинтонова и Лавров у Минхену петог фебруара. Нови START, споразум чији је процес усвајања обележио највећи део времена „ресетовања“, напokon је ступио на снагу, и то у облику у коме је потписан – без обзира на пратеће резолуције парламената. Клинтонова је након размене инструмената, алудирајући на притискање *reset* дугмета две године раније, а конкретно говорећи о правом нуклеарном дугмету, изјавила: „Данас смо начинили још један корак ка томе да никада не притиснемо *дугме*“.⁶⁰⁶ Овим догађајем завршена је друга фаза „ресетовања“ и, из данашње перспективе, може се рећи да је читав процес њиме достигао врхунац. Успешан завршетак једног мукотрпног, а важног задатка, осим што ће дефинитивно потврдити да су САД и Русија „ресетовањем“ урадили нешто квалитетно, уједно ће онемогућити даље одлагање разрешавања спорних, а суштинских питања у односима двеју сила. На то да ли ће се две земље у решавање ових питања упустити ентузијастично као у закључење Новог START-а утицали су чиниоци који нису ишли у прилог позитивном одговору.

У 2010. години обе силе су успеле да одбију најјачи удар кризе и остваре солидан економски раст, што је САД могло само да мотивише

⁶⁰⁵ “Duma adopts bill on ratification of New START”, *RT*, January 25, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/adopt-bill-new-start/24/9/2014>

⁶⁰⁶ „Договор РФ и США об ограничении СНВ вступил в силу“, *РИА Новости*, 5.2.2011, Интернет, <http://ria.ru/politics/20110205/330689558.html> 24/9/2014

да појача офанзиву усмерену ка светској хегемонији, а Русију да се тој офанзивни асертивније супротстави. Ништа у нашој анализи праксе у току друге фазе „ресетовања“ не указује на то да су се две силе кретале путем измена спољних политика које би биле довољно дубоке и трајне за превазилажење инкомпатибилних идентитета/интереса – репродукција постојеће инкомпатибилности била је присутна колико и у првој фази. У најави је била и неизвесност у погледу тога колико ће дуго још на челу елита у Москви и Вашингтону бити људи спремни и на то мало заокрета који су начињени и резултирали значајним унапређењем међусобне атмосфере, јер се ближила изборна година у обе земље. Како су у Русији председнички избори били у плану неколико месеци пре америчких, врло брзо ће се актуелизовати питање хоће ли се на њима кандидовати умерено либерални Медведев, или типичнији представник *државништва* Путин.

Прво спорно питање чије се отварање очекивало била је противракетна одбрана. Већ при тако свечаном догађају као што је била размена ратификационих инструмената у Минхену, Лавров ће на крајње озбиљан начин потегнути ово питање. Оценио је да су планови о европској противракетној одбрани само параван за глобалну америчку противракетну одбрану, на шта ће Русија морати да одговори реципрочним мерама да би повратила равнотежу.⁶⁰⁷ Ускоро ће се и друга страна изјаснити о руском предлогу заједничке противракетне одбране, и то на нимало обећавајући начин. Портпарол НАТО, Џејмс Апатураи, средином фебруара у Москви изјавиће како НАТО одбацује Медведевљев предлог секторске одбране, залажући се уместо тога за независне, али координиране системе, јер западна алијанса ни са ким не може да дели одговорност за одбрану својих чланица.⁶⁰⁸ Читава област европске безбедносне архитектуре, укључујући ту и питање руског предлога европског безбедносног споразума, проширење НАТО на исток и статус ОЕБС-а, остала је спорна. Постављало се питање како је скинути са дневног реда ако у томе нису успела ни два у кратком року

⁶⁰⁷ “Russia will not agree to ultimatums – FM”, *RT*, February 5, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/agree-ultimatums-foreign-minister/24/9/2014>

⁶⁰⁸ “NATO rules out joint defense with Russia”, *RT*, February 15, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/appathurai-nato-missile-afghanistan/24/9/2014>

одржана „историјска“ самита. Постсовјетски „замрзнути“ сукоби су такође остали нерешени услед фундаменталног неслагања Москве и Вашингтона о њиховим правним и фактичким аспектима, где су се свакако највише истицала константна противречна тумачења збивања у Грузији августа 2008. Ипак, руско-америчке односе на почетку треће фазе „ресетовања“ силазном путањом погураће ненадано отпочињање нових „врућих“ сукоба – и то на традиционално турбулентном подручју Блиског истока.

ТРЕЋА ФАЗА „РЕСЕТОВАЊА“ (МАРТ 2011 – МАЈ 2012)

Двадесетшестог марта 2012. на Самиту о нуклеарној безбедности у Сеулу догодио се необичан инцидент. Док су се припремали за заједничку конференцију за медије, Медведев и Обама су разменили неколико реченица, не примећујући да су у једном тренутку укључени микрофони, што је омогућило да део њиховог разговора остане забележен. Од тренутка укључења микрофона, дијалог се одвијао овако: „...о свим овим питањима, а посебно о противракетној одбрани... Можемо то да решимо... Али је неопходно да ми да простора“, рекао је Обама. На помало конфузан начин, Медведев је на енглеском одговорио је да разуме поруку о „простору“, но Обама је свеједно имао потребу да појасни на шта мисли: „Ово су моји последњи избори. Након избора, имаћу више флексибилности“. Разговор је завршио Медведев, рекавши: „Разумем, пренећу ову информацију Владимиру“, док га је Обама тапшао по руци.⁶⁰⁹ Из овог Медведевљевог одговора је било јасно од кога то Обама очекује више „простора“ након избора.

У питању је био, разуме се, Владимир Путин, који је двадесетак дана пре овог догађаја изабран за председника Русије, што ће му бити трећи мандат на овој функцији. Од маја месеца, када буде био и инаугурисан, он ће бити особа с којом Обама – судећи по овом „процурелом“ разговору уверен у своју победу на америчким председничким изборима у новембру – треба да настави дијалог о противракетној одбрани као једном од кључних питања која оптерећују односе двеју сила. Овај дијалог је у месецима који су претходили Путиновом избору био већ увелико запао у ћорсокак,

⁶⁰⁹ Аудио снимак овог „процурелог“ разговора може се послушати овде: http://www.youtube.com/watch?v=FPfi_55_-a4 2/10/2014. Део видео снимка може се погледати овде: <http://www.youtube.com/watch?v=W9uZdfqv3Hc> 2/10/2014

што се може рећи и за „ресетовање“ уопште. Обамина најава „флексибилности“ дала је наду онима који су сматрали да је овај ћорсокак само последица изборне утакмице у обе државе, да ће се из њега изаћи убрзо након што избори буду завршени.⁶¹⁰ Из данашње перспективе знамо да Обамина победа не само што није донела више флексибилности у политици Вашингтона, нити наставак „ресетовања“, већ је након ње убрзан процес кварења руско-америчких односа до тачке на којој се две силе нису нашле још од Хладног рата (а у извесном смислу и горе од тога, о чему ћемо писати у следећем поглављу). Стога тренутак повратка Путина на место председника Русије с правом одређујемо као термин завршетка „ресетовања“, које се у току читаве своје треће фазе налазило у силазној путањи.

У марту 2011. ништа није наговештавало да ће врло брзо „ресетовање“ кренути да се руши као кула од карата. Напротив, уочи двогодишњице притискања *reset* дугмета, Лавров је описао руско-америчке односе као „два корака напред, један назад“.⁶¹¹ Џо Бајден је у то време посетио Москву да би разговарао са руским званичницима о продубљивању „ресетовања“ након ступања на снагу Новог START-а. До тог продубљивања је, како је рекао, требало да дође јачањем сарадње Русије и Сједињених Држава у економској сфери, јер САД желе да буду део руске визије „иновације, промене и модернизације“.⁶¹² Када су га након састанка са Медведевим новинари питали које би питање међусобних односа, осим чланства

⁶¹⁰ На пример, Димитриј Трењин је крајем новембра 2011, када је овај ћорсокак већ увелико био изванредан, оценио да се две земље пре налазе у предизборној рецесији, него што би се могло рећи да је „ресетовању“ дошао крај. “The U.S.-Russian Reset in Recess”, by Dmitri Trenin, *International New York Times*, November 29, 2011, Интернет, <http://www.nytimes.com/2011/11/30/opinion/the-us-russian-reset-in-recess.html?pagewanted=all&r=2&2/10/2014>

⁶¹¹ „Лавров оценивае отношения РФ и США как 'два шага вперед, один назад'“ *РИА Новости*, 2.3.2011, Интернет, <http://ria.ru/politics/20110302/341212650.html/2/10/2014>

⁶¹² “Meeting with Vice President of the United States of America Joseph Biden”, *President of Russia*, March 9, 2011, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/news/18732/10/2014>

Русије у Светској трговинској организацији, волео да буде разрешено до краја године, амерички потпредседник је без двоумљења рекао „противракетна одбрана“.⁶¹³ Управо ће изостанак разрешења овог питања бити један од главних елемената одумирања „ресетовања“ у месецима који су следили. Други значајан елемент биће разилажење Москве и Вашингтона у приступу новим грађанским сукобима који су у зиму 2010/2011. кренули да потресају Блиски исток. Но, преломни чинилац у започињању распршивања духа сарадње који је одликовао руско-америчке односе у току последње две године, јесте најпре најаву (у априлу), а затим и званична потврда (у септембру) да ће Путин наредне године бити председнички кандидат руске владајуће партије. Ова питања обележиће трећу и последњу фазу „ресетовања“, којом се бавимо у овом поглављу.

Пре него што пређемо на детаљнију анализу треће фазе, осврнућемо се на предавање које је Бајден приликом посете Москви одржао на тамошњем државном универзитету, јер је тим предавањем човек који је две године раније у Минхену отворио „ресетовање“ сада на неки начин подвукао црту испод његових дотадашњих успеха, а да притом није понудио реалне основе за његов наставак.⁶¹⁴ Бајден је студентима рекао да је кварење руско-америчких односа било у току и пре сукоба у августу 2008, и то у време када су се интереси двеју земаља по низу питања поклапали више него икад, па су председник и он хтели да искористе прилику да „ресетују“ односе на начин који би одражавао ове заједничке интересе. Листа питања „од заједничког интереса“ коју је навео пре би се могла посматрати као списак тадашњих првенствено америчких приоритета: контрола нуклеарног наоружања, непролиферација, стабилизација Авганистана, борба против тероризма, отварање светских тржишта, итд. Амерички потпредседник издвојио је Нови START, Иран и Авганистан као постигнућа „ресетовања“ – дакле, ништа неспорно – додавши и „ресетовање односа

⁶¹⁴ Транскрипт Бајденовог предавања, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: “Vice President Biden’s Remarks at Moscow State University”, *The White House*, March 10, 2011, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/10/vice-president-bidens-remarks-moscow-state-university-2/10/2014>

NATO и Русије“, захваљујући Медведеву, те идентификацију противракетне одбране као заједничког пројекта. По нашем мишљењу, за „ресетовање“ односа NATO и Русије у Лисабону свакако треба захвалити Медведевљевој предусретљивости, али је проблем у томе што ово „ресетовање“ остало на пукој форми, без садржине. А „идентификација“ противракетне одбране као заједничког пројекта такође не значи ништа, докле год се тај пројекат не спроведе у пракси.

Наредна етапа у односима Русије и САД, наставио је Бајден, јесте јачање трговинских веза; но, да би се то десило, истакао је неопходност правне реформе у Русији, позивајући се на Медведевљеву изјаву из 2008. да је Русија земља „правног nihilizma“ и додајући да није разумно очекивати инвестиције у земљу где се не поштује право својине (као пример, навео је случај Сергеја Магницког, о коме пишемо у наредном поглављу). Заправо, ми ћемо рећи да је за јачање економских веза САД и Русије неопходан један други предуслов – њихово политичко приближавање, што је у складу са Капчановом елаборацијом овог појма. Поменути успеси „ресетовања“ то приближавање нису донели, па напредак на економском плану није било могуће очекивати док се не реше преостала спорна, а суштинска питања у односима двеју сила. Бајден у свом предавању није најавио како би се она могла решити, али је зато наговестио нешто друго – политику мешања у унутрашње политичке процесе у Русији под плаштом „правне“, „демократске“ и друге реформе, а с циљем да се у Москви успостави режим који ће одговарати америчким интересима. Уосталом, једна од популарних верзија приче о мотивима посете Бајдена Москви била је та да Обамина администрација подржава Медведевљев реизбор за председника.⁶¹⁵ Вашингтон се, дакле, надао да ће са Медведевим на челу Русије моћи да настави серију извлачења једностраних уступака од ње, док му евентуални Путинов повратак није деловао обећавајуће у том смислу. Самим тим, разматрање Бајденовог предавања нам представља одличну увертуру за оно што следи у наставку.

⁶¹⁵ “US Vice-President arrives in Moscow with agenda kept secret”, *RT*, March 8, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/biden-medvedev-talks-libya/2/10/2014>

„Арапско пролеће“: почетак краја „ресетовања“

Интервенција у Либији

Седамнаестог децембра 2010. један улични продавац у Тунису по имену Мухамед Буазизи спалио се у знак протеста против шиканирања и одузимања имовине којима је био изложен од стране локалних бирократа. Његов чин инспирисао је велике народне демонстрације и nerede у Тунису усмерене против ауторитарних и корумпираних власти, које ће кулминирати свргавањем председника Бен Алија средином јануара. „Тунишка револуција“ се, међутим, услед сличности у природи политичких система и друштава убрзо проширила и на већину других арапских држава на ширем Блиском истоку, по моделу који је подсетио на револуције у више европских земаља 1848/49, те у источноевропским совјетским сателитима 1989/90. Поређење са овим последњим, антикомунистичким револуцијама, постепено ће довести до популаризације израза „Арапско пролеће“ за сва ова превирања у арапском свету, по угледу на „Прашко пролеће“ с краја 60-их прошлог века, које је било претеча поменутих антикомунистичких револуција. Након Бен Алија, пао је и вишедеценијски египатски председник Мубарак, а прва арапска држава у којој ће улични нереди ескалирати до грађанског рата била је Либија. Овome су допринели специфични локални и глобални контекст у овој земљи.

Поменули смо сличност између политичких система већине арапских држава, који су уочи избијања нереда били огрезли у ауторитаризму и корупцији, што је кад-тад морало да изазове незадовољство великих делова становништва ових земаља, те захтеве за демократским и економским реформама. Међутим, далеко од тога да је само борба за демократију и бољи живот била мотив за побуну – ланчано ширење превирања искористиће различите друштвене групације за покушај остварења својих политичких циљева, а ово се већ разликовало од државе до државе. У Либији је дошла до изражаја племенска подела која води порекло још из шездесетих година прошлог века, кад је Моамер ел Гадафи ослањајући се на подршку западних либијских племена загосподарио земљом и почео да спроводи свој експеримент

„социјалистичке теократије“. У фебруару 2011. источна племена искористила су прилику да се побуне и покушају да збаци режим који их је деценијама држао у подређеном положају. Да је у Либији у питању био општенародни бунт, као у Тунису или Египту, Гадафи би вероватно врло брзо и без много проливања крви поделио судбину Бен Алија и Мубарака. Но, он се ослонио на подршку великог дела становништва (пре свега западних племена) и војске, те је кренуо да угуши побуну. Избио је грађански рат између истока са средиштем у побуњеничком Бенгазију и запада са средиштем у престоници земље Триполију. У том рату Гадафијев режим ће врло брзо однети превагу и средином марта доћи надомак циља – заузимања Бенгазија и потпуног сламања побуне. Што се у том тренутку ситуација преокренула, требало би захвалити за Либију такође специфичном глобалном контексту.

За разлику од неких других арапских земаља, које су верни вазали САД, те су се у њима лако могла остварити два могућа исхода – гушење побуне уз подршку Вашингтона, или пак одступање лидера под притиском истог – Либија је била „отпадничка“ држава. Истина, Гадафи је у претходном периоду успео вештом дипломатијом да развије солидан степен сарадње са САД и другим западним земљама, али се све на добро познат начин показало само као један у низу тактичких компромиса Вашингтона – Гадафијев режим заправо никада није био дефинитивно скинут са листе „отпадничких“. По нашем мишљењу, то ваља приписати следећим чиниоцима. Прво, Гадафијев пројекат „социјалистичке теократије“ био је специфичан друштвени и политички модел који је давао неких корисних резултата у пракси, те је као такав представљао идентитетску претњу САД, тј. њиховом моделу либералне демократије (подсетимо се иранског случаја). Друго, Либија је последњих година успела да постане нека врста регионалне силе, јако утицајне на целом афричком континенту (преко Афричке уније),⁶¹⁶ што је Вашингтону, у чији се хегемонистички пројекат не уклапа постојање од њега независних регионалних сила, било

⁶¹⁶ Видети: Kathryn Sturman, “Rise of Libya as a Regional Player”, *African Security Review*, Vol. 12, No. 2, 2003, pp. 109-112.

сигнал за узбуну. Обамина администрација је у избијању грађанског рата у Либији видела прилику да „почисти“ један од три преостала „отпадничка“ режима на ширем Блиском истоку.

Добитник Нобелове награде за мир је, међутим, поучен ранијим искуствима своје земље са блискоисточним војним интервенцијама, желео да учини то мало суптилније. Копнена акција није долазила у обзир (Гејтс ће тада изрећи чувену реченицу о „испитивању главе“), али Обама ни у погледу ваздушне кампање није желео да истакне САД у први план, већ је препустио иницијативу европским савезницима, пре свих Француској и Италији (које су ка интервенцији у Либији водили делом економски, а делом неоколонијалистички мотиви), док би Вашингтон тек „стидљиво“ ускочио да припомогне својим крстарећим ракетама и авионима. Каснији развој ситуације показаће да је ваздушна интервенција против Либије, упркос „скривању“ иза Европљана, примарно била америчко дело. Такође, Обама је желео да, за разлику од неких ранијих случајева, изведе интервенцију на легалан начин. За то му је било потребно одобрење Савета безбедности УН, а тамо је право вета имала Русија. Председник САД се нашао пред загонетком: да ли су две године „ресетовања“ биле довољне да Русија промени ранију праксу одупирања у СБ УН америчким интервенцијама, односно да ли се после прошлогодишњег увођења санкција Ирану може очекивати још једно сврставање Москве на страну Вашингтона у овом органу против једне државе ширег Блиског истока?

Русија ће напослетку ову загонетку разрешити тако што ће се одлучити за средњи пут – ни вето на западну интервенцију, ни подршка истој, већ уздржавање. Она се, наиме, седамнаестог марта 2011. у СБ УН, заједно са Кином, Индијом, Бразилом и Немачком, уздржала од гласања о Резолуцији 1973. Како су сви остали чланови били за, тј. нико није гласао против, Резолуција је усвојена. Овим документом захтевано је неодложно успостављање прекида ватре и престанак насиља против цивила. С тим у вези, државе чланице су овлашћене да предузму „све неопходне мере“ да заштите цивилно становништво у Либији које се налази под претњом напада, „искључујући стране окупационе снаге“, а као главна мера

предвиђена је „зона забрањених летова“.⁶¹⁷ У року од два дана отпочела је ваздушна интервенција неколико западних земаља (а ускоро и званично – НАТО снага) против Либије, којом је најпре онемогућен улазак Гадафијевих снага у Бенгази, а затим потпомогнута контраофанзива побуњеника дуж Средоземног мора на запад ка Триполију. Њу ће владине снаге ускоро зауставити и предузети сопствену контраофанзиву, након чега се фронт у току неколико месеци мање-више усталио негде на пола пута између Бенгазија и Триполија. Напоследку је крајем августа сукоб решен у корист побуњеника не на овом фронту, већ успешним „обезглављујућим ударом“, тј. заузимањем Триполија од стране побуњеничких снага чије су упориште били планински предели југозападно од града. Сламање отпора Гадафијевих снага на остатку либијске територије потрајаће још неких месец и по дана, све до заузимања Сирта и заробљавања и линчовања самог Гадафија у околини његовог родног града 20. октобра. У Либији је уз подршку западне војне интервенције успешно спроведена промена режима, чиме је стављена тачка на еру „социјалистичке теократије“ али, нажалост, и регионалног утицаја и унутрашње стабилности земље. Политичка превирања и трвења између западних и источних племена наставила су се након пада Гадафија, да би 2014. ескалирала у нови грађански рат. Земља је тренутно фактички подељена између неколико војно-политичких групација, а све ово има за последицу и драстичан пад економије и животног стандарда становништва у односу на Гадафијев период.

Иако је Русија уздржавањем у Савету безбедности практично дала „зелено светло“ за западну интервенцију против Либије, њени званичници ће убрзо по отпочињању интервенције и у току читавог њеног трајања жестоко критиковати овај потез западних земаља. То нас аутоматски води до питања: ако је већ била против интервенције, зашто онда није ставила вето на поменуту резолуцију? Било би наивно поверовати у касније тврдње московских званичника да они заправо

⁶¹⁷ Текст Резолуције 1973 и подаци о току расправе и гласању могу се прочитати овде: <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm> 3/10/2014

нису знали да ће одредбе Резолуције о „свим неопходним мерама“ и „зони забрањених летова“ бити протумачене као овлашћење за интервенцију. На пример, Медведев ће крајем јуна у интервјуу *Фајненшал Тајмсу* рећи да је ова резолуција злоупотребљена као основ за „лудачку војну операцију“, те да би он другачије саветовао представнике Русије у УН да су га партнери на време обавестили да ће гађати одређене мете у Либији. „Зона забрањених летова“ се по Медведеву није могла протумачити као овлашћење за бомбардовање.⁶¹⁸ Све и да Руси заиста нису имали намеру да подрже интервенцију, упадљива је њихова прећутна подршка циљу те интервенције – свргавању Гадафијевог режима, исказана кроз атипично за Кремљ прихватање пристрасне западне пропагандне слике либијског сукоба као обрачуна режима са „недужним цивилима“.⁶¹⁹ Јасно је, дакле, да је Кремљ у пролеће 2011. избегао да се супротстави Западу по питању Либије, као и да је договор о томе да Русија не стави вето на резолуцију којом се уводи „зона забрањених летова“ вероватно био постигнут у току Бајденове посете Москви. Али, зашто?

Могли бисмо да конструишемо тезу према којој је Русија Сједињеним Државама дала „зелено светло“ за интервенцију у Либији управо зато да би касније могла да критикује понашање Вашингтона. Нарочито ако би се овај упустио у још једну исцрпљујућу авантуру попут ирачке, а већ смо констатовали да је америчко пренапрезање у

⁶¹⁸ “Interview by Dmitry Medvedev to Financial Times”, *President of Russia*, June 20, 2011, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/news/2429> 3/10/2014

⁶¹⁹ Између осталог је и представник Русије у СБ УН, Виталиј Чуркин, у току расправе о Резолуцији 1973 рекао да је јасна позиција његове земље у погледу њеног противљења насиљу против цивила у Либији (још једном погледати линк <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm> 3/10/2014). Сергеј Иванов ће почетком априла рећи да је Резолуција 1973, којом су предвиђене „све неопходне мере“ за заштиту либијских цивила, била нужна јер је Гадафи физички уништавао своје суграђане. “‘Somalia scenario’ in Libya a real threat says Russian politician”, *RT*, April 5, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/deputy-pm-warns-turn/> 3/10/2014. Сам Медведев ће у мају месецу на самиту G8 у Довилу рећи да Гадафи мора да оде, јер је његов режим изгубио легитимитет. “Medvedev warns of arms race by 2020 without agreement on missile defense”, *RT*, May 27, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/> 3/10/2014

Ираку било један од повода Обаминој администрацији за предах у експанзији, који је обухватио и „ресетовање“ односа са Русијом. Оваква теза подразумева да је рачуница Москве била врло једноставна: ако се САД поново упусте у једну блискоисточну авантуру сумњиве легалности и још „заглибе“ у њој, имаћемо основа да их критикујемо и тако допринесемо паду њиховог престижа у свету, а у исто време им још једном „пружимо руку“ да се – кроз наставак приближавања с нама, где би нас напokon прихватили као равноправног партнера – извуку из проблема у који су упали. За постојање овакве рачунице нема доказа, али би она само потврдила оно што би и у њеном одсуству био очигледан мотив уздржавања Русије од спречавања америчке интервенције у Либији, а то је – жеља да се „ресетовање“ настави. У интересу наставак „ресетовања“, дакле, Медведев је одлучио да жртвује са геополитичког становишта за Русију небитну Либију, што можемо да посматрамо као још један у низу – и, како се касније испоставило, последњи – једностраних уступака Москве Вашингтону.

Намерно напомињемо да је Медведев донео одлуку,⁶²⁰ јер ће ускоро уследити критика исте од стране друге значајне личности у руској елити – Владимира Путина – и отворити питање да ли би ова одлука (као и неке раније одлуке где је Русија у интересу „ресетовања“ једнострано попустила САД) била другачија да се он у том тренутку налазио на положају председника? Наиме, чим је интервенција отпочела, Путин се жестоко обрушио на овај потез западних земаља, рекавши да га интервенција подсећа на „средњовековни позив на крсташки поход“. Медведев је након тога, не помињући експлицитно Путина, прокоментарисао како је „неприхватљиво користити изразе који суштински воде ка сукобу цивилизација, као што је 'крсташки поход'“.⁶²¹ У року од пар недеља

⁶²⁰ Стентова ће управо Медведеву и топлим личним односима које је овај имао са Обамом приписати кључну заслугу не само за усвајање резолуције о Либији, већ и за превазилажење најтеже фазе у преговорима о Новом START-у годину дана раније. Angela Stent, "US – Russia Relations in the Second Obama Administration", *Survival*, Vol. 54, No. 6, Dec 2012-Jan 2013, p. 128.

⁶²¹ "In Rare Split, Two Leaders in Russia Differ on Libya", by Clifford J. Levy and Thom Shanker, *International New York Times*, March 21, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/03/22/world/europe/22russia.html?_r=0 6/10/2014

и Медведев и Путин даће изјаве о могућности да се наредне године кандидују за председника.⁶²² Да ли је ово очигледно неслагање двојице кључних политичара у Русији о либијској интервенцији значило распад њиховог тандема, за који се до тада чинило да савршено функционише? Да ли је Путин напokon решио да отворено изрази незадовољство једностраном попуштању Вашингтону и преузме наставак „ресетовања“ у своје руке? Да ли је случајно да управо од тренутка када Путин излази са најавом могуће кандидатуре за председника престаје серија поменутих једностраних уступака и започиње силазна путања „ресетовања“? С тим у вези, да ли је онда логичан био напор Обамине администрације да фаворизује Медведева у односу на Путина? Да бисмо одговорили на сва ова питања, наредни одељак мораћемо да посветимо разрешењу енигме – ко је господин Путин?

На сцену ступа г. Путин

Намерно смо употребили синтагму „господин Путин“, јер тако гласи наслов књиге дугогодишњих врских америчких познавалаца Русије и Путина, Фионе Хил и Клифорда Гедија, објављене 2013. године, коју смо у овом раду већ цитирали. Иако је писање ове књиге било очигледно вођено мотивима практичне политике – да се америчкој спољнополитичкој елити укаже на пут којим може да изађе на крај са феноменом „путинизма“, књига на задивљујуће објективан начин анализира самог Путина, суштину његове улоге у руској политици и проблеме са којима ће се он суочити у остваривању својих идеја. Аутори сасвим исправно (и блиско делу нашег теоријског оквира који се бави идејама елита) објашњавају Путиново размишљање и понашање на положају председника његовим укупним политичким и личним развојем. Њихова анализа показује да је Путин кроз целокупно животно искуство развио најмање шест различитих идентитета, обједињених у једну личност: државника (*the Statist*), историјског човека (*the History Man*), борца

⁶²² “Putin, Medvedev may both run for president in 2012 – PM”, *RIA Novosti*, April 13, 2011, Интернет, <http://en.ria.ru/russia/20110413/163516519.html> 6/10/2014

за опстанак (*the Survivalist*), аутсајдера (*the Outsider*), присталице слободног тржишта (*the Free Marketeer*) и референта (*the Case Officer*).

Траума изазвана слабљењем руске државе након распада Совјетског Савеза утицала је на стварање Путиновог идентитета *државника*, што подразумева схватање неопходности да Русија буде јака држава изнутра и велика сила споља – дакле, управо оно што смо до сада истакли као кључно обележје *државничке* школе мишљења у Русији.⁶²³ Један од основних елемената Путинове *државничке* идеје јесте идеја уставности, тј. осигурања „уставне безбедности државе“, што је код ових аутора део објашњења зашто се Путин 2008. није по трећи пут узастопно кандидовао за председника – хтео је да поштује устав, који је то забрањивао.⁶²⁴ Хилова и Геди такође добро примећују да је на Западу често цитирана Путинова изјава да је распад Совјетског Савеза „највећа геополитичка трагедија 20. века“ заправо само потврда *државничког* идентитета – жаљења због распада руске државе (у ту сврху цитирају другу Путинову изјаву: „Шта је Совјетски Савез? То је Русија, само под другим именом“), пре него некаква носталгија за комунизмом.⁶²⁵ Путиново *државништво* нераскидиво је повезано са његовим добрим познавањем историје (историјски човек), из које је овај могао да научи доста о погубности „времена смутње“ за земљу, а под тим би се подразумевао сваки период друштвених превирања и револуција, којих је у руској историји било на претек.⁶²⁶ Уместо револуције, Путин даје предност реформи друштва „одозго“, налазећи у историји примере политичара који су то чинили и угледајући се на њих. Један од таквих био је Петар Столипин, државник с почетка 20. века који је спроводио реформе и у исто време инсистирао на јакој држави, у периоду слабости Русије (после рата са Јапаном), који се може упоредити са временом када Путин први пут долази на власт.⁶²⁷ Пример проговарања *историјског човека*

⁶²³ Fiona Hill and Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, op. cit., pp. 34-62.

⁶²⁴ *Ibid.*, p. 53.

⁶²⁵ *Ibid.*, pp. 55-56.

⁶²⁶ *Ibid.*, pp. 63-77.

⁶²⁷ *Ibid.*, pp. 74-75.

из Путина, Хилова и Геди виде у једном случају коме су сами присуствовали, на састанку експерата Валдајског клуба у Москви 2010. На питање британских новинара да ли је планирао да уклони Лењина из маузолеја на Црвеном тргу, Путин се позвао на статуу Кромвела која се налази испред Парламента у Лондону, направивши поређења Кромвела са Лењином и Стаљином: „Сви они су радили грозне ствари, али су такође помогли да се изгради велика држава“. Порука коју аутори књиге виде у Путиновом одговору је – као што је Кромвел део британског наслеђа, тако су Лењин и Стаљин део јединствене руске историје.⁶²⁸ Ми ћемо пак оценити да је овакав однос Путина према руској историји логична последица савремене потребе да одигра улогу *државника* у идејно подељеној земљи – ако није у стању да равноправно третира потивречно историјско наслеђе Русије, како ће онда да помири савремене супротстављене идеје у оквиру њене елите, попут *западњачке* и *цивилизационистичке*, те тиме сачува опстанак државе?

Управо ово – опстанак државе и друштва – јесте основни циљ који Путин има на уму играјући улоге *државника* и *историјског човека*, а на развој његовог идентитета *борца за опстанак* према ауторима књиге утицало је његово породично искуство (тешко преживљавање још у време опсаде Лењинграда у Другом светском рату), као и политичко преживљавање након скандала у који је био уплетен као чиновник у Ст. Петербургу почетком деведесетих.⁶²⁹ Хилова и Геди уочавају код Путина бригу о заштити мултиетничности руске државе као неопходан услов њеног опстанка, цитирајући на одговарајућем месту један његов чланак с почетка 2012.⁶³⁰ Ми смо пак већ истакли мултиетничност као један од неодвојивих елемената идентитета Русије. Преживљавање и политички успон за Путина нису били лаки ако се има у виду да је он, како аутори тврде, био вишеструки *аутсајдер* (по њима је то и данас у односу на незадовољене потребе свог друштва) – пре свега као рођени Лењинграђанин у односу на фаворизовану Москву, као

⁶²⁸ Ibid., pp. 71-72.

⁶²⁹ Ibid., pp. 78-112.

⁶³⁰ Ibid., pp. 102-103.

и у улози оперативца КГБ у Дрездену док је његова земља пролазила кроз круцијалне политичке промене.⁶³¹ Но, ми ћемо додати да је као *аутсајдер* можда могао и објективније да сагледа потребе своје државе и друштва него што су то могли они припадници руске елите који су од почетка били захваћени вртлогом промена с почетка деведесетих прошлог века (рецимо Јељцин и најзначајнији припадници елите тада окупљене око њега). Имајући непосредно искуство са неефикасношћу и сломом социјалистичке привреде, Путин је жесток *заговорник слободног тржишта*, али специфичног – оног у коме државна власт с њим на челу може да контролише и усмерава велике приватне власнике да своје економске подухвате обављају тако да допринесу остваривању политичких/државних циљева.⁶³² Дакле, и залагање за слободно тржиште је у служби посвећености опстанку и јачању државе.

Напокон, идентитет *референта*, изграђен на темељу Путинових вештина у „раду са људима“ (примењених још у КГБ), дошао је до изражаја управо у „дисциплиновању“ главних економских и политичких субјеката, тј. стављању истих у службу државе – веома софистицираним неформалним методама праћења и прикупљања информација о свима, те уценама да би њихове незаконите радње (које су правило код припадника руске елите) могле да буду разоткривене уколико се не буду понашали у складу са владајућом стратегијом.⁶³³ „Радам са људима“ Путин је успео да направи систем који би он контролисао. У овом систему и за нешто либералнијег Медведева било је предвиђено посебно место, јер је Путин намерно хтео да га на положају председника 2008. наследи неко другачији од њега самог – како систем не би упао у стагнацију. Ипак, Путин се тада није одрекао кључних полуга моћи, те је Медведев све време био само „председник – домар“, а не и „газда куће“.⁶³⁴ Хилова и Геди су закључили да је Путин 2011. решио да поново преузме непосредно администрирање системом, али да је тиме преузео и

⁶³¹ Ibid., pp. 113-142.

⁶³² Ibid., pp. 143-166.

⁶³³ Ibid., pp. 167-209.

⁶³⁴ Ibid., pp. 215-216.

проблем суочавања са већ отпочелом побуном (са протестима након парламентарних избора 2011, на које ћемо доћи касније) „улагача“ (*stakeholders*) у систему који је сам створио, а то су пре свега припадници средње класе која је под Путином процветала, али ће с временом поред високог животног стандарда све више тражити и демократију и смањење корупције (у коју је Путинов систем огрезао).⁶³⁵ Револт „улагача“, кажу аутори на крају своје књиге, може да води ка два сценарија: „или ка новом периоду реформе и политичких промена, или ка још једном, још несигурнијем, 'времену смутње'“.⁶³⁶

Овај последњи закључак открива нам суштину онога што Сједињене Државе дугорочно прижељкују у Русији, а то је пад Путиновог режима (као и било ког другог који би држао до међународног статуса и независности руске државе) и довођење на власт прозападних снага, а за то су могућа два начина – реформа или револуција. Елита у Вашингтону спремна је да, ако прва варијанта не успе – а управо тој варијанти су се надали фаворизујући Медведевљев поновни избор у односу на Путинов повратак на место председника – примене другу, ослањајући се на прозападну опозицију у Русији. Било како било, Путин је у пролеће 2011. проценио да се са „ресетовањем“ отишло предалеко у једностраном попуштању САД, те да би даље попуштање могло да угрози темеље спољнополитичког елемента његовог система, због чега је одлучио да поново преузме непосредно администрирање истим. У априлу је било још увек рано за најаву председничке кандидатуре – она ће званично бити потврђена тек у септембру – али је либијска интервенција вероватно била кап која је прелила чашу и због које је Путин одлучио да кандидатуру наговести већ тада.⁶³⁷ Могућност да САД примене либијски сценарио и на друге случајеве „Арапског

⁶³⁵ Ibid., pp. 250-273.

⁶³⁶ Ibid., p. 273.

⁶³⁷ Стентова наводи да су ово закључили и неки у америчкој администрацији, али и да је било оних који су веровали да Медведев заиста није на време схватио шта значи зона забрањених летова. Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, op. cit., p. 248.

пролећа“ (пре свега у Сирији, што ћемо размотрити у наредном поглављу) не би ли довршиле успостављање блискоисточне хегемоније, била је довољан аларм за Путина.⁶³⁸ До септембра му је преостало да се постара за то да му Медведев не буде противкандидат, јер би то значило цепање владајуће партије и вероватно угрозило и јединство државе. У међувремену ће и сам Медведев видно почети да заузима чвршћи став према Вашингтону, а то ће се најпре показати по питању на чију смо улогу кочнице напретка у руско-америчким односима већ навикли – противракетној одбрани.

*Медведев и Обама у Довилу: почетак краја илузије
о компромису око противракетне одбране*

Рекли смо да је у фебруару 2011. портпаролу НАТО припао задатак да први званично одбије руски предлог о секторском систему противракетне одбране, претходно изнет од стране Медведева у Лисабону. Пристајање на такав систем значило би да Вашингтон прихвата равноправно учешће Русије у једном сегменту европске безбедности, као и сферу утицаја у којој би она остваривала то учешће, а видели смо већ зашто је то за америчку елиту неприхватљиво. Мартовске посете Бајдена и Гејтса Москви неће довести до приближавања ставова по овом питању, иако је противракетна одбрана била једна од главних тема разговора који су тада вођени. Схвативши да од секторске одбране нема ништа, Москва ће ускоро изаћи са новим предлогом. По њему би САД било дозвољено да наставе са распоређивањем сопственог противракетног система, али под условом да дају правно обавезујуће гаранције Русији да тај систем неће бити уперен против ње. Ово је

⁶³⁸ Љиља Шевцова у то време је оценила како „Арапско пролеће“ може да има непосредне последице по Путина – он нема другог избора него да се врати у Кремљ, јер би га наставак „тандема“ коштао губитка контроле и највероватније Мубаракове судбине. „Putin’s best trick yet“, by Lilia Shevtsova, *The Washington Post*, May 20, 2011, Интернет, http://www.washingtonpost.com/opinions/putins-best-trick-yet/2011/05/10/AFDY427G_story.html#6/10/2014

била тема разговора који су почетком маја у Ст. Петербургу водили начелници генералштабова двеју сила, Николај Макаров и Мајкл Мулен. Макаров је затражио чврсте гаранције да Русија неће бити мета америчког система, на шта је Мулен само поновио стандардну мантру да систем није уперен против Русије, већ против „опасних режима“ попут Ирана, без наговештаја да би се Вашингтон на тако нешто могао и правно обавезати.⁶³⁹ Ускоро су се инсистирањем на правним гаранцијама надовезали и други руски званичници. Сергеј Рјабков је запретио да би Русија могла да се повуче из Новог START-а, јер је разочарана одбијањем САД да дају правне гаранције да противракетни систем није уперен против Русије.⁶⁴⁰ Рогозин је такође затражио правне гаранције јер пуке изјаве по њему нису довољне.⁶⁴¹ Неслагање око питања противракетне одбране још једном је заострено, и то уочи састанка Обама и Медведева на маргинама самита G8 у Довилу (26–27. мај).

Састанак у Довилу био је први сусрет Обама и Медведева након седам месеци, што је представљало упадљиво одступање од дотадашњег ритма честих сусрета двојице председника, и био један од наговештаја да се односи двеју сила хладе. Разговарало се о свим у том тренутку актуелним темама међусобних односа. На конференцији након састанка, Обама је још једном поновио неколико главних резултата „ресетовања“, за које смо већ констатовали да су преваходно у америчком интересу: примену Новог START-а, сарадњу на непролиферацији, нуклеарној безбедности и борби против тероризма, спровођење снажних

⁶³⁹ “NATO should guarantee its missile shield is not anti-Russian – military chief”, *RT*, May 4, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/nato-missile-shield-makarov/7/10/2014>; “US military chief says European missile defense shield no threat to Russia”, *RT*, May 6, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/makarov-mullen-meeting-petersburg/7/10/2014>

⁶⁴⁰ “Moscow may quit START over US deploying missile shield in Europe”, *RT*, May 16, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/nato-missile-defense-medvedev/7/10/2014>

⁶⁴¹ “Russia wants legal security guarantees over AMD plans in Europe – NATO envoy”, *RT*, May 16, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/russia-nato-envoy-missile-defense/7/10/2014>

санкција против Ирана, као и помоћ коју Русија пружа САД у снабдевању трупа у Авганистану. Додао је и да се сарадња шири преласком са области безбедности на економију, те да је чланство Русије у СТО добро за све. На тему противракетне одбране рекао је да се разговори настављају, у жељи да се пронађе конфигурација која ће бити у складу са безбедносним интересима обеју земаља, одржи стратешка равнотежа и одговори на заједничке претње. За крај свог излагања похвалио је интеракцију са председником Медведевим као одличну. Медведев је такође изразио потпуно задовољство личним односом са америчким председником, који помаже да се унапреде односи двеју земаља, оценивши још да је Новим START-ом сачувана стратешка равнотежа.⁶⁴²

На основу овога би се рекло – од Обама и Медведева ништа ново, да није Медведевљевих коментара о противракетној одбрани који су уследили након питања новинара после конференције. Он је рекао да није задовољан реакцијама САД и НАТО на његове предлоге (мислећи, свакако, и на предлог секторског система и правних гаранција Русији), још оштрије поновивши упозорење из новембра прошле године да ће, ако се до 2020. не постигне договор око противракетне одбране, уследити нова трка у наоружању.⁶⁴³ Карте су после Довила, дакле, дефинитивно биле на столу – Русија је показала решеност да овога пута не начини једнострану уступак Сједињеним Државама и истраје на захтеву за правним гаранцијама. Притом је указивала на очигледну противречност речи и дела Вашингтона, где овај категорички тврди да његов систем није уперен против Русије, али ипак не жели да се на то правно обавезе: „Ако кажете да систем није уперен против нас, зашто не ставите то на папир?“, питао је Лавров америчке саговорнике приликом посете

⁶⁴² Транскрипт конференције Обама и Медведева из Довила може се прочитати овде: “Remarks by President Obama and President Medvedev of Russia after bilateral meeting in Deauville, France”, *The White House*, May 26, 2011, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/26/remarks-president-obama-and-president-medvedev-russia-after-bilateral-meeting-7/10/2014>

⁶⁴³ “Medvedev warns of arms race by 2020 without agreement on missile defense”, *op. cit.*

САД у јулу месецу.⁶⁴⁴ Американци, с друге стране, нису хтели да чују за то а у међувремену су, штавише, започели постепено распоређивање ЕРАА – најпре већ крајем маја, обнављањем разговора са Пољском⁶⁴⁵ (која би требало да угости америчке пресретаче у трећој фази, 2018. године), а затим и септембарским договором са Турском о инсталирању мобилног радара АН/ТРУ-2 до краја године.⁶⁴⁶ На састанку Савета НАТО–Русија у Сочију почетком јуна, Расмусен је поновио да се противи руској идеји о заједничком противракетном систему који би се темељио на секторском принципу, као и да лично не види потребу за правно обавезујућим гаранцијама, већ само за тактичком сарадњом.⁶⁴⁷

Основни аргумент којим је правдано одбијање правних гаранција од стране Обаине администрације био је тај да таква обавеза не би имала шансе да добије подршку Сената, а и кад би добила, питање је би ли се председник у случају неке кризе држао тих гаранција.⁶⁴⁸ Имајући у виду колико је муке Обаина администрација имала да добије подршку Сената за усвајање Новог START-а, сложили бисмо се са оценом да би усвајање правних гаранција Русији да противракетни систем неће бити усмерен

⁶⁴⁴ “Moscow-Washington reset has worked – Lavrov”, *RT*, July 8, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/official-word/lavrov-interview-nato-obama/7/10/2014>

⁶⁴⁵ “USA and Poland revive AMD talks”, *RT*, May 28, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/poland-amd-military-usa/7/10/2014>. Напоменућемо и да је друга држава која је требало да угости делове противракетне одбране према Бушовим плановима, Чешка, у јуну одбила да прихвати елементе за рано упозорење Обаиног система, јер је такву улогу оценила као минорну. “Czech republic withdraws from US missile defense system”, *RT*, June 15, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/czech-us-defense-system/7/10/2014>

⁶⁴⁶ “Turkey to host US anti-missile radar”, *RT*, September 2, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/turkey-host-nato-radar/7/10/2014>

⁶⁴⁷ “NATO and Russia in deadlock over missile defense”, *RT*, July 4, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/russia-nato-sochi-summit/7/10/2014>

⁶⁴⁸ Jeffrey Mankoff, “The politics of US missile defense cooperation with Europe and Russia”, *op. cit.*, pp. 341-342. Другу од поменутих две претпоставке изнео је након Лавровљеве посете САД Стивен Пајфер. „Не ПРОсто“, Александр Гасюк, *Российская газета*, 19.7.2011, Интернет, <http://www.rg.ru/2011/07/18/pro-site.html> 7/10/2014

против ње било немогућа мисија. Међутим, ово је само један доказ више у прилог тези да добар део политичких снага у САД стоји на јасном анти-руском становишту, те да противракетни систем у Европи заиста види као део укупних мера против Русије, па логично нема намеру да прихвати било какву обавезу да то неће бити тако. С тим у вези, сложили бисмо се и са претпоставком да се амерички председник у тренуцима кризе не би ни држао гаранција, а почев од пролећа 2011. повод за кризу у односима Москве и Вашингтона могло је да буде било шта. Преговори о противракетној одбрани до септембра месеца дефинитивно ће запасти у ћорсокак, а притом није било напретка ни по другим питањима која су оптерећивала руско-америчке односе у ишчекивању одлуке ко ће бити кандидат руске владајуће партије на председничким изборима.⁶⁴⁹

Ћорсокак „ресетовања“: Путинова номинација

Да са укупном атмосфером односа Москве и Вашингтона нешто није у реду, било је видљиво већ крајем марта, када су се Сердјуков и Гејтс у Москви отворено препуцавали пред новинарима. Овај први жестоко је критиковао америчку интервенцију у Либији тврдњом да у њој гину цивили, на шта је Гејтс одговорио да „неки овде“ верују Гадафијевим тврдњама о цивилним жртвама, које су „тешке лажи“, јер је за највећи број цивилних жртава у Либији одговоран сам Гадафи.⁶⁵⁰ У наредним месецима и годинама противречна тумачења актуелних међународних збивања постаће опште место (с тим што ће након Либије у центар пажње доћи Сирија и, напokon, Украјина). Један од показатеља поменутог погоршања атмосфере било је и одлагање одлуке, а затим и дефинитивно одбијање Обама да посети

⁶⁴⁹ Олег Приходко истиче да је управо ћорсокак у решавању питања противракетног штита дефинитивно показао да „ресетовање“ није дотакло фундаменте односа двеју држава. Олег Владимирович Приходько, „Россия - Запад: 'перезагрузка' и несбывшиеся ожидания“, *Обозреватель*, 5/2012, стр. 58.

⁶⁵⁰ “Russia publicly humiliates Defense Secretary Robert Gates”, by Jennifer Rubin, *The Washington Post*, March 22, 2011, Интернет, http://www.washingtonpost.com/blogs/right-turn/post/russia-publicly-humiliates-defense-secretary-robert-gates/2011/03/04/ABPatKDB_blog.html 8/10/2014

Русију до краја године, упркос томе што је истицао лепа сећања са путовања у Москву 2009.⁶⁵¹ У таквим околностима, Јединствена Русија је 24. септембра „преломила“ у корист номинације Владимира Путина за председничког кандидата на предстојећим изборима, док се Медведев сложио да пређе на место премијера.

На најављену „рокаду“ у Кремљу Бела кућа је реаговала кратким коментаром да остаје посвећена „ресетовању“, јер је оно ствар националног интереса, а не појединачних личности.⁶⁵² Проблем је само у томе што поред америчког постоји и национални интерес Русије, а рекли смо да је Путин и пре номинације давао сигнале да је спреман да стави тачку на једностране уступке Вашингтону, јер их је видео као штетне по тај интерес. Пошто се показало да је „ресетовање“ у целини било један велики једнострани уступак Русије Сједињеним Државама, перспектива овог процеса (онаквог каквим га је Вашингтон видео) неће бити ружичаста. Управо о перспективи „ресетовања“, односно последицама Путиновог повратка за руско-америчке односе, крајем септембра у САД водила се аналитичка дебата, много богатија и развијенија од поменутог коментара Беле куће. Издвојићемо и прокоментарисати неколико мишљења.

Данијел Треизман је оценио да је сврха промене Медведев–Путин у томе да се ништа не промени. Према овом аутору, они који мисле да би други Медведевљев мандат донео неки драматични пробој, требало би да размисле зашто до таквог пробоја није дошло за време првог мандата. С друге стране, Треизман закључује да се не треба плашити за „ресетовање“ под Путином, јер ни дотадашњег побољшања односа не би било да га Путин није одобрио.⁶⁵³ Слажемо

⁶⁵¹ “Barack Obama discusses the US-Russian relationship – and much more”, by Robert Bridge, *RT*, August 3, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/obama-interview-russia-medvedev-reset/8/10/2014>. За Олега Приходка, ово је био први знак да су могућности „ресетовања“ исцрпљене. Олег Владимирович Приходько, „Россия - Запад: ‘перезагрузка’ и несбывшиеся ожидания“, *op. cit.*, стр. 59.

⁶⁵² “Putin running for 2012 presidency – no surprise for Washington”, *RT*, September 24, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/us-reaction-putin-medvedev-swap-317/8/10/2014>

⁶⁵³ “Putin and Medvedev, trading places”, by Daniel Treisman, *CNN*, September 26, 2011, Интернет, <http://edition.cnn.com/2011/09/26/opinion/treisman-putin-medvedev/index.html?iref=allsearch> 8/10/2014

се са Треизманом да „ресетовање“ за време Медведевљевог мандата није донело драматични пробој у руско-америчким односима, као и да се оно није могло одвијати без (макар и невољног) Путиновог благослова. Међутим, како је Путин решио да престане да пружа тај благослов у виду одобравања једностраних уступака Вашингтону, ипак се не можемо сложити да се његовом номинацијом ништа није променило и да се „ресетовање“ могло наставити као и до тада. Гордон Хан пак тврди да је дотадашња Медведевљева политика уједно била и Путинова само када је реч о унутрашњој политици, док је за спољну рекао да се са Путиновим пуним преузимањем контроле над истом може очекивати промена, услед његовог већег неповерења у Запад и политике Русије као велике силе, нарочито ако САД буду заузеле тврђи приступ према Москви по неким питањима. Ипак, према Хану та промена неће нужно значити повратак на „чврсторукашку“ политику из прва два Путинова мандата.⁶⁵⁴ Сматрамо да Хан добро примећује да су код Путина израженији елементи *државничког* размишљања о коме смо говорили, него што је то случај са Медведевим, али претерује у процени размера њиховог разилажења око спољне политике. Добро је што Хан није пропустио да истакне да тврд приступ САД према Москви о питањима која погађају њене виталне интересе утиче на то да она реагује мање помирљивим ставом од оног који је омогућио „ресетовање“.

По мишљењу Семјуела Чарапа, биће тешко за САД да сарађују са руском владом која све више подсећа на „султанат заснован на култу личности“. Ако Обама тврди да жели „јаку, мирољубиву и просперитетну Русију“ (цитирали смо ту изјаву на једном месту), онда Путинов повратак није добар за Сједињене Државе.⁶⁵⁵ Чарап је очигледни припадник либералне школе мишљења у међународним односима, који у „нелибералном“ карактеру Путинове политике

⁶⁵⁴ “Don’t panic over Putin”, by Gordon Hahn, *CNN*, September 27, 2011, Интернет, <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2011/09/27/dont-panic-about-putin/?iref=allsearch> 8/10/2014

⁶⁵⁵ “In Russia, Turning Back the Clock”, by Samuel Charap, *International New York Times*, September 29, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/09/30/opinion/in-russia-turning-back-the-clock.html?_r=1& 8/10/2014

види препреку за даљу сарадњу Вашингтона и Москве. Међутим, либерално резоновање скрива стварни разлог зашто Путинов повратак није добар за САД, који се види тек кад се установи право значење синтагме „јака, мирољубива и просперитетна“ за америчку елиту. Три придева садржана у њој су крајње релативни појмови, док су апсолутни они који су из ње намерно изостављени – „јака, мирољубива и просперитетна“ Русија према Вашингтону је она Русија која није независна и која нема статус велике силе. Напослетку, Ендрју Кучинс набраја већ више пута поменути три резултата „ресетовања“, а затим закључује да би, за разлику од претходна два, тренутни тренд отопљавања односа Русије и САД могао да буде одрживији, јер уз растућу Кину, опадајуће цене нафте и потребу за страним партнерствима, Путин неће моћи себи да приушти да буде сам. Економска криза погодила је и Русију, чија елита схвата да се промена односа снага у свету не одвија нужно у њену корист, тврди Кучинс.⁶⁵⁶ Овај аутор би у погледу своје оптимистичне прогнозе био у праву када би даље отопљавање односа двеју сила зависило само од Русије. Сви чиниоци које је набројао заиста доприносе томе да Русија – са Путином или Медведевим на челу, свеједно – има потребу за партнерством са САД и жели да избегне конфронтацију. Али, за даље отопљавање односа и партнерство је потребно двоје, а Вашингтон је тај који није желео да до њега дође, јер није показао спремност да уважи суштинске интересе Москве, већ је био заинтересован искључиво за једностране уступке које би од ње могао да извуче.⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ “Putin’s return and Washington’s reset with Russia”, by Andrew Kuchins, *CNN*, September 30, 2011, Интернет, <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2011/09/30/putins-return-and-washingtons-reset-with-russia/?iref=allsearch> 8/10/2014

⁶⁵⁷ У том смислу Стивен Коен је још пре званичне потврде Путинове номинације констатовао да је „ресетовање“ једна велика пропуштена прилика Обамина администрације за суштинско поправљање односа са Русијом, управо из разлога што се сарадњи приступило селективно – Вашингтон је од Москве тражио подршку за сопствене интересе, а руске занемаривао. Према Коену, хоће ли се ови односи двеју држава моћи накнадно поправити, превасходно зависи од понашања САД. “Obama’s Russia ‘Reset’: Another Lost Opportunity?”, by Stephen F. Cohen, *The Nation*, June 1, 2011,

Сам Путин ће у једном интервјуу који ће дати средином октобра, као циљ спољне политике Русије истаћи обезбеђивање повољног окружења за развој земље, због чега она жели пријатељске односе са свим партнерима.⁶⁵⁸ Како нам је трећа фаза „ресетовања“ открила да САД немају искрену намеру да јој помогну у обезбеђивању безбедног окружења, страдање пријатељских односа било је логична последица. У истом интервјуу ће, на питање новинара да прокоментарише то што га на Западу сматрају „јастребом“, Путин одговорити: „Па, јастреб је добра птица“.⁶⁵⁹ Метафора је била на месту, јер је са Путиновом номинацијом Запад у Москви добио саговорника који ће на „јастребовски“ начин бранити национални интерес Русије.⁶⁶⁰ Проучаваоцима руско-америчких односа преостало је да у наредних неколико месеци, док на изборима и званично не буде потврђена „рокада“ у Кремљу, мирно посматрају одумирање „ресетовања“.

Интернет, <http://www.thenation.com/article/161063/obamas-russia-reset-another-lost-opportunity> 5/12/2014. И Димитриј Коршунов критиковао је Обамин приступ као ограничен, јер је тежио сарадњи ради решавања уског круга глобалних проблема, уместо да се позабави превазилажењем суштинских противречности у спољним политикама двеју земаља. Дмитрий Коршунов, „Современная внешняя политика США в отношении России“, *Власть*, 2011'06, стр. 184. Руски аналитичари окупљени у Валдајском клубу, иако су оценили „ресетовање“ успешним, констатовали су и да пуно руско-америчко партнерство и даље није успостављено, јер није зацртан стратешки циљ „ресетовања“. “The U.S. – Russia Relations after the ‘Reset’: Building a New Agenda. A View from Russia”, Report by the Russian Participants of the Working Group on the Future of the Russian – U.S. Relations, Valdai Club, March 2011, Интернет, http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/US-Russia%20relations_eng.pdf 12/12/2014. Ми ћемо додати да није ни могао да буде зацртан, управо зато што прагматизам Обаме у односима с Русијом није био стратешки, већ тактички.

⁶⁵⁸ “Elections decide everything’ – Vladimir Putin”, by Robert Bridge, *RT*, October 17, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/vladimir-putin-interview-russia-elections-031/> 8/10/2014

⁶⁵⁹ Ibid.

⁶⁶⁰ Немојмо бркати ово значење „јастреба“ као некога ко на асертиван начин брани одређене политичке интересе, са значењем које „јастреб“ има у Швелеровој класификацији „држава – животиња“.

Путинов повратак: крај „ресетовања“

*Обама и Медведев у Хонолулу: крај илузије о компромису
око противракетне одбране*

Видели смо да је у области нуклеарног наоружања „ресетовање“ дало свој најбољи резултат, у виду закључења Новог START-а. У истој области – на питању противракетне одбране – биће запечаћена пропаст „ресетовања“. Након што су САД започеле распоређивање противракетног система према ЕРАА – поменутиим договором са Турском о радару и одашиљањем разарача са Иџис (*Aegis*) системом у Црно море – Димитриј Рогозин је почетком октобра 2011. констатовао да „сат за договор откуцава“, те да постоји „тачка без повратка“. Ако дипломатски напори не уроде плодом, казао је Рогозин, руски научници мораће да дају војно-технички одговор на покушаје да се подрије стратешка стабилност.⁶⁶¹ Касније у току овог месеца, руски и амерички званичници у више наврата признаће да су разговори о противракетној одбрани запали у ћорсокак. Мекфол ће још једном јасно поновити да Вашингтон не пристаје да се правно обавезе да његов противракетни систем неће нарушити руске стратешке капацитете, да би Лавров најавио да ће Русија, с обзиром на то да јој кажу да систем није уперен против ње, али одбијају да дају правне гаранције у том смислу, морати да потражи друге начине да заштити своју безбедност.⁶⁶² О великој жељи Москве да смисли оригиналан начин за излазак из овог ћорсокака сведочи и Рогозинова иницијатива о којој је руска штампа писала крајем месеца, а према којој би НАТО и Русија требало да успоставе заједнички систем одбране од астероида и других претњи из свемира.⁶⁶³ Како смо већ навикли, задатак да решавање проблема

⁶⁶¹ “Clock is ticking’ on missile defense decision, Moscow warns”, *RT*, October 4, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/moscow-missile-defense-nato-iran-019/10/10/2014>

⁶⁶² “Missile deadlock: ‘arm-arm’ replaces ‘jaw-jaw’”, *RT*, October 14, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/us-europe-abm-deadlock-837/10/10/2014>

⁶⁶³ “Star wars’ as alternative to missile defense”, *RT*, October 18, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/missile-defense-earth-nato-085/10/10/2014>

противракетне одбране евентуално покрену са мртве тачке – или констатују да решења дефинитивно нема – припао је Медведеву и Обама лично.

Они ће се 13. новембра још једном уживо срести, и то – као у већини случајева до тада – на маргинама једног мултилатералног самита. У питању је био самит АПЕС, који се традиционално одржава у јесен, овога пута у Хонолулу, на Обаминим родним Хавајима. Ни овај сусрет двојице председника није одмакао даље од Обамине празне констатације да је са Медведевим у току последњих неколико година успешно успоставио „ресетовање“ руско-америчких односа, те стандардног набрајања конкретних резултата који су постигнути (Нови START, 123 споразум, санкције Ирану, напори да се Русија придружи СТО). Све ово остало је у сенци Медведевљеве оцене да су по питању противракетне одбране, и поред тога што се консултације настављају и траже могућа решења, позиције двеју држава јако удаљене.⁶⁶⁴ Касније ће Медведев додати и да Русији нису сасвим јасни предлози америчких партнера, те да ће она ускоро изаћи са јасном реакцијом на спорна питања која се тичу европске противракетне одбране.⁶⁶⁵ Ову реакцију руски председник изложиће у посебном обраћању нацији 23. новембра.⁶⁶⁶

Медведев је у свом обраћању подсетио на неке скорашње догађаје у вези са противракетном одбраном. Одустајање Обаме од Бушовог плана у септембру 2009. оценио је као паметан потез који је омогућио усвајање Новог START-а, што је био крупан корак напред, с обзиром на одредбу у преамбули овог споразума о вези између дефанзивног и офанзивног наоружања. Међутим, САД су касније

⁶⁶⁴ Транскрипт са конференције након самита у Хонолулу може се прочитати овде: "Meeting with US President Barack Obama", *President of Russia*, November 13, 2011, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/news/3069> 10/10/2014

⁶⁶⁵ "News conference with Russian media following APEC summit", *President of Russia*, November 14, 2011, Интернет, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/3078> 10/10/2014

⁶⁶⁶ Ово обраћање, из кога су преузети цитати који следе, може се прочитати овде: "Medvedev outlines measures to counter Western missile defense", *RT*, November 23, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/official-word/missile-defense-medvedev-offensive-051/> 10/10/2014

почеле да остварују свој нови, фазни приступ противракетној одбрани, који је у Русији изазвао забринутост. Главни проблем с овим приступом, према Медведеву, било је то што би у његовим каснијим фазама елементи америчке противракетне одбране били распоређени близу граница Русије (укључујући и мора на која она излази). Руски председник подсећа на то да је, уместо оваквог приступа, у Лисабону претходне године предложио заједнички систем заснован на секторској одговорности, у коме би Русија била равноправни партнер НАТО и којим би конфронтација у односима двеју страна била замењена недељивом безбедношћу. Западни партнери ово нису прихватили – једноставно су понављали да систем није уперен против Русије – па је она тада затражила да се то стави на папир и претвори у правну гаранцију. И то је одбијено, да би у међувремену Русија била стављена пред свршен чин започињањем спровођења америчког плана у дело, истакао је Медведев. И, мада је потврдио да са руске стране и даље постоји воља за договором, за који још није касно, те да се на Хавајима са Обамом договорио да се разговори наставе, свеједно се осетио обавезним да обелодани одлуке о мерама којима ће се Москва супротставити америчким плановима, онако како се они – корак по корак – буду спроводили.

Те мере су следеће. Прво – одмах активирати радар за рано упозорење у Калињинграду. Друго – ојачати одбрамбене капацитете стратешких нуклеарних снага. Треће – опремити стратешке балистичке пројектиле најефикаснијим бојевим главама и напредним системима за превазилажење противракетне одбране. Четврто – оружане снаге су добиле наређење да развију мере којима би, ако буде неопходно, уништиле центре за размену информација и контролу у оквиру противракетног система. Пето – ако се претходне мере покажу недовољним – распоредити дуж западне и јужне границе земље напредне офанзивне системе који могу да униште америчке противракетне инсталације, укључујући и Искандер пројектиле у Калињинграду. Напокон, ако проблем опстане, Русија задржава право да се уздржи од даљег учешћа у разоружању и контроли наоружања – што укључује и могуће повлачење из Новог START-а, јер веза између офанзивног и

дефанзивног наоружања истакнута у његовој преамбули то омогућава.

Мере које је Медведев набројао представљају прву конкретну војну претњу Русије Сједињеним Државама још од јесени 2008. Његови аргументи за оштар став Москве, атипичан за дотадашњи ток „ресетовања“, утемељени су на стандардним начинима поновног „записивања“ идентитета/интереса Русије. Ту спада истицање осећаја угрожености од војне опреме у близини западних руских граница (невезано за технолошке капацитете те опреме да заиста нашкоди руској безбедности), понављање жеље за равноправним партнерством са западним земљама, као и инсистирање на правној заснованости међусобних односа. Предвиђање мера које би биле примењене искључиво као реакција на одговарајуће фазе остваривања америчких планова, сведочи о *status quo* оријентацији Русије. Запад је, наравно, покушао да „изврне“ логику, етикетањем најављених руских мера као агресивних. Расмусен ће реаговати оценом да је Медведевљева најава разочаравајућа, јер је противракетни систем НАТО дефанзиван (предвиђен против претњи које би дошле изван Европе) и није усмерен ка нарушавању равнотеже одвраћања, да би га Косачов подсетио на чињеницу да, за разлику од САД, Русија своје мере предвиђа искључиво у оквиру својих граница.⁶⁶⁷ Тај аргумент, међутим, тешко да је могао да допре до ушију вашингтонских либералних империјалиста – с обзиром на њихове освајачке намере, њима управо највише и сметају дефанзивне мере које суверене државе спроводе унутар својих граница. Након дефинитивне пропасти преговора о противракетној одбрани, биће постигнут још само један позитиван резултат „ресетовања“, који ће уједно бити и његова „лабудова песма“ – договор о приступању Русије Светској трговинској организацији.

⁶⁶⁷ “Reset: Will West heed Moscow’s wake-up call?”, by Robert Bridge, *RT*, November 24, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/medvedev-missile-defense-us-russia-reset-143/10/10/2014>

Чланство Русије у Светској трговинској организацији

У 2011. години Русија је била једина од великих светских економских сила која није била чланица Светске трговинске организације, иако је апликацију за чланство поднела још 1993. године. Дobar део одговора на питање зашто се толико одуговлачило са процесом њеног придруживања лежи у колебању саме руске елите да ли жели чланство у СТО, изазваном прављењем рачунице да ли је за специфичности руске економије уопше добро да се подреди строгим правилима трговине са иностранством која важе у овој организацији.⁶⁶⁸ Владимир Путин, који је у току „ресетовања“ као премијер имао првенствену одговорност за вођење економске политике земље, напослетку је преломио у корист чланства. Сједињене Државе су (макар вербално) показале јаку вољу да подрже Русију и учине питање њеног придруживања СТО једним од кључних елемената „ресетовања“. Видели смо већ из једног излагања Мекфола да су на то биле мотивисане пре свега очекивањем економских користи од наступа својих фирми на руском тржишту, што ће овај политичар-академац поновити у октобру на једном саслушању у спољнополитичком одбору Сената.⁶⁶⁹ На путу ка тако дуго чеканом чланству Русије, међутим, стајало је једно специфично политичко питање, у погледу кога није било извесно да ли је за његово разрешење била довољна подршка Вашингтона.

Светска трговинска организација своје одлуке, укључујући и оне о пријему нових чланица, доноси консензусом својих чланица. Ово значи да у пракси може да се деси да само једна чланица блокира пријем неке државе, што се потврдило у случају Русије. Након рата у августу 2008. Грузија је упорно блокирала придруживање свог северног суседа, услед спора о третирању делова међудржавне границе које је Москва посматрала као своју границу са независном Абхазијом и Јужном Осетијом. Тбилиси је захтевао да проток

⁶⁶⁸ Видети: Anders Aslund, "Why Doesn't Russia Join the WTO?", *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 2, April 2010, pp. 49-63.

⁶⁶⁹ "Michael McFaul on what a 'win-win situation' means for America", by Robert Bridge, *RT*, October 13, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/mcfaul-russia-ambassador-senate-us-779/10/10/2014>

трговине на овим деловима границе прате међународни посматрачи, укључујући и представнике Европске уније. За Русију је ово била једна врста политичког ултиматума, те ће Медведев у августу месецу (на трогодишњицу Руско-грузијског рата) рећи да ће Русија пре да повуче захтев за чланство у СТО, него да пристане на грузијско условљавање.⁶⁷⁰ Руси су притом сумњали у то да Вашингтон искрено жели да се Русија придружи овој организацији, сматрајући да САД не притискају Тбилиси да ублажи став онолико колико би могле. Путин ће у октобру отворено оптужити западне државе да се „крију иза грузијског питања“ да би блокирале приступање Русије: „Да заиста желе да постанемо члан СТО, могли би то да учине преко ноћи“, рекао је руски премијер.⁶⁷¹ Почетком новембра напослетку ће бити постигнут компромис, и то захваљујући швајцарском посредовању. Између грузијског захтева за међународним посматрачима и руског пристајања на електронско осматрање, нађено је средње решење у виду одашиљања на неколико граничних пунктова независних посматрача, али не оних који би представљали стране државе, већ припадника једне швајцарске приватне фирме.⁶⁷² Шеснаестог децембра Русија је примљена у чланство СТО, а званично ће бити члан од августа 2012, након ратификације Протокола о придруживању.

Само чланство Русије у СТО није значило ништа за унапређење руско-америчких економских односа, докле год је на снази био Џексон-Веник амандман, који је већ скоро четири деценије стајао на путу остварењу оптималног обима трговине између две земље. Већ у јануару, Руси ће саопштити да би због овог амандмана могли да

⁶⁷⁰ “Russian President Said U.S. Had Role in Georgian Conflict”, by Ellen Barry, *International New York Times*, August 5, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/08/06/world/europe/06russia.html?_r=1&10/10/2014

⁶⁷¹ “Georgia on Mr. Putin’s mind”, *The Washington Post*, October 9, 2011, Интернет, http://www.washingtonpost.com/opinions/georgia-on-mr-putins-mind/2011/10/07/gIQAY5daYL_story.html 10/10/2014

⁶⁷² “Russia Declares Deal to Join Trade Group”, by Ellen Barry, *International New York Times*, November 3, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/11/03/world/europe/russia-says-it-will-join-wto-in-deal-with-georgia.html?_r=010/10/2014

одлуче да се не придржавају правила СТО у трговини са САД.⁶⁷³ Укидање Џексон-Веник амандмана ће, дакле, бити следећи задатак Вашингтона, уколико је овај заиста желео да искористи предности које америчким извозницима пружа приступање Русије СТО,⁶⁷⁴ а то је тема коју ћемо обрадити у оквиру разматрања односа двеју сила после „ресетовања“ у наредном поглављу. Са приступањем Русије СТО дефинитивно се исцрпео позитивни дневни ред „ресетовања“ и може се рећи да је оно завршено. У Уводу смо објаснили зашто за термин завршетка овог процеса ипак узимамо Путинову инаугурацију у мају 2012, тако да у оквиру овог поглавља преостаје још да обрадимо дешавања у периоду руских парламентарних и председничких избора, будући да ће се она показати веома значајним за каснији развој односа Москве и Вашингтона.

Парламентарни избори у Русији и долазак Мекфола

Четвртог децембра 2011. одржани су избори за Државну Думу Руске Федерације, шести по реду након распада Совјетског Савеза. Према очекивању, победу је однела владајућа Јединствена Русија, партија Путина и Медведева, али са знатно слабијим резултатом од оног оствареног четири године раније. Тада је освојила преко 60 посто гласова и двотрећинску већину депутата у Думи, а сада је са нешто мање од 50 посто гласова успела да обезбеди тек нешто више од натполовичне већине депутата. Чак и тај резултат одмах је доведен у питање од стране противника руске владајуће елите – како оних који су учествовали на изборима, тако и лидера забрањених опозиционих партија – те су наредне дане обележили митинзи и контрамитинзи хиљада људи на московским трговима. Вашингтон није губио време – на састанку министара спољних

⁶⁷³ “Not quite a foe, U.S. looms large in Russian world view”, by Will Englund, *The Washington Post*, January 18, 2012, Интернет, http://www.washingtonpost.com/world/europe/not-quite-a-foe-us-looms-large-in-russian-world-view/2012/01/18/gIQA5Lp47P_story.html 10/10/2014

⁶⁷⁴ С тим у вези, видети: Anders Aslund and Gary Clyde Hufbauer, “The United States Should Establish Permanent Normal Trade Relations with Russia”, CSIS Policy Brief, November 2011.

послова ОЕБС-а у Вилњусу, Клинтонова је оценила да избори у Русији нису били „ни слободни, ни поштени“ и затражила од руских власти пуну истрагу навода о изборним преварама и манипулацијама.⁶⁷⁵ Руски званичници врло брзо су реаговали на ову оцену. Први се огласио Путин, оптуживши Клинтонову да је својим коментаром избора „послала сигнал“ антивладиним демонстрантима да започну своје активности. Према речима фаворита на председничким изборима који су предстојали, САД улажу милионе долара да би утицале на унутрашњу политику Русије.⁶⁷⁶ Путин је додао и да је потребно унапредити изборни закон због „оних који добијају наређења од страних држава да би утицали на унутрашње политичке процесе“ у Русији.⁶⁷⁷ Медведев ће касније у телефонском разговору са Обамом поручити да су коментари америчких званичника о изборима у Русији неприхватљиви, подсећајући свог колегу да се тако нешто не може назвати „ресетовањем“ међусобних односа.⁶⁷⁸ На ово ће се надовезати амерички аналитичари Гвоздев и Ројански закључком да је Клинтонова својом оценом управо оспорила легитимитет руским властима са којима Вашингтон спроводи „ресетовање“.⁶⁷⁹

Осим што је била један од показатеља пропасти „ресетовања“, руско-америчка полемика о регуларности избора за Државну Думу

⁶⁷⁵ “Clinton: Russia elections ‘neither free nor fair’”, *RIA Novosti*, December 6, 2011, Интернет, <http://en.ria.ru/world/20111206/169399214.html> 13/10/2014

⁶⁷⁶ “Putin Contends Clinton Incited Unrest Over Vote”, by David M. Herszenhorn and Ellen Barry, *International New York Times*, December 8, 2011, Интернет, http://www.nytimes.com/2011/12/09/world/europe/putin-accuses-clinton-of-instigating-russian-protests.html?_r=1& 13/10/2014

⁶⁷⁷ “Putin lashes back at Clinton criticism”, by Kathy Lally, *The Washington Post*, December 8, 2011, Интернет, http://www.washingtonpost.com/world/putin-lashes-back-at-clinton-criticism/2011/12/08/gIQAQ5YgO_story.html 13/10/2014

⁶⁷⁸ “Medvedev on US: ‘If they continue to push us around, we’ll push back’”, *RT*, December 17, 2011, Интернет, <http://rt.com/politics/medvedev-obama-elections-reset-055/> 13/10/2014

⁶⁷⁹ “Keep the ‘Reset’ Moving”, by Nikolas Gvosdev and Matthew A. Rojansky, *International Herald Tribune*, December 15, 2011, Интернет, <http://www.nytimes.com/2011/12/16/opinion/keep-the-us-russia-reset-moving.html> 13/10/2014

и протестима који су уследили говори нам о одлучности САД да се у наредном периоду у својим хегемонистичким амбицијама на рачун Русије појачано ослоне на деловање прозападне руске опозиције, те о изгледима да Путин по повратку на место председника, да би се тим амбицијама супротставио, појача ауторитарне тенденције у земљи у циљу обрачуна са опозиционим активистима. „Прегруписавање снага“ у Кремљу започело је већ крајем децембра премештањем Владислава Суркова са утицајне позиције у председничком кабинету на положај заменика председника владе задуженог за „надгледање модернизације“.⁶⁸⁰ У исто време, Сурковљев колега у копредседавању значајне групе за цивилно друштво у оквиру Билатералне председничке комисије, Мајкл Мекфол, напослетку ће пристићи у Москву као нови амбасадор Сједињених Држава, након вишемесечних напора републиканаца у Сенату да блокирају његово именовање. Човек кога многи сматрају архитектом „ресетовања“, дакле, долази у Русију након пропасти овог процеса, у време када Вашингтон ставља нагласак на „други колосек“ у оквиру своје политике „двоструког колосека“ према Москви – подршку „цивилном друштву“, односно руској прозападној опозицији. А тешко да је неко могао да буде погоднији за тај задатак од онога ко је осмислио ову политику.

Сходно томе, један од првих Мекфолових потеза по доласку у Москву нимало неочекивано биће сусрет са лидерима прозападне опозиције. Руски провадини медији једва су чекали да га нападну због тога. Средином јануара, државна телевизија Канал 1 направила је посебан прилог посвећен Мекфолу. Камере овог канала снимиле су припаднике опозиције који су испред америчке амбасаде чекали да их Мекфол прими. Уз овај снимак у прилогу је ишао коментар „пријем инструкција у амбасади САД“.⁶⁸¹ Коментатор канала оценио

⁶⁸⁰ “Putin ejects Kremlin ‘puppet master’ after protests”, by Guy Faulconbridge, *Reuters*, December 27, 2011, Интернет, <http://www.reuters.com/article/2011/12/27/us-russia-surkov-idUSTRE7BQ12W20111227> 13/10/2014

⁶⁸¹ “New U.S. Envoy Steps Into Glare of a Russia Eager to Find Fault”, by Ellen Barry, *International New York Times*, January 23, 2012, Интернет, <http://www.nytimes.com/2012/01/24/world/europe/in-russia-new-us-envoy-mcfaul-ruffles-feathers.html?pagewanted=1&partner=rssemc=rss> 13/10/2014

је да Мекфол није стручњак за Русију и подсетио на наслов његове књиге – „Недовршена руска револуција“ – постављајући реторичко питање: „Да ли је Мекфол зато дошао, да доврши револуцију у Русији?“⁶⁸² Скренута је пажња и на Мекфолов чланак из 2007. у коме овај каже да западни лидери, иако блиско сарађују са Путином у областима од заједничког интереса, морају да се посвете стварању услова да се на дужи рок на челу Русије нађе демократски лидер.⁶⁸³ Мекфол се бранио од ових оптужби тврдњом да то што је као научник писао о демократизацији у Русији, не значи ништа, јер је он овде да „спроведе, продуби и ојача“ политику „ресетовања“.⁶⁸⁴ Како је немогуће ојачати нешто чега више нема, док је у исто време деловање САД и самог Мекфолоа након руских парламентарних избора било сасвим у складу са његовим академским идејама о „демократизацији“, тешко да би се Мекфол амбасадор могао одвојити од Мекфолоа професора. У том смислу бисмо се сложили са

⁶⁸² “Russian Says Western Support for Arab Revolts Could Cause a ‘Big War’”, by Ellen Barry and Michael Schwartz, *International New York Times*, January 18, 2012, Интернет, http://www.nytimes.com/2012/01/19/world/europe/russia-warns-against-support-for-arab-uprisings.html?_r=0 13/10/2014

⁶⁸³ Заправо, идеју о приступу „двоструког колосека“ са дугорочним циљем „демократизације“ Путинове Русије, Мекфол је елаборирао још 2005, у једном чланку који је написао са Голдгајером. Тамо се о овом приступу говори као о замени за утицај на промену унутар Русије принудним средствима (!), за шта се истиче да САД нису способне. James M. Goldgeier and Michael McFaul, “What to Do About Russia”, *Policy Review*, October/November 2005, pp. 46-47. Колико Мекфолу – у чему се не разликује од већине припадника америчке спољнополитичке елите – смета независна Русија, сведочи и следећи цитат: „Развој јаче државе у Русији... требало би потпомагати само у комбинацији са подстицањем развоја демократског режима“. Ibid., p. 53. Већ смо указали на то да „демократски“ режим за Вашингтонску елиту заправо значи проамерички вазални режим. Занимљиво је да се у чланку наговештава будуће играње САД на карту Медведева: „Ако он (Путин) одступи након свог другог мандата као што му устав налаже, постоје шансе за обнову руске демократије. Чак и ако победи наследник кога је Путин изабрао, такмичарски председнички избори који су се одиграли на време и по закону помоћи ће да се институционализује овај метод бирања руских лидера и повећа цена прекорачивања устава за оне који би у будућности да буду аутократи“. Ibid., p. 61.

⁶⁸⁴ “New U.S. Envoy Steps Into Glare of a Russia Eager to Find Fault”, op. cit.

оценом аналитичара Ознобишчева да су САД постављањем Мекфола послале сигнал да нису задовољне стањем односа са Русијом.⁶⁸⁵ Алексеј Пушкин није могао јасније изразити став Русије о најновијој фази политике Вашингтона према њој и улози Мекфола у истој. По његовом мишљењу, Мекфол није дошао да би успоставио односе поверења између две државе, већ да би узео учешће у руским унутрашњополитичким процесима, о чему сведочи његов сусрет са лидерима опозиције, пре свега оне радикалне. Руско-америчко „ресетовање“ је у кризи и, уместо да ради на његовом јачању, Мекфол спроводи политику „двоструког колосека“ – с једне стране „успоставља односе поверења“ са руским властима, а с друге подржава снаге радикалне опозиције, закључује председник Спољнополитичког одбора Думе.⁶⁸⁶

Запитали бисмо се онда – зашто је Кремљ прихватио овакву личност за амбасадора? Део објашњења могао би да лежи у томе што је агреман за Мекфола дат још у пролеће 2011, док се односи двеју сила још увек нису били значајније погоршали. Тада је криза ових односа још била у почетној фази, те се у доласку „архитекте ресетовања“ у Москву могла видети могућност за превазилажење ове кризе. Међутим, сматрамо да је елита у Русији итекако могла да има користи и од Мекфола као аутора политике „двоструког колосека“. У периоду између парламентарних и председничких избора, а с обзиром на тренд опадања популарности руске владајуће партије, Мекфолова биографија и сусрети са опозиционарима били су више него употребљиви у пропагандне сврхе, за поправљање рејтинга Владимира Путина као браниоца интереса руске државе. Мекфол ће непуне три године касније напустити Москву необављена посла и вратити се академском раду. Путин ће у међувремену учврстити власт у Русији, ојачати рејтинг и асертивно спроводити свој спољнополитички програм, чију суштину није оклевао да изнесе већ у оквиру предизборне кампање.

⁶⁸⁵ “Experts reserved as US sends ‘reset architect’ to Moscow”, *RT*, January 13, 2012, Интернет, <http://rt.com/politics/russian-experts-cautious-appointment-705/13/10/2014>

⁶⁸⁶ „Посол к оппозиции“, *Российская Газета*, 26.1.2012, Интернет, <http://www.rg.ru/2012/01/26/makfol.html> 13/10/2014

Председнички избори у Русији и Путинова победа

Основне поставке свог спољнополитичког програма Путин је изнео у ауторском чланку „Русија и свет који се мења“, објављеном у фебруару 2012.⁶⁸⁷ Анализом овог чланка долазимо до закључка да Путинов програм у потпуности одговара *државничкој* школи мишљења, те да се најавом његовог спровођења у пракси у случају изборне победе најављује и нова етапа у репродукцији идентитета/интереса Русије о коме смо говорили. Навешћемо најпре у целини један пасус из почетног дела чланка, у коме су јасно сумирана три главна елемента Путиновог програма, што су уједно и најзначајнији елементи *државничке* спољнополитичке идеје и руског идентитета/интереса – независност, статус велике силе и концерт сила као најбољи модел управљања светским поретком: „... намеравамо да будемо конзистентни у полагању од наших интереса и циљева, пре него од одлука које неко други диктира. Русија је поштована и њени интереси се узимају у разматрање само онда када је држава јака и чврсто стоји на својим ногама. Русија је углавном имала привилегију спровођења независне спољне политике и то је оно што ће наставити да чини. Уз то, убеђен сам да се глобална безбедност може постићи једино кроз сарадњу са Русијом, пре него покушајима да се она изгура у позадину, да се ослаби њен геополитички положај или се угрози њена одбрана“. Путин даље истиче да су спољнополитички циљеви Русије стратешке природе и да нису засновани на опортунизму – што би могао да буде одговор на Обамин тактички прагматизам, за који смо констатовали да очигледно одступа од стратешких циљева и интереса САД.

У наставку чланка Путин истиче приврженост начелима једнаке безбедности за све државе, неприхватљивости претеране употребе силе, као и безусловном вођењу рачуна о међународноправним правилима, оцењујући како би занемаривање тих начела водило дестабилизацији међународних односа. Кандидат за председника

⁶⁸⁷ Чланак, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: “Vladimir Putin on foreign policy: Russia and the changing world”, by Vladimir Putin, *Valdai Club*, 27/2/2012, originally published in *Moskovskiye Novosti*, Интернет, <http://valdaiclub.com/politics/39300.html> 14/10/2014

Русије отворен је у погледу тога ко крши ова начела: „Кроз ову призму примећујемо да неки аспекти понашања САД и НАТО противрече логици модерног развоја, ослањајући се уместо тога на стереотипе блоковског менталитета“. Конкретно, Путин критикује проширење НАТО и распоређивање његове војне инфраструктуре, укључујући и противракетни систем, близу руских граница, што угрожава и безбедност Русије и глобалну стабилност. У чланку је присутна и одбрана начела суверенитета држава и примарне улоге СБ УН у очувању међународне безбедности, кроз критику хуманитарних интервенција које се предузимају арбитарно. Коришћење права вета, према Путину, није неки „хир“, већ је утемељено у Повељи УН, на чему су својевремено и САД инсистирале. НАТО је директно прозван као организација која одступа од дефиниције дефанзивног савеза, што произилази из специфичног гледања САД на сопствену безбедност – оног које смо и ми уочили као део њиховог идентитета/интереса: „Американци су постали опседнути идејом апсолутне нерањивости... По дефиницији, апсолутна нерањивост за једну државу би у теорији захтевала апсолутну рањивост за све остале. Ово је нешто што не може да буде прихваћено“, каже Путин.

Руски премијер посебну пажњу посвећује критици мешања у унутрашње послове суверених држава путем невладиних организација које се финансирају из иностранства. Ово је пример идентификације унутрашњих непријатеља, тј. Кембеловог механизма „унутрашњег искључења“. У једном пасусу Путин користи тезу коју смо претходно уочили код Кенета Волца, да до ризика од нуклеарне пролиферације долази услед тога што државе стицањем нуклеарног наоружања желе да заштите себе од „хуманитарне интервенције“ – дакле, на делу видимо руско-америчко размимоилажење по питању мотива супротстављања пролиферацији, о чему смо говорили разматрајући иранско нуклеарно питање. У чланку се даље ставља нагласак на партнерства Русије са Кином и државама BRICS, јер ове са Москвом деле визију праведнијег светског поретка од оног који би био заснован на доминацији једне силе. У исто време, Путин подвлачи да је Русија цивилизацијски европска земља и да тежи стварању шире уније Европе од Атлантика до Пацифика, где би играла

стожерну улогу актера који повезује Европу са „новом Азијом“ – ово је још један израз традиционалног руског идентитета/интереса, обликованог под утицајем просторног чиниоца.

Путин се, такође, посебно осврће на стање руско-америчких односа. Признајући да је последњих година доста учињено на плану њиховог развоја, он оцењује да се основна матрица није променила, те да они остају нестабилни, пре свега захваљујући начину на који се на Русију гледа у Вашингтону, али и непостојању чврсте економске основе политичког дијалога. Овде видимо примесу либералног резоновања, што је можда једино одступање од остатка Путиновог претежно реалистичког дискурса који одговара *државничкој* школи мишљења. Путин посебно говори о проблему противракетне одбране и подсећа на свој предлог из Кенекпортa, који остаје на столу. На крају, као можда најважнији сегмент Путиновог разматрања руско-америчких односа, издвојићемо најаву да је Русија спремна и на даље унапређење ових односа, али с тим да уступци које чини више не могу да буду једностранни, при чему од САД заузврат тражи управо оно што оне – под утицајем свих група узрока којима се у нашем раду бавимо – у читавом постхладноратовском периоду не показују намеру да јој пруже: „Уопште, ми смо спремни да начинимо крупне кораке у нашим односима са САД да бисмо постигли квалитативни напредак, али под условом да Американце води начело равноправног и узајамно уважавајућег партнерства“. Додаћемо још једну ствар која није без значаја – Путин у свом чланку у контексту односа Русије и САД ниједном није поменуо „ресетовање“.⁶⁸⁸ Ипак, бележимо да га је уочи самих избора једини пут икада поменуо на похвалан начин, тврдњом да је оно било „корисно“, да је предлог био искрен, те да су руско-амерички односи и пре „ресетовања“ били нормални, само су се „мало затегли“.⁶⁸⁹ Ако ништа друго, Путин је благословио

⁶⁸⁸ И Приходко скреће пажњу на ово. Олег Владимирович Приходько, „Россия - Запад: 'перезагрузка' и несбывшиеся ожидания“, стр. 56.

⁶⁸⁹ „Путин считает полезной перезагрузку отношений между РФ и США“, *РИА Новости*, 2.3.2012, Интернет, http://ria.ru/vybor2012_putin/20120302/583726382.html 14/10/2014

позитивне резултате „ресетовања“, иако је то била слаба подлога за оптимизам у погледу даљег развоја односа двеју сила.

Са оваквим спољнополитичким програмом Путин је почетком марта изашао на изборе и – победио већ у првом кругу, с тим што та победа (64 посто гласова) није била онолико убедљива као при његовом претходном избору 2004. (72 посто), односно избору Медведева 2008. (71 посто). Цео свет је могао да види емотивни победнички говор старог-новог председника Русије пред присталицама окупљеним у Москви, када су му и сузе потекле. Русија је на челу поново имала некога ко ће асертивно спроводити њене интересе, а то је чињеница према којој је Обама, и сам се припремајући за избор на свој други мандат, морао да се постави на начин који је сматрао одговарајућим. Сам почетак није обећавао – као што је и са парламентарним изборима био случај, у САД се ни на председничке није гледало као на слободне и поштене. Посебно су републиканци били оштри – њихов потенцијални председнички кандидат Мит Ромни назвао је руске изборе „изругивањем демократског процеса“.⁶⁹⁰ Бела кућа није директно честитала Путину, већ се одлучила за неутралну формулацију, која гласи: „САД се радују сарадњи са изабраним председником“.⁶⁹¹ Сам Обама је Путину честитао изборну победу телефоном тек два дана касније. Том приликом је још једном стандардно поновио резултате „ресетовања“: Авганистан, Нови START, СТО, Иран. Изразио је очекивање да ће да угости Путина у Кемп Дејвиду у мају месецу. Двојица председника су се сложила да на успешном „ресетовању“ треба даље градити, што би подразумевало да наставе разговоре и о питањима око којих се не слажу: о Сирији и противракетној

⁶⁹⁰ “Putin steals an election, Obama’s State Department cheers”, by Jennifer Rubin, *The Washington Post*, March 5, 2012, Интернет, http://www.washingtonpost.com/blogs/right-turn/post/putin-steals-an-election-obamas-state-department-cheers/2012/03/05/gIQARx8ItR_blog.html 14/10/2014

⁶⁹¹ “Despite Kremlin’s Signals, U.S. Ties Remain Strained After Russian Election”, by David M. Herszenhorn and Steven Lee Myers, *International New York Times*, March 6, 2012, Интернет, http://www.nytimes.com/2012/03/07/world/europe/ties-with-us-remain-strained-after-russian-election.html?pagewanted=all&_r=0 14/10/2014

одбрани.⁶⁹² А ова два питања уочи и након председничких избора у Русији и јесу била та на којима се на најжешћи начин испољавало квариње руско-америчких односа у односу на претходне три године.

Почетком фебруара, Русија је (заједно с Кином) у СБ УН по други пут ставила вето на резолуцију предложену од стране западних и неких арапских земаља у којој се сиријски сукоб приказује на пристрасан начин – уз осуду само режима Башара ел Асада, који се позива да добровољно оде са власти. Амбасадорка САД при УН, Сузан Рајс, том приликом дозволила је себи да изјави како се „згражава“ над начином на који су Русија и Кина гласале.⁶⁹³ Из овога видимо да у ситуацијама када се нека велика сила усуди да искористи своје легитимно право на другачији став од Вашингтона, код припадника америчке елите не изостају ни емотивне реакције. Грађански рат у Сирији трајао је већ скоро годину дана и био жешћи (између осталог, мерено и бројем жртава) од оног у Либији, који је завршен неколико месеци раније (да би се касније, како смо рекли, обновио). Решеност Русије да (ветом у СБ, али и другим начинима о којима ће бити речи у наредном поглављу) подржи Асада у његовом отпору наставку америчког „чишћења“ блискоисточних „отпадничких“ режима, била је један од кључних чинилаца услед којих су САД морале да се суоче са немогућношћу остваривања либијског сценарија и у Сирији, те је отуда разумљива оваква фрустрирана реакција Рајсове. На другој страни, Русија је настојала да буде јасна у погледу мотива с којима се супротставља САД по сиријском питању. Лавров ће почетком марта изјавити како Русија у Сирији не штити режим, већ право народа на мирни демократски избор власти. Пут ка томе води кроз дијалог свих политичких снага и конфесија, а не кроз једнострану приступ аутора резолуције, који приписује искључиву одговорност Асаду. Према руском министру спољних послова, Москва не жели да СБ УН постане полигон за „штампање докумената о промени режима суверених држава“, јер управо такав приступ води делегитимисању овог органа,

⁶⁹² “Obama calling Vladimir Putin”, *CNN*, March 9, 2012, Интернет, <http://whitehouse.blogs.cnn.com/2012/03/09/obama-calling-vladimir-putin/?iref=allsearch> 14/10/2014

⁶⁹³ “U.S. ‘Disgusted’ by Russia, China Double Veto on Syria Resolution”, *RIA Novosti*, 4/2/2012, Интернет, <http://en.ria.ru/russia/20120204/171148969.html> 14/10/2014

а не (како би се дало закључити из изјаве Рајсове) коришћење права вета које је једно од основних начела на којима почивају УН.⁶⁹⁴

Од Медведевљеве новембарске претње логично се могло очекивати да скине питање противракетне одбране са врха дневног реда руско-америчких односа. Показало се да су позиције двеју страна толико удаљене да надаље није било смисла трошити енергију на узалудно трагање за решењем, али ни на даља „препуцавања“ око тога. Москва и Вашингтон су од тог тренутка могли да наставе свако својим путем, да по овом питању предузимају мере које свако од њих сматра неопходним, и да то раде без много буке. Ово очекивање, међутим, није испуњено – Русија и САД су у првим месецима 2012. наставиле вербални рат по овом питању, чему је претежно допринела унутрашња политичка (изборна) динамика у обе земље. У јануару је Путин приликом гостовања једном московском опозиционом медију буквално исмејао новинара који се усудио да оцени како амерички противракетни систем није уперен против Русије: „Одакле вам те глупости? Ово што емитујете служи интересима једне земље на рачун Русије“, рекао је тада председнички кандидат. Када му је новинар ставио до знања да је увређен оваквом реакцијом, Путин то није сматрао оправданим: „Ја се не вређам што просипате пролив на мене сваки дан, а ви сте се ипак увредили“.⁶⁹⁵ Уочи избора, Путин је рекао како је проблем у томе што САД путем противракетне одбране покушавају да стекну потпуну нерањивост, а илузија о нерањивости производи сукобе и агресивност.⁶⁹⁶ Након руских председничких избора, питање противракетне одбране уплешће се и у предизборни процес у Америци. „Процурела“ Обамина најава у Сеулу да ће после својих избора бити „флексибилнији по овом питању“ одмах ће бити дочекана „на нож“ од стране републиканског

⁶⁹⁴ „Корни и вето“, Владислав Воробјев, *Российская Газета*, 2.3.2012, Интернет, <http://www.rg.ru/2012/03/01/lavrov.html> 14/10/2014

⁶⁹⁵ “Russian Says Western Support for Arab Revolts Could Cause a ‘Big War’”, op. cit.

⁶⁹⁶ “America suffers from ‘illusion of invulnerability’ – Putin”, by Robert Bridge, *RT*, March 2, 2012, Интернет, <http://rt.com/politics/putin-us-meeting-media-reset-695/> 14/10/2014

кандидата Мита Ромнија. Он ће тада изрећи чувену реченицу, која ће се дуго препричавати, како је Русија „без сумње наш (амерички) геополитички непријатељ број један; они се боре за сваки циљ најгорих светских актера. Идеја да он (Обама) има на уму већу флексибилност према Русији је заиста веома, веома узнемирујућа“.⁶⁹⁷

Седмог маја 2012. Путин је и званично инаугурисан на трећи мандат председника Руске Федерације. Тиме је завршен основни период који истражујемо у овом раду, а који смо назвали временом „ресетовања“. Светска јавност неће имати прилике да одмах види како се слажу Путин и Обама, јер је нови-стари руски председник отказао долазак на самит G8 у Чикагу. Званичан разлог отказивања била је заузетост састављањем нове владе, те је уместо Путина у Чикаго путовао премијер Медведев. Када га је амерички саветник за националну безбедност Том Донилон приликом посете Москви питао зар није Медведев тај који саставља владу, Путин је одговорио да он врши почетно постављање министара, а да председник мора то да одобри.⁶⁹⁸ Овај немушти Путинов изговор само је још један показатељ да је позитивна атмосфера руско-америчких односа из времена „ресетовања“ разорена и да је неће бити лако изнова изградити. Готово све што смо анализирали из треће фазе овог процеса недвосмислено упућује на закључак да је за неуспех и овог, трећег по реду покушаја приближавања Русије и Сједињених Држава у постхладноратовском периоду, највећи кривац инкомпатибилност идентитета/интереса двеју сила, која се у овој фази још жешће репродуковала него у прве две. Односи моћи такође су утицали да „ресетовање“ пропадне – у 2011. години обе земље су дефинитивно оставиле економску кризу иза себе, те је свака од њих са више самопоуздања могла да се упусти у асертивније остваривање сопствених интереса. Но, вероватно преломни

⁶⁹⁷ “Romney: Russia is our number one geopolitical foe”, *CNN*, March 26, 2012, Интернет, <http://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2012/03/26/romney-russia-is-our-number-one-geopolitical-foe/?iref=allsearch> 14/10/2014

⁶⁹⁸ “As Putin Postpones Meeting Obama, Analysts Seek Political Import”, by Helene Cooper, Steven Lee Myers and Ellen Barry, *International New York Times*, May 10, 2012, Интернет, <http://www.nytimes.com/2012/05/11/world/europe/analysts-seek-political-import-as-putin-puts-off-meeting-obama.html> 14/10/2014

чинио да „ресетовање“ пропадне баш у овом периоду, и тако брзо, лежи у области идеја елита. Најпре је то била најава, а затим и повратак на место председника Русије типичног представника државничке школе мишљења – Владимира Путина. Онда је уследило напуштање тактичког прагматизма од стране Обаине администрације, једним делом као последица исцрпљивања позитивног дневног реда „ресетовања“,⁶⁹⁹ а другим као реакција на Путинов повратак и очекивање да ће Русија престати са једностраним уступцима Вашингтону.⁷⁰⁰ Остало је још само да се види има ли наде да Вашингтон после избора промени приступ, у складу са Обаином најавом „флексибилности“. То је главна тема наредног поглавља.

⁶⁹⁹ Према Приходку, са Новим START-ом, транзитом ка Авганистану и санкцијама Ирану, исцрпљене су могућности „ресетовања“. Први знаци овога јавили су се средином 2011, када су Обама и Медведев решили да откажу планирани самит. За разлику од претходног периода у коме се Русија уздржавала од симетричних одговора на америчке испаде, од половине 2011. све жешће одговара на њих. Олег Владимирович Приходько, „Россия - Запад: 'перезагрузка' и несбывшиеся ожидания“, *op. cit.*, стр. 59-60.

⁷⁰⁰ У својеврсном епитафу „ресетовању“, Ендрју Кучинс констатује да су главна постигнућа овог процеса (Иран, Авганистан, Нови START), омогућена одлукама америчке администрације да помери у други план питања чланства Грузије и Украјине у НАТО и противракетног штита, а да су његов неуспех на дужи рок изазвали неочекивани догађаји попут „Арапског пролећа“, сукоба у Сирији и раста руске политичке опозиције. Andrew Kuchins, “The Demise of the US-Russia Reset: What’s Next?”, REP Meeting Summary, Chatham House, 18 October 2012, Интернет, <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/181012summary.pdf> 5/12/2014, p. 2.

ПОСЛЕ „РЕСЕТОВАЊА“

Након периода „ресетовања“ уследило је постепено заоштравање односа Русије и Сједињених Држава, закључно са 2014. годином када они захваљујући украјинској кризи падају на најнижу тачку после Хладног рата – нижу и од оне на којој су били непосредно уочи „ресетовања“, тј. после Руско-грузијског рата 2008. Како у овом раду, осим што се бавимо временом „ресетовања“, покушавамо да одговоримо и на шири сет истраживачких питања о изостајању приближавања Русије и САД у читавом постхладноратовском периоду и изгледима да до приближавања дође у будућности, јако је значајно да укратко обрадимо кључне карактеристике периода после „ресетовања“ и констатујемо у каквом стању су се руско-амерички односи нашли у току њега. То је тема овог поглавља. У њему се најпре бавимо разрешавањем питања постављеног уочи избора у САД 2012. – да ли је могуће „ресетовање 2“?⁷⁰¹ Након што кроз анализу кључних проблема у односима двеју сила 2012/2013. покажемо како и зашто до „ресетовања 2“ након поновног избора Обама није дошло, прелазимо на анализу украјинске кризе, која је вероватно и најзначајнији негативни догађај у руско-америчким односима после Хладног рата. Поглавље ћемо завршити констатацијом стања руско-америчких односа након успостављања примирја у грађанском рату у Украјини.

„Ресетовање 2“?

Заоштравање односа: од Асанжа до Сноудена

Иако је Путин након инаугурације избегао да путује у Чикаго, на његов први сусрет у својству председника Русије са Обамом неће се дуго

⁷⁰¹ О овом питању смо већ писали у: Владимир Трапара, „Односи Сједињених Држава и Русије у Обаином другом мандату“, *Међународна политика*, год. 64, бр. 1151, јули-септембар 2013, стр. 51-66.

чекати. До њега ће доћи већ 19. јуна 2012. у Лос Кабосу, на маргинама самита G20. Општи утисак са овог сусрета био је да председници нису били спремни да се озбиљније баве главним спорним питањима у односима својих држава, те да би се уместо тога радије ослонили на неодређене флоскуле типа „наставићемо дијалог“, или „имамо доста заједничких ставова“. Сама атмосфера, па чак и изрази лица Обаме и Путина у току позирања пред камерама сведочили су о томе да у њиховим личним односима, а такође и односима двеју држава, нешто није у реду.⁷⁰² О томе шта су били главни проблеми у руско-америчким односима који су довели до овакве атмосфере већ смо говорили, а сада ћемо додати да је конфронтациони дух узео маха и на пропагандном плану. Пуних годину дана након што је Клинтонова означила руску међународну телевизију *RT* за америчког ривала у „медиском рату“,⁷⁰³ један потез те телевизије озбиљно ће засметати Вашингтону. У априлу месецу на *RT* је кренула серија контакт емисија коју је из кућног притвора у коме се тада налазио водио ни мање ни више него Џулијен Асанж, од власти САД тражен због објављивања поверљивих дипломатских депеша. Американце је додатно иритирало то што је у првој емисији гост био Хасан Насрала, лидер либанског Хезболаха, организације коју Вашингтон сматра терористичком. Како је у питању руска телевизија, није се много чекало на оптужбу да иза свега стоји званична Русија, а да је Асанж „агент Кремља“.⁷⁰⁴

Рекли смо већ да је у току поменутог захлађења руско-америчких односа било мишљења да је то само привремена последица чињенице да је 2012. била изборна година у обе државе и да ће се „ресетовање“ наставити после америчких председничких избора у новембру.⁷⁰⁵

⁷⁰² “Poker-faced meeting: Putin, Obama avoid pushing sore points”, *RT*, June 19, 2012, Интернет, <http://rt.com/news/putin-obama-g20-meeting-144/> 17/10/2014

⁷⁰³ “Hillary Clinton declares international information war”, *RT*, March 2, 2011, Интернет, <http://rt.com/news/information-war-media-us/> 17/10/2014

⁷⁰⁴ “Smear and Loathing: Assange show FSB-filmed Putin propaganda”, *RT*, 18 April 2012, Интернет, <http://rt.com/news/assange-world-tomorrow-reaction-360/> 17/10/2014

⁷⁰⁵ Поменимо и неке ауторе који су ово тврдили уочи самих избора: “Russia – U.S. relations after 2012 elections”, Interview with Andrew C. Kuchins, *RIA Novosti*, November 2, 2011, Интернет, <http://en.rian.ru/analysis/20111102/168361206.html> 17/10/2014; Mark Simeone, “U.S. – Russia Relations and the 2012 U.S. Presidential

Према заговорницима ових мишљења, кључни предуслов за ово је био да „флексибилни“ Обама победи Ромнија, по коме је Русија амерички „геополитички непријатељ број један“. Постављало се питање утемељености оваквог очекивања, ако се зна да је Обама имао довољно времена у току првог мандата да испољи „флексибилност“ у односима са Русијом, а да то по кључним питањима која су заиста од заједничког (а не само америчког) интереса није учинио. С друге стране, Ромнијева победа не би морала аутоматски да значи трагедију за односе две земље, јер је он за разлику од Обаме макар био отворен у погледу намера које има према Русији – што ни Путин неће пропустити да примети.⁷⁰⁶ И заиста, иако је Обама однео убедљиву победу, није било никаквих назнака да би атмосфера између Москве и Вашингтона ускоро могла да отопли.⁷⁰⁷ Напротив, две силе ће у јесен и зиму 2012/2013. разменити низ непријатељских потеза. Да су офанзивне намере САД према постсовјетском простору остале актуелне, сведочи обрушавање Клинтонове у децембру на Путинов пројекат Евроазијске уније. Клинтонова је ово назвала „ресовјетизацијом“ постсовјетског простора, којој САД морају да се супротставе.⁷⁰⁸ САД су се повукле из радне групе за цивилно друштво (оне којом су раније председавали Сурков и Мекфол) Билатералне председничке комисије, протестујући на тај начин против одлуке Москве да протера USAID и усвоји закон који НВО које се финансирају из иностранства проглашава за „стране

Elections: 'Reset' or 'Overcharge'?, CSIS – Rep's Blog, October 26, 2012, Интернет, <http://csis.org/blog/us-russia-relations-and-2012-us-presidential-elections-reset-or-overcharge> 17/10/2014

⁷⁰⁶ “Vladimir Putin says of Mitt Romney: At least he’s direct”, by Will Englund, *The Washington Post*, September 18, 2012, Интернет, http://articles.washingtonpost.com/2012-09-18/world/35496158_1_putin-views-georgy-mirsky-president-vladimir-putin 17/10/2014

⁷⁰⁷ Штавише, било је видљиво да Обамина администрација односима са Русијом не придаје исти значај као на почетку првог мандата. Видети: Steven Pifer, “U.S. – Russia relations in Obama’s second term”, *Valdai Club*, 15/1/2013, Интернет, <http://valdaiclub.com/usa/53600.html> 11/12/2014

⁷⁰⁸ “Clinton fears oppressive efforts to ‘reSovietize’”, by Bradley Klapper, *The Boston Globe*, December 7, 2012, Интернет, <http://www.bostonglobe.com/news/world/2012/12/07/clinton-fears-efforts-sovietize-europe/QkGZZBYaXYgBLdkTd8nhGP/story.html> 17/10/2014

агенте”.⁷⁰⁹ У фебруару се догодило да наследник Клинтонове на функцији државног секретара, Џон Кери, двапут не успе да добије Лаврова на телефон пре њиховог састанка у Берлину.⁷¹⁰ Ипак, главни елемент погоршања руско-америчких односа непосредно након Обаиног избора биће „рат законима“.

Након уласка Русије у СТО, преостало је да САД испуне своје обећање о укидању Џексон-Веник амандмана, како би се економска размена између две земље напокон нормализовала. У новембру 2012. Конгрес је то и учинио, али – не само то. Усвојио је закон којим се ускрађује улазак у САД и замрзава имовина лица за која се сумња да су умешана у случај наводног убиства Сергеја Магницког, или у кршење људских права. Сергеј Магницки био је руски адвокат који је својевремено заступао на суду један британски инвестициони фонд под оптужбом за утају пореза. Истраживања у току поступка одвела су га до сазнања о наводној великој проневери новца у режији људи блиских руским властима. Магницки се, међутим, врло брзо и сам суочио са оптужбом за утају пореза, по ком основу је ухапшен и притворен, да би затим и умро у притвору под сумњивим околностима. САД су оптужиле власти у Русији да су заправо убиле Магницког (мучиле га до смрти у притвору), јер је он открио корупцију у врху режима. Овај закон, чија примена би у пракси могла да доведе до санкција и против највиших званичника Русије, популарно је назван „Актом Магницког“. Чињеница да се у њему иде и даље од случаја Магницког и предвиђају мере против лица која су на било који начин умешана у било какво „кршење људских права“ говори нам о томе да се, упркос укидању Џексон-Веник амандмана, у приступу Вашингтона Русији ништа суштински није променило – он је и даље посматра као неслободну земљу и спреман је да јој због тога уведе економске санкције.

⁷⁰⁹ “U.S. quits joint panel with Russia on civil society”, by Will Englund, *The Washington Post*, January 25, 2013, Интернет, http://www.washingtonpost.com/world/europe/us-quits-joint-panel-with-russia-on-civil-society/2013/01/25/ecccb102-66e9-11e2-9e1b-07db1d2ccd5b_story.html 17/10/2014

⁷¹⁰ “‘Broken phone’ fixed, Lavrov and Kerry to meet next week”, by Robert Bridge, *RT*, February 21, 2013, Интернет, <http://rt.com/politics/russia-us-kerry-lavrov-adoptions-202/> 17/10/2014

За Русију је, наравно, овај акт представљао мешање у њене унутрашње послове. Она ће извршити реталијацију сопственим дискриминаторским законом против САД, али на пољу које нема никакве везе са садржином Акта Магницког. Усвојиће „Закон Диме Јаковљева“, којим се америчким породицама забрањује да усвајају руску децу. Дима Јаковљев био је дечак из Русије који је својевремено преминуо од последица занемаривања од стране својих америчких усвојилаца. Како то није био једини случај смрти руског детета усвојеног у САД, Москва се послужила овим проблемом као поводом да стави до знања америчким партнерима да њихове мере против Русије убудуће неће остати без одговора, макар и симболично.⁷¹¹ По матрици према којој је и започет, „рат законима“ ће се распламсати у априлу наредне, 2013. године. Тада су САД, примењујући Акт Магницког, саставиле „црну листу“ од 18 чиновника из Русије и још неких земаља ЗНД за које сматрају да потпадају под овај акт.⁷¹² Русија је одмах узвратила својом листом од такође 18 лица, повезаних са кршењем права притвореника у Гвантанаму и случајевима угрожавања права руских грађана.⁷¹³ Овим је атмосфера у руско-америчким односима значајно погоршана уочи два важна састанка од којих се очекивало да можда покрену ствари са мртве тачке по неким спорним питањима, попут Сирије и противракетне одбране – Керија и Лаврова у мају у Москви и Путина и Обама у јуну у Северној Ирској.

Када је о противракетној одбрани реч, већ у марту месецу догодило се нешто што би се могло протумачити као израз најављене Обамине „флексибилности“. Вашингтон је одустао од четврте фазе ЕРАА (у којој је било предвиђено пресретање интерконтиненталних пројектила), јер је проценио да је у међувремену нарасла претња од Северне Кореје, те да би се уместо поменутих фаза требало усредсредити на јачање одбране

⁷¹¹ О „Закону Диме Јаковљева“ и „Акту Магницког“, који му је претходио, видети: “Obama Signs Magnitsky Act Into Law”, *RIA Novosti*, 14/12/2012, Интернет, <http://en.ria.ru/world/20121214/178164443.html> 20/10/2014

⁷¹² “US publishes 18 names on Magnitsky list as Moscow warns of response”, *RT*, April 12, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/us-publishes-magnitsky-list-777/> 20/10/2014

⁷¹³ “Russia strikes back with Magnitsky list response”, *RT*, April 13, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/anti-magnitsky-list-russia-799/> 20/10/2014

у региону Тихог океана.⁷¹⁴ У мају је процурела вест о тајном писму које је Обама послао Путину у Москву по саветнику за националну безбедност, Тому Донилену. Оно је наводно садржало предлог потписивања правно обавезујућег споразума који би америчку и руску противракетну одбрану учинио транспарентним и тако осигурао да две земље немају агресивне намере једна према другој. За овакав споразум Обама не би била потребна подршка Конгреса, али зато он не би живео дуже од краја Обаминог мандата.⁷¹⁵ Ако је Обамина „флексибилност“ подразумевала могућност правних гаранција Москви које би важиле само док је он на положају председника САД, онда се у старту могло очекивати да до договора неће доћи, јер је суштина руског захтева за правним гаранцијама да америчка противракетна одбрана неће бити уперена против ње била управо у томе да оне буду трајне независно од промена администрација у САД. Стога је лако разумети зашто поменути састанак Керија и Лаврова није донео помак по овом питању. И поред срдчане атмосфере која је подсећала на ону из времена „ресетовања“, једино питање по коме је на овом састанку постигнута некаква сагласност јесте сиријско, али о томе више у наредном одељку.⁷¹⁶ Седамнаестог јуна пак и председници двеју сила одржаће свој састанак, други по реду у том својству а први од почетка другог Обаминог мандата. Путин и Обама сретну се на маргинама самита G8 у Северној Ирској. Том приликом испољена су неслагања о свим питањима (укључујући и сиријско), а изрази лица двојице председника пред камерама отићи ће корак даље у смркнутости у односу на Лос Кабос

⁷¹⁴ “US drops key European missile defense component”, *RT*, March 16, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/us-cancels-missile-interceptors-350/> 20/10/2014 На овом примеру видимо суштину термина „прилагодљив“ у називу Обаминог плана противракетне одбране, јер се иста прилагођава динамици претњи, што је и кључна разлика у односу на крути приступ Бушове администрације и Трећу позицију. Видети: Richard Weitz, “US Missile Defense: Closing the Gap”, *World Affairs*, July/August 2013, pp. 80-87.

⁷¹⁵ “Presidential post: Putin’s response to Obama letter to be ‘mailed’ soon”, *RT*, May 15, 2013, Интернет, <http://rt.com/politics/obama-putin-letter-composed-310/> 20/10/2014

⁷¹⁶ “Russia, US to push for global Syria conference to bring conflicting sides to the table”, *RT*, May 7, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/kerry-lavrov-putin-syria-958/> 20/10/2014

годину дана раније.⁷¹⁷ Свега пар дана касније избиће афера која ће разуверити и последње оптимисте од очекивања да је могуће „ресетовање 2“.

Двадесеттрећег јуна попут бомбе одјекнула је вест да се Едвард Сноуден, бивши компјутерски асистент америчких безбедносних служби, тражен од америчких власти због одавања тајни о контроверзном програму надзора који је креирала Национална безбедносна агенција (NSA), нашао на територији Русије. Пар недеља раније Сноуден је доспео у ударне вести светских медија, након што је у Хонг Конгу обелоданио свој идентитет. Руски медији су убрзо након овог догађаја пренели изјаву Путиновог прес-секретара Димитрија Пјескова да би Русија могла да размотри захтев Сноудена за азилом, уколико га буде добила.⁷¹⁸ У светлу ове изјаве, можда и не делује изненађујуће што је Сноуден 23. јуна из Хонг Конга допутовао авионом баш у Москву, где ће наредних неколико недеља боравити у транзитној зони аеродрома Шереметјево. Истина, овај амерички одметник истицао је како је Русија само његова успутна станица на путу ка некој од јужноамеричких држава, али ће се на крају ипак одлучити да је претвори у коначну, прихватањем услова који му је лично Путин поставио – „да престане да наноси штету Америци“.⁷¹⁹ Овим врло лукавим потезом Путин је успео истовремено да уради две ствари – да се представи светској јавности као неко коме је стало до добрих односа са САД, али и да истовремено „лупи шамар“ Вашингтону тако што ће пружити уточиште у том тренутку најтраженијем америчком одбеглом „преступнику“, који би узгред могао да поседује и обавештајне тајне корисне за Русију. Драма је окончана после нешто више од месец дана, 1. августа, одобравањем Сноудену привременог (до годину дана) азила у Русији и његовим пресељењем са аеродрома на непознату адресу. Вашингтон је без оклевања осудио овај потез Москве, а последица ће бити Обаино отказивање сусрета са

⁷¹⁷ Како је то изгледало, може се погледати и чути овде: <http://www.youtube.com/watch?v=JHe8ozilZ8A> 20/10/2014

⁷¹⁸ “Russia ready to consider asylum for NSA whistleblower Snowden”, *RT*, June 11, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/russia-consider-asylum-snowden-517/> 20/10/2014

⁷¹⁹ “Putin: Snowden can stay in Russia if he stops damaging USA”, *RT*, July 1, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/putin-snowden-asylum-extradite-489/> 20/10/2014

Путином у Москви који је требало да се догоди у септембру након самита G20 у Ст. Петербургу. Бела кућа је Сноуденов случај навела само као још један чинилац у опредељењу да откаже Обамину посету, уз јачање тензија у билатералним односима у последњих дванаест месеци по питањима попут „противракетне одбране и контроле наоружања, трговине и комерцијалних односа, глобалних безбедносних питања, те људских права и цивилног друштва“.⁷²⁰

Отказивање Обамине посете Москви представљало је врхунац захлађења атмосфере личних односа председника Русије и САД, који су још од повратка Путина у Кремљ и сусрета у Лос Кабосу били видљиво мање топли и срдачни него што је то био случај са односима које су гајили Обама и Медведев. На конференцији за медије у Белој кући где је образложио одлуку да не путује у Москву, Обама је признао да постоји пад у руско-америчким односима, директно кривећи за то Путина и његов „хладноратовски“ начин размишљања. Иако се оградио да у пређашњој констатацији нема ничег личног, председник САД је ипак донекле изашао из оквира уобичајене дипломатске комуникације рекавши да Путин „поседује неку врсту тромог држања, попут ученика који се досађује у задњој клупи“.⁷²¹ Ипак, Обама ће почетком септембра и путовати у Русију и сусрести се са Путином. Иако до посебног билатералног састанка у Москви неће доћи, амерички председник није могао да изостане са самог самита G20 у Ст. Петербургу. Да на маргинама тог самита ипак дође до краћег, али значајног састанка са руским председником, диктираће потреба разрешења у том тренутку

⁷²⁰ “Obama cancels Moscow meeting with Putin over Snowden”, *RT*, August 7, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/obama-putin-snowden-meeting-176/> 20/10/2014

⁷²¹ “Putin’s rhetoric reminiscent of ‘Cold War contest’ stereotypes, Obama says”, by Anne Gearan, *The Washington Post*, August 9, 2013, Интернет, http://articles.washingtonpost.com/2013-08-09/world/41218816_1_president-obama-putin-s-vladimir-putin 20/10/2014. Ово је пример објашњавања руско-америчке конфронтације психологијом руских лидера, које је према појединим аналитичарима често присутно у реторици америчких званичника. Шлејфер и Трејзман, на пример, критикују овакав приступ и праве узроке конфронтације не виде у психологији, већ у националном интересу Русије. Andrei Shleifer and Daniel Treisman, “Why Moscow Says No?: A Question of Russian Interests, Not, Psychology”, *Foreign Affairs*, January/February 2011, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/ARTICLES/67044/andrei-shleifer-and-daniel-treisman/why-moscow-says-no> 11/12/2014

актуелног озбиљног заоштравања кризе која је још од средине 2011. уз противракетну одбрану била доминантан „камен спотицања“ у руско-америчким односима – оне у Сирији.

Сиријско питање

Сирија је држава у којој је „Арапско пролеће“ у пуној мери приказало иронију сопственог назива. Протести против режима који су у овој земљи избили почетком 2011. на таласу збивања у већем делу арапског света, у року од неколико месеци ескалираће у оружану побуну и грађански рат који у тренутку када ово пишемо и даље траје, без назнака када ће се окончати. Чак се и компликује истицањем у први план нових актера попут Исламске државе, а затим и оружаном интервенцијом Русије, о чему ћемо говорити нешто касније. Прецизније процене се разликују, али нема спора око тога да се укупан број жртава (цивилних и војних) у овом сукобу креће око бројке од 250 хиљада, док се број избеглица и интерно расељених лица мери милионима. Ове чињенице указују на то да је грађански рат у Сирији најжешћи оружани сукоб који се тренутно води на планети, са изгледима да ако потраје у недоглед можда прерасте и у најжешћи сукоб забележен у читавом постхладноратовском периоду. Као и у случају Либије, на овакав развој сиријског сукоба утицали су специфичан локални и глобални контекст.

Локално гледано, Сирија је као и Либија изразито подељено друштво, с тим што је та подела у њој још сложенија. У Либији су се сукобила источна и западна племена, док се у Сирији ради о расколу међу различитим етничким и верским групацијама. Главну осу сукоба чини побуна већинских сунита против мањинске, али у току више деценија преко клана Асад владајуће шиитске секте Алавита. Ствари компликује то што сунити нису унутар себе јединствени. Курди су посебна и добро организована етничка група која се бори за сопствене циљеве, док се унутар арапског сунитског корпуса временом развила борба, па и отворени оружани обрачун, између радикалних исламиста и представника умереније сиријске опозиције. Ослањајући се на подршку локалног становништва, побуњеници су у току 2011. и 2012. успели да ставе под контролу већи део територије Сирије, углавном подручја на северу и истоку земље, као и нека на југу, укључујући и

поједина предграђа главног града Дамаска. Председник Башар ел Асад је, имајући уз себе лојалност већег дела сиријске војске и алавитског становништва, задржао контролу над Дамаском и околином, као и уским подручјем уз Левантско море које Алавити већински насељавају. Асадовом пружању жестоког отпора побуни и каснијој контраофанзиви, услед чега је сиријски председник тренутно далеко од тога да доживи Гадафијеву судбину, али и продужавању рата у недоглед уз велике жртве, значајно је допринео глобални контекст.

Битан део глобалног контекста је регионални контекст, те ћемо се најпре осврнути на њега. Покојни отац актуелног сиријског председника, Хафез ел Асад, својевремено је изградио специфичан ауторитарни режим сличан ономе какав је имао Садам Хусеин у Ираку. Међутим, у Ирачко-иранском рату Сирија ће стати на страну Ирана. Ово заједничко ратно искуство, као и чињеница да су владајући Алавити шиити, у значајној мери ће везати Сирију и Асадов режим за Иран. Подршка ове регионалне силе дошла је до изражаја и у сиријском грађанском рату, јер је Ирану стало да сачува свој „шиитски полумесец“ преко кога може да врши регионални утицај све до Леванта, где се налази Либан и у њему такође шиитска организација Хезболах. Хезболах од почетка сукоба у Сирији има битну улогу у оквиру снага које се боре на страни Асада. Ово је прави тренутак да пређемо на глобални контекст. По нашем мишљењу, главни разлог због кога су се Сједињене Државе још од ране фазе сиријског сукоба определиле против Асада и кренуле да наговештавају могућност војне интервенције либијског типа, јесте настојање да прекину „шиитски полумесец“ и изолују Иран, како би овај постао лакша мета њихове следеће агресије у региону. За разлику од Либије, Сирија није обична „отпадничка“ држава – она има много већи значај, јер би обарање Асадовог режима аутоматски ослабило Иран. Овај значај је, међутим, био пресудан да се и Русија посебно заинтересује за сиријски сукоб и према њему постави на сасвим другачији начин него када је Либија била у питању.

С једне стране, дакле, Русија је била свесна да би након Асадовог пада Иран преостео као једина блискоисточна држава која се супротставља америчком хегемонистичком походу. Техеран би био у далеко неповољнијој позицији него сада, те би постојала реална опасност од тога да његов режим падне као жртва америчке агресије,

или се пак добровољно покори Вашингтону. У оба случаја би САД имале потпуну хегемонију на Блиском истоку и одатле могле да врше утицај на Закавказје, Средњу Азију, па и на јужне делове Русије, што је за Москву неприхватљиво. Поред овог, други разлог зашто је Русија била решена да се жешће одупре америчкој политици промене режима у Дамаску био је тај што је она и непосредно била присутна у Сирији. Јакe везе Дамаска и Москве, испољене и кроз снажну војну сарадњу две земље и постојање руске поморске базе у луци Тартус на Леванту, датирају још од совјетског периода. У том смислу се Сирија може посматрати као део руске сфере утицаја, иако географски одвојен од остатка (који се углавном своди на постсовјетски простор). Као *status quo* сила, решена да престане да узмиче пред америчком геополитичком офанзивом (нарочито од Путинове најаве да ће се вратити на положај председника), Русија је била одлучна да не дозволи понављање либијског сценарија у Сирији. Стога ће она, као што смо и видели, користити своје право вета у СБ УН да би онемогућила било какву резолуцију која би у себи садржала могућност војне интервенције против Асадовог режима. Но, како се у блиској прошлости не једном десило да САД суочене са руским ветом изведу војну интервенцију без одобрења УН, Русији су биле неопходне и друге мере да би помогла Асаду да се одржи на власти и заштитила своје интересе у Сирији.

Русија ће то (за почетак, пре него што 2015. буде принуђена да директно интервенише) чинити врло суптилно, али – како ће се на крају испоставити – делотворно. Она ни у једном тренутку није престала да снабдева Асада наоружањем, позивајући се на уговоре склопљене у ранијем периоду. У оквиру овог наоружања налазе се и противавионски системи (иако не они најнапреднији) који би могли да учине западну интервенцију против Сирије много скупљом од оне у Либији. Уз то, Москва је своју војну моћ и непосредно пројектовала у региону – путем повремених морнаричких вежби у Источном Средоземљу, временом све већих и већих. Иако би руски званичници сваки пут негирали да ове вежбе имају икакве везе са сиријским сукобом, оне су Западу слале јасну поруку – да у случају да овај крене у интервенцију против Сирије, Русија са својим *de facto* војним присуством на терену може да буде крајње непредвидљив актер. У мају 2013. за тренутак је изгледало да САД и Русија могу да нађу заједнички језик по питању Сирије, јер је Кери на поменутом састанку са Лавровим у Москви изразио већу приврженост

него до тада решењу до кога би се дошло сагласношћу режима и опозиције, чиме је *de facto* прихватио Асада као легитимног учесника у преговорима.⁷²² Овај резултат биће поништен само месец дана касније на поменутом самиту G8, где ће бити усвојен коминике из кога ће само захваљујући Путиновом вету изостати захтев Асаду да безусловно оде са власти.⁷²³ Овакво супротстављање Москве и Вашингтона око Сирије кулминираће у току лета, непосредно након успешне Асадове офанзиве којом је овај повратио контролу над неким од кључних тачака на коридору који спаја Дамаск са алавитским подручјима на западу земље. Како су Асадови изгледи да добије рат порасли, за Обаму је наступило право време да појача своје претње војном интервенцијом. Једино му је још био потребан ваљан повод којим би такав потез могао да оправда пред домаћим и светским јавним мњењем и, гле чуда, такав повод је баш у то време и искрсао.

Кажемо „гле чуда“, јер нас оно што се догодило у лето 2013. јако подсећа на добро познату матрицу која се у америчкој спољној политици може пратити још од Шпанско-америчког рата 1898. Елита у Вашингтону пожели да се војно обрачуна с неким да би остварила одређене интересе, али зна да не би добила подршку јавности за рат уколико би своје мотиве представила онаквим какви јесу – као остваривање интереса. Онда се догоди инцидент злочиначког карактера под врло сумњивим околностима. Америчка елита, међутим, представи свог противника као несумњивог кривца за тај инцидент, чиме га морално дискредитује пред својом и светском јавношћу. Против таквог „злог“ противника који је склон прављењу таквих инцидената сва средства су дозвољена.⁷²⁴ Тако се 21. августа у предграђу Дамаска догодио напад хемијским оружјем (у питању је био гас сарин), при чему је погинуло на стотине људи, углавном цивила. Вашингтон није ни сачекао доказе о томе која је од страна у

⁷²² Истина, рекао је и да не види Асада на челу Сирије у будућности. “Russia, US to push for global Syria conference to bring conflicting sides to the table”, op. cit.

⁷²³ “Russia’s Putin torpedoes G8 efforts to oust Assad”, by Andrew Osborn and Maria Golovkina, *Reuters*, June 18, 2013, Интернет, <http://www.reuters.com/article/2013/06/18/us-g-idUSBRE95F0JK2013061821/10/2014>

⁷²⁴ О овоме подробно пише Доналд Шмит у књизи коју смо цитирали у једном од ранијих поглавља. Видети: Donald E. Schmidt, *The Folly of War: American Foreign Policy 1898-2005*, op. cit.

сукобу одговорна за тај напад,⁷²⁵ а већ је упро прстом у Асада и најозбиљније до тада од почетка сукоба наговестио могућност војне интервенције – иако је Обама оклевао да донесе дефинитивну одлуку о томе.⁷²⁶ Одлучност Русије, између осталог приказана поменути морнаричким маневрима у Леванту, да се супротстави интервенцији, највероватније је била кључни чинилац овог одлагања, иначе би било јако тешко објаснити брзи и неочекивани обрт који је ускоро уследио – САД су напрасно потпуно одустале од интервенције и оставиле Сирију и Асада „на миру“ за један дужи период.⁷²⁷

Наиме, Путин је шестог септембра на самиту G20 у Ст. Петербургу био врло оштар према могућности интервенције САД (којима би се судећи по ставовима изнетим на самиту придружиле само Француска, Канада, Турска и Саудијска Арабија), директно оптуживши сиријске побуњенике за „провокацију“ са хемијским оружјем, предузету са циљем да се привуче страна интервенција. На питање једног новинара да ли ће Русија помоћи Сирији у случају интервенције, Путин је – директније него икад од почетка сукоба – одговорио да хоће, те да то већ чини, између осталог и слањем наоружања.⁷²⁸ Три дана након завршетка петербуршког самита, Кери ће понудити излаз из ситуације – САД би

⁷²⁵ Ако ни због чега другог, случај је требало темељно истражити и покушати доћи до ваљаних доказа јер ово није била прва употреба хемијског оружја у Сирији. Још у мају месецу је независна комисија УН на челу са Карлом Дел Понте установила да су побуњеници користили ово оружје, и то управо сарин. “UN accuses Syrian rebels of chemical weapons use”, by Damien McElroy, *The Telegraph*, 6 May 2013, Интернет, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10039672/UN-accuses-Syrian-rebels-of-chemical-weapons-use.html> 21/10/2014

⁷²⁶ “Obama: US concludes Syria carried out chemical weapons attacks”, by Fred Pleitgen, Josh Levs and Chelsea J. Carter, *CNN*, August 29, 2013, Интернет, <http://edition.cnn.com/2013/08/28/world/meast/syria-civil-war/> 21/10/2014

⁷²⁷ У јесен 2014. нам је, додуше, под утицајем најновијих догађаја пало на ум и још једно могуће објашњење зашто је Вашингтон тако лако напустио идеју о интервенцији, о чему ћемо нешто рећи у закључном поглављу. Но, ту могућност узећемо само као додатну, али не и алтернативну – и даље сматрамо да главни разлог америчког одустајања лежи у одлучном отпору Русије.

⁷²⁸ “Putin: Syria chemical attack is ‘rebels provocation in hope of intervention’”, *RT*, September 6, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/putin-g20-syria-meeting-511/> 21/10/2014

одустале од интервенције уколико би се Асад обавезао да преда своје хемијско наоружање под међународну контролу ради његовог каснијег уништења. Лавров ће моментално прихватити овај предлог и позвати сиријско руководство да га и оно прихвати, што ће учинити без отпора и у најкраћем року.⁷²⁹ У први мах је цела ситуација деловала као дипломатски гаф САД на коме је Русија профитирала, јер је Керијева понуда звучала тако као да се очекује њено одбијање: „Он (Асад) би свакако могао да у току следеће недеље преда своје хемијско оружје до последњег комада међународној заједници... али он то неће учинити и то се не може учинити“.⁷³⁰ Да ово ипак није био гаф, већ озбиљна понуда срачуната с очекивањем да ће Русија ипак наговорити сиријски режим да преда хемијско оружје, сведочи Обаино обраћање нацији поводом Сирије које је уследило сутрадан. Иако је највећи део обраћања потрошио на најаву могуће ограничене војне интервенције која би Асаду „послала сигнал“ да не сме да користи хемијско оружје, амерички председник је обелоданио да је у Ст. Петербургу са Путином постигао договор о томе да Русија „притисне“ Асада да се одрекне хемијског наоружања.⁷³¹ Путин и Обама, дакле, а не Кери и Лавров разрешили су кризу око сиријског хемијског оружја договором од кога ће највише користи дефинитивно имати Асад. Он ће пристати да се одрекне хемијског оружја, које му ионако не користи много у обрачуна са побуњеницима, у замену за (како до сада ствари стоје, дугорочно) отклањање опасности од западне интервенције. Његове снаге ће у месецима који следе постићи значајне успехе у офанзиви против побуњеника и преокренути ток грађанског рата у своју корист.

Шта је пак разрешење ове кризе донело руско-америчким односима? По први пут још од августа 2008. догодило се да се једно спорно питање у овим односима реши без једностраног уступка Русије.

⁷²⁹ “Russia urges Syria hand over chemical weapons to intl control to avoid strike”, *RT*, September 9, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/lavrov-syria-chemical-weapons-handover-615/> 21/10/2014. Сирија ће ускоро у складу са прихватањем овог предлога приступити и Конвенцији о хемијском наоружању.

⁷³⁰ *Ibid.*

⁷³¹ “Remarks by the President in address to the nation on Syria”, *The White House*, September 10, 2013, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/10/remarks-president-address-nation-syria> 21/10/2014

Напротив, оно што је изгледало као компромис око сиријског хемијског оружја заправо је била велика геополитичка победа Русије – америчка блискоисточна офанзива до даљњег је заустављена. Новоизабраног председника Ирана, Хасана Руханија, разрешење ове кризе инспирисало је да при посети Њујорку у другој половини септембра (редовно заседање Генералне скупштине УН) покрене дипломатску иницијативу с циљем решавања проблема иранског нуклеарног програма.⁷³² У Женеви 24. новембра група P5+1 (пет сталних чланица Савета безбедности УН плус Немачка) склопила је привремени споразум са Ираном, према коме се овај обавезао да на одређени рок замрзне делове свог нуклеарног програма који се односе на даље обогаћивање уранијума, у замену за ублажавање санкција. Конструктивни и мирољубиви приступ Руханија задуго ће онемогућити Вашингтон да пред светским јавним мњењем оправда своје напоре усмерене на рушење режима у Техерану, а нарочито након склапања коначног споразума у јулу 2015. Уз то, помоћи ће да се разоткрију стварни мотиви америчког распоређивања противракетног штита у Европи. Наиме, након склапања споразума у Женеви, Лавров је изјавио да би у случају да се Иран придржава преузетих обавеза нестала потреба за распоређивањем америчког штита.⁷³³ Нови секретар одбране САД, Чак Хејгел, убрзо ће одговорити да ће САД наставити са распоређивањем свог противракетног система, без обзира на напредак у разговорима о нуклеарном програму Ирана.⁷³⁴ Ова изјава је супротна раније цитираном делу Обаминог прашког говора из 2009. који се тиче иранске нуклеарне претње као мотива за развијање противракетне одбране у Европи, те напокон потврђује да се никада није ни радило о Ирану, већ

⁷³² Рухани и Обама се у Њујорку нису сусрели, али су обавили „историјски разговор“ телефоном пред сам одлазак иранског председника на аеродром. Обама је био тај који је упутио позив. “Obama, Iranian president speak by phone”, by Scott Wilson and Colum Lynch, *The Washington Post*, September 27, 2013, Интернет, http://www.washingtonpost.com/politics/2013/09/27/228f6ece-27af-11e3-b75d-5b7f66349852_story.html 22/10/2014

⁷³³ “Lavrov: no need for European missile defense shield if Iran deal a success”, *RT*, November 25, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/lavrov-missile-shield-iran-265/12/12/2014>

⁷³⁴ “US to deploy ABM systems in Europe despite P5+1 deal with Iran”, *RT*, December 17, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/hagel-shoigu-missile-defense-356/12/12/2014>

је америчка противракетна одбрана све време била део војних мера Вашингтона усмерених против Русије. У претходном случају кад је Русија успела да заустави геополитичку офанзиву САД (Руско-грузијски рат), уследило је „ресетовање“. Тада су, међутим, светска економска криза, последице рата у Ираку, неопходност сарадње са Русијом о појединим питањима (нуклеарно разоружање и непролиферација, Авганистан) и долазак Обама условили „тактички прагматизам“ у приступу Вашингтона Русији. У међувремену су се САД опоравиле од кризе, повукле трупе из Ирака, најавиле повлачење из Авганистана, Нови START је ступио на снагу, Ирану су уведене максималне санкције које Москва може да подржи, а Обама у „тактичком прагматизму“ очигледно није видео једнако добар приступ за суочавање са Путином, у односу на Медведева пре њега.

О дубини инкомпатибилности у идејама елита и идентитетима/ интересима двеју сила сведочи и занимљива полемика коју су у медијима у време разрешавања поменуте кризе у септембру водили Путин и један од главних лидера америчке републиканске опозиције, Џон Мекејн. Непосредно након Обаминог обраћања нацији о Сирији, Путин је објавио ауторски чланак у *Њујорк Тајмсу*, у коме је образложио своје виђење сиријског сукоба, али и руско-америчких односа и међународних односа уопште.⁷³⁵ Руски председник у чланку кратко и јасно износи локални контекст сиријске кризе о коме смо говорили, а који Вашингтон у свом црно-белом приказивању сукоба прећуткује: „У Сирији се не дешава битка за демократију, већ оружани сукоб владе и опозиције у мултирелигијској земљи“. Путин критикује амерички интервенционизам као нешто што није у дугорочном интересу самих САД, истичући значај који за стабилне међународне односе и светски мир има опстанак Уједињених нација и начина одлучивања у њима путем консензуса сталних чланова Савета безбедности, те упозоравајући на тешке последице које би имало бацање овог консензуса под ноге једностраним деловањем Вашингтона. Даље, Путин још једном слично Волцу закључује да је ширење оружја за масовно уништење директна

⁷³⁵ Путинов чланак, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: “A Plea for Caution From Russia”, by Vladimir V. Putin, *The New York Times*, September 11, 2013, Интернет, <http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html?ref=global-home&r=0> 22/10/2014

последица америчког интервенционизма, јер је логично да ће свака следећа мета истог настојати да се докопа овог оружја као јединог ефикасног средства да одврати Американце од напада. На крају, председник Русије поздравља спремност коју је Обама изразио да у сарадњи са Русијом на дипломатски начин реши проблем сиријског хемијског оружја, али и критикује Обаму за пренаглашавање америчке „изузетности“, којом је овај завршио своје обраћање нацији о Сирији.

Џон Мекејн је осетио потребу да одговори Путину, и то чланком у руском медију *Pravda.ru*.⁷³⁶ Како је досадашња анализа „ресетовања“ и периода који је уследио након њега показала да „што демократе мисле, то републиканци говоре“, Мекејнове ставове ћемо посматрати као репрезентативне за читаву америчку спољнополитичку елиту. Овај сенатор се у чланку готово уопште не осврће на Путинове тезе из *Тајмса* о Сирији и међународним односима, већ се искључиво бави недемократичношћу поретка у Русији и критиком Путинове владавине. Мекејн, иако неоконзервативац, користи стандардну тезу либералних империјалиста по којој САД никад не ратују против других држава, већ против њихових „режима“, а за „слободу“ њихових народа. У том смислу негира критике да је анти-руски оријентисан, тврдећи да је његова оријентација управо проруска, јер он жели да види руски народ „слободним од диктатуре Путиновог режима“. Под Путиновом диктатуром, Мекејн подразумева разне ствари: одсуство слободе медија и других слобода, прогањање опозиционих активиста, дискриминацију над хомосексуалцима, неконкурентну руску економију, и сл. По Мекејну, Путин уништава глобалну репутацију Русије тако што подржава „неке од најагресивнијих светских тирана“, у које наравно убраја и Асада, који „убија десетине хиљада припадника свог народа“. Видимо, дакле, понављање црно-белог представљања сиријског сукоба. Сенатор завршава тврдњом да верује у грађане Русије, тј. њихову способност да се изборе за другачију владу, онакву какву заслужују (отуда и наслов чланка „Руси заслужују боље од Путина“). Мекејн је, дакле, а не треба

⁷³⁶ Мекејнов чланак, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: “Senator John McCain: Russains deserve better than Putin”, *Pravda.ru*, 19.09.2013, Интернет, http://english.pravda.ru/opinion/19-09-2013/125705-McCain_for_pravda_ru-0/22/10/2014.

сумњати да с њим тај став деле и припадници Обаине администрације, привржен идеји о промени режима у Москви.

И пре кулминације сиријске кризе било је јасно да од „ресетовања 2“ нема ништа. Након решења питања хемијског оружја за тренутак је изгледало да се Обаина администрација уместо „ресетовања 2“ определила за „стратешку паузу“ у односима са Русијом.⁷³⁷ Она би подразумевала да нема озбиљнијих покушаја даљег приближавања две земље, али ни битнијег погоршања њихових односа које би подразумевало отворену конфронтацију. То би онда значило да су догађаји везани за Сирију у септембру 2013. били прекретница у смислу да су руско-амерички односи дотакли дно, те да – ако ништа друго – ниже од тога неће ићи. Међутим, убрзо ће се показати да је ревизионистичка оријентација америчке елите у односу на међународни систем исувише јака да би она, само зато што се суочила са отпором у Сирији, направила паузу у геополитичкој експанзији против Русије и

⁷³⁷ За „стратешку паузу“ у односима са Русијом zaloжио се, на пример, аналитичар Леон Арон. Leon Aron, “Structure and Context in US – Russian Relations at the Outset of Barack Obama’s Second Term”, *Russian Outlook*, Winter 2013, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Интернет, <http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/europe/structure-and-context-in-us-russian-relations-at-the-outset-of-barack-obamas-second-term/> 22/10/2014, pp. 9-10. Са друге стране, Андраник Мигранијан сматра да САД немају ни времена, ни способности да приуште себи паузу у односима са Русијом. Andranik Migranyan, “Pausing the U.S. – Russian Reset”, *The National Interest*, March 28, 2013, Интернет, <http://nationalinterest.org/commentary/pausing-the-us-russian-reset-828211/12/2014>. У свом другом чланку, Арон за пропаст „ресетовања“ директно криви Путина и његову „доктрину“, која обухвата следећа три елемента: очување улоге Русије као нуклеарне суперсиле; очување положаја војног, економског и културног хегемона на постсовјетском простору (са изузетком прибалтичких држава); очување статуса велике светске силе. Leon Aron, “The Russian Pause: How Putin Stalled the Reset”, *Foreign Affairs*, August 14, 2013, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139820/leon-aron/the-russian-pause-11/12/2014>. Иако сасвим исправно оцењује да су ово три кључна елемента савремене спољне политике Русије, Арон пропушта да прокоментарише шта то тачно Вашингтону смета код ових елемената? Одговор лежи у више пута поменутој неспремности САД да се помире са статусом Русије као независне велике силе и прихвате равноправан однос са њом. Ароново пропуштање да укаже на њега уједно је и ослобађање Сједињених Држава од било какве одговорности за неуспех „ресетовања“.

стрпљиво чекала да руска опозиција обави посао уместо ње. Напротив, показаће се да је геополитички пораз у Сирији само додатно мотивисао Вашингтон да ову експанзију настави, а срећом по њега постојало је још једно подручје и једна држава која је за то била идеална. Неће проћи ни два месеца од договора о Сирији, а Американци ће почети са „враћањем дуга“ Русији на месту где ће ову највише заболети.

Украјинска криза

Од „Евромајдана“ до „Кримског пролећа“

Након неуспеха САД у свргавању Асадовог режима, Русија је могла да буде спокојна у погледу опасности да је америчка геополитичка офанзива у догледно време угрози из правца Блиског истока. Такав спокој, међутим, и даље није могла да има кад је Источна Европа у питању, јер је тамо преостало још једно подручје на коме сфере утицаја Русије и САД нису биле разграничене – северна обала Црног мора, на коме се налази највећа држава чија се територија у потпуности налази у Европи, Украјина. Ова држава је још од своје независности водила политику неутралности и тако играла улогу „тампон“ државе између Русије и Запада. У њој су се на власти повремено смењивале прозападне и проруске снаге, али ни једне ни друге нису могле да одвуку Украјину искључиво у једном спољнополитичком правцу, јер тако нешто не би било прихваћено од великог дела становништва, те би довело у питање сам опстанак земље.⁷³⁸ Наиме, Украјина је држава која никада није конституисала јединствени идентитет – она је по етничком, религијском, језичком и политичком начелу дубоко подељено друштво.⁷³⁹ У њему се различите нијансе идентитета смењују од крајњег

⁷³⁸ Драган Петровић овакву политичку динамику назива „украјинском клацкалицом“. Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, ИМПП, Београд, 2008, стр. 50-62.

⁷³⁹ О овој подели говорио је Семјуел Хантингтон још почетком деведесетих прошлог века, називајућу Украјину „поцепаном“ државом. Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000, стр. 184-187.

северозапада (области Галиције и Волиња) где преовлађује изразито прозападно и анти-руски оријентисано становништво, значајним делом унијатске вероисповести, па до крајњег југоистока (Крим, области Доњецка и Луганска) где преовлађују етнички Руси и рускојезични Украјинци, привржени чврстим везама са Русијом.⁷⁴⁰ Ову палету различитих идентитета можемо да упростимо тако што ћемо рећи да је Украјина грубо подељена на две половине: северозападну, у којој махом живи становништво коме је стало до наглашавања посебности украјинског идентитета у односу на руски, што га вуче прозападној оријентацији; југоисточну, где преовлађује становништво које говори руским језиком и чији идентитет се не конституише на руској претњи, већ напротив – компатибилан је са руским идентитетом, те отуда и спољнополитичка оријентација ове половине Украјине ка Русији.

Све власти у Украјини, дакле, закључно са 2014. годином, при обликовању спољнополитичке оријентације водиле су рачуна о томе да уваже вољу обе половине земље, те се нису усуђивале да се сврстају ни на Запад, ни са Русијом. То је важило и за прозападне ветеране „Наранџасте револуције“, Јушченка (који је додуше жешће „вукао“ на Запад, али није имао за то подршку већине сарадника) и Тимошенкоу (која је од почетка водила умеренију прозападну политику), као и за проруски оријентисаног Јануковича, који се налазио на положају председника од 2010. (пре тога је једно време био премијер). На парламентарним изборима 2012. релативну већину однела је проруска Јануковичева Партија региона, те је Микола Азаров добио прилику да састави још једну владу са коалиционим партнерима сличне оријентације. Међутим, далеко од тога да су Јанукович и Партија региона водили искључиво проруску политику – водили су рачуна и о ставовима оне друге половине Украјине, те су се држали војне неутралности, а тежили су и чланству Украјине у Европској унији. Јануковичева владавина, међутим, одликовала се и порастом

⁷⁴⁰ На овако шаролику идентитетску слику Украјине утицао је арбитарни процес обликовања њених данашњих граница у време Совјетског Савеза. Галиција, на пример, која је раније била део Аустроугарске, а затим Пољске, према Пакту Рибентроп-Молотов припала је Совјетском Савезу. На другој страни, Крим је полуострво које је Никита Хрушчов 1954. из Русије (као совјетске федералне јединице) „преселио“ у Украјину.

ауторитарних тенденција и великом корупцијом. Избори 2012. нису били сасвим регуларни (између осталог и због наметања новог изборног закона који је фаворизовао Партију региона), а режим је из очигледних политичких побуда држао свог главног ривала, Тимошенкоу, у затвору. Све ово носило је са собом потенцијал за нови народни револт и понављање „Наранџасте револуције“. На избијање тог револта у новембру 2013, као и на то да он касније по својим размерама и последицама далеко надмаши ову револуцију, ипак је пресудно утицао глобални контекст.

Овај контекст смо већ описали – он се састоји у значајном погоршању руско-америчких односа у поређењу са периодом „ресетовања“. Како је у овој обновљеној конфронтацији Русија успела да у Сирији однесе геополитичку победу, а и пре тога је упутила провокацију Вашингтону у виду пружања азила Сноудену, потенцијал за осветничко понашање САД био је велики. У таквим околностима, одвајање Украјине од Русије и њено припајање западној сфери утицаја било би „џек пот“ за америчку елиту, али и ноћна мора за Русију. Осетљив геополитички положај ове земље дао би велику предност ономе ко би успео да је у целини контролише – САД би са Украјином на својој страни дошле на корак од контроле читаве Источне Европе (онако како ју је Макиндер дефинисао) и на мање од 500 километара ваздушном линијом од Москве.⁷⁴¹ Капацитет за нову револуцију прозападних снага у Украјини, која би обезбедила њено припајање Западу, постојао је – чекао се још само одговарајући повод за побуну против Јануковича. За исти се постарала Европска унија, која ће Јануковичу понудити да у новембру потпише Споразум о придруживању. Како Украјина ни изблиза није испуњавала критеријуме за добијање овог споразума, сва је прилика да је понуда истог – као и у неким ранијим случајевима источног проширења ЕУ – била мотивисана разлозима геополитичке природе. Украјину је преко перспективе интеграције у Унију требало одвојити од Русије и „намамити“ у америчку сферу утицаја.

⁷⁴¹ Украјинском кризом из перспективе Макиндеровог концепта Источне Европе бавили смо се у: Владимир Трапара, „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155-1156, јул-децембар 2014, стр. 26-43.

Русија је прозрела ову намеру и извршила притисак на Јануковича да не прихвати споразум, стављајући му у изглед негативне економске последице које ће Украјина претрпети у односима са Русијом ако учини овај корак. Суочен са чињеницом да је Украјина у великој мери економски зависна од Русије и да би потписивање споразума са ЕУ у постојећим условима било погубно за ионако крхку економију земље, Јанукович је одлучио да сачека боље услове.⁷⁴² Његова одлука да одбије/одложи потписивање споразума изазвала је масовне демонстрације у Кијеву и другим украјинским градовима. Протест који је почео на кијевском тргу Мајдан добиће популарни назив „Евромајдан“. Но, оно што је на Западу пропагандно представљано као борба за демократију, слободу и европске вредности у Украјини, заправо се суштински није нимало разликовало од догађаја у Либији и Сирији пре тога. Како смо видели да је и Украјина идентитетски подељена земља, попут поменуте две, суштина избијања украјинске кризе у новембру 2013. била је у побуни северозападних Украјинаца против југоисточних, с циљем да се освоји централна власт и земља поведе новим, прозападним и анти-руским правцем. Наизглед парадоксално, „ударну песницу“ „Евромајдана“ чиниће профашистичке политичке снаге које су иначе против ЕУ, али су у побуни против Јануковича виделе прилику да наметну своје екстремне идеје и мржњу према Русији као обележја читавог протеста. Тој врсти екстремизма између осталих припада партија Слобода, чији је председник Олег Тјагнибок био један од тројице вођа револуције, уз прослављеног боксера и председника партије УДАР Виталија Кличка и заменика Тимошенкове на челу партије Баткившчина, Арсенија Јацењука.

Јануковичу ће да издржи први талас протеста помоћи Русија, тако што ће обећати велику финансијску помоћ за опоравак посрнуле украјинске привреде. Ово је договорено на састанку Јануковича и Путина у Москви средином децембра, у виду руског кредита Украјини од 15 милијарди долара и попушта од 30 посто на цену гаса.⁷⁴³ Око

⁷⁴² “Don’t humiliate Ukraine’ – President defiant over EU deal proposals”, *RT*, November 27, 2013, Интернет, <http://rt.com/news/ukraine-eu-yanukovich-protest-368/24/10/2014>

⁷⁴³ “Ukraine scores \$15 bln from Russia, 33% gas discount”, *RT*, December 17, 2013, Интернет, <http://rt.com/business/ukraine-15-billion-gas-381/24/10/2014>

новогодишњих празника изгледало је да је руска подршка дала резултата, јер су протести почели да губе оштрину. Међутим, Јанукович ће у јануару месецу повући неке ауторитарне потезе који ће покренути нови талас протеста, далеко оштрији од првог. Окидач је био предлог закона који се нашао на дневном реду украјинског парламента Врховне Раде, а који је предвиђао значајне рестрикције права на демонстрације.⁷⁴⁴ Нови талас ће однети и на десетине људских живота на обе стране – међу демонстрантима и у полицији и специјалној јединици „Беркут“, а на Западу ће наравно Јануковичев режим бити представљен као искључиви кривац за насиље. Напослетку је 21. фебруара уз посредовање званичника Пољске, Немачке и Француске између Јануковича и тројице поменутих опозиционих лидера потписан споразум о окончању политичке кризе у земљи. Споразум је предвиђао расписивање превремених председничких избора, уставне промене које би ограничиле председничка овлашћења (до чега је одмах и дошло у парламенту) и образовање владе националног јединства.⁷⁴⁵ Да се у украјинској кризи заиста радило о борби за демократију, овај споразум би био примењен и криза би тиме била окончана, а у Украјини се наставила политичка динамика по моделу „кלאцкалице“, што би на неки начин гарантовало трајност њене неутралне позиције између Русије и Запада. Догађаји који су уследили од тренутка када су Јацењук, Кличко и Тјагнибок представили демонстрантима постигнути споразум, откриће стварне покретачке мотиве „Евромајдана“ и њихових подржавалаца са Запада.

Двадесетпрвог фебруара увече, тројица лидера су извиждана од стране масе на Мајдану, за коју је сваки договор који не укључује Јануковичеву оставку био неприхватљив. Кличко је био принуђен да се извини окупљенима што се руковао са Јануковичем. Онда се један активиста по имену Володимир Парасјук попео на бину и одржао емотивни говор у коме је позвао Јануковича да до ујутру поднесе оставку,

⁷⁴⁴ “Ukraine leader, defying West, signs laws against protests”, by Richard Balmforth, *Reuters*, January 17, 2014, Интернет, <http://www.reuters.com/article/2014/01/17/us-ukraine-law-idUSBREA0G1E22014011724/10/2014>

⁷⁴⁵ “Ukraine president, opposition sign EU-brokered agreement on ending crisis”, *RT*, February 21, 2014, Интернет, <http://rt.com/news/ukraine-president-opposition-sign-agreement-114/24/10/2014>

или ће бити јуриша.⁷⁴⁶ Овај тренутак променио је ток украјинске револуције, над којом контролу све више преузимају екстремисти. Под њиховим вођством, јуриш се и догодио наредног дана, којом приликом су заузеле све владине зграде у Кијеву. Јануковича нису затекли, јер је он непосредно после договора са опозицијом отпутовао у Харков на састанак своје партије, уверен да за собом оставља безбедну престоницу. Нова парламентарна већина (која је обухватила тридесетак пребега из Партије региона) усвојиће низ одлука за које није била овлашћена: сменити Јануковича и расписати нове председничке изборе за мај месец (за вршиоца дужности председника до тада постављен је Олександар Турчинов, док је Јацењук преузео место председника привремене владе), ослободити из затвора Тимошенкову (која ће се ускоро појавити пред масом и показати далеко већи радикализам у ставовима од оног који је имала док је била на власти)⁷⁴⁷ и – вероватно најконтроверзније – укинути руски као службени језик у регионима где је овај имао такав статус.⁷⁴⁸ У међувремену је Јанукович напустио земљу и обратио се медијима из Русије, прецизније из Ростова на Дону. Догађаји у Кијеву нису могли да остану без реакције у оној другој половини Украјине, проруској.

Активисти у низу градова у регионима источне Украјине спонтано су кренули да се организују на побуну против нових револуционарних кијевских власти, превасходно заплашени њиховим русофобичним понашањем и чињеницом да је међу њима било и крајњих екстремиста, фашиста из западне Украјине. Најжешће је било на Криму, где су проруски активисти преузели контролу над органима локалне и регионалне власти, а затим и за 16. март заказали референдум о независности од Украјине и припајању Русији. Испрва уздржана према ескалацији украјинске кризе (нарочито у току зимских олимпијских игара у Сочију), Русија ће и сама негативно реаговати на насилни

⁷⁴⁶ "Rising star of Ukrainian politics", *CNN*, February 27, 2014, Интернет, <http://kremlin.ru/news/46860> 28/10/2014

⁷⁴⁷ "Freed Ukraine ex-PM Tymoshenko tells Maidan to carry on the fight", *RT*, February 23, 2014, Интернет, <http://rt.com/news/freed-tymoshenko-ukraine-maidan-288/> 28/10/2014

⁷⁴⁸ "Canceled language law in Ukraine sparks concern among Russian and EU diplomats", *RT*, February 27, Интернет, <http://rt.com/news/minority-language-law-ukraine-035/> 28/10/2014

преврат у Кијеву и одлуке нових власти, те ће пружити подршку побуњеном становништву истока земље. Најконтроверзнија одлука у овом правцу била је овлашћење које је Савет Федерације 1. марта дао Путину – да може да користи оружане снаге Руске Федерације на територији Украјине ради очувања стабилности ситуације.⁷⁴⁹ На Криму ће и доћи до ангажовања руских оружаних снага из састава Црноморске флоте из Севастопоља, која је према споразуму са Украјином имала право да у ограниченом трајању борави и у унутрашњости Крима. Но, ниједан метак неће бити испален, јер се показало да су ове мере Москве биле довољне за одвраћање Кијева од употребе силе против побуњеног Крима. Референдум ће бити одржан несметано, и на њему ће се огромна већина грађана изјаснити у прилог припајања Русији, што ће се у року од неколико дана званично и десити.

Насилни преврат у Кијеву произишао из кршења споразума опозиције и Јануковича који су гарантовали западни лидери, као и руска анексија Крима која је уследила након тога, оголили су суштину украјинске кризе као сукоба САД и Русије око утицаја у овој источноевропској земљи. Сједињене Државе биле су присутне у Украјини од почетка кризе и снажно подржавале демонстранте, у чему се активно истицала Викторија Њуланд, помоћник државног секретара за европска и евроазијска питања. Њени ауторитативни наступи говоре у прилог тезе да се у украјинској кризи не ради ни о каквом избору између Европе и Русије, демократије и диктатуре, већ о америчким геополитичким амбицијама, услед чега су САД настојале да имају константну контролу над деловањем својих европских савезника у току кризе. О томе најбоље сведочи један процурели телефонски разговор Њуландове и америчког амбасадора у Кијеву, где се ова опредељује за Јацењука као свог фаворита за премијерско место (које му је касније и припало), те се изјашњава против посредничке улоге ЕУ у решавању кризе (отуда је и споразум који су лидери из ЕУ гарантовали остао мртво слово на папиру).⁷⁵⁰ После фебруарског преврата, Вашингтон ће

⁷⁴⁹ “Russian senators vote to use stabilizing military forces on Ukrainian territory”, *RT*, March 1, 2014, Интернет, <http://rt.com/news/russia-ukraine-approve-military-371/28/10/2014>

⁷⁵⁰ Тачан коментар Њуландове из овог разговора о могућем посредничком ангажовању ЕУ гласио је: „J***ш ЕУ“. “Ukraine crisis: Transcript of leaked Nuland-

без оклевања пригрлити нови режим, да би након побуне источних украјинских региона и анексије Крима исто тако брзо осудио понашање Русије и запретио јој увођењем санкција. У марту 2014. руско-амерички односи ће отићи још један степен ниже у односу на период пре избијања украјинске кризе. Да бисмо дочарали дубину непријатељства у ставовима које су две земље заузеле према кризи у Украјини и према међународним односима уопште, анализираћемо два круцијална говора управо из марта месеца: Путиново излагање у Кремљу поводом анексије Крима и Обаино обраћање европској омладини у Бриселу.

Осамнаестог марта, Путин се у Кремљу обратио посланицима оба дома парламента, лидерима региона и представницима цивилног друштва, како би обелоданио одлуку о пријему Крима и града Севастопоља у Руску Федерацију, а на основу воље коју је њихово становништво изразило на референдуму.⁷⁵¹ Осим вољом народа, руски председник правдао је свој потез и другим аргументима. По њему, Русија је у време распада Совјетског Савеза била исувише слаба да би заштитила своје интересе на Криму. Дошло је време да се неправда из 1954. исправи и Крим врати матици, тим пре што се у Украјини догодио неуставни преврат чији су главни учесници постали „националисти, неонацисти, русофоби и антисемити“. У таквим условима, становништву Крима претила је опасност, па Русија није могла да га остави на цедилу: „То би једноставно била издаја“, рекао је Путин. Он у припајању Крима није видео кршење међународног права, позвавши се на право на самоопредељење народа и на косовски преседан, и прокоментарисао да је добро што су се западни партнери „сетили да међународно право постоји“. Оптужбе о „руској агресији“ Путин је одбацио уз аргумент да ниједан метак није испален, нити жртва пала. Затим је изнео суштину међународних односа после Хладног рата и америчке политике према Русији у овом периоду, која се огледа и на украјинском случају: „Са нестанком биполарног система, планета није постала стабилнија... Наши западни партнери на челу са Сједињеним

Ryatt call”, *BBC*, February 7, 2014, Интернет, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26079957> 28/10/2014

⁷⁵¹ Текст Путиновог обраћања, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: „Обращение Президента Российской Федерации“, *Президент России*, 18 марта 2014 года, Интернет, <http://kremlin.ru/news/20603> 29/10/2014

Америчким Државама преферирају да се у својој практичној политици руководе не међународним правом, већ правом јачег. Они су уверени у то да су изабрани и јединствени, у то да су позвани да одлучују о судбини света, да увек само они могу да буду у праву... Нас (Русију) константно покушавају да сатерају у некакав угао зато што имамо независну позицију, зато што је бранимо, зато што називамо ствари правим именом и нисмо лицемери. Али, све има своје границе. И у случају Украјине, наши западни партнери су прешли црту, понашали се грубо, неодговорно и непрофесионално... Данас је неопходно прекинути хистерију, одустати од хладноратовске реторике и признати очигледно: Русија је самосталан, активан учесник међународног живота; као и друге државе, она има националне интересе, који се морају узимати у обзир и поштовати“. Према Путину, Русија је све време желела искрени дијалог, а заузврат је добила проширење НАТО на исток, распоређивање противракетног система, а сада и претње санкцијама. Она је и даље опредељена за сарадњу са НАТО, али не може да замисли да сутрадан њени морнари иду у госте у Севастопољ НАТО морнарици.

Недељу дана касније, Обама је одржао говор у Бриселу пред представницима европске омладине, и већи део посветио украјинској кризи и односима са Русијом.⁷⁵² Његова главна теза је да је у Украјини угрожена слободна воља људи, за коју се Европа толико векова борила. По његовом мишљењу, руководство Русије је изазвало „очигледне истине“, попут оне да се границе не могу мењати силом, да међународно право важи и да људи и народи могу сами да одлучују о својој судбини. Америка може да „скрене поглед“ са онога што се збива у Украјини, али би онда изневерила своја начела – људског достојанства, слободе људи и народа, владавине права и демократије – што су по Обама универзални идеали. Демократија у Америци према Обама постоји само зато што она види „сопствени интерес у успеху других народа и нација“. Зато су САД и њихови партнери широм света јединствено осудили потезе Русије и решили да примене санкције против ње. Обама тврди

⁷⁵² Текст Обаминог излагања, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: "Remarks by the President in Address to European Youth", *The White House*, March 26, 2014, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/26/remarks-president-address-european-youth-29/10/2014>

да САД не настоје да контролишу Украјину, већ желе слободу за народ те земље, какву имају и други народи света. Истина, амерички председник искључује могућност војне интервенције у Украјини за подршку овим ставовима: „Украјина није члан НАТО, делом због њене блиске и сложене историје са Русијом. Нити ће се Русија моћи изместити са Крима или одвратити од даље ескалације војном силом. Али временом, док год смо уједињени, руски народ ће признати да путем бруталне силе не може да постигне безбедност, просперитет или статус који тражи“. Он одбацује руске (Путинове) аргументе, тврдећи да нема доказа да је „етничким Русима“ претило „систематско насиље“ на Криму, те да се по томе косовски преседан не може применити на Крим, јер је на Косову пре НАТО интервенције постојало вишегодишње насиље над тамошњим становништвом, а независност је остварена тек након референдума који је одржан „у сарадњи с Уједињеним нацијама и суседима Косова“. САД желе „јаку и одговорну Русију“, али она мора да схвати да не може да диктира будућност својим суседима само зато што има „заједничку историју“ с њима.

Није неопходно претерано коментарисати ставове које смо издвојили из ових излагања двојице председника, јер бисмо углавном поновили оно што смо већ више пута рекли у току разматрања „ресетовања“ о томе како се у говорима званичника двеју сила репродукују њихови инкомпатибилни идентитети/интереси. Код Путина се може приметити стандардно руско наглашавање тежње да се сачува сопствена независност и статус велике силе у светском поретку који се управља према међународном праву, те критика хегемонистичке политике САД која је свој израз добила и у украјинској кризи. Притом је посебно наглашена руска осетљивост када је Крим у питању, из чега је очигледан значај ове територије у формирању савременог идентитета Русије. Обама се, такође, стандардно позива на америчке вредности за које верује да су универзалне и одбија могућност да су управо ове вредности угрожене насилним превратом у Кијеву. Само држава која верује за себе да је оличење апсолутног добра и правде, као што су САД, може себи дати за право да хладнокрвно негира постојеће (о претњи грађанима Крима од стране нових украјинских власти) и измишља непостојеће чињенице (о вишегодишњем насиљу и референдуму на Косову) да би свом хегемонистичком походу дала морално исправну димензију. И пошто верује за себе да је морално

исправан и да су његове вредности универзалне, а притом је свестан да Русију не може лако да угрози војним путем, Вашингтон се узда у то да ће руски народ који (природно, као и сваки народ) верује у те исте вредности, кад-тад извести промену режима и довести на власт оне снаге које ће се покорити америчкој хегемонији. У марту 2014, дакле, опет се могло говорити о „стратешкој паузи“ у односима двеју сила, само на још нижем нивоу него неколико месеци раније. Украјинска криза, а самим тим и даље погоршање руско-америчких односа, неће се међутим завршити на „Кримском пролећу“. У априлу месецу ће даља ескалација кризе у једном тренутку буквално гурнути Москву и Вашингтон, а тиме и цео свет, на руб новог глобалног рата.

Грађански рат

Захваљујући украјинској кризи, још једном се као и у случају ранијих неуспеха приближавања Русије и САД и конфронтације која би уследила, појавила теза о „новом хладном рату“.⁷⁵³ Већ смо образложили зашто је та теза, ако се узме у обзир шире значење хладног рата у односу на оно са великим „Х“, које се користи за један одређени историјски период, погрешна – Русија и САД не могу бити у „новом“ хладном рату, из простог разлога што су све време у њему, јер међу њима никада није дошло до истинског приближавања. С друге стране, не може се говорити ни о обновљеном Хладном рату (велико „Х“), јер су данашње околности потпуно другачије у односу на тај период – више не постоје две суперсиле са супротстављеним идеологијама које би се бориле за светску превласт. Најновија руско-америчка конфронтација пак у извесном смислу је и гора од оне каква је била у време Хладног рата. Наиме, исти разлог из кога се не може говорити о новом Хладном рату утиче на то да је тренутна фаза хладног рата у којој се налазе Москва и Вашингтон наизглед парадоксално опаснија по светски мир од оне из периода 1947–1989. То што је Русија од статуса суперсиле назадовала ка статусу обичне велике силе, као и што је напустила универзалистичку идеологију комунизма, пореметило је равнотежу снага у свету, а посебно

⁷⁵³ За илустрацију претходног случаја, видети: Edward Lucas, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, Palgrave Macmillan, 2008.

у Европи. Видели смо да су САД, које нису изгубиле статус суперсиле, нити су се одрекле сопствене универзалистичке идеологије, у постхладноратовском периоду у константној геополитичкој експанзији која се у Европи јавља у виду продора на исток на штету интереса Русије. За време Хладног рата постојала је равнотежа међу суперсилама и њиховим сферама утицаја, што је спречавало да кризе до којих је повремено долазило у Европи (Берлин, Мађарска, Чехословачка, Пољска) ескалирају до рата. Ратови су се углавном водили на периферији међународног система (Кореја, Вијетнам, Авганистан) и нису носили потенцијал прерастања у светски сукоб, а једина криза која је имала тај потенцијал била је Кубанска ракетна криза – јер се одиграла у „дворишту“ једне од суперсила, уз обалу САД. Како је после Хладног рата услед поремећаја равнотеже снага граница која дели руску од америчке сфере утицаја значајно померена на исток, кризе које избијају у односима двеју сила све више личе на кубанску, јер се одигравају у „дворишту“ једне од њих – тик уз западну руску границу. То је био случај 2008. са кризом око Грузије, а то је још више случај са украјинском кризом, која ће у априлу 2014. прерасти у класични грађански рат.

Русија је акцијом на Криму успешно одвратила Кијев од оружаног обрачуна са овом облашћу. Међутим, Крим није био једина побуњена проруска област. Његовим примером кренуће и други региони југоисточне Украјине, а у томе ће најдаље отићи Доњецк и Луганск, који ће се дићи на оружану побуну и заказати референдуме о суверености за мај месец. Знајући да би интервенција у овим областима ради подршке побуњеницима по кримском моделу довела до ескалације ка ширем сукобу, Русија ће се овога пута поставити опрезније и препустити иницијативу другој страни. То је охрабрило Кијев да против побуњеника пошаље војску, али ће ова војна акција у почетку такође бити ограничена и опрезна, како се не би испровоцирала руска интервенција. Након анексије Крима, Русија се очигледно определила за очување целовитости остатка Украјине, али с тим да се ова земља федерализује, како би источни региони имали право вета над спољном политиком Кијева и тако спречили да се Украјина сврста у западну сферу утицаја, а против Русије. Да би дошло до оваквог исхода Москва пак није смела да дозволи да Кијев потпуно сломи побуњенике. Када је почетком маја запретила опасност да се управо то деси, цео свет је посматрао шта ће Путин урадити, јер је од његовог потеза могао да зависи глобални мир,

који је по први пут после Кубанске кризе био озбиљно угрожен. Путин се уместо за интервенцију која би могла да ескалира ка ширем светском сукобу одлучио за дипломатски приступ и позвао два побуњена региона да одложе референдуме, а Савет Федерације је укинуо овлашћење за употребу оружаних снага Русије на територији Украјине.⁷⁵⁴ Москва ће касније признати Петра Порошенка за легитимног председника Украјине, иако ће овај победити на изборима одржаним у атмосфери која се никако није могла назвати демократском.

Доњецк и Луганск, међутим, нису послушали Путина, те су одржали референдуме, на којима се велика већина грађана изјаснила у прилог самосталности од Кијева. Проглашене су Доњецка и Луганска народна република, које ће се касније ујединити у Новорусију. Уз то се и језгро побуњеничког покрета показало јако жилавим у отпору војној акцији Кијева, те је задржало контролу над деловима територије двеју области. У оваквој ситуацији, Русија није ни морала војно да интервенише и тако ризикује шири сукоб, већ се ослонила на суптилне методе подршке побуњеницима у очекивању да они издрже до јесени, када ће Москва условљавањем испорука гаса Украјини и Европи моћи јаче да утиче на политичко решење кризе које би јој одговарало. Но, дипломатски приступ Москве није наишао на нимало благонаклонији став Запада. Русија ће се у току наредних месеци суочавати са константним оптужбама западних земаља да врши агресију на Украјину, да гомила трупе на граници са овом земљом или их непосредно шаље у њу, те ће јој САД и ЕУ постепено уводити економске санкције и претити новим. Западна сатанизација Русије ишла је дотле да је Путин упоређиван са Хитлером,⁷⁵⁵ иако је управо Запад био тај који је подржавао фашисте у Украјини, те према Русији водио експанзионистичку политику сличну оној коју је имао Трећи Рајх. Ипак, Путин ће остати чврст у ставу да се криза може решити

⁷⁵⁴ "Putin calls for end to Kiev's military op, postponing referendum in E. Ukraine", *RT*, May 7, 2014, Интернет, <http://rt.com/news/157404-putin-ukraine-crisis-kiev/30/10/2014>

⁷⁵⁵ То поређење је између осталих, још у време анексије Крима, направила бивша државна секретарка Хилари Клинтон. "Hillary Clinton says Putin's actions are like 'what Hitler did back in the 30's'", by Philip Rucker, *The Washington Post*, March 5, 2014, Интернет, <http://www.washingtonpost.com/blogs/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/30/10/2014>

само компромисом двеју зараћених страна, те ће и лично радити на таквом решењу – између осталог и тако што ће се почетком јуна састати са Порошенком у Француској, на обележавању годишњице искрцавања у Нормандији.⁷⁵⁶ Проруски побуњеници у Доњецку и Луганску наставиће да одолевају украјинској војсци све до краја јула, кад се догодио инцидент који ће још једном преокренути ток кризе.

Малезијски путнички авион МН17 оборен је изнад територије коју контролишу побуњеници и сви путници су погинули. У данима који су следили након ове трагедије готово да је преликана ситуација са хемијским нападом у Сирији који се одиграо годину дана раније. Вашингтон је у свом много пута виђеном маниру, не чекајући било какве доказе, за овај несумњиво тежак злочин аутоматски окривио побуњенике и Русију. Кијев ће пак искористити ову сатанизацију побуњеника пред светским јавним мњењем, као и то што ће се они у наредном периоду устручавати да користе софистициране противавионске системе, да покрене до тада најжешћу офанзиву на Доњецк и Луганск. У тој офанзиви пало је много жртава, између осталог и цивилних, а побуњеничка територија је готово преполовљена. Новорусија ће се до краја августа наћи пред сломом, што ће навести Москву да одступи од своје тактике чекања јесени. Од суптилне, Русија је прешла на конкретнију војну подршку побуњеницима, иако и даље без непосредне војне интервенције. То ће је суочити са новим оптужбама Запада за агресију, али ће дати и резултата – побуњеници ће крајем августа прећи у контраофанзиву, поново заузети неке од изгубљених територија (између осталог обезбедити и излаз на море), те натерати Кијев да седне за преговарачки сто пре него се суочи са тежим губицима. Порошенко и лидери побуњених области су петог септембра у Минску потписали примирје, којим је окончана до сада најжешћа фаза украјинске кризе.⁷⁵⁷

Несавршеност одредаба споразума из Минска о повлачењу наоружања са линије фронта, као и њихово недоследно спровођење,

⁷⁵⁶ "Putin hails Poroshenko's 'positive thinking' on settling crisis after D-Day meeting", *RT*, June 6, 2014, Интернет, <http://rt.com/news/164236-putin-poroshenko-ukraine-bloodshed/30/10/2014>

⁷⁵⁷ "Minsk Protocol: Ukraine to be decentralized, special status for Lugansk, Donetsk", *RT*, September 7, 2014, Интернет, <http://rt.com/news/185700-lugansk-donetsk-special-status/30/10/2014>

произвешће константне обостране чарке које ће у јануару 2015. ескалирати озбиљнијим кршењем примирја и променом стања на терену, при којој су побуњеници проширили територију под својом контролом и заузели стратешки важан град Дебаљцево. Ипак, у фебруару ће у Минску бити склопљен нови споразум о примирју, који ће легализовати ову промену фактичког стања, али и садржати много прецизније одредбе везане за повлачење тешког наоружања.⁷⁵⁸ Спровођење овог споразума (популарно названог Минск 2) у значајној мери ће отежати ескалацију чарки на линији фронта (до којих и даље константно долази) ка новом озбиљнијем кршењу примирја и промени фактичког стања. У тренутку када ово пишемо стање је у том погледу стабилно и озбиљнијег кршења примирја заиста нема. Оно чега такође засад нема јесте напредак у постизању политичког решења, које би логично требало да следи након примирја, тако да украјински сукоб у овом тренутку остаје „замрзнут“. Кључни узрок овога јесу радикално непомирљиве позиције Русије и Сједињених Држава.

Упркос примирју, Вашингтон и његови европски савезници наставиће са оптужбама и санкцијама против Русије и помагањем Кијеву да се припреми за евентуалну нову офанзиву против побуњеника. Самит НАТО у Велсу у септембру 2014. протећи ће у знаку настојања да се Русија изолује, а НАТО ојача своје присуство на истоку Европе под изговором наводних агресивних намера Русије према његовим прибалтичким чланицама. Обама ће на заседању Генералне скупштине УН истог месеца отићи толико далеко да Русију сврста међу три главне претње човечанству (уз вирус еболу и цихадистичку Исламску државу у Ираку и Сирији).⁷⁵⁹ Русија ће са своје стране задржати дипломатски приступ усмерен на компромисно окончање кризе, али ће и ставити до знања западним партнерима да остаје верна својим интересима. Тако ће

⁷⁵⁸ “The Minsk ceasefire deal, point by point”, *RT*, February 12, 2015, Интернет, <https://www.rt.com/news/231667-minsk-ceasefire-deal-breakup/2/11/2015>

⁷⁵⁹ Тачна Обамина изјава гласила је овако: „Док се окупљамо овде, епидемија еболе преплављује системе јавног здравља у Западној Африци и прети да убрзано пређе границе. Руска агресија у Европи подсећа на дане када су велике државе газиле мале следећи територијалне амбиције. Бруталност терориста у Сирији и Ираку нас тера да се загледамо у срце таме“. “Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly”, *The White House*, September 24,

Москва смањити подршку побуњеницима како их не би храбрила на обнављање дејстава, признаће резултате још једних недемократских избора у Украјини (овога пута парламентарних), а Лавров ће изјавити како је руско-америчким односима потребно „ресетовање 2“.⁷⁶⁰ Зато ће Медведев ускоро рећи како о новом „ресетовању“ нема говора док САД примењују санкције против Русије,⁷⁶¹ након чега ће и Лавров констатовати да су руско-амерички односи дотакли дно.⁷⁶² Суштину руског погледа на етапу међународних односа која је наступила услед украјинске кризе још једном ће изложити лично Путин у обраћању конференцији Валдајског клуба у октобру 2014, те ћемо из њега издвојити пар занимљивих детаља.⁷⁶³

Према Путину, актуелни међународни односи личе на „игру без правила“ (и само заседање Валдајског клуба у свом наслову носило је ову синтагму), јер кривицом Сједињених Држава Хладни рат није завршен миром који би подразумевао било очување постојећих, било стварање нових правила и стандарда. Прогласивши се за победника у Хладном рату, САД су нарушиле равнотежу снага и решиле да цео свет прекроје према својим интересима. Међународно право повукло се пред „правним нихилизмом“ (сетимо се на Западу омиљене Медведевљево изјаве о „правном нихилизму“ у Русији). Релативизовано је схватање националног суверенитета, према следећој формули: што је неки режим

2014, Интернет, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly> 30/10/2014

⁷⁶⁰ “Lavrov calls for another ‘reset’ of relations with Washington”, *EurActiv*, 29/9/2014, Интернет, <http://www.euractiv.com/sections/global-europe/lavrov-calls-another-reset-relations-washington-308764> 30/10/2014

⁷⁶¹ “Medvedev: No Reset of Russian-US Ties as Long as Sanctions Remain”, *RIA Novosti*, 15/10/2014, Интернет, <http://en.ria.ru/politics/20141015/194100429/Medvedev-No-Reset-of-Russian-US-Ties-as-Long-as-Sanctions-Remain.html> 30/10/2014

⁷⁶² “Lavrov Hopes Level of Joint Cooperation Between US, Russia Has Hit Rock Bottom”, *RIA Novosti*, 20/10/2014, Интернет, <http://en.ria.ru/world/20141020/194323212/Lavrov-Hopes-Level-of-Joint-Cooperation-Between-US-Russia-Has.html> 30/10/2014

⁷⁶³ Путиново обраћање, из кога преузимамо цитате који следе, може се прочитати овде: „Заседание международного дискуссионного клуба ‘Валдай’“, *Президент России*, 24 октобра 2014 года, Интернет, <http://kremlin.ru/news/46860> 30/10/2014

лојалнији јединственом светском центру моћи (Вашингтону), већа је и његова легитимност. Путин се не слаже с тим да је због тога што се Американци осећају као изузетна нација њихово вођство добро за све, те наводи низ примера локалних сукоба где је америчко арбитражање погоршало ситуацију. За руског председника нема дилеме – униполарни свет је „апологија диктатуре и над људима и над државама“. Он примећује покушаје да се обнове линије подела у свету да би се оправдала потреба за диктатом једне силе ради заштите од умишљеног непријатеља, те исправно закључује да се на таквим линијама налазе и подељене државе (попут Украјине), чија унутрашња нестабилност ствара ризик од избијања сукоба међу великим силама. Русија је у таквим условима по речима њеног председника и даље опредељена за сопствени унутрашњи развој и међународни договор о принципијелним стварима. Одговарајући на питања присутних, Путин је навео по чему се руска политика разликује од америчке – не претендује на глобално вођство, а затим то додатно илустровао једном метафором. Алудирајући на америчке двоструке стандарде, по којима „оно што је дозвољено Јупитеру није дозвољено бику“, он је рекао да ако бик није дозвољено, „медвед никога неће питати за дозволу“. Медвед је „господар тајге“: он не покушава да пређе у другачије климатске услове, јер му тамо не би било удобно, али „своју тајгу он не да никоме“. Тренутну политику САД према Русији Путин сматра грешком, јер она наноси штету и њима самима.

Након свега реченог о украјинској кризи и њеним последицама, можемо да се сложимо са Лавровљевом тезом о томе да су руско-амерички односи у 2014. дотакли дно. У прилог овој тези говоре и Обаино сврставање Русије међу главне претње човечанству у ГС УН, као и одабрани елементи Путиновог обраћања Валдајском клубу. Гори од овога могао би да буде само директан оружани сукоб између две силе, а та опасност је, пре свега захваљујући уздржаном дипломатском приступу Путина од маја месеца надаље и примирју у Украјини које је уследило као резултат, за сада на срећу избегнута. Враћајући се на наше варијабле, овакво кварење односа на нивоу идеја елита можемо да објаснимо превеликом инкомпатибилношћу у начину размишљања Путина и Обама, док на нивоу економске моћи бележимо скроман, али стабилан напредак економија обеју сила у 2013. години (САД су оствариле годишњи раст са 16.245 на 16.800, а Русија са 2.017 на 2.097

милијарди долара номиналног GDP), који је пружио додатни импулс експанзионистичкој политици Вашингтона и асертивном одупирању Москве истој.⁷⁶⁴

Може се рећи да се од друге половине 2014. на овамо (барем до инаугурације Доналда Трампа за председника САД у јануару 2017) односи Русије и САД налазе у стању стагнације, на врло ниском нивоу. Из те перспективе гледано, неке би проучавање времена „ресетовања“ могло да делује иронично. По нашем мишљењу, међутим, оно тек од 2014. на овамо добија пуни смисао, јер нам управо анализа неуспеха „ресетовања“ нуди одговор на питање како и зашто су Русија и САД дошли овде где јесу и шта је то што не дозвољава да од Хладног рата на овамо међу њима започне истинско приближавање. Да ли је пак могуће да њихови односи поново крену узлазном путањом (можда и одмах након Трамповог преузимања дужности) енигма је у чијем разрешавању нам анализа „ресетовања“ такође јако помаже. Јер, то што се овај до сада најозбиљнији покушај приближавања двеју сила уопште одиграо, и то непосредно након претходног великог захлађења њихових односа, даје нам за право да разматрамо услове под којима би се нешто слично могло да се понови. Пре тога ћемо сумирати шта смо све закључили о периоду „ресетовања“.

Обављена анализа времена „ресетовања“ и осврт на односе Русије и Сједињених Држава у периодима пре и после њега, омогућава нам да у

⁷⁶⁴ Извор статистичких података: The World Bank – Data, Интернет, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> 31/10/2014

ЗАКЉУЧАК

потпуности одговоримо на сет истраживачких питања постављених у уводном поглављу. У том циљу ћемо кренути од појединачног, преко посебног, до општег нивоа питања. Подсетићемо да смо се у истраживању руско-америчких односа у периоду „ресетовања“ концентрисали на три области које смо издвојили као битне за успех приближавања: *европски безбедносни режим; контролу наоружања и разоружање; однос према „врћим“ и „замрзнутим“ сукобима*. У оквиру сваке од ових области анализирали смо по три појединачна питања чијим су се решавањем Москва и Вашингтон бавили у току „ресетовања“, са различитим резултатима. Размотримо сада закључке до којих смо дошли о сваком од ових питања понаособ.

Питања којима смо се бавили у оквиру разматрања *европског безбедносног режима* јесу: предлог европског безбедносног споразума, проширење НАТО на исток и улога ОЕБС-а у безбедности континента. Што се тиче првог питања, оно је постало актуелно неколико месеци очи „ресетовања“, када је председник Медведев у Берлину покренуо иницијативу за закључење европског безбедносног споразума, да би у новембру 2009. уследио и званичан предлог Кремља како би тај споразум требало да изгледа. Суштина овог предлога произилашла је из жеље Русије да јој се призна и правно гарантује равноправно учешће у европским безбедносним пословима. Чињеница да САД немају намеру да Русији признају равноправан статус (а камоли да се на то правно обавежу), већ уместо тога теже доминацији над европским безбедносним пословима, лежи у основи њиховог одбијања да закључе овај споразум. Изостанак закључења европског безбедносног споразума, дакле, први је елемент неуспеха „ресетовања“ који у овом поглављу разматрамо. Данас се о њему више готово да и не говори; па ипак, почетни млаки наговештаји Обаине администрације да би могла да размотри руски предлог, а затим и отварање „Крфског процеса“ у оквиру ОЕБС у складу са Медведевљевом иницијативом, подстакли су Москву на оптимизам да по овом питању може да постигне сагласност са Вашингтоном, те су на тај начин допринели „ресетовању“. Данас је јасно да би за приближавање

Русије и САД у будућности било неопходно да Вашингтон у неком тренутку прихвати да се на неки начин правно обавезе на равноправне односе са Русијом у европским безбедносним пословима.

Друго питање јесте проширење НАТО на исток. Ово питање у читавом постхладноратовском периоду следи за „рак рану“ руско-америчких односа и самим тим препреку за приближавање двеју сила. Суштина проширења је у настојању САД да путем овог војног савеза – који је некада био дефанзивног карактера, а у међувремену попримио офанзивне улоге – остваре доминацију над европским безбедносним пословима. Русија је једно време невољно допуштала одвијање овог процеса, да би почела асертивније да му се противи када је НАТО испољио амбиције да се прошири на поједине државе постсовјетског простора (пре свих Грузију и Украјину), чиме би Вашингтон стигао на корак од овладавања геополитички значајним регионом Источне Европе (како га је Макиндер дефинисао). Ово проширење ставило би Русију у изразито инфериоран безбедносни положај у односу на савез чији она није члан, па је разумљиво зашто по овом питању Москва не показује спремност на попуштање – при чему модел приближавања који смо усвојили ионако захтева да јача страна (у овом случају несумњиво САД) буде та која ће попустити прва. Најава проширења НАТО на Букурешком самиту 2008. била је кључни чинилац који је водио ка Руско-грузијском рату и последичном погоршању руско-америчких односа непосредно пре „ресетовања“. Тиме што је проширење НАТО по ступању на дужност привремено ставила „на лед“, Обамина администрација дала је подстицај „ресетовању“, али чињеница да се од проширења (упркос „стратешком партнерству“ НАТО и Русије са Лисабонског самита) никада није одустало – што је, штавише, додатно наглашено након „ресетовања“, у току украјинске кризе – није могла да има позитиван утицај на успех овог процеса. Без икакве резерве закључујемо да би за успех руско-америчког приближавања у будућности било неопходно да САД одустану од даљег проширења НАТО, штавише да преиспитају и досадашње проширење, сведу овај савез на дефанзивни укидањем у међувремену додељених му офанзивних улога, као и да га подреде врховној улози ОЕБС-а у европској безбедности (и УН у глобалној). Русија би са своје стране такође требало да одговори бенигним потезима, путем уздржавања од

наметања чланства у сопственом савезу ОДКБ и настојања да се овај савез претвори у средство конфронтације са НАТО.

Треће питање у оквиру прве области коју разматрамо јесте улога ОЕБС-а. Сукоб интереса је овде такође јасан. Русија жели реформу ове организације у правцу њеног постављања на правну основу, како би се она оспособила да преузме врховно место у европској безбедности. САД се томе управо противе, настојећи да НАТО буде врховна европска безбедносна организација и третирајући ОЕБС као инструмент за спровођење њихових интереса онда када би им пошло за руком да деловањем на терену заобиђу консензус у чијем би формирању улогу играла и Русија. ОЕБС је тако бачен у запећак европске безбедности, али су покретање поменутог „Крфског процеса“ и одржавање самита у Астани били потези који су допринели спремности Русије да се одазове иницијативи за „ресетовањем“. Што „Крфски процес“ и поменути самит нису дали суштинске резултате какве је Русија прижељкивала у погледу реформе ОЕБС-а, учинило је и ово питање неподстицајним за успех „ресетовања“. Било какво приближавање САД и Русије у будућности морало би да обухвати реформу ОЕБС-а, њено постављање на правну основу и додељивање овој организацији врховне улоге у европској безбедности.

Дакле, ни по једном од три поменута кључна питања која спадају у област *европског безбедносног режима* у периоду „ресетовања“ није дошло до споразумевања, тј. одговарајућег степена измене досадашње праксе у руско-америчким односима која би омогућила стварно приближавање двеју сила. Суштина је у следећем: у читавом постхладноратовском периоду САД и Русија имају супротстављене визије европске безбедности, јер се САД залажу за доминацију НАТО, што Русији оставља инфериорну улогу; Русија за себе жели равноправну улогу са САД, што је могуће само уз заједнички безбедносни режим и доминацију заједничке институције попут ОЕБС-а (или на глобалном плану УН). Стављање „на лед“ кључног спорног питања – проширења НАТО, те куртоазно разматрање руских предлога, покретање „Крфског процеса“ и одржавање самита у Астани, допринели су отпочињању и току „ресетовања“. Изостанак било каквих опипљивих резултата ових потеза, међутим, као и то што се касније испоставило да САД ни у назнакама не одустају од доминације европском безбедношћу,

искључили су могућност да област европског безбедносног режима иоле допринесе успеху „ресетовања“. За приближавање Русије и САД у будућности неопходно је да у овој области дође до радикалног заокрета, пре свега у политици Вашингтона. САД морају да прихвате заједничку безбедност на равноправним основама, тј. одрекну се доминације НАТО и подрже ОЕБС и УН (на глобалном плану) као врховне безбедносне институције. Русија би са своје стране требало да одговори бенигним потезом, тако што ће се уздржати од прављења паралелног безбедносног режима око ОДКБ.

У области *контроле наоружања и разоружања*, издвојили смо три питања: нуклеарно разоружање, противракетну одбрану и нуклеарну непролиферацију (са нагласком на иранско нуклеарно питање). По питању нуклеарног разоружања, „ресетовање“ је дало свој највећи резултат – Нови START. Рад на његовом потписивању и ратификацији обухватио је највећи део периода „ресетовања“, које је прешло у силазну фазу убрзо након његовог ступања на снагу, тако да се оправдано може рећи да је овај споразум био главна покретачка снага читавог процеса. Нови START је био обострано користан – он није угрожавао стратешке капацитете Русије, САД су пристале на одредбу из преамбуле о вези дефанзивног и офанзивног наоружања, а и сама чињеница да је уговор истицао у децембру 2009. дала је институционални подстицај да се он замени новим (да би се нпр. задржао и унапредио механизам верификације). Ипак, иако несумњиво значајно постигнуће „ресетовања“, Нови START ни изблиза није могао да послужи као довољан темељ стварног приближавања двеју држава. Штавише, саму чињеницу да Русија и САД уопште преговарају и склапају споразуме о нуклеарном разоружању смо навели као показатељ одсуства приближавања међу њима. Не поричемо да би нуклеарно разоружање могло да буде један од првих корака у правцу релаксирања тензије у међусобним односима које би водило приближавању, али са Новим START-ом то није био случај. Испоставило се да ће његово закључење до даљњег бити и последњи пример нуклеарног разоружања између две земље, што због америчких планова о противракетној одбрани (који доводе у питање и сам Нови START, сходно одредби из преамбуле), што услед тога што Русија не жели да се у тренутном безбедносном окружењу одрекне још неког дела својих стратешких капацитета за одвраћање. Наиме, показује се да у читавом постхладноратовском

периоду САД виде уговоре о нуклеарном разоружању као пут ка остваривању сопствене конвенционалне доминације над Русијом, а не ка отклањању узајамне нуклеарне претње, услед чега Русија нема другог избора, него да се ослони на нуклеарно оружје као једино поуздано средство одвраћања. За приближавање у будућности биће неопходно тежити томе да наредни уговори о нуклеарном разоружању буду елементи формирања заједничког нуклеарног режима, који би био део заједничког безбедносног режима – а тога не може да буде без одустајања САД од тежње за конвенционалном доминацијом као средства доминације у безбедносним пословима уопште.

Друго питање је противракетна одбрана – уз проширење НАТО главни „камен спотицања“ у савременим руско-америчким односима. Уз Нови START, најаву преиспитивања, а затим и одустајање Обамине администрације од Бушове Треће позиције противракетног штита у Европи, били су друга најзначајнија покретачка снага „ресетовања“. Како је спор око противракетне одбране у Европи био један од кључних елемената погоршања руско-америчких односа 2007–2008, до „ресетовања“ не би ни дошло да Вашингтон није показао флексибилност по овом питању. Ипак, ово је било кратког даха, као што ће бити и само „ресетовање“. Трећа позиција замењена је са ЕРАА, при чему нису прихваћени руски предлози о заједничком противракетном систему или макар дате правне гаранције Русији да овај неће бити уперен против ње. Стога је, као и у његовом отпочињању, питање противракетне одбране имало битну улогу у пропасти „ресетовања“. Суштина руско-америчког спора око овог питања у читавом постхладноратовском периоду састоји се у томе што САД настоје да једнострано распореде противракетну одбрану која би, чак и ако технолошки не буде могла да угрози руске нуклеарне капацитете, могла да буде схваћена (а она то и јесте) као део ширих безбедносних мера против Русије. Штавише, све и да нимало не угрози Русију, евентуална ефикасност ове одбране против „отпадничких“ режима допринела би геополитичкој експанзији САД. Услов приближавања у будућности је – да САД одустану од једностраног распоређивања противракетног штита (макар у близини руских граница), те тако престану да ремете стратешку равнотежу и провоцирају Русију. Са своје стране, ни Русија не би требало да преувеличава претњу од противракетне одбране и

тако додатно провоцира Вашингтон, јер смо показали да планирани европски штит технолошки тешко може да угрози њене капацитете.

И треће питање у оквиру области контроле наоружања и разоружања јесте нуклеарна пролиферација, где се у време „ресетовања“ посебно истакао проблем иранског нуклеарног програма. Управо око решавања овог проблема САД и Русија су постигли и други опипљиви резултат „ресетовања“, а то је споразумевање око поштравања санкција Ирану, до кога ће доћи у јуну 2010. Међутим, Русија је пристала на ово поштравање из разлога који су се драстично разликовали од америчких мотива. Њој оно није шкодило у смислу да би допринело паду иранског режима, а донело јој је и користи у виду америчког одустајања од Треће позиције – штавише, истакли смо да постоји основана сумња да је *quid pro quo* договор о томе склопљен већ у раној фази „ресетовања“ при Обаминој и Медведевљевој размени писама тајне садржине. Ово споразумевање двеју сила није могло да послужи као дугорочна основа њиховог приближавања, јер се показало се да америчко одустајање од Треће позиције заправо и није донело велику корист Русији, која није била спремна на даље поштравање санкција Ирану, јер би ово могло да доведе до за њу неприхватљивог пада техранског режима, који се отворено супротставља америчкој експанзији на Блиском истоку. Заправо, мотив из кога се САД залажу за неширење нуклеарног оружја у постхладноратовском периоду јесте да се „отпадничким“ режимима ускрати способност да се бране од америчке агресије, те да се тако убрза „чишћење“ ових режима (од којих је главни ирански), које Вашингтон спроводи у сврху сопствене геополитичке експанзије. Русија се овоме противи, а непролиферацију подржава као принципијелну ствар, услед значаја који правни режим у овој области има за целокупни међународноправни поредак, али и услед чињенице да што је „нуклеарни клуб“ мањи – то је место Русије у међународном систему као једне од неколицине нуклеарних сила привилегованије. Да би дошло до приближавања, САД би морале да напусте политику једностраног „чишћења“ техранског и других „отпадничких“ режима, али и да Русији пруже користи које су јој обећале у замену за поштравање санкција. Русија не би требало да се понаша као саучесник САД и тако подгрева њихове амбиције (у том смислу је споразум око поштравања санкција Ирану чак био и контрапродуктиван за руско-америчко приближавање), већ можда чак и да понекад направи изузетак од свог принципијелног

става – и размотри нуклеарно наоружавање Ирана, како би овај одвратио САД од даље експанзије и натерао их на уступке у правцу приближавања са Русијом.

Дакле, област *контроле наоружања и разоружања* донела је два од три кључна постигнућа „ресетовања“, али ниједно није било ни изблиза довољно да се позитиван тренд у односима двеју сила одржи, нити да дође до њиховог приближавања. Што је до „ресетовања“ уопште дошло и оно постигло какве-такве резултате, треба захвалити почетним прагматичним поступцима администрације САД око Новог START-а и по питању противракетне одбране. Што „ресетовање“ напослетку није успело, између осталог је последица неспремности САД да прихвате касније руске предлоге у овој области, уместо чега су наставили да инсистирају на својим плановима – пре свега када је реч о противракетној одбрани. Суштина изостанка промене праксе у постхладноратовском периоду која би у овој области могла да води приближавању је у томе што се САД руководе мотивом остваривања предности над Русијом (али и „отпадничким“ државама) у конвенционалном наоружању, док се Русија ослања на нуклеарно одвраћање како би ово предупредила. За приближавање у будућности било би неопходно да САД пристану на заједнички режим контроле наоружања као део заједничког безбедносног режима, уместо да настоје да стекну стратешку предност (у првом реду распоређивањем противракетне одбране), те да се помире с тим да Русија мора да одржава капацитете нуклеарног одвраћања докле год таквог режима нема. Русија са своје стране не би смела да преувеличава претње стратешкој равнотежи – која би уосталом морала да буде превазиђена као модел односа да бисмо констатовали да је дошло до приближавања двеју сила.

Напокон, у области *односа према сукобима*, издвојили смо три питања: Авганистан, „замрзнуте“ сукобе и „Арапско пролеће“. Авганистаном смо се најмање бавили, јер нам по том питању ствари делују најочигледније. Унапређење механизма снабдевања америчких трупа у овој земљи преко руске територије јесте треће значајно постигнуће „ресетовања“. Међутим, поновићемо да је у питању унапређење, јер су се две силе споразумеле о овом снабдевању пре „ресетовања“, а око Авганистана сарађују још од 2001. године и

Путиновог покушаја склапања „противтерористичке коалиције“. Као ни онда, ни сада авганистанско питање није послужило приближавању Москве и Вашингтона, што због свог ограниченог значаја, што услед различитих мотива и очекивања с којима две силе приступају овом питању. САД су интервенисале у Авганистану из истог разлога из кога интервенишу на другим местима – ради геополитичке експанзије, док их је Русија (као и у неким другим случајевима) подржала ради онога што је видела као заједничке циљеве – пре свега борбе против терориста који угрожавају и Русију, али и против наркотика. Штавише, најаву америчког повлачења из Авганистана отклања потребу за сарадњом са Русијом по овом питању. Услов за приближавање надилази случај Авганистана – убудуће када интервенишу у некој земљи са руском подршком, САД треба да настоје да остваре заједничке циљеве ради којих су подршку добиле, а не да се баве сопственом геополитичком експанзијом.

Друго питање тиче се „замрзнутих“ сукоба. Ови сукоби, пре свега они на постсовјетском простору (где се посебно истичу Абхазија и Јужна Осетија), били су актуелни и пре и наставили то да буду и после „ресетовања“. Оно није нимало утицало на њихово решавање, нити се у погледу њих и збило нешто ново што би допринело успеху „ресетовања“. „Ресетовању“ ће помоћи управо то што је решавање ових сукоба (посебно грузијских) испрва умерено у други план, али ће његова пропаст бити праћена новом актуелизацијом старих и отварањем нових „замрзнутих“ сукоба – тренутно оних у Украјини (први око Крима, други око Доњеца и Луганска). Суштина ових сукоба у постхладноратовском периоду је у томе што се САД и Русија не слажу око њиховог решавања (они заправо и настају због њиховог неслагања), јер би Вашингтон желео једнострано да намеће решења, док Русија инсистира на равноправном учешћу у решавању, на основу заједничких правних правила. Зато Москва повремено реагује тако што и сама једнострано намеће решења онде где може. За успех приближавања САД би морале да одустану од наметања једностранних решења „замрзнутих“ сукоба и прихвате њихово равноправно решавање на основу заједничких правила. С друге стране, и Русија би морала да престане да реагује на једностранни начин.

Треће питање у овој области, уједно и последње појединачно питање које разматрамо, тиче се „Арапског пролећа“, које је резултирало „врућим“ сукобима – најпре у Либији, а затим у Сирији. Западна интервенција у Либији била је иницијална каписла за отпочињање силазне путање „ресетовања“ у марту 2011. Либија за Русију није била геополитички значајна, јер се налазила ван њене сфере утицаја, тако да је ова могла прећутно да пристане на интервенцију (уздржавањем у СБ УН) у очекивању одређених користи заузврат. Користи су, међутим, изостале, Путин се од почетка није слагао са либијском интервенцијом, а у Сирији је понављање оваквог сценарија за Русију било неприхватљиво јер се ова земља налазила у њеној сфери утицаја, при чему је било јасно да би следећа америчка мета могао да буде Иран, а резултат успостављање потпуне доминације САД на Блиском истоку. Као и кад су у питању Авганистан и Иран, према „Арапском пролећу“ САД се постављају вођене мотивом „чишћења отпадничких режима“ у врху геополитичке експанзије, док Русија брани своју сферу утицаја и равнотежу снага и инсистира на равноправном учешћу у одлучивању о оваквим сукобима. Стога би услов за приближавање био да САД одустану од политике једностраних интервенција зарад геополитичке експанзије и прихвате равноправно одлучивање са Русијом. Русија пак не би смела да (као у Либији) буде саучесник САД, јер тиме подгрева њихове експанзионистичке амбиције и демотивише их од приближавања.

Област односа према сукобима, дакле, такође није породила суштински напредак Русије и САД ка приближавању. Напротив, након „ресетовања“ су њихови односи пали на најнижу тачку у постхладноратовском периоду, са отварањем новог – најпре „врућег“, а затим „замрзнутог“ – сукоба у Украјини. „Ресетовању“ је привремено помогло то што су „замрзнути“ сукоби били скрајнути, а око неких „врућих“ (Авганистан, а затим кратко Либија) чинило се да постоји заједнички интерес. Са кварењем односа у другим областима, „замрзнути“ сукоби престали су да буду скрајнути, испоставило се да сукобима од заједничког интереса САД и Русија приступају са другачијим мотивима, а актуелни су постали сукоби око којих се две стране радикално не слажу (Сирија, касније Украјина). У пуној мери се потврдило оно што је опште обележје постхладноратовског периода у овој области: САД воде политику једностраног наметања решења свих сукоба зарад сопствене геополитичке експанзије, а Русија би

равноправно да учествује у одлучивању о њима, и то на основу заједничких правила. Русија повремено реагује такође једностраним поступањем, а каткад у очекивању узвратних користи попушта Вашингтону и бива им саучесник, чиме само додатно потпирује њихов експанзионизам. Да би односи у овој области допринели приближавању двеју сила, САД би требало да одустану од геополитичке експанзије и да почну да о сукобима равноправно одлучују са Русијом, на основу заједничких правних правила. Русија би требало да ради на оваквом решењу и избегава да сама једнострано поступа (кршећи међународно право), или попушта САД и бива им саучесник.

Сада можемо да одговоримо на наш сет општих истраживачких питања, сумирајући деловање дубљих узрока из нашег теоријског оквира на изложену динамику руско-америчких односа у посебним областима и по појединачним питањима. Прво питање гласи: *зашто не успева приближавање Русије и Сједињених Држава у постхладноратовском периоду?* Наша пређашња анализа показала је да су спољнополитичке праксе двеју сила изразито сукобљене у све три области и по већини питања битним за приближавање. Спољну политику САД после Хладног рата можемо уопштено да окарактеришемо као хегемонистички подухват с циљем изградње моноцентричног новог светског поретка (велика стратегија примата), заснованог на универзалним вредностима. Русија се, с друге стране, залаже за очување мултицентричног светског поретка у коме владају вредносни плурализам и конкуренција, а којим би требало да управља концерт равноправних великих сила. Сходно томе, постхладноратовски сукоб САД и Русије испољава се као настојање Вашингтона да наметне своју хегемонију Москви, тј. лиши Русију њене независности и статуса велике силе, чему се ова мање или више асертивно супротставља. Где леже узроци овог сукоба? Ове противречне спољнополитичке праксе двеју сила делом су последица њихових инкомпатибилних идентитета/интереса, али су уједно и њихов узрок, јер их у последњих четврт века константно репродукују. Ревизионистички интерес САД, усмерен на остваривање светске хегемоније, самим тим и искорењивање анархије у међународном систему, утемељен је на њиховом идентитету као *par excellence* имагинарне заједнице, навикле на поништавање културних особености у име вредносне хомогенизације друштва (у коме се индивидуализам јавља као врховна

вредност), као и на „завођење реда“ у физички релативно безбедном Новом свету. *Status quo* интерес Русије, усмерен на очување мултицентричног међународног поретка, темељи се на њеном идентитету мултиетничког друштва смештеног на несигурно евроазијско размеђе и навиклог на живот са различитостима изнутра и споља, услед чега се развила потреба за постојањем јаке државе (која се јавља као врховна вредност). Противречним спољнополитичким праксама доприноси и расподела моћи у међународном систему: положај унипола подстиче САД на хегемонистичку политику, док Русија настоји да сачува статус велике силе (и нуклеарне суперсиле). Напокон, трећи чинилац који утиче на противречне спољнополитичке праксе и омета приближавање јесу доминантне спољнополитичке идеје у двама силама: у САД је то већ читав век присутан милитантни идеализам, који тежи хегемонији у име универзалне вредности либералне демократије; у Русији је то у односу на преостале две (западњаштво и цивилизационизам) уравнотежујућа *државничка* школа мишљења, која фаворизује независност и снагу државе.

Друго питање које смо поставили је: *зашто је дошло до „ресетовања“?* Узрок лежи у одређеним флукуацијама чинилаца расподеле моћи и идеја елита, које су условиле извесне измене спољнополитичких пракси двеју сила у односу на период заоштравања односа који је претходио „ресетовању“. Исцрпљивање у ратовима у Авганистану и Ираку, светска економска криза, као и тренд у току прве деценије 21. века усмерен на релативно смањење јаза у моћи између Русије и Кине с једне, и САД с друге стране, створили су потешкоће Вашингтону у спровођењу стратегије примата и захтевале предах у хегемонистичком походу. „Ресетовање“ је започело доласком на место председника прагматичног либералног империјалисте Барака Обаме, који је ставио нагласак на стратегије селективног ангажовања и кооперативне безбедности, како би пребродило поменуте тешкоће. Русија се радо одазвала „ресетовању“, делом услед тога што је као *status quo* сила све време била заинтересована за приближавање са САД, а делом зато што се на њеном челу налазио либерални *државник* Димитриј Медведев, те због тога што је и сама страдала од светске економске кризе. Главна постигнућа „ресетовања“ углавном су омогућена једностраним попуштањима Русије, вођене наивним оптимизмом да је Обаин прагматизам стратешког типа, те да су САД

вољне да, суочене са релативним опадањем сопствене моћи, трајно промене политику.

Треће, и кључно питање у нашем сету, гласи: *зашто „ресетовање“ није успело, тј. није довело до стварног приближавања Русије и Сједињених Држава?* Зато што су поменуте скромне флукуације у расподели моћи и идејама елита проузроковале такође скромне измене спољнополитичких пракси, самим тим и скромне резултате у областима и по питањима битним за приближавање о којима смо говорили. Те измене и резултати били су недовољни да иоле дотакну дубинску инкомпатибилност идентитета/интереса, која се – показали смо то на више места у нашој анализи – репродуковала у току читавог периода „ресетовања“. Тој репродукцији навише су допринела неслагања по питањима која су одраније словила за главне „каменове спотицања“ у руско-америчким односима – проширења НАТО и противракетне одбране – а у чијем превазилажењу се Москва и Вашингтон нису помакли ни за корак. „Ресетовање“ јесте било најозбиљнији покушај приближавања до сада, јер га је иницирала јача страна – Сједињене Државе, али проблем лежи у томе што приближавање никада није било њихов стратешки циљ. Испоставило се да је стратешки циљ САД било „ресетовање“ у буквалном значењу те речи. Оно је било израз тежње да поништи кварење руско-америчких односа које се одиграло у току 2007–2008. – по виђењу америчке елите изазвано за њу недопустивом руском асертивношћу – и ови односи врате „на почетак“, и то по свему судећи на период 1992–1993, када је тадашња руска елита следила прозападни курс и била „послушна“. Обамин прагматизам био је, дакле, тактичког типа – хегемонистичка политика Вашингтона наставиће се чим САД буду превазишле економску кризу и успешно завршиле повлачење из Ирака. С друге стране, кризу је превазишла и Русија (барем до најновијих негативних економских кретања условљених западним санкцијама због украјинске кризе), што ће јој дати подстицај да остане при асертивној спољној политици. Нарочито након најаве, а затим и повратка Путина на место председника, типичног *државника* који је био решен да прекине са Медведевљевом праксом једностраног попуштања у интересу „ресетовања“. Зато крај „ресетовања“ оправдано везујемо за Путинову инаугурацију.

Најновије кварење руско-америчких односа, највеће у последњих четврт века – до кога је дошло након што смо започели и обавили

значајан део нашег истраживања – потврђује наше налазе о јаким узроцима који онемогућавају приближавање двеју сила. С тим у вези поставили смо и четврто питање: *под којим условима у будућности може да дође до стварног приближавања Русије и Сједињених Држава?* Овом питању посветићемо посебно потпоглавље, и њиме уједно завршити наш рад. Пре тога ћемо дати само уопштен одговор. Стварно приближавање захтевало би суштинску промену политике Сједињених Држава, јер су оне: прво, јача страна у сукобу; друго, страна чији је идентитет нетолерантније природе, а интерес ревизионистички. САД би морале да одустану од хегемонистичке политике (стратегије примата) у свим побројаним областима и по свим питањима, те да трајно усвоје политику равнотеже снага, односно стратегију офшор уравниотеживања. За ово је неопходно да у периоду од неколико година до неколико деценија у америчкој спољнополитичкој елити постану доминантне нове идеје, које би потиснуле милитантни идеализам. Но, промена у идејама није довољна; подстицај за нову спољну политику очекујемо тек са радикалном променом у расподели моћи – трансформацијом система из униполарног у биполарни, и/или нестанком америчке хегемоније на западној хемисфери појавом нове независне велике силе. Наравно, све ово уз услов да Русија прва не попусти и прихвати америчку хегемонију, или се пак сама радикализује – *државничка* школа мишљења и *status quo* оријентација морали би да остану доминантни, а држава изнутра политички консолидована (ради очувања моћи), уз јасно и повољно разграничење сфере утицаја од америчке. Следи детаљнија елаборација.

Изгледи за руско-америчко приближавање у будућности

За суштинску промену на нивоу идеја елита код Сједињених Држава – напуштање милитантног идеализма – видели смо две могућности. Несумњиво је да природа америчког политичког система – у коме доминирају две политичке партије које се разликују само у нијансама када је реч о гледању на спољну политику и мање-више једнако су привржене савременим верзијама милитантног идеализма – фаворизује *status quo* у погледу идеја елита. Стога би прва могућност

промене подразумеваала појаву неког новог политичког покрета, који би разбио ову идеолошки хомогену двопартијску доминацију. Последњих година (тачније од 2011. године) у САД је активан покрет „Окупирај Вол Стрит“, који претендује да представља 99 посто становништва, непривилегованог у подели на богате и сиромашне. Мишљења смо да би овај покрет, уколико би се у будућности омасовио – што је врло могуће под утицајем неке нове економске кризе – могао да утиче на измену спољне политике САД у правцу напуштања хегемонизма, који је скуп и само доприноси економском раслојавању америчког друштва. Неочекивани избор Доналда Трампа за председника САД у новембру 2016, кандидата са „антиестаблишмент“ имиџом и (барем судећи по ономе што је говорио у кампањи и непосредно након избора) противника стратегије примата и даљег заостравања односа са Русијом, поставио је основ за размишљање да ли се ова прва могућност промене може остварити и „одозго“, деловањем у оквиру система? Године Трамповог мандата пред нама даће одговор на то питање. Друга могућност је да се америчко друштво озбиљније подели на расној, религијској или етничкој основи, па да потреба за другачијим изражавањем различитости изнутра пружи подстицај новим спољнополитичким идејама које би имале више разумевања за различитости у свету. Ово би уједно директно погодило идентитет САД. Међурасни сукоби који су крајем 2014. потресли различите делове САД могли би да се протумаче као показатељ овакве тенденције, а допринос истој у будућности видимо и у евентуалном буђењу националне свести код све бројнијег латино становништва.

Рекли смо да би с друге стране у Русији било неопходно да *државничка* школа мишљења остане доминантна, јер она фаворизује политику *statusa quo*, која подразумева залагање за сарадњу са САД у концерту великих сила. Разлог је јасан – уступање *државништва* пред *западњаштвом* могло би да доведе до добровољног одустајања Русије од одупирања америчкој хегемонији, одрицања од статуса велике силе и државне независности, те прихватања вазалног статуса у односу на САД. Друга алтернатива – доминација цивилизационистичких идеја, могла би да продужи конфронтацију са САД чак и у случају да њихова политика постане мирољубива, било тако што би Русија у име вредности супротстављених америчким кренула у неки нови хегемонистички поход (као што је био случај са Совјетским Савезом),

или тако што би (у име тих истих вредности) једноставно одбила сарадњу и повукла се у изолацију. Наведени сценарији, у случају да се руско-америчка конфронтација продужи у недоглед, нису нимало нереални ако имамо у виду да се тренутно владајућа Путинова елита све време суочава са великим притисцима обеју екстремних страна да прилагоди спољну политику земље њиховим замислима. Анализа америчке политике „двоструког колосека“ нам је показала да се Вашингтон управо нада јачању прозападних снага у Русији и подстиче њихов долазак на власт уместо Путина, како би оне сутрадан пристале на америчку хегемонију. С друге стране, својим анти-руским понашањем Вашингтон у Русији подстиче јачање оне друге екстремне, цивилизационистичке школе мишљења.

Што се тиче расподеле моћи, и ту смо видели три могуће промене у погледу положаја САД у њој које би натерале Вашингтон да трајно одступи од спровођења стратегије примата у корист офшор уравнотеживања. Прва је трансформација униполарног система у биполарни, до чега у догледно време може да доведе једино релативни успон Кине до ранга пола моћи. Рекли смо да се 2012. године Кина већ квалификовала као други пол у смислу економске моћи, али и даље значајно заостаје у војном погледу. Но, тренд у последњих пар деценија је такав да је настанак биполарног система у наредних деценију-две врло вероватан. Такав развој ситуације могао би да има значајније последице по спољну политику САД и њихов идентитет/интерес, јер би кинески статус пола био заснован на реалнијим (самим тим и трајнијим) основама економске моћи него што је то био случај код Совјетског Савеза. Губитак статуса једине суперсиле приморао би САД да одустану од стратегије примата и концентришу се на офшор уравнотеживање евентуалне кинеске експанзије. Оштрији став новоизабраног председника САД Доналда Трампа према Кини у односу на његове претходнике (уз благонаклонији став према Русији) говори о томе да је таква спољнополитичка преоријентација можда већ на помолу. Друга могућност је да поједине државе које поседују способности велике силе (или би могле брзо да их стекну), а тренутно немају тај статус јер нису независне (тј. налазе се у вазалном положају у односу на САД) крену путем осамостаљења. Васкрснуће некадашњих европских и азијских независних великих сила (Немачке и Јапана пре свега) учинило би сложенијом спољнополитичку рачуницу Вашингтона

и навело га да напусти стратегију примата у корист офшор уравнотеживања, где би циљ био да ниједна од старих или нових великих сила не оствари хегемонију у Европи или Азији. Посебан изазов САД (али и Русији) било би прерастање Европске уније у јединствену државу, која би осамостаљењем од Вашингтона аутоматски постала пол моћи у међународном систему, али ту могућност у овом тренутку једноставно не сматрамо реалном. Трећа могућност да САД трајно напусте стратегију примата је да њихова до сада неприкосновена хегемонија на западној хемисфери буде пољуљана појавом нове независне велике силе. У догледно време велике шансе да се за ту позицију избори има Бразил. Уколико се покаже да су САД неспособне да сачувају хегемонију на америчком континенту, настојање да се оствари светска доминација претворила би се у велику илузију.

Повољан тренд у погледу промене места САД у међународној расподели моћи не би био довољан за приближавање са Русијом, уколико и код ње у овом погледу дође до драстичне промене која би условила измену тренутне спољнополитичке праксе. Ако би Русија напредовала до ранга пола, у неком тренутку би могла сама да се одлучи за хегемонизам и тако онемогући приближавање. Но, мишљења смо да је у догледно време немогуће да Русија стекне статус пола. Много вероватнија могућност је обрнута – да изгуби статус велике силе. До овога би могло да дође услед слома руске економије, али и унутрашње политичке нестабилности. Економским санкцијама и енергетским ратом против Русије, те разним начинима дестабилизације политичких прилика у њој, Вашингтон управо игра на ту карту. За актуелну америчку елиту било би идеално да се Русија распадне по етничким шавовима и сведе на националну државу, или подели на европски и азијски део. У оба случаја би престала да буде велика сила, а и њен идентитет би директно био погођен. Зато је за Русију, а и перспективу њеног приближавања са САД, од суштинске важности да задржи политичку стабилност. Такође јој је у интересу да сачува и геополитички повољно разграничење своје сфере утицаја од америчке, како не би доспела у безбедносно инфериоран положај, а управо та опасност јој прети уколико се сукоб у Украјини оконча по њу неповољним исходом.

Успостављање компатибилности идентитета/интереса Русије и Сједињених Држава под утицајем описаних кретања у расподели моћи

и идејама елита, а посредством суштинских и трајних измена америчке спољнополитичке праксе, омогућило би приближавање, али не и аутоматски довело до њега. Да би се сматрало потпуним, приближавање би требало да прође кроз све три фазе које смо идентификовали – а то подразумева и формирање *заједничког идентитета/интереса* САД и Русије.⁷⁶⁵ Наиме, то што ће код САД изоловано доћи до промене идентитета/интереса и овај постати компатибилан са руским и даље не значи да ће се оне усмерити на приближавање са Русијом. Ми, међутим, имамо јак разлог да сматрамо да би поменути сценарији неминовно довели до приближавања двеју сила. Тај разлог се састоји у чињеници да би сваки од ових сценарија подразумевао да ће се појавити *заједничка претња* САД и Русији као основа формирања заједничког идентитета/интереса. Ову претњу видимо у расту Кине и могућности да она поведе експанзионистичку политику, којом би били угрожени и Москва и Вашингтон. Разматрање специфичног идентитета Кине, који би можда могао да утиче да се она упркос вртоглавом расту своје моћи не упусти у експанзију, излази изван оквира овог рада. Нас, међутим, питање кинеског идентитета и не мора да занима – раст кинеске моћи сам по себи је, у складу са офанзивним реализмом, довољан да код Русије и САД изазове несигурност у погледу намера Пекинга и подстакне их на приближавање ради обуздавања Кине.

У случају да се САД преоријентишу на стратегију офшор уравнотеживања (за Трамповог мандата или некад касније), а Кина се уздигне до ранга пола моћи и запрети експанзијом, према теорији равнотеже интереса за очекивати би било управо склапање савеза САД и Русије – то би био савез *status quo* пола са *status quo* обичном великом силом ради уравнотеживања потенцијално ревизионистичког другог пола моћи. Савез Русије и Сједињених Држава диктирала би и геополитика. Већ смо навели да је Николас Спајкмен уочио како су најозбиљнији аспиранти на светску хегемонију у савременој историји дошли из европског *Rimland*-а (Наполеонова Француска, Вилхелмова и

⁷⁶⁵ У својој анализи „ресетовања“, ЛаБанка је констатовао да оно нема изгледа на успех док две земље не успоставе заједнички идентитет. Gregory R. LaBanca, "Forecasting Uncertainty: U.S. and Russian Threat Dynamics During the 'Reset'", op. cit., pp. 16-19.

нацистичка Немачка). У сва три случаја, поморске силе заинтересоване за очување равнотеже снага (Велика Британија и Сједињене Државе) склопиле су савез са силом из евроазијског предела срца, Русијом, да би се одупрли овим хегемонистичким изазовима. Кина је такође држава *Rimland*-а (додуше, његовог азијског дела). Мишљења смо да би, у случају да она испољи хегемонистичке амбиције, било логично да се понови матрица из прошлости – уравнотеживачки савез Сједињених Држава као поморске силе са Русијом као силом из предела срца.⁷⁶⁶ Наша основна прогноза у погледу изгледа за приближавање Русије и Сједињених Држава у будућности била би, дакле, да је *опажање кинеског раста као заједничке претње* највероватнија опција под којом би до њега могло да дође. Ово не значи да ми прижељкујемо некакво ривалство и сукоб САД и Русије с једне, и Кине с друге стране. Напротив – уравнотеживањем Кине, САД и Русија би је подстакле на *status quo* политику и тиме створиле услове за формирање концерта великих

⁷⁶⁶ Потенцијал за приближавање у наведеном случају био би велики, јер жеља руске елите за сарадњу са САД никада није доведена у питање. У Русији су САД још од Хладног рата традиционално перципиране као непријатељ, али и као потенцијални савезник – ово тврди Љиља Шевцова. Наведено према: Во Petersson, “Mirror, Mirror...: Myth-Making, Self-Images and Views of the US Other in Contemporary Russia”, *op. cit.*, p. 6. Притом, данашња Русија не испољава амбицију да буде суперсила равна САД, већ само да буде призната од истих као независна велика сила. Према Харасимову, управо ради овог признања Русији је толико стало до добрих односа са САД. Bohdan Harasymiw, “Russia, the United States and the New Cold War”, *Journal of Military and Strategic Studies*, Volume 12, Issue 2, Winter 2010, p. 19. Предност у моћи САД над осталима није спорна, али према Максиму Лебедеву то не значи да оне треба да доминирају у свим областима. Максим Александрович Лебедев, „Трансформация системы глобальной стабильности после распада биполярной системы“, *Власть*, 2012’05, стр. 159. Међу руским аналитичарима већ је увелико присутна теза да би управо јачање Кине могло да охрабри САД на споразумевање са Русијом о виталним интересима својих држава. Видети, на пример: Sergei Karaganov, Timofei Bordachev, Dmitry Suslov, “Russia and the U.S.: Reconfiguration, Not Resetting”, *op. cit.* У овом правцу размишља и Бжежински, када говори о формирању „великог Запада“ у који би била укључена Русија, ради одговора на кинески раст. Видети: Zbigniew Brzezinski, “Balancing the East, Upgrading the West”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 1, Jan/Feb 2012. Разуме се да Бжежински види Русију у оквиру „великог Запада“ не као независну силу, већ као америчког вазала, али је само размишљање у правцу неопходности руско-америчке сарадње зарад одговора на кинески раст добра полазна основа.

сила, чије би језгро чиниле ове три државе, а под којим би међународни систем имао изгледа да буде стабилнији него икада у савременој историји.⁷⁶⁷

Могућност да нека друга врста претње подстакне руско-америчко приближавање у овом тренутку сматрамо знатно мање реалном. Већ смо говорили о разлозима пропасти Путиновог покушаја да заснује приближавање двеју сила на претњи од „тероризма“. У јесен 2014. у неку руку дошло је до васкрснућа ове идеје кад су Сједињене Државе – уз благонаклон став Русије – почеле војну интервенцију против Исламске државе Ирака и Леванта. Но, раскорак у мотивима за супротстављање наизглед заједничкој претњи и овде је очигледан. Американци још једном понављају добро познати образац понашања – обрачунавање са „корисним идиотима“ онда када им ови не буду више потребни. Само годину дана раније, Вашингтон је претио Асаду војном интервенцијом и подржавао те исте џихадисте у борби против њега. Штавише, у току 2015. показало се да је борба против Исламске државе само изговор за интервенцију у Сирији ради помоћи прозападним побуњеницима да свргну Асада, што је постало још јасније када је Вашингтон почео да критикује Русију због коришћења истог изговора да би интервенисала на страни Асада. Јасно је да у основи свега стоји жеља да се преобликује поредак на Блиском истоку у складу са интересима САД.⁷⁶⁸ Избор Трампа за председника САД и на овом плану може да доведе до позитивних помака, имајући у виду његову више пута исказану жељу

⁷⁶⁷ Овим би три силе у пракси испуниле захтев који припада Моргентауовом концепту националног интереса, да вођење рачуна о сопственом националном интересу подразумева и бригу о компатибилности истог са националним интересима других. Hans J. Morgenthau, "Another 'Great Debate': The National Interest of the United States", *The American Political Science Review*, Vol. 46, No. 4, December 1952, p. 977.

⁷⁶⁸ У једном тренутку смо чак помислили да се мотив САД да у септембру 2013. одустану од интервенције против Сирије састојао у томе да оставе себи простор за каснију акцију против џихадиста, како би оправдали ширу блискоисточну интервенцију ради редизајнирања читавог региона. Иако ћемо поновити да ипак дајемо предност другом објашњењу – да је руско противљење интервенцији обуздало Вашингтон, за чију исправност смо са отпочињањем руске интервенције добили и званичну потврду – то не поништава дату оцену о мотиву САД за тренутну интервенцију против Исламске државе.

да сарађује са Русијом у коначном сламању Исламске државе, али и даље сумњамо да је ова заједничка претња довољно јака да би сама могла да услови трајније приближавање двеју сила. Могућност пак да САД и Русија формирају заједнички идентитет око нечег позитивног уместо око претње, на пример на економској сарадњи, одбацујемо јер није у складу с нашим теоријским оквиром, према коме је за формирање идентитета потребна претња, а економски односи следе политичке. Улазак Русије у СТО јесте једно од постигнућа „ресетовања“, али оно до данас није донело ништа позитивно на плану економског приближавања САД и Русије. Напротив, две силе се тренутно налазе у никад жешћем економском и енергетском сукобу, у коме Русија за сада извлачи „дебљи крај“.⁷⁶⁹

На крају нашег рада још једном ћемо констатовати да се анализа времена „ресетовања“ као студије случаја показала врло корисном за извођење закључака о постхладноратовским руско-америчким односима уопште и изгледима приближавања двеју сила, као и за унапређење самог теоријског концепта приближавања. Оно што је тренутно ван сваке сумње јесте да је тематику односа Сједињених Држава и Русије у међувремену постало немогуће поново скрајнути као поље проучавања науке о међународним односима, јер су се ови односи потврдили као темељ укупне савремене светске политике, а посебно најважнијег питања које се о њој од памтивека поставља – питања рата и мира. Да ли ће се и када остварити услови које смо утврдили као неопходне за руско-америчко приближавање – врло је неизвесно. Оно што је извесно јесте да избор између довођења човечанства у опасност од новог светског рата, с једне стране, и вероватно никад стабилнијих

⁷⁶⁹ Номинални GDP Русије пао је са 2.097 милијарди долара у 2013. на свега 1.236 милијарди у 2015. години. Извор: World GDP Ranking 2015/Data and Charts, Internet, <http://knoema.com/nwnfkne/world-gdp-ranking-2015-data-and-charts> 24/2/2016. Најцрњи дан за руску економију откако су јој САД и друге западне земље увеле санкције због украјинске кризе био је 16. децембар 2014. Тог дана рубља је у року од свега неколико сати изгубила 20 посто своје вредности према еврџу и долару. У 2015. руски GDP ће услед санкција и пада цене нафте на светском тржишту драстично опасти. Ипак, у току 2016. руска економија је кренула путем лаганог, али сигурног опоравка, пре свега захваљујући новом порасту цене нафте.

међународних односа којима би управљао концерт равноправних мирољубивих великих сила, с друге – првенствено лежи и до даљњег ће лежати на Сједињеним Државама. С тим у вези, завршићемо још једним поучним цитатом аналитичара који припадају Валдајском клубу: „Ситуација је једноставна: Стари Запад ће морати или да покуша да ‘докрајчи’ Русију, или да закључи часни мир с њом и тиме доврши, једном заувек, ‘недовршени’ Хладни рат“.⁷⁷⁰

⁷⁷⁰ “Towards a New Euro-Atlantic Security Architecture - Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference”, op. cit., p. 6.

ЛИТЕРАТУРА

Научне књиге и чланци

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London/New York, 2006.
- Arbatov, Aleksei G., "Russia's Foreign Policy Alternatives", *International Security*, Vol. 18, No. 2, Autumn 1993, pp. 5-43.
- Aron, Leon, "Structure and Context in US – Russian Relations at the Outset of Barack Obama's Second Term", *Russian Outlook*, Winter 2013, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Интернет, <http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/europe/structure-and-context-in-us-russian-relations-at-the-outset-of-barack-obamas-second-term/> 22/10/2014
- Aron, Leon, "The Russian Pause: How Putin Stalled the Reset", *Foreign Affairs*, August 14, 2013, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139820/leon-aron/the-russian-pause> 11/12/2014
- Art, Robert J., "A Defensible Defense: America's Grand Strategy after the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 4, Spring 1991, pp. 5-53.
- Aslund, Anders and Andrew Kuchins, "Pressing the 'Reset Button' on US-Russia Relations", CSIS Policy Brief, March 2009.
- Aslund, Anders and Gary Clyde Hufbauer, "The United States Should Establish Permanent Normal Trade Relations with Russia", CSIS Policy Brief, November 2011.
- Aslund, Anders, "Why Doesn't Russia Join the WTO?", *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 2, April 2010, pp. 49-63.
- Averre, Derek, "From Pristina to Tskhinvali: The Legacy of Operation Allied Force in Russia's Relations with the West", *International Affairs*, Vol. 85, No. 3, 2009, pp. 575-591.
- Bahgat, Gawdat, "Iran and the United States: Reconcilable Differences?", *Iranian Studies*, Vol. 41, No. 2, April 2008, pp. 139-154.

- Baldwin, David A., "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23, 1997, pp. 5-26.
- Berenskoetter, Felix Sebastian, "Mapping the Mind Gap: A Comparison of US and European Security Strategies", *Security Dialogue*, Vol. 36, No. 1, March 2005, pp. 71-92.
- Bialasiewicz, Luiza, David Campbell, Stuart Elden, Stephen Graham, Alex Jeffrey, Alison J. Williams, "Performing Security: The Imaginative Geographies of Current US Strategy", *Political Geography*, 26, 2007, pp. 405-422.
- Blank, Stephen, "Beyond the Reset Policy: Current Dilemmas of U.S.-Russia Relations", *Comparative Strategy*, 29, 2010, pp. 333-367.
- Blank, Stephen, "Russia and the Black Sea's Frozen Conflicts in Strategic Perspective", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 19, No. 3, Summer 2008, pp. 23-54.
- Blank, Stephen, "The Real Reset: Moscow Refights the Cold War", *World Affairs*, September/October 2010, pp. 81-90.
- Brzezinski, Zbigniew, "An Agenda for NATO - Toward a Global Security Web", *Foreign Affairs*, Sep/Oct 2009, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65240/zbigniew-brzezinski/an-agenda-for-nato> 1/12/2014
- Brzezinski, Zbigniew, "Balancing the East, Upgrading the West", *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 1, Jan/Feb 2012.
- Buchta, Wilfried, *Taking Stock of a Quarter Century of the Islamic Republic of Iran*, Islamic Legal Studies Program, Harvard Law School, 2005.
- Bugajski, Janusz, "Unintended Consequences: Impact of the U.S.-Russia Detente on the Wider Europe", *Lithuanian Foreign Policy Review*, No. 24, 2010, pp. 9-22.
- Bžežinski, Zbignjev, *Američki izbor – globalna dominacija ili globalno vođstvo*, Politička kultura, Zagreb, CID, Podgorica, 2004.
- Campbell, David, "Contradictions of a Lone Superpower", in: *The American Century: Consensus and Coercion in Projection of American Power*, David Slater and Peter J. Taylor (eds.), Blackwell, Oxford, UK, 1999, pp. 222-240.
- Campbell, David, "The Biopolitics of Security: Oil, Empire and the Sports Utility Vehicle", *American Quarterly*, Vol. 57, No. 3, September 2005, pp. 943-972.

- Campbell, David, "Time Is Broken: The Return of the Past in the Response to September 11", *Theory and Event*, Vol. 5, No. 4, 2001, Интернет, http://www.david-campbell.org/wp-content/documents/Time_is_broken.pdf 17/11/2014
- Campbell, David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.
- Charap, Samuel, "Beyond the Russian Reset", *The National Interest*, July/August 2013, pp. 39-48.
- Charap, Samuel, "The Transformation of US-Russia Relations", *Current History*, October 2010, pp. 281-287.
- Cimbala, Stephen J, *Shield of Dreams: Missile Defense and U.S.-Russian Nuclear Strategy*, Naval Institute Press, Anapolis, 2008.
- Dobbins, James, "Negotiating with Iran: Reflections from Personal Experience", *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 1, January 2010, pp. 149-162.
- Donaldson, Robert H., "Russia and Foreign Policy", *The International Studies Encyclopedia*, Denmark, Robert A. Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online, 29 March 2010, Интернет, http://www.isacompndium.com/subscriber/tocnode?id=g9781444336597_chunk_g978144433659717_ss1-18_12/12/2014
- Drezner, Daniel W., "Does Obama Have a Grand Strategy?", *Foreign Affairs*, Vol. 90, Issue 4, Jul/Aug 2011, pp. 57-69.
- Dvorkin, Vladimir, "Threats Posed by the U.S. Missile Shield", *Russia in Global Affairs*, No. 2, April-June 2007, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_8539_21/2/2014
- Ђурђевић-Лукић, Светлана, *Глобална политика Сједињених Америчких Држава 2001-2012*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013.
- El-Khawas, Mohamed, "Obama's Engagement Strategy with Iran: Limited Results", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 22, No. 1, Winter 2011, pp. 93-113
- Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2002.
- Gerson, Michael S, "No First Use – The Next Step for U.S. Nuclear Policy", *International Security*, Vol. 35, No. 2, Fall 2010, pp. 7-47.

- Ghebali, Victor-Yves, "The OSCE Long-Term Mission Experience, 1992-2004: A Global Assessment", in: Victor-Yves Ghebali and Daniel Warner (eds.), *The Politico-Military Dimension of the OSCE: Arms Control and Conflict Management Issues*, PSIO, HEI, Geneva, 2005, pp. 9-29.
- Giles, Keir, "Russia's National Security Strategy to 2020", NATO Defense College, June 2009, Интернет, <http://www.conflictstudies.org.uk/files/RusNatSecStrategyto2020.pdf> 17/7/2014
- Glaser, Charles L. and Steve Fetter, "National Missile Defense and the Future of U.S. Nuclear Weapons Policy", *International Security*, Vol. 26, No. 1, Summer 2001, pp. 40-92.
- Goldgeier, James, "A Realistic Reset With Russia", *Policy Review*, August/September 2009, pp. 15-26.
- Goldgeier, James M. and Michael McFaul, "What to Do About Russia", *Policy Review*, October/November 2005, pp. 45-62.
- Graham, Thomas, "Russia Back at the Center of U.S. Foreign Policy", U.S.-Russia Relations: Policy Challenges for the Congress, Vol. 25, No. 1, February 15-21, 2010, pp. 9-13.
- Gray, Christine, "President Obama's 2010 United States National Security Strategy and International Law on the Use of Force", *Chinese Journal of International Law*, 2011, pp. 35-53.
- Хантингтон, Семјуел П., *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000.
- Harasymiw, Bohdan, "Russia, the United States and the New Cold War", *Journal of Military and Strategic Studies*, Volume 12, Issue 2, Winter 2010, pp. 1-31
- Hart, Gary, *The Fourth Power: A Grand Strategy for the United States in the Twenty-First Century*, Oxford University Press, 2004.
- Henderson, Christian, "The 2010 United States National Security Strategy and the Obama Doctrine of 'Necessary Force'", *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 15, No. 3, 2010, pp. 403-434.
- Hildreth, Steven A. and Carl Ek, "Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe", Library of Congress Congressional Research Service, Washington DC, 2009.
- Hill, Fiona and Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, The Brookings Institution, Washington D.C., 2013.

- Holmes, Kim R. and James Jay Carafano, "Defining the Obama Doctrine, Its Pitfalls, and How to Avoid Them", *Backgrounders*, No. 2457, September 1, 2010, pp. 1-19.
- Ivaneishvili, Baia, "Obama Foreign Policy Doctrine: Preparing America to Succeed in Multipolar World", *Journal of Social Sciences*, Vol. 1, No. 1, 2012, pp. 27-33.
- Jackson, Robert and Georg Sorensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Јовић, Никола, „Методологија истраживања: Ernst and Young модел истраживања меке моћи“, у: *Мека моћ држава*, Драган Р. Симић, Драган Живојиновић и Никола Косовић (урс.), Удружење за студије САД у Србији, Центар за друштвена истраживања, Београд, 2013, стр. 17-25.
- Karaganov, Sergei, "Global Zero and Common Sense – Nuclear Weapons in a Modern World", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/Global_Zero_and_Common_Sense-14889_1/12/2014
- Karaganov, Sergei, Timofei Bordachov, Dmitry Suslov, "Russia and the U.S.: Reconfiguration, Not Reseting", *Russia in Global Affairs*, No 3, July-September 2009, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_13588_1/12/2014
- Karaganov, Sergei, "The Magic Numbers of 2009", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2009, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_13036_15/7/2014
- Kerr, David, "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 6, 1995, pp. 977-988.
- Kissinger, Henry, *Diplomacy*, Simon and Schuster Paperbacks, New York, 1994.
- Коршунов, Дмитрий, „Современная внешняя политика США в отношении России“, *Власть*, 2011'06, стр. 184-187.
- Kosachev, Konstantin, "Values for the Sake of Unification", *Russia in Global Affairs*, No 1, January-March 2010, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/Values_for_the_Sake_of_Unification-14790_3/12/2014
- Kramer, David J., "Resetting U.S.-Russian Relations: It Takes Two", *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 1, January 2010, pp. 61-79

- Красовский, Андрей Сергеевич, „Отношения России и США в контексте национальной безопасности России“, *Власть*, 2011'04, стр. 163.
- Kuchins, Andrew C. and Igor A. Zevelev, "Russian Foreign Policy: Continuity in Change", *The Washington quarterly*, Vol. 35, No. 1, Winter 2012, pp. 147-161.
- Kuchins, Andrew, "The Demise of the US-Russia Reset: What's Next?", REP Meeting Summary, Chatham House, 18 October 2012, Интернет, <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/181012summary.pdf> 5/12/2014
- Kupchan, Charles A, *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton University Press, 2010.
- Kupchan, Charles A., "NATO's Final Frontier – Why Russia Should Join the Atlantic Alliance?", *Foreign Affairs*, May/June 2010, Vol. 89, Issue 3, pp. 100-112.
- LaBanca, Gregory R., "Forecasting Uncertainty: U.S. and Russian Threat Dynamics During the 'Reset'", A Thesis submitted to the Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Security Studies, Washington DC, April 15, 2011, Интернет, <http://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/553533/laBancaGregoryRobert.pdf?sequence=1> 27/11/2014
- Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, New York, 2009.
- Lavrov, Sergei, "Russia and the World in the 21st Century", *Russia in Global Affairs*, No. 3, July-September 2008, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_112913/4/2014
- Lavrov, Sergei, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Интернет, http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-1488822/9/2014
- Лебедев, Максим Александрович, „Трансформация системы глобальной стабильности после распада биполярной системы“, *Власть*, 2012'05, стр. 158-160.
- Legro, Jeffrey W. and Andrew Moravscik, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, Vol. 24, No. 2, Autumn 1999, pp. 5-55.

- Legvold, Robert, "Russia's Unformed Foreign Policy", *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5, September/October 2001, pp. 62-75.
- Legvold, Robert, "The Russia File – How to Move Toward a Strategic Partnership", *Foreign Affairs*, Jul/Aug 2009, Vol. 88, Issue 4, pp. 78-93.
- Lewis, George, Lisbeth Gronlund and David Wright, "National Missile Defense: An Indefensible System", *Foreign Policy*, No. 117, Winter 1999-2000, pp. 120-131, 134-137.
- Lewis, George N. and Theodore A. Postol, "The European missile defense folly", *Bulletin of Atomic Scientists*, Vol. 64, No. 2, May/June 2008, pp. 32-39, 61.
- Lo, Bobo, "Medvedev and the New European Security Architecture", Centre for European Reform, July 2009.
- Lucas, Edward, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, Palgrave Macmillan, 2008.
- Lynch, Dov, "Frozen Conflicts – Unrecognized States in Eurasia", *The World Today*, August/September 2001, pp. 36-38.
- Lynch, Dov, "Separatist States and Post-Soviet Conflicts", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 78, No. 4, Oct. 2002, pp. 831-848.
- Mackinder, H. J., *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Faber and Faber, London, 2009 (првобитно објављено од Henry Holt and Company, New York, 1919).
- Mankoff, Jeffrey, "Changing Course in Moscow: Is Medvedev Serious About a New Vision for Russian Foreign Policy?", *Foreign Affairs*, September 7, 2010, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/articles/66743/jeffrey-mankoff/changing-course-in-moscow> 11/12/20124
- Mankoff, Jeffrey, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Rowman and Littlefield Publishers, 2011.
- Mankoff, Jeffrey, "The Politics of US Missile Defence Cooperation with Europe and Russia", *International Affairs*, Vol. 88, No. 2, 2012, pp. 329-347.
- Makarychev, Andrey, "Farewell to the liberal technocrat? Reassessing Medvedev's foreign policy legacy", CEPS Commentary, March 1, 2012, Интернет, <http://www.ceps.eu/book/farewell-liberal-technocrat-reassessing-medvedev%E2%80%99s-foreign-policy-legacy> 27/11/2014

- Mearsheimer, John J., "Imperial by Design", *The National Interest*, January/February 2011, pp. 16-34.
- Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994-1995, pp. 5-49.
- Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.
- Migranyan, Andranik, "Pausing the U.S. – Russian Reset", *The National Interest*, March 28, 2013, Интернет, <http://nationalinterest.org/commentary/pausing-the-us-russian-reset-8282> 11/12/2014
- Monteiro, Nuno P., "Unrest Assured: Why Unipolarity is not Peaceful", *International Security*, Vol. 36, No. 3, Winter 2011/2012, pp. 9-40.
- Morgenthau, Hans J., "Another 'Great Debate': The National Interest of the United States", *The American Political Science Review*, Vol. 46, No. 4, December 1952, pp. 961-988.
- Morgenthau, Hans J., "What Is the National Interest of the United States?", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 282, July 1952, pp. 1-7.
- Morozova, Natalia, "Geopolitics, Eurasianism and Russian Foreign Policy Under Putin", *Geopolitics*, 14, 2009, pp. 667-686.
- Mullerson, Rein, "Precedents in the Mountains: On the Parallels and Uniqueness of the Cases of Kosovo, South Ossetia and Abkhazia", *Chinese Journal of International Law*, Vol. 8, No. 1, 2009, pp. 2-25.
- Nation, R. Craig, "Reset or rerun? Sources of discord in Russian-American relations", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 45, Issues 3-4, September-December 2012, pp. 379-387.
- Nau, Henry R., "Obama's Foreign Policy", *Policy Review*, April/May 2010, pp. 27-47.
- Нојман, Ивер Б., *Употребе другог: „Исток“ у формирању европског идентитета*, Службени гласник, Београдски центар за безбедносни политику, Београд, 2011.
- Obama, Barack, *Dreams from My Father: A Story of Race and Inheritance*, Three Rivers Press, New York, 2004.
- Obama, Barack, "Renewing American Leadership", *Foreign Affairs*, July/Avgust 2007, pp. 2-16

- Petersson, Bo, Mirror, Mirror...: "Myth-Making, Self-Images and Views of the US Other in Contemporary Russia", Интернет, <http://muep.mah.se/bitstream/handle/2043/14000/Petersson.final.pdf?sequence=2> 21/11/2014
- Петровић, Драган, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, ИМПП, Београд, 2008.
- Петровић, Драган и Богдан Стојановић, *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012.
- Pifer, Steven, "U.S. – Russia relations in Obama's second term", *Valdai Club*, 15/1/2013, Интернет, <http://valdaiclub.com/usa/53600.html> 11/12/2014
- Ponsard, Lionel, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, Routledge, 2007.
- Posen, Barry, "Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony", *International Security*, Vol. 28, No. 1, Summer 2003, pp. 5-46.
- Posen, Barry R. and Andrew L. Ross, "Competing Visions for U.S. Grand Strategy", *International Security*, Vol. 21, No. 3, Winter 1996-1997, pp. 5-53.
- Powell, Robert, "Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation and National Missile Defense", *International Security*, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, pp. 86-118.
- Приходько, Олег Владимирович, „Россия - Запад: 'перезагрузка' и несбывшиеся ожидания“, *Обозреватель*, 5/2012, стр. 56-71.
- Roberts, Kari, "Detente 2.0? The Meaning of Russia's 'Reset' With the United States", *International Studies Perspectives*, 2012, pp. 1-18.
- Rojansky, Matthew, *Indispensable Institutions: The Obama-Medvedev Commission and Five Decades of U.S.-Russia Dialogue*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C, 2010.
- Rose, Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, October 1998, pp. 144-172.
- Rumer, Eugen and Angela Stent, "Russia and the West", *Survival*, Vol. 51, No. 2, April-May 2009, pp. 91-104.
- Sagan, Scott, Kenneth N. Waltz and Richard K. Betts, "Nuclear Iran: Promoting Stability or Courting Disaster?", *Journal of International Affairs*, Spring/Summer 2007, Vol. 60, No. 2, pp. 135-150.

- Sagan, Scott D., "The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons", *International Security*, Vol. 18, No. 4, Spring 1994, pp. 66-107
- Sagan, Scott D. and Kenneth N. Waltz, "The Great Debate: Is Nuclear Zero the Best Option?", *National Interest*, Sep/Oct 2010, Issue 109, pp. 88-96.
- Sakwa, Richard, *Putin: Russia's Choice*, Routledge, 2008.
- Schaffer, Marvin Baker, "Missile Defense: Follow-on to European Phased Adaptive Approach", *Joint Force Quarterly*, Issue 71, 4th quarter 2013, pp. 90-94.
- Schmidt, Donald E., *The Folly of War: American Foreign Policy 1898-2005*, Algora Publishing, New York, 2005.
- Schweller, Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, pp. 72-107.
- Schweller, Randall L., *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World conquest*, Columbia University Press, New York, 1998
- Schweller, Randall L., "Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 23, No. 1, March 2010, pp. 145-163.
- Schweller, Randall L., "Neorealism's Status Quo Bias: What Security Dilemma?" in: *Realism: Restatements and Renewal*, Benjamin Frankel (ed.), Frank Cass, London and New York, 1996, pp. 90-122.
- Schweller, Randall L., "Tripolarity and the Second World War", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, March 1993, pp. 73-103.
- Shleifer, Andrei and Daniel Treisman, "Why Moscow Says No?: A Question of Russian Interests, Not, Psychology", *Foreign Affairs*, January/February 2011, Интернет, <http://www.foreignaffairs.com/ARTICLES/67044/andrei-shleifer-and-daniel-treisman/why-moscow-says-no> 11/12/2014
- Simeone, Mark, "U.S. – Russia Relations and the 2012 U.S. Presidential Elections: 'Reset' or 'Overcharge'?", CSIS – Rep's Blog, October 26, 2012, Интернет, <http://csis.org/blog/us-russia-relations-and-2012-us-presidential-elections-reset-or-overcharge> 17/10/2014
- Simes, Dimitri K., "An Uncertain Reset: Can the United States and Russia Find Common Language?", *Foreign Affairs*, July 17, 2009, Интернет,

<http://www.foreignaffairs.com/articles/65203/dimitri-k-simes/an-uncertain-reset-1/12/2014>

Simes, Dmitri K., "Losing Russia – The Costs of Renewed Confrontation", *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2007, Vol. 86, Issue 6, pp. 36-52

Симић, Драган Р., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

Симић, Драган Р., *Светска политика*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд, 2009.

Spechler, Dina Rome, "Russian Foreign Policy During the Putin Presidency: The Impact of Competing Approaches", *Problems of Post-Communism*, Vol. 57, No. 5, September/October 2010, pp. 35-50.

Spykman, Nicholas J., *America's Strategy in World Politics*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2007 (првобитно објављено од Brace and Company, Harcourt, 1942).

Stent, Angela E., *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014.

Stent, Angela, "US – Russia Relations in the Second Obama Administration", *Survival*, Vol. 54, No. 6, Dec 2012-Jan 2013, pp. 123-138

Sturman, Kathryn, "Rise of Libya as a Regional Player", *African Security Review*, Vol. 12, No. 2, 2003, pp. 109-112.

Suslov, Dmitry, "From Parity to Reasonable Sufficiency", *Russia in Global Affairs*, No 4, October-December 2010, Интернет, <http://eng.globalaffairs.ru/number/From-Parity-to-Reasonable-Sufficiency-1507910/7/2014>

Taliaferro, Jeffrey, "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000/2001, pp. 128-161.

"The Right Direction for U.S. Policy toward Russia", A Report from the Commission on U.S. Policy toward Russia, March 2009, Washington, D.C, Интернет, <http://www.cftni.org/RussiaReport09.pdf> 8/7/2014

"The U.S. – Russia Relations after the 'Reset': Building a New Agenda. A View from Russia", Report by the Russian Participants of the Working Group on the Future of the Russian – U.S. Relations, Valdai Club, March 2011,

Интернет, http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/US-Russia%20relations_eng.pdf
12/12/2014

“Towards a New Euro-Atlantic Security Architecture - Report of the Russian Experts for the Valdai Discussion Club Conference”, Интернет, http://www.globalaffairs.ru/docs/Karaganov_eng.pdf 3/12/2014

Трапара, Владимир, “National Security Strategies of Russia (2009) and the United States (2010): A New Stage in the Reproduction of Incompatible National Identities”, *The Review of International Affairs*, Vol. 64, No. 1149, January-March 2013, pp. 5-34.

Трапара, Владимир, „Односи Сједињених Држава и Русије у Обаином другом мандату“, *Међународна политика*, год. 64, бр. 1151, јули-септембар 2013, стр. 51-66.

Трапара, Владимир, „Перспективе нуклеарног разоружања у светлу противречних стратегија нуклеарних сила“, *Међународна политика*, год. 63, бр. 1145, јануар-март 2012, стр. 110-126.

Трапара, Владимир, „Последице одсуства реформе ОЕБС за безбедносни положај Западног Балкана и Србије“, у: *Међународне организације и њихов однос према Републици Србији*, Бранислав Ђорђевић и Данијела Бјеља (урс.), Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2012, стр. 68-78.

Трапара, Владимир, „Правила о међународном миру и безбедности у светлу односа између великих сила“, *Међународна политика*, год. 61, бр. 1140, октобар-децембар 2010, стр. 80-92.

Трапара, Владимир, „Проблем противракетне одбране у односима Русије и Сједињених Држава“, *Међународни проблеми*, год. 66, бр. 1-2, јануар-јун 2014, стр. 101-136.

Трапара, Владимир, Милош Јончић, „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, год. 64, бр. 3, јул-септембар 2012, стр. 275-302.

Трапара, Владимир, „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155-1156, јул-децембар 2014, стр. 26-43.

Трапара, Владимир, „Теорија равнотеже интереса Рандала Швелера“, у: *Међународна безбедност: теоријски приступи*, Милан Липовац и

- Драган Живојиновић (урс.), Иновациони центар Факултета безбедности, Академска књига, Београд, 2014, стр. 161-178.
- Трапара, Владимир, „Улога ОЕБС операција на терену у земљама у транзицији“, *Међународни проблеми*, год. 63, бр. 1, јануар-март 2011, стр. 99-125.
- Trenin, Dmitri, “Russia’s Spheres of Interest, not Influence”, *The Washington Quarterly*, Vol. 32, No. 4, October 2009, pp. 3-22 .
- Tsygankov, Andrei P., “From International Institutionalism to Revolutionary Expansionism: The Foreign Policy Discourse of Contemporary Russia”, *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, No. 2, November 1997, pp. 247-268.
- Tsygankov, Andrei P., *Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Plymouth, 2010.
- Tsygankov, Andrei P., *Russophobia: Anti-Russian Lobby and American Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
- Tsygankov, Andrei P., “The Russia-NATO Mistrust: Ethnophobia and the Double Expansion to Contain ‘the Russian Bear’”, *Communist and Post-Communist Studies*, 46, 2013, pp. 179-188.
- Tsygankov, Andrei P. and Pavel A. Tsygankov, “Russian Theory of International Relations”, in: *The International Studies Encyclopedia*, Robert A. Denemark (ed.), Blackwell Publishing, Blackwell, 2010.
- Tsygankov, Mikhail, “Russian Politics, Policy-making and American Missile Defense”, *International Affairs*, Vol. 85, No. 4, 2009, pp. 781-799.
- Vukadinović, Radovan, *Amerika i Rusija*, Politička kultura, Zagreb, 2008.
- Walt, Stephen M., “Alliance Formation and the Balance of World Power”, *International Security*, Vol. 9, No. 4, Spring 1985, pp. 3-43.
- Waltz, Kenneth N., “Nuclear Myths and Political Realities”, *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, pp. 731-745.
- Waltz, Kenneth N., “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, Summer 2000, pp. 5-41.
- Waltz, Kenneth N., “The Origins of War in Neorealist Theory”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, Spring 1988, pp. 615-628.

- Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, Massachusetts, 1979.
- Waltz, Kenneth N., "Why Iran Should Get the Bomb", *Foreign Affairs*, Vol. 91, Issue 4, Jul/Aug 2012, pp. 2-5.
- Weitz, Richard, "US Missile Defense: Closing the Gap", *World Affairs*, July/August 2013, pp. 80-87.
- Wendt, Alexander, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring 1992, pp. 391-425.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, 1999.
- Wohlforth, William C., "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, Vol. 24, No. 1, Summer 1999, pp. 5-41.
- Закарија, Фарид, *Постамерички свет*, Хеликс, Смедерево, 2009.

Медијски извори и архиве докумената

- BBC, <http://www.bbc.com/>
- CNN, <http://edition.cnn.com/>
- EurActiv, <http://www.euractiv.com/>
- Министерство иностраних дел Руске Федерације, <http://www.mid.ru/>
- North Atlantic Treaty Organization, <http://www.nato.int/>
- Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.osce.org/>
- Pravda.ru, <http://www.pravda.ru/>
- Президент Русије, <http://www.kremlin.ru/>
- Radio Free Europe/Radio Liberty, <http://www.rferl.org/>
- Reuters, <http://www.reuters.com/>
- РИА Новости, <http://ria.ru/>
- Российская Газета, <http://www.rg.ru/>
- RT, <http://rt.com/>
- Совет безбедности Руске Федерације, <http://www.scrf.gov.ru/>
- The Boston Globe, <http://www.bostonglobe.com/>

The Guardian, <http://www.theguardian.com/>
The Nation, <http://www.thenation.com/>
The New York Times, <http://global.nytimes.com/>
The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/>
The Wall Street Journal, <http://online.wsj.com/>
The Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/>
The White House, <http://www.whitehouse.gov/>
United Nations, <http://www.un.org/>
U.S. Department of Defense, www.defense.gov/
U.S. Department of State, <http://www.state.gov/>
Valdai Discussion Club, <http://valdaiclub.com/>

Извори статистичких података

Correlates of War, <http://www.correlatesofwar.org/>
Global Firepower, <http://www.globalfirepower.com/>
SIPRI, <http://www.sipri.org/>
The World Bank – Data, <http://data.worldbank.org/>

Резиме

Предмет ове монографије јесте трећи неуспели покушај приближавања Русије и Сједињених Држава у постхладноратовском периоду, познат под називом „ресетовање“, који се одиграо између 2009. и 2012. године. Аутор настоји да одговори на истраживачко питање зашто је „ресетовање“ претрпело неуспех, односно није довело до приближавања двеју сила? Поред овог, у књизи се разматрају и следећа питања: зашто приближавање Русије и САД не успева у читавом постхладноратовском периоду?; зашто је до „ресетовања“ дошло у датом тренутку?; под којим условима би приближавање Русије и САД могло да успе у будућности? Да би лакше одговорио на ова питања, аутор издваја три области односа двеју сила које сматра битним за њихово приближавање (европски безбедносни режим, контролу наоружања и разоружање, однос према сукобима) и у оквиру сваке по три појединачна проблема којима су се Русија и САД бавиле у току „ресетовања“ (европски безбедносни споразум, проширење НАТО, реформа ОЕБС, стратешко нуклеарно разоружање – споразум Нови START, противракетна одбрана, нуклеарна пролиферација – иранско нуклеарно питање, „замрзнути“ сукоби, Авганистан, „Арапско пролеће“), те настоји да објасни зашто је у тим областима/по тим проблемима сарадња две државе била недовољна или је потпуно изостала.

Аутор се у истраживању ослања на концепт приближавања Чарлса Капчана, који модификује елементима сопственог теоријског оквира. Овај теоријски оквир представља синтезу теорије равнотеже интереса Рандала Швелера и перформативне теорије Девида Кембела, изведене спајањем њихових варијабли интереса и идентитета у јединствен појам идентитет/интерес. Под овим појмом подразумевају се обрасци мишљења и понашања трајнијег карактера специфични за једну државу, који садрже основне вредности које она усваја и начин на који она види себе, своје место у свету и сам светски поредак, а израз добијају

у задовољству или незадовољству постојећим стањем. У ауторовом моделу овај појам је један од три основна чиниоца који утичу на спољнополитичко понашање држава, уз расподелу моћи и идеје елита.

Разматрањем спољних политика и односа Русије и Сједињених Држава у постхладноратовском периоду, у монографији се долази до следећих закључака: да је расподела моћи у међународном систему униполарна, где САД заузимају положај пола моћи, а Русија обичне велике силе; да је доминантна спољнополитичка идеја у САД милитантни идеализам у своје две савремене варијанте – неоконзервативној и либерално империјалистичкој, а у Русији *државничка* школа мишљења; да Русија и САД имају инкомпатибилне идентитете/интересе, из чега произилази сукоб њихових визија светског поретка – док су САД заинтересоване за успостављање моноцентричног поретка (хегемоније) у име универзалних вредности, Русија настоји да одбрани своју независност и статус велике силе која равноправно са другима учествује у управљању мултицентричним међународним поретком у коме владају плурализам и конкуренција вредности. Истовременим деловањем наведених чинилаца објашњава се изостанак приближавања Русије и САД у постхладноратовском периоду, укључујући и неуспех „ресетовања“. У књизи је присутна и прогноза да би до приближавања двеју сила у будућности могло да дође тек са конституисањем заједничког идентитета/интереса, под утицајем суштинских промена у расподели моћи и идејама елита. Аутор у расту Кине и њеном потенцијалном експанзионизму види најозбиљнији чинилац који би могао да подстакне САД да одустану од хегемонистичке политике и крену путем стварног приближавања са Русијом.

Само „ресетовање“ омогућено је мањим флукуацијама у расподели моћи и идејама елита до којих је дошло уочи почетка овог процеса. Моћ Русије је у првој деценији 21. века нарасла, док су се САД у исто време суочиле са потешкоћама у ратовима у Авганистану и Ираку и светском економском кризом. Председник САД постао је тактички прагматични либерални империјалиста Обама, док се на челу Русије нашао умерено либерални *државник* Медведев. Ове флукуације ипак нису биле довољне за трајније и дубље спољнополитичке заокрете двеју држава, који би резултирали њиховим приближавањем. Репродукција устаљених идентитета/интереса у току „ресетовања“ и нове флукуације других

чинилица довеле су до пропасти овог процеса у 2012. Да би детаљније анализирао отпочињање, ток и пропаст „ресетовања“, аутор га дели на три фазе: прву (јануар – септембар 2009), у којој су постављени темељи „ресетовања“ идентификовањем области у којима две државе могу да сарађују и успостављањем позитивније атмосфере у њиховим односима; другу (октобар 2009 – фебруар 2011), у којој су постигнути најважнији резултати „ресетовања“ (Нови START, заједнички приступ иранском нуклеарном програму, сарадња око авганистанског сукоба); трећу (март 2011 – мај 2012), у којој се односи изнова заоштравају почев од покретања либијске интервенције, па све до Путиновог повратка на место председника Русије. Поред хронолошког, у монографији је присутан и тематски приступ „ресетовању“ – његовим разлагањем на набројане области битне за приближавање и појединачне проблеме у оквиру њих. На плану најтежих међу њима (попут противракетне одбране и проширења НАТО) „ресетовање“ није донело никакав напредак у споразумевању Москве и Вашингтона, те се изводи закључак да ови неуспеси далеко превазилазе поменуте позитивне резултате и чине пропаст процеса разумљивом.

Кључне речи: Русија, Сједињене Државе, „ресетовање“, Димитриј Медведев, Барак Обама, приближавање, теорија равнотеже интереса, перформативна теорија

Summary

The topic of this monograph is the third unsuccessful attempt of rapprochement between Russia and the United States in the post-Cold War period, known as the “reset”, which took place between 2009 and 2012. The author aims to answer the research question: why the “reset” failed, or, in other words, why it did not result in the two powers’ rapprochement? The following questions are also addressed: why U.S.-Russian rapprochement keeps failing during the entire post-Cold War period?; why the “reset” began at the specific moment?; under which conditions could U.S.-Russian rapprochement succeed in the future? To answer these questions more easily, the author defines three areas of the two powers’ relations he considers significant for their rapprochement (European security regime, arms control

and disarmament, stance towards conflicts), and inside each three particular problems Russia and the U.S. dealt with during the “reset” period (European security treaty, NATO enlargement, the OSCE reform, strategic nuclear disarmament – the New START Treaty, missile defense, nuclear proliferation – Iranian nuclear issue, “frozen” conflicts, Afghanistan, the “Arab Spring”), aiming to explain why the two states’ cooperation in these areas/regarding these problems was insufficient, or it was completely absent.

In his research, the author relies on Charles Kupchan’s rapprochement concept, which he modifies using elements of his own theoretical framework. This theoretical framework is a synthesis of Randall Schweller’s balance-of-interest theory and David Campbell’s performative theory. This synthesis is done by merging the two theories’ variables of interest and identity into a single concept – identity/interest. This concept is defined as enduring patterns of thought and behavior typical of particular state, which contain the state’s basic values and its vision of itself, its place in the world, and the world order, and which are expressed by (dis)satisfaction with the *status quo*. In the author’s model, this concept is one of the three basic factors (besides the distribution of power and elite ideas) which influence foreign-political behavior of states.

After Russia and the United States’ foreign policies and relations are studied, the book offers the following conclusions: that the distribution of power in the international system is unipolar, with the U.S. ranking as the pole, and Russia as an ordinary great power; that the dominant foreign-political idea in the U.S. is militant idealism, with its two contemporary branches – neo-conservative and liberal imperialist, while in Russia it is the *statist* school of thought; that Russia and the U.S. have incompatible identities/interests, which results in the clash of their visions of the world order – while the U.S. is interested in the creation of a mono-centric order (hegemony) in the name of universal values, Russia insists on preserving its independence and the status of a great power which on equal footing with others participates in the management of a multi-centric order in which pluralism and competition of values prevail. By the simultaneous influence of these factors, the absence of U.S.-Russian rapprochement in the post-Cold War period – including the “reset” failure – is explained. It is predicted that the two powers’ rapprochement could occur in the future only with the constitution of their common identity/interest, under the influence of

substantial changes in the distribution of power and elite ideas. The author sees the growth and potential expansionism of China as the most serious factor that could lead the U.S. to abandon hegemonic policy and start real rapprochement with Russia.

The “reset” itself became possible due to lesser fluctuations in the distribution of power and elite ideas which occurred on the eve of the beginning of the process. Russia’s power increased during the first decade of the 21st century, while at the same time the U.S. faced difficulties with their wars in Afghanistan and Iraq, as well as with the world economic crisis. A liberal imperialist, but tactical pragmatist, Barack Obama became U.S. President, while Russia found its head in moderately liberal *statist* Dmitry Medvedev. Nevertheless, these fluctuations were insufficient to produce enduring and deeper turns in the two states’ foreign policies needed for their rapprochement. The reproduction of the established identities/interests during the “reset”, together with newer fluctuations of other factors, led the process to disaster in 2012. In order to offer a thorough analysis of the opening, course, and disaster of the “reset”, the author divides it into three stages: the first one (January to September 2009), during which the foundations of the “reset” are built, while a warmer atmosphere in their relations is also established; the second one (October 2009 to February 2011), which yielded the most significant results of the “reset” (The New START Treaty, common approach towards Iranian nuclear program, cooperation regarding the Afghanistan conflict); the third one (March 2011 to May 2012), during which the relations once again got strained following the beginning of Libyan intervention, and which lasts up to Putin’s return to Russia’s presidency. Besides the chronological one, there is also a thematic approach to the “reset” in the monograph. The process is divided into already mentioned areas and particular problems significant for rapprochement. Regarding the most difficult ones (such as NATO enlargement and missile defense), the “reset” did not bring upon any progress in Moscow and Washington’s understanding, from which the following conclusion is derived – these failures greatly overshadow the aforementioned positive outcomes, thus making the disaster of the process comprehensible.

Key words: Russia, United States, “reset”, Dmitry Medvedev, Barack Obama, rapprochement, balance-of-interest theory, performative theory.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

327(73:470)"2009/2012"

ТРАПАРА, Владимир, 1981-

Време "ресетовања" : односи Русије и Сједињених Држава
у периоду од 2009. до 2012. године / Владимир Трапара. -
Београд : Институт за међународну политику и привреду,
2017 (Београд : Донат граф). - 413 стр. : табеле ; 25 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија: стр. 393-407. - Summary.

ISBN 978-86-7067-238-3

а) Међународни односи - САД - 2009-2012 б) Међународни
односи - Русија - 2009-2012
COBISS.SR-ID 231727116

Др Владимир Трапара је научни сарадник Института за међународну политику и привреду у Београду. Рођен је 26. септембра 1982. у Сарајеву, основну и средњу школу завршио је у Сурдулици, а основне, постдипломске и докторске студије на Факултету политичких наука у Београду. Основне области научног интересовања су му спољне политике и односи Русије и Сједињених Држава, нуклеарно оружје, спољна политика Србије и теорије међународних односа. Објавио је тридесетак научних радова.

„Научни допринос монографије састоји се у дубинском објашњењу не само неуспеха 'ресетовања', већ и суштине руско-америчког сукоба у читавом постхладноратовском периоду, као и у теоријским резултатима“.

Проф. др Драган Симић

„Аутор сматра да је промена у руско-америчким односима могућа само ако САД промене приступ глобалним политичким питањима и напусте своју амбицију да постану светски хегемон“.

Проф. др Дејан Јовић

ISBN 978-86-7067-238-3